

Bihari Rita¹

Orosz hibrid módszerek a Nyugat-Balkánon

Russian Hybrid Methods in the Western Balkans

Absztrakt

Tanulmányomban a hibrid módszerek Nyugat-Balkánon történő alkalmazásával foglalkozom, amelyet Oroszország délkelet-európai regionális befolyásán keresztül mutatok be. A hibrid hadviselés előkészítő szakasza számos, úgynevezett puha eszközt használ, amelyek változatos formában és intenzitással vannak jelen a bevetési területen. A Nyugat-Balkán nagy számban hordoz olyan sebezhetőségi pontokat, amely a hibrid módszerek számára kapaszkodót nyújtanak. Ennek köszönhetően nagyobb felületen tud érvényesülni. Ezeknek a területeknek az elemzésével feltárni kívánom a Nyugat-Balkán kritikus biztonsági területeit, valamint összegzőként rámutatok a NATO és az Európai Unió általánosan kialakított ellentevékenységére.

Kulcsszavak: Nyugat-Balkán, Oroszország, hibrid hadviselés

Abstract

My study deals with the application of hybrid methods through the Southeastern European regional influence of Russia in the Western Balkans. The preparatory phase of hybrid warfare uses several soft tools that are present in a variety of forms and intensity in the field of application. The Western Balkans carries much vulnerability that provides opportunities for hybrid methods so it can be used on a larger surface. By analysing these areas,

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz – National University of Public Service – Doctoral School of Military Sciences, PhD student, e-mail: bihari.rita@hm.gov.hu, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1012-1941>

I would like to show the critical security areas of the Western Balkans and finally point to the counter activities of NATO and the European Union.

Keywords: *Western Balkans, Russia, hybrid warfare*

Bevezetés

A Nyugat-Balkánt,² mint a délkelet-európai régió részét történelme során jelentős politikai térfolyamatok struktúrája határozta meg, egyfajta birodalomváltó tér jelleg volt megfigyelhető évszázadokon keresztül.³ A Balkán mindig részben belső vagy külső, vagy épp belsővé váló külső birodalmi keretek között létezett.⁴ A különböző csoportok, etnikumok sajátos fejlődési lehetőségeiket alakították ki és a birodalomváltó struktúra mellett az összetöredezés is jellemezte a régiót, amely elindította a balkanizálódási folyamatot.

Az 1990-es évek eseményei után a 21. századi Nyugat-Balkán számos súlyos probléma által terhelt térsége Délkelet-Európának. Ezeknek a problémáknak a kezelésében a leghathatósabb hosszú távú segítséget a nyugati integrációk adhatják, azonban jelenleg az európai uniós csatlakozásra váró nyugat-balkáni államok közül mindössze kettőnek van belátható időn belül esélye a csatlakozási folyamat véglegesítésére,⁵ viszont a becslések szerinti 2025-ös dátum nem céldátum, pusztán előrejelzés egy átfogó ütemterv részeként. A csatlakozási bizonytalanságot, az Európai Unió eddigi, lényegében érdemleges stratégia nélküli hozzáállását, a Nyugat-Balkán geopolitikai helyzetét vagy éppen a belső problémák és konfliktusok sorát, más az EU-n kívüli szereplők is felismerték és kihasználták.

A befolyási övezetté válás okai nem egységesek, a kulturális, vallási, katonai és gazdasági okokon át egészen a világhatalmi pozíció demonstrálásáig széles skálán mozognak az indítékok. A Nyugat-Balkán pedig egy olyan térség, amely önmagában nem képes a problémáit kezelni, külső segítségre van szüksége, ezáltal befolyásolhatósága sokkal nagyobb. A legfontosabbak hatalmi játékosok egyike pedig mindenképp Oroszország.

Oroszország balkáni attitűdje

Oroszország visszatérése a Balkánra semmiképp sem tekinthető érdek nélkülének. A Nyugattal szemben igyekszik pozicionálni magát, kihasználva a Balkánt uraló politikai instabilitást. Az az elképzelés, hogy esetlegesen nem a nyugati befolyás visszaszorításában érdekelt, hanem hogy a balkáni országok jövőbeli integrációjában lát

² A Nyugat-Balkán az Európai Unió által megalkotott, inkább politikai kifejezés mintsem földrajzi definíció. Regionálisan egybefogja azokat az országokat a Balkán-félszigeten, amelyekkel potenciális partneri kapcsolatot kíván az EU kialakítani. A tanulmány az Európai Unió 2018-as nyugat-balkáni stratégiájában is megjelenő 6 államot vizsgálja. Ezek név szerint a következők: Szerbia, Montenegró, Macedónia, Albánia, Bosznia-Hercegovina, Koszovó.

³ Horváth Gyula – Hajdú Zoltán (szerk.): Regionális átalakulási folyamatok a Nyugat-Balkán országáiban, Pécs, MTA Regionális Kutatások Központja, 2010.

⁴ Horváth–Hajdú (2010): i. m.

⁵ A 2025-ös dátum elsősorban Montenegrót és Szerbiát érinti.

esélyt a nyugati közeledésre, az meglehetősen csekély. Nem kizárt, hogy a hosszabb távú orosz tervek még hiányoznak a Nyugat-Balkánra vonatkozóan, viszont az biztos, hogy Moszkvának van elgondolása a régiót illetően és a kialakult helyzetekhez is a rugalmasabb hozzáállás jellemzi, amely magában hordozza a gyors döntések meghozatalának képességét is, ezáltal versenytársaival szemben előnyre tehet szert.⁶

A Nyugat-Balkán az orosz külpolitikában mindig is különleges helyet foglalt el, egyrészt a történelmi szálak, az ortodox vallás, a szlávság kultúrája, ami magyarázza a Balkán kitüntetett szerepét a Kreml orosz határokon túli politikájában. Mindezek ellenére talán kijelenthető, hogy Oroszország mégsem tesz olyan lépéseket, amelyekkel kockáztathatna, nem investál különösebben a nyugat-balkáni régió vitás dolgainak rendezésébe, nem különít el forrásokat ilyen szándékkal, sokkal inkább meghagyja a helyi elit sajátjának a belső problémák kezelését. Amennyiben pedig lehetőséget lát a Balkánon azt viszont ki is használja, legyen ez csupán egy hátulról irányító szerep a helyi nacionalista csoportosulások számára, vagy az orosz propaganda terjesztésére, mivel egy mélyen gyökerező problémákkal terhelt régióban ennyi is elég, hogy a nyugatellenes retorika célba érjen. Moszkva egy olyan Nyugattal szemben meghatározott alternatívát kíván nyújtani a Balkánnak, ami egyrészt költséghatékony, de mégis hatásos, és ez nem teljes mértékben orosz érdem, hanem pontosan azoknak a kudarcoknak és frusztráltságnak az eredménye, amelyet a távoli EU-csatlakozás, és az elhúzódozó vagy el sem kezdett tárgyalási folyamatok generáltak. Ehhez a pozícióhoz, amit pedig Oroszország tölt be a Balkánon, még az sem szükséges, hogy tudatosan akarja kezelni a régió biztonsági problémáit, elegendő, hogy ennek a látszatát fenntartja. Kihhasználja a belső politikai helyzetet, amely az amerikai fél szerint egy balkáni fekete lyuk létrehozásához vezet az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (a továbbiakban: NATO) és az Európai Unió (a továbbiakban: EU) érdekeltségű területén.⁷

Természetesen az Európai Uniónak és a NATO-nak is megvannak a maga eszközei a Nyugat-Balkán integrálására, amely bővítési törekvéseket Oroszország egyfajta potenciális fenyegetésként él meg. Ebből kiindulva az integrációs folyamatot akadályozva igyekszik destabilizálni a régiót a már kialakult, régről és mélyen gyökerező konfliktusok fenntartásával, a feszültség állandó fokozásával.⁸ Oroszország törekszik arra, hogy az 1990-es évek eseményeit lezáró megállapodásokat – amelyek a nyugati erőfeszítéseket tükrözik – aláássa. Tevékenysége a Nyugat-Balkán egészére kiterjed. Befolyása kiterjesztésének elsősorban gazdasági okai vannak, hiszen geopolitikai elhelyezkedése Oroszország számára egy Európa felé haladó szénhidrogén-útvonalat jelent, amely területet ennek megfelelően saját érdekei mentén távolítani próbál a nyugati integrációktól.⁹

⁶ Galeotti, Mark: Do the Western Balkans face a coming Russian storm? Policy Brief, European Council on foreign relations, ECFR/250, 4/4, 2018, 13–14.

⁷ Kumar Sen Ashish: Here's Why US Commitment to the Western Balkans Matters, Atlantic Council, Washington, 2017, www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/here-s-why-us-commitment-to-the-western-balkans-matters (Letöltve: 2019. 04. 10.)

⁸ Grzegorz Kuczyński: Russia's hybrid warfare in the Western-Balkans, *The Warsaw Institute Review*, 2019, 5.

⁹ Kuczyński (2019): i. m. 4.

A hibrid hadviselésről

A hibrid hadviselés definiálására több lehetőség is adott. Számos külföldi és hazai kutató foglalkozik a témával. Nem véletlen így, hogy a jelenségről alkotott magyarázatok gyakran ellentmondanak egymásnak vagy épp ellenkezőleg, kiegészítik, megalapozzák és kijelölik a fogalom további fejlődésének irányát. William Lind, katonai teoretikus gondolatmenete alapján az állam már nem kizárólagosan gyakorlója az erőszak monopóliumának, ezáltal a hadviselés többszereplős lett. A hibrid háborúk jelensége pedig szorosan kapcsolódik ehhez.¹⁰ Ennek tükrében az állami és nem állami szereplők egyaránt jelen vannak, azonban Rácz András rámutatott, hogy mindezek mellett a hadszíntér komplexsége válása, ami jellemzi a korunk hadviselését, ugyanis nem a háború lett hibrid, hanem az alkalmazandó eszközök és területek lettek összetettek.¹¹ Ezt alátámasztja Frank G. Hoffman is, miszerint a hibrid olyan jellegű hadviselési forma, amely a konfliktusok lehetőségeinek többféle módját egyesíti, kiemelve a szeparatista, bűnözői csoportok stabilitást aláásó szerepét is. Hoffman pontos megfogalmazásában ez így hangzik: „A hibrid háborúk folyhatnak államok-, államok és különböző nem állami szereplők között. A hibrid háborúk egyesítik a hadviselés teljes spektrumát, integrálva a konvencionális hadviselést, az irreguláris harcászatot és formációkat, a terrorista tevékenységeket, beleértve a válogatás nélküli erőszakot és kényszerítést, valamint a szervezett bűnözést.”¹²

NATO-értelmezésben a hibrid háború olyan erőszakot nem mellőző szembenállás, amelyben az állami és nem állami szereplők, a reguláris és irreguláris hadviselés elemeit, módszereit kombináltan alkalmazzák a kitűzött célok érdekében. Ez az állami működés és a társadalom különböző területein valósul meg.¹³ Ezek alapján általánosságban elmondható, hogy a hibrid hadviselés a hatalmi érdekek nem hagyományos megvalósítását hivatott szolgálni. A politikai szándék elérésére az alkalmazható erőforrások szinte bármelyike felhasználható. Tulajdonképpen a hibrid, mint jelző épp ezért is találó, hiszen a hadviselő felek, valamint eszközeik is sokrétűek. Nem hagyományosan vívott háború, nem nyílt, sokszor az adott állam belpolitikai ügyeinek beavatkozásába bújtatott tevékenység. Széles körű tehát a lehetőség, arra, hogy az agresszor fél megteremtse a megfelelő környezetet és indítékot a további konkrét katonai lépések megtételére, kivitelezésére.

A tanulmány szempontjából az orosz megközelítés a mérvadó. Az elmélet ismert képviselője Valerij Geraszimov tábornok, orosz vezérkari főnök nem az erő közvetlen alkalmazását tartja prioritásnak, hanem az álcázott, manipulatív módjait, miszerint a háború nem egyenlő a fizikai síkon létező valósággal, hanem kiterjedten kell azt alkalmazni, az információ szintjén is. Hozzáteszi, hogy a katonai erő a hadviselés során sokszor csak a késői fázisban jelenik meg, a befolyás és a belső bomlasztás, ami által

¹⁰ Krajnc Zoltán – Csengeri János: A légierő képességei a hibrid fenyegetésekkel szemben, *Hadtudományi Szemle*, 10 (2017/4) 113–114. http://epa.oszk.hu/02400/02463/00037/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2017_04_112-125.pdf (Letöltve: 2019. 06. 17.)

¹¹ Rácz András: Oroszország hibrid háborúja Ukrajnában, *Külügyi és Külgazdasági Intézet Tanulmányok*, (2014/1).

¹² Frank G. Hoffman: Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars, Potomac Institute for Policy Studies, 2007, 14.

¹³ NATO Bi-SC (Bilateral Strategic Command), Bi-SC Input to a new NATO Capstone Concept for the Military Contribution to Countering Hybrid Threats, 2010.

elsősorban előnyre kívánnak szert tenni. A hibrid hadviselés esetén Oroszországnak több olyan felforgató eszköze van, amely nem katonai jellegű, saját érdekei biztosítására konkrét szakpolitikai kérdésekben. Három fő jellemzője, hogy a katonai erőt megtakarítja, állapotában tartós, amelyben a hibrid háború valósága folyamatosan változó konfliktusintenzitást jelent, végül, de semmiképp sem utolsósorban népeségközpontú, a politikai és társadalmi keretek befolyásolásához.¹⁴

A hidegháború lezárását követően, a stabilitás hiányával az újonnan kialakult biztonsági helyzetben a civilizációs, kulturális, vallási, etnikai, egyszóval a társadalmi tényezők dominálnak, amelyek regionális szintű problémát tudnak okozni. A hagyományosnak nevezhető reguláris konfliktusok valószínűsége csökkent, előtérbe kerültek az irreguláris hadviselés eszközei. Ezen eszközök alkalmazása esetében a cél a háborús szint alatt tartani a konfliktust, azonban az ellenségnek tekintett államot, annak haderejét működés- és védekezésre képtelenné kell tenni. A hibrid hadviselés eszközeinek tárházában a puha (soft) módszerek azok, amelyek megalapozzák a hadviselés további fázisainak sikerét. Ezek köre meglehetősen széles skálán mozog, a diplomácián, gazdaságon, információs szinten és pszichológián át egészen a társadalmi nyomásgyakorlás minden formájáig. Így ezek által a hadviselés sokkal összetettebbé vált. A kialakult hadszínteret pedig sok tényező befolyásolja:¹⁵

- „a globalizáció szintje,
- demográfiai adatok,
- vallási, etnika arányok,
- a hadszíntér technológiai fejlettségi szintje,
- a hadszíntér infokommunikációs fejlettségi szintje,
- a térség fő vallási-ideológiai irányzatai,
- tömegpusztító fegyverek jelenléte,
- társadalmi fejlettségi szint.”¹⁶

Természetesen a hibrid taktika sem hatékony mindenhol. A felsorolt tényezők regionális szintű állapotának törésvonalként történő megjelenése táptalaja a direkt és indirekt módszerek sikeres alkalmazásának. A Nyugat-Balkán a befagyott konfliktusai által viszont az orosz hibrid stratégiák célpontjává vált.¹⁷

A Nyugat-Balkán az a régió, ahol Oroszország és a nyugati hatalmak közötti katonai tényezők nélküli hibrid hadviselés megy végbe. Elmondható, hogy Oroszország nem telepített katonai csapatokat a helyszínre, azonban számos más eszközzel rendelkezik, így hatásában megkérdőjelezhetetlen, legyen szó a helyi médiáról, az üzleti szféráról, vagy az ortodox egyházzal, az etnikai és vallási feszültségek szításával, a reformok blokkolásával, a nacionalista és nyugatellenes csoportok mozgósításával, kiterjedt ügynökhálózatával, a szerb paramilitáris erők támogatásával akadályát jelenti minden olyan tevékenységnek, amelyek a regionális konfliktusokra megoldást nyújthatnak.¹⁸

¹⁴ Christopher S. Chivvis: Understanding Russian „Hybrid Warfare,” and what can be done about it, Rand Corporation CT-468 Special Report, Santa Monica, Calif., 2017, 2.

¹⁵ Resperger István: A válságkezelés és a hibrid hadviselés, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018, 4., 21–22.

¹⁶ Resperger (2018): i. m. 23.

¹⁷ Chivvis (2017): i. m. 1.

¹⁸ Kuczyński (2019): i. m. 7.

Ennek a tevékenységnek Oroszország részéről a fő célja a már említett NATO és EU terjeszkedés megállítása, valamint olyan regionális hatalom kialakulásának megvétőzése, amely nélkül a régióban felmerülő problémák megoldása nem lenne lehetséges. Oroszország a politikai és gazdasági függőség megteremtése érdekében kulcsfontosságú stratégiai ágazatokban mélyíti el kapcsolatait a Nyugat-Balkánon, méghozzá olyan plusz törekvéssel, hogy a Balkán országainak többségében, a lehetőségekhez mérten súlyosbítsa a politikai és társadalmi törésvonalakat. Ezeket az erőfeszítéseket támogatja az országokban megjelenő demokratikus kibontakozás visszafogása, valamint a politikai polarizáció is. Moszkvának a Balkán a Fekete- és Földközi-tenger, valamint a Közel-Kelet közelsége okán is meghatározó. A Fekete-tengeren melegvízi kikötőkhöz fér hozzá, ami a délkelet-európai orosz diplomácia és katonai tevékenységek mozgatórugója.¹⁹

A Nyugat-Balkán államainak többsége az integrációérettség nélkül az orosz befolyásoltság egyértelmű célpontja. Nem mellesleg a balkáni területet Oroszország könnyedén tudja felhasználni arra is, hogy az európai biztonsági és gazdasági intézményeket befolyásolja, valamint, hogy egyéb tevékenységéről elvonja a figyelmet. Az amerikai alelnök, Mike Pence is felhívta a nemzetközi közösségek figyelmét Oroszország nyugat-balkáni erőfeszítéseire, mondván, hogy Oroszország még mindig abban a státuszban gondolkodik, hogy erővel kívánja megrajzolni a nemzetközi határokat.²⁰

Az ukrán konfliktusig nem is szenteltek nagyobb figyelmet a Nyugat politikai döntéshozói Oroszország szovjet területen kívüli politikai és katonai bővítési szándékainak. Vlagyimir Putyin Moszkvájának sokkal aktívabb orosz külpolitikája van, mint azt megelőzően. A befolyási szférájának növelésére három fő eszköze van jelen a Nyugat-Balkánon, mégpedig a propaganda, a gazdaság, ezen belül a kapcsolatok elmélyítése főként az energiaszektor, a bankügyletek, a kereskedelmi vonal és az ingatlanpiaci ágazatokban, valamint a helyi nacionalista környezet megszilárdítása a Kreml-ügynökök munkája által.²¹

A hibrid hadviselés balkáni vetülete a stratégiai dominancia nem fegyveres elérése, amelyben a politikai instabilitás, a gazdaság lassú fejlődése, a kormányzati és polgári ellenőrzés átláthatatlansága, az energiafüggés valamint az átmenetből fakadó törekvesség meghatározó szerephez jutnak. Ezek a területeken érzékelt mind külső mind pedig belső hatásokra való ellenálló-képessége a nyugat-balkániaknak többváltozós, összetett, de legfőképpen alacsony, kevésbé rugalmas és instabil. A Balkán országai-ban így ennek függvényében elmondható, hogy leginkább a nem katonai jellegű hibrid nyomást lehet vizsgálni, amely a nemzeti és regionális biztonságot veszélyezteti.

¹⁹ Paul Stronski – Annie Himes: Russia's game in the Balkans, Carnegie Endowment for International Peace, Washington, 2019, 1.

²⁰ Kuczyński (2019): i. m. 2.

²¹ Miroslav Mitrović: The Balkans and Non-Military Security Threats – Quality Comparative Analyses of Resilience Capabilities Regarding Hybrid Threats, *Security and Defense Quarterly*, 5 (2018/22) 5–7.

Gazdasági befolyás kiépítése

Az energia az, ami az orosz befolyás elsődleges gazdasági eszköze a régióban. Az a terület, amelyet könnyen alakít át diplomáciai eszközzé. Nem véletlen, hogy erre a szektorra fordít a legnagyobb figyelmet. A délkelet-európai régió a nyugati piacokra történő közel-keleti és közép-ázsiai olaj- és földgázszállítás szempontjából fontos térségében helyezkedik el.²² A földgáz használata a többi energiaforrás mellett pedig egyértelműen növekvő tendenciát mutat. A növekedés az ezt övező geopolitikai feszültségekben is tetten érhető, leginkább ez abból adódik, hogy az orosz függés ellensúlyozására az európai kontinentális gázforrások diverzifikálására számos elképzelés irányul. Oroszország az EU, a Balkán és más, elsősorban Ukrajnán áthaladó szomszédos országok által importált földgáz fő szállítója.²³

Oroszország legnagyobb földgázprojektje 2007 és 2014 között a Déli Áramlat gázvezeték volt, amely nem szimplán energiakereskedelmi, hanem geopolitikai törekvésnek számított. 2007-től az Eni vezérigazgatója, Paolo Scaroni és az orosz energiacég, a Gazprom alelnöke Alekszander Medvegyev egyetértési nyilatkozatával indult, majd a harmadik uniós energiacsomag szabályozási kerete által, valamint a Krím elcsatolásának következményeként, 2014-re Oroszország erős ellenállást váltott ki az EU-ból, a projekt pedig leállt. Ezután Oroszország Törökország felé fordult és a Török Áramlaton keresztül igyekszik a balkáni és a közép-európai energia-befolyását fenntartani.²⁴ Az integráció előtt álló államok közül Szerbia a teljes belföldi energiafogyasztásának 12%-át teszi ki és mindössze ennek 10%-át képes önmaga megteremteni, a további 90% pedig magas áron biztosított orosz import. Koszovó nem rendelkezik megbízható és megfizethető energiaforrásokkal, sem földgázkészlettel, sem gázvezetékkel. Macedóniában szintén nincs hazai termelés és a viszonylag kicsinek számító importja is Oroszországból érkezik. Montenegróban a villamos energia a meghatározó, nincs belföldi gáztermelő vagy elosztórendszere, de célja, hogy energiaforrásait diverzifikálja, költségeit pedig csökkentse. Albániának szintén nincs földgázimport-kapacitása, Montenegróhoz hasonlóan a villamos energiától függ. Bosznia-Hercegovina entitásai importálják Oroszországból a földgázt, a Republika Srpska pedig a BiH Gas-t megkerülve közvetlenül Oroszországból szerzi a gázt. A diverzifikálásra fejlesztési tervek sokaságát lehet felvonultatni, legyen az a Dél-kaukázusi Gázvezeték, a Transz-Anatóliai Csővezeték (TANAP), az Adria-gázvezeték (TAP), a Jón-Adriai Vezeték (IAP) vagy a Török Áramlat.²⁵ Teljesen helyénvaló, hogy az Európai Unió saját és érdekeltségi területein is csökkenteni kívánja a függőséget Oroszországtól, számos kezdeményezés azonban nem valósult meg, a megújuló energiaforrásokra való támaszkodás pedig lassú folyamat, és bizonyos, hogy a 21. század első felében továbbra is a fosszilis tüzelőanyagok számítanak kulcsfontosságúnak. A szénkészletek gyorsan kimerülnek.

²² Dušan Proroković: Energy Security of the Balkan states: Is there any alternative to Russian Gas? Katehon, 2016, <http://katehon.com/article/energy-security-balkan-states-there-any-alternative-russian-gas> (Letöltve: 2019. 05. 01.)

²³ Balkan Energy Strategies, Balkan Economic Forum, 2017, www.balkaneconomicforum.org/wp/balkan-energy-strategies/ (Letöltve: 2019. 05. 01.)

²⁴ Proroković (2016): i. m.

²⁵ Balkan Energy Strategies, Balkan Economic Forum, 2017, www.balkaneconomicforum.org/wp/balkan-energy-strategies/ (Letöltve: 2019. 05. 01.)

Az olaj felhasználása felvet számos ökológiai problémát, így a gáz válik egyre népszerűbb és elfogadhatóbb energiaforrássá. Olyan fenntartható energiakoncepció pedig nem létezik a balkáni államok számára, amelyben az oroszok nem játszanak szerepet. A legközelebbi földgázforrások Oroszországban, Iránban és Türkmenisztánban vannak, ahol Türkmenisztán esetében Kína, mint stratégia partner van jelen, Iránra vonatkozóan pedig az a meglátás, hogy annak felhasználására sokkal nagyobb szaktudásra, és finanszírozási háttérre lenne szükség. Így marad versenyben tehát a Gazprom vagy a British Petrol, tehát ezzel Oroszország is. Az ellátásbiztonság területén Délkelet-Európát pedig kifejezetten sebezhetőnek tartják, itt ugyanis a kereslet nem az igényeket, hanem a politikai prioritásokat szolgálja ki.²⁶

Oroszország viszont nem elégszik meg a földgáz, mint olyan stratégiai felhasználásával. A balkáni energiapiacra konkrét részesedést is szereztek a villamosiparban, a nukleáris energiaprojektekben, az olajfinomítóknál vagy akár a közvetlen benzinértékesítésben. Ez főként Bosznia-Hercegovinára és Szerbiára igaz. Ez utóbbi esetben nem volt nehéz dolga Moszkvának, elég volt annyit tennie, hogy Koszovó elismerésével szemben határozta meg magát és diplomáciai segítséget nyújtott Szerbiának, így máris nagyobb befolyásra tudott szert tenni a szerb energiaágazatban, a Gazprom, a Gazprom Neft és a Lukoil vállalatokon keresztül. A Gazprom Neft a régió más részein is tevékeny, leányvállalatok által, tárolókkal, fúrási és feltárási jogok tulajdonlásával, képviseleti irodákkal. Ez mind eszköz az orosz balkáni hatalom kiépítésére. Bosznia esetében annak politikai irányítását is befolyásolni tudja, mint az ötödik legnagyobb befektető az országban. Gyakran a nyereség sokadlagos, hiszen a foglalkoztatásban szegény régióban ezek a befektetések munkalehetőséget teremtenek és ez magával hozza a társadalom részéről az oroszpártoló szándék kifejezésre juttatását. Számos hitelígéretet is nyújtott már a régiónak. Jelen van a banki, lakossági, ingatlan és turizmus üzletágakban is. 2012-től az orosz állami tulajdonú Sberbank vásárolta be magát a kereskedelmi jelenlétbe, de említhetjük még az Agrokon leányvállalatot, amely több balkáni élelmiszer-ellátási ponttal, gazdaságokkal, kereskedőkkel áll partneri viszonyban, amely a mezőgazdaságtól kezdve a vendéglátáson át széles körben kiterjedt. Ezeknek a vállalatoknak tett szerkezet-átalakítási ígérek és megállapodások fokozhatják Oroszország kereskedelmi befolyását is, de az ingatlan és turizmus területén Montenegróban már egyértelműen kiemelkedő a szféra orosz tulajdoni viszonya.²⁷

Ahhoz pedig, hogy a felsorolt ágazatokban igazán hatékonyan érvényesüljön Moszkva, gyakran helyi oligarchák kegyeit is élvezzi, akik a balkáni politikára bírnak irányadó befolyással. Mindezek mellett nem lehet kihagyni azt a tényt sem, hogy az energiafüggőségen kívül sebezhető a térség az átláthatatlan üzleti környezet, és a gyenge gazdasági szabályozás miatt, a korrupció és a Moszkvához köthető adósságszpirál a beígért projektek kivitelezése által. Több alkalommal is volt rá precedens, hogy nem valósultak meg ezek a beruházások, azonban a Kreml így is eléri a célját, amelyhez elegendő észrevétlenül függő helyzetbe kényszeríteni azokat, akik később, adandó alkalommal egy esetleges nyomásgyakorlás révén a mérleg nyelvét feléjük billentik.²⁸

²⁶ Proroković (2016): i. m.

²⁷ Stronski-Himes (2019): i. m. 5–7.

²⁸ Bauer Kristóf: A Kremlin Playbook – Oroszország közép-európai befolyásszerzésének módszertana, *Nemzet és Biztonság*, (2018/1) 7–8.

Oroszország társadalom- és politikaformáló ereje

„A társadalmi biztonság a kollektív identitás fenntartására és megőrzésére vonatkozik, ahogy az a kultúrában, vallásban, nyelvben, politikai és társadalmi értékekben kifejeződik. Ha egy állam nyelvét, elnevezését vagy az önazonosságát alkotó bármely más elemét kérdésessé teszik, úgy a társadalmi biztonság kérdéseiről van szó.”²⁹

Ezeknek az elemeknek a veszélyeztetését, főként, ha külső hatásra történik, az adott társadalom fenyegetésként éli meg. A Nyugat-Balkán azok közé a régiók közé tartozik, ahol ennek kifejezetten nagy jelentősége van, hiszen nem esik egybe az etnikumok megoszlása a területi, vallási és nyelvhasználati határokkal. Kijelenthetjük továbbá, hogy a Nyugat-Balkánon mindennek erős hatása van a bel- és külpolitika alakulására és alakítására. Ezeknek tükrében bizonyos, hogy a nyugat-balkáni társadalmi folyamatok önmagukban is a biztonságpolitikai helyzet alakítói. Mélyen beágyazott, differenciált, instabil alapokra épít a helyi identitások többsége, amely biztonsági részként értékelhető, kihasználható.

A Nyugat-Balkánon is megjelenő hibrid hadviselés jelensége pontosan ezekbe a társadalmi problémákba kapaszkodik bele és fejt ki destruktív hatását. Moszkva egészen nagy kiterjedésű információs propagandakampányokat folytat a régióban, amelyet a területen kialakított, szintén igencsak reprezentatív számú kapcsolatai tesznek lehetővé. Orosz szimpatizáns hírek, nyugatellenes retorika, ami mindezt meghatározza, amelyet gyakran vegyítenek a társadalmi problémák kiaknázatlanságával, így a régióban az orosz propaganda a vallást sem kíméli. Mondhatni egyik leg-erősebb bástyájuk az ortodox egyházi kapcsolat. Etnikai szempontból sem homogén területről van szó, nagyszámú muszlim lakossága miatt, az orosz média azt hirdeti, hogy a nyugati, főként utalva itt az uniós attitűdre, a muszlim érdekeket védi, szemben az ortodox egyházzal. Ugyanígy az etnikai szeparatizmus támogatásával vádolja főként az Amerikai Egyesült Államokat, amely a balkáni államok felszámolására irányuló törekvéseik kivetülésének kezdete. Sajnos a Balkán lakossága megvezethető, és emiatt a régió sebezhetősége sem kicsi, hiszen az őket érő hamis ingerek közül nehezen tudják megállapítani azok tartalmának eredetét. Ez abból fakad, hogy az oktatás minősége még mindig nem kielégítő, és ezt tetézi, hogy a társadalom alapvető, közvetlen környezetére vonatkozó politikai ismeretei is hiányosak. Moszkva egészen komoly energiákat fordít ennek a területnek a lefedésére. Orosz tulajdonú, de szerb nyelvű médiumok, weboldalak, mobilalkalmazások vannak jelen, amelyek a moszkvai nézeteket sugározzák a felhasználók felé, ahol egyértelműen a NATO és az EU vannak a mérleg negatív oldalán. Fokozva mindezt azzal, hogy a régiós támogatás a nyugati integrációk részéről egyre inkább érdeklődését veszti és csökkentik mind a katonai, politikai és gazdasági támogatásukat. Az információs, illetve informatikai támogatást pedig gyakran a helyi hozzáértő, ám munkanélküli fiatalok adják, akiknek ez egyfajta lehetőség a megélhetésre. A balkáni államok közös jellemzője, hogy a kibervédelem tekintetében nem kifejezetten fejlettek, emiatt az ilyen jellegű támadások ellen is meglehetősen védtelenek. Természetesen nyugati segítséggel igyekszik ezen javítani a régió, de továbbra sem kizárt, hogy az országok életében fontosnak tartott

²⁹ Gazdag Ferenc – Remek Éva: A biztonsági tanulmányok alapjai, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018, 23.

események mentén az informatikai támadások keresztüzében találhatják magukat. Ebben leginkább érintett a jövőben Szerbia, Koszovó és Észak-Macedónia.³⁰

Kulturális tekintetben a média esetében már említettük az ortodox egyházat, mint kapcsolatépítő, teremtő és erősítő kapcsot az orosz és a délszláv társadalom között. Az viszont sokak számára nem egyértelmű, hogy az egyházhoz kötődő oligarchák, a vallás regionálisan meghatározó erejét kihasználva és összekapcsolva az általuk biztosított finansiális lehetőségekkel hozzájárulnak az orosz úgynevezett soft (puha) erők térnyeréséhez. A Moszkvának szimpatikus nyugat-balkáni környezet kialakításához mindezek mellett a különböző törekvések magánjellegű finanszírozásához is szükségeltetik a megfelelő partner. Konstantin Malofeev orosz üzletember személyében pedig ez is maradéktalanul megvalósul. Malofeev pontosan az az orosz milliárdos, aki képes ideológiai alapon gondolkodni és amolyan hazafias módon hisz a nagy Oroszország elméletében. Ennek érdekében Malofeev az orosz vezetéshez hasonlóan szeretné látni az EU gyengülését. Itt meg kell említeni vele kapcsolatban, hogy a nyugati szélsőséges politikai kapcsolatok sem állnak távol tőle miközben Oroszországban Aleksandr Duginnal³¹ ápol közelebbi szakmai nexust. A hibrid hadviselés esetében Konstantin Malofeev személyét az ukrán eseményekkel is hírbe hozták, miszerint az ukrán biztonsági szolgálatok információi alapján Malofeev az ukrán szeparatista mozgalom egyik kulcsfontosságú finanszírozója volt. Néhány megfigyelő úgy véli, hogy a Kreml irányelveit nem csak Ukrajnában, de potenciálisan Európa-szerte is követi és támogatja. Habár a kapcsolat Putyin és Malofeev között inkább közvetett, viszont ő megfelel az orosz vezetésnek, mert bizonyos dolgokért így nem kell és nem is akarnak felelősséget vállalni.³²

Oroszország politikai kapcsolataiban is ezt az elvet követi, hiszen a fókuszát nem egy egész kormányzatra, illetve azok politikai ideológiájának megváltoztatására helyezte át, hanem egy szűkebb, radikálisnak nevezhető közösségre. Itt már eleve olyan balkáni politikai szereplők kaptak helyet, akik a Kreml kormányirányítási megközelítését osztják, a nyugati kulturális normákat és a kisebbségi jogok régiós előmozdítását elutasítják, valamint a Balkánon továbbra is létező antiszemitizmus problémája miatt a nyugati befektetőknek és a hozzájuk kapcsolható szervezetek támogatásának ellenállnak. Ez meg is magyarázza, hogy Oroszország miért is nem használja fel politikai kapcsolatait arra, hogy a Nyugat-Balkán országaiban a nemzeti ellentétet feloldja. Politikai szálon Oroszország nem hajt végre ténylegesen nagy potenciállal rendelkező stratégiát, azon túl, hogy a NATO-t és az EU-t akadályozza, sőt, a régiós politikájának meghatározója főként a Nyugat. A Balkánon végbemenő politikai jellegű diplomácia is inkább csak szimbolikus. A hangsúly átkerült a korábban tárgyalt gazdasági, főként energetikai területre. A helyi politikában a politikai elit és az intézmények alacsony elszámoltathatósági szintje, valamint a média minőségi előírásának is nagyléptékű csökkenése mind kapaszkodót jelent Moszkva számára.³³

³⁰ Stronski–Himes (2019): i. m. 9.

³¹ Orosz politikai elemző, geostratégiai gondolkodó, az eurázsiai irányvonal vezető teoretikusa.

³² Galeotti (2018): i. m. 5.

³³ Stronski–Himes (2019): i. m. 18.

Biztonsági aspektus

Moszkva biztonsági nézeteit tekintve a balkáni érdeklődésében meglehetősen egyirányú, amely Szerbiára összpontosít. Szerbia nyíltan hirdeti katonai semlegességét, így a NATO felé sincs kifejezett csatlakozási törekvése, ezzel szemben a szerb védelmi ipar fokozatosan át is alakítja az ország stratégiai pozícióját a Balkánon. Jelenleg Szerbia védelmi ipara növekszik és jelentősen modernizálódik, amelyben Oroszország nyújtja a segítő jóbort. Ez nem csak Szerbia, de a balkáni régió geopolitikáját is alakítja. A katonai szektor megközelítőleg 200 vállalatból és kutatóintézetből áll, a 10 ezer fős létszámot is meghaladó alkalmazottal, amely évente 500 millió euró fölötti bevételt jelent Szerbiának. Fegyvergyártása széles spektrumon mozog, kivételt képez ez alól a felső kategóriás fegyverzet. Szerbiában a Yugoimport-SDPR intézménye monopolhelyzetben van a fegyverkereskedelem terén, azonban nemrég egy szabályozáskönynyitést megcélzó lépéssel lehetővé tették, hogy a külföldi befektetők tulajdonjogot szerezzenek a védelmi ipart érintő vállalkozásokban. Oroszországgal kapcsolatosan pedig 2012 óta van függőben a lehetséges közös vállalkozások kialakítása, de jelentős projektek nem valósultak meg, ráadásul elmondható, hogy az export területén inkább versenytársak a hasonló termékek miatt. Oroszország e tekintetben gazdaságilag nem, technológiailag viszont tud segítséget nyújtani, amely háttérben Moszkva számára fontos geopolitikai érdekek húzódnak, amit Belgrád biztosíthat a segítség fejében. Szerbia 40 ezer fős erői leginkább az elavult jugoszláv és szovjet fegyverekre és felszerelésekre támaszkodik. A hadsereg új felvásárlásokra és korszerűsítésre szorult, amelyben szintén Oroszország az, amely a katonai–technikai együttműködést biztosítja.³⁴

Szerbia és a többi állam viszonyában kialakult körkörös ellenségkép viszont determinálja azt a folyamatot, hogy a haderő modernizációja a jugoszláv utódállamokból a regionális fegyverkezés gondolatát váltsa ki. Ez egy olyan további vitás helyzet, amelynek rendezésében Oroszország nem érdekelt, hiszen ez számukra stratégiai előnyt jelent az EU és a NATO balkáni projektjeinek megakadályozásában.

Bármely nyugati integrációs tagság csak akkor lehetséges, ha az ország tartósan és meghatározó módon hozzájárul a stabilitáshoz. A stabilitás, mint olyan pedig kölcsönös függést jelent a szomszédos országokkal, amelynek alapján a jószomszédi kapcsolat kialakítását létszükségletnek is tekinthetjük. Szerbia Oroszország balkáni bástyája, habár az uniós csatlakozást stratégiai célként jelölte meg, amellyel szemben az EU Koszovó elismerésének igényét támasztotta, az utóbbi fél évben védelmi kérdések tekintetében éles ellentétet viseltet Koszovó haderő–alakítási törekvéseivel. A Koszovói Biztonsági Szervek hadsereggé alakítása 2019. január 21-én hivatalosan is megkezdődött.³⁵ Jelenlegi helyzetben nem alkotmánymódosítás révén állít fel új haderőt, hanem a törvénymódosítások segítségével a már létező biztonsági erők

³⁴ Heler, Daniel: Serbian Guns Have Consequences for Balkans and Beyond, 2018, <https://balkaninsight.com/2018/12/13/serbian-guns-have-consequences-for-balkans-and-beyond-12-12-2018/> (Letöltve: 2019. 04. 14.)

³⁵ Elkezdődött a hadsereg megalakítása Koszovóban, Háború Művészete, 2019. 01. 23., www.haborumuveszete.hu/egyeb-hirek/elkezdodott-a-hadsereg-megalakitasa-koszovoban (Letöltve: 2019. 04. 01.)

esnek át hatásköri bővítésen mindezt egy tízéves időkeret alatt.³⁶ Számokban kifejezve a Koszovói Biztonsági Erők 2500 főnyi könnyűfegyverzettel ellátott állománya kibővül 5000 hivatásos fegyveressel és 3000 tartalékos katonával. Ez az állapot viszont magával hozza azt a folyamatot, hogy a könnyűfegyverzet mellett megjelennek a nehézfegyverek is. Belgrád a szerb lakosság védelmében vonja kérdőre Pristinát, véleményük szerint a haderő megalakítása a szerb társadalom ellen irányul, továbbá kijelentette, hogy nem Koszovó vagy más ország ellenében modernizál Szerbia, mindössze korszerűsítési céllal. Ezt a gondolatmenetet tovább fűzte Ana Brnabić, hogy mindazonáltal nem kívánják végignézni a kialakult helyzet hatására, hogy a koszovói szerb társadalom bármiféle atrocitást szenvedjen el. Ezt cáfolva a pristinai kormány annak adott hangot, miszerint a Koszovói Biztonsági Erők hatásköri kibővítése pusztán azzal a céllal történik, hogy biztosítsák a békét az országban.³⁷

Oroszország azonban nemcsak a haderő közvetlen támogatásával, hanem a katonai szektor mikroszintjén is építkezik. A társadalomban ugyanis az arra fogékony fiatal tizenévesek számára katonai stílusú képzést nyújtott több alkalommal is, amely kulturális és katonai szuggesztív nyomásgyakorlásként is felfogható. Hasonló logika mentén gondolkodva 2018-ban a szerb rendőrség az egyik ilyen oktatást nyújtó táborot bezáratta, gyermekekkel való visszaélés indokával.³⁸

2012 tavaszán Oroszország szerbiai székhellyel, egészen pontosan Niš városában humanitárius segítségnyújtási központot hozott létre. A központ fejlett vészhelyzet-reagálási képességekkel rendelkezik, ennek ellenére a nyugati hatalmak által számos vád éri, miszerint hírszerző objektumként szolgál. Bármi is legyen a létesítmény valódi célja, az bizonyos, hogy Moszkvának ezáltal lehetősége van feltételezett adatgyűjtési és műveleti működésre, és nem csak Szerbia, de Bosznia-Hercegovina, Észak-Macedónia és Koszovó megfigyelésére is. Az orosz érdek az lenne, hogy a központ diplomáciai státuszt kapjon Szerbiától, ami korlátozná Szerbia azon mozgásterét, hogy ellenőrizze és figyelemmel kísérje az orosz tevékenységeket.

Szarajevóban a Republika Srpska és Milorad Dodik által kialakult viszony, így a rendőri egységek, a terrorizmus elleni küzdelem és a tömegkezelési tevékenységek is orosz támogatásban és képzésben részesültek, a boszniai szerb paramilitáris egységek pedig a Niš-ben létrehozott központban kapták felkészítésüket.

Nem lehet figyelmen kívül hagyni a délszláv régió szélsőjobboldalnak titulált fegyveres csoportosulásait, és azok orosz kormányzati kapcsolatát. Nem közvetlen a Kremlé, hanem orosz szimpatizáns proxyk koordinálják.³⁹ Ezeknek célja, hogy potenciális zavaró erőként tovább szítsák a politikai és társadalmi ellentéteket.

³⁶ Fatos Bytci: Kosovo votes to create national army over Serb objections, 2018, www.reuters.com/article/us-kosovo-army/kosovo-votes-to-create-national-army-over-serb-objections-idUSKCN1MS260 (Letöltve: 2019. 03. 25.)

³⁷ Koszovói hadsereg alakul, Szerbia fegyverkezik, Háromszék, 2018, www.3szek.ro/load/cikk/118817/szerbia-fegyverkezik-koszovoi-hadsereg-alakul (Letöltve: 2019. 03. 25.)

³⁸ Stronski–Himes (2019): i. m. 14.

³⁹ Stronski–Himes (2019): i. m. 14–16.

Összegzés: a NATO és az EU ellenhibrid tevékenysége

A balkáni államok tehát nem közvetlenül katonai, hanem hibrid külső hatásnak vannak kitéve, alacsony intenzitású nem katonai nyomás alatt állnak és érzékenyek is a hibrid támadásokra, és többnyire kis ellenálló-képességgel bírnak mindezekkel szemben.

Összegezve azt láthatjuk, hogy Moszkva legnagyobb sikere, hogy ki tudja használni a balkáni sebezhetőségi pontokat. Fejlődő tendenciát mutat a befolyása a kulcsfontosságú balkáni államokban, ezzel is reprezentálni tudja, hogy továbbra is olyan hatalom, amelyet számításba kell venni az európai térben, az uniós szankciók és a saját diplomáciai elszigeteltsége ellenére.

A Balkán viszont ezen erőfeszítések mellett sem elsődleges stratégiai területe Moszkvának, így abban biztosak lehetünk, hogy a NATO és az EU délkelet-európai bővítését nem fogja erővel akadályozni. Ezzel párhuzamosan pedig az is nyilvánvaló, hogy az összes balkáni állam legfőbb célja az európai integráció. Így a hidegháborús ellenpólus és NATO-tagállam USA és a területen legfőbb érdekelt EU több, módszerebb erőfeszítést tehetne a manipulatív eszközök megfékezésére, miszerint:

- nyíltan vállalniuk kell a régió iránti elkötelezettséget;
- kerülni kell azokat a retorikai fordulatokat, amelyben a Balkán zéró összegű játszma szereplőjeként jelenik meg;
- hangsúlyozniuk kell, hogy kölcsönös érdekeik vannak mind a régióban és a régióknak is az Unióval;
- támogatniuk kell a balkáni országok belső biztonsági reformjait és a védelmi szféra intézményeinek fejlesztését;
- konkrét lépéseket kell foganatosítaniuk a Nyugat-Balkán ellenállóképességének és tudatosságának fokozására, fejlesztésére.⁴⁰

Alapvetően 2016 óta létezik a hibrid fenyegetésekkel szembeni közös erőfeszítés az EU és a NATO részéről, onnan számítva prioritásként jelölik meg a fenyegetések terén. Felismerték, hogy a hibrid hadviselés meglehetősen változatos, széles spektrumon alkalmazott eszközei, módszerei is változnak, amivel szemben egy hasonlóan dinamikus, gyorsan fejlődő képességet kell felmutatni, hogy lépést tudjanak tartani a hibrid számos variációjának megjelenésével. Ehhez az kell, hogy akár az EU, akár a NATO vagy más nemzetközi szervezetek, tagállamok döntéshozói információt szerezzenek arról, hogy a hibridben aktuálisan hol van a hangsúly, milyen új eszközök alkalmazása van kilátásban. Ennek a felkészülésnek része kell, legyen a megfelelő polgári tájékozottság, szabad és befolyásmentes sajtó, hatékony jogi keretek kialakítása a hibriddel szembeni fellépés lehetőségére, és a képzett nyilvánosság megléte. Ugyanis meg kell érteni annak működését, ha tenni kívánunk ellene. Nemcsak általános igazságokat kell elsajátítanunk a hibrid lényegéről és működéséről, hanem specifikusan kell azt vizsgálni, mert a sokrétűsége mellett a bevetési területnek megfelelő egyedi célokkal rendelkezik, amely a sebezhetőségi pontok kiaknázására épít. Így az országoknak saját maguknak is meg kell ismerniük biztonsági réseiket és nem egy általános meghatározás mentén kell védelmüket kiépíteni. A hibrid jelenség kapcsán

⁴⁰ Stronski–Himes (2019): i. m. 16–19.

ez regionális szintű probléma is, ugyanis amennyiben egy ország működésében zavar keletkezik, amely támadható, az hatással lehet más, szomszédos országokra is. Ezért a szuverén lépéseken, az önismereten túl, közös fellépés, tervezés, válasz szükséges. Kulcsfontosságú, hogy fokozni kell az együttműködést a képzés és gyakorlatok terén is, mivel a háborús küszöb alatti hibrid fenyegetésekre reagálni sokoldalú, bonyolult gyakorlatokat kíván meg.⁴¹

A NATO a felkészülés, megakadályozás, megvédés stratégiáját követve lép fel a hibrid fenyegetésekkel szemben. Kiemelik azt a tényt, hogy a hibrid hadviselés módszerei önmagukban nem számítanak újnak, de azok gyorsasága, intenzitásának mértéke, a gyors technológiai, valamint globális változások elősegítik ezeket. A reakció a NATO megfogalmazásában elsődlegesen a célország felelőssége, és a NATO, mint Szövetség a kollektív védelem eszközeként avatkozik be. A hibrid a NATO jelenleg prioritást élvező kutatási területe, olyannyira, hogy rendelkezik a hibrid fenyegetések követésére és elemzésére is alkalmas képességgel, továbbá létrehozott egy ellenhibrid támogató csapatot, amelyet olyan területeken lehet bevetni, támogatva az adott nemzet hatóságait, amelyek tényleges hibrid nyomás alatt állnak. Stratégiájukban természetesen a partnerekkel, tagállamokkal, az EU-val folytatott koordináció megerősítése is feladat. A hírszerzés, elemzés fokozása az együttműködés révén hatékonyabb, és segít javítani a hibrid szituációs adottságokat, megakadályozva a propaganda és dezinformációs tevékenységek hatásának terjedését.⁴²

Az EU részéről egy 22 pontból álló, egyfajta keret kialakítása valósult meg, a tudatosság növelésétől a rugalmasság megteremtéséig számos pontot fogalmazott meg. Ennek talán legfontosabb része, az EU hibrid fúziós cellájának létrehozása, ahol az információk széles körű gyűjtése a döntéshozók tájékoztatását szolgálja egyaránt az uniós intézményekben és a tagállamokban. Ebben a legaktívabb segítséget a 2016-ban, Helsinkiben felállított európai kiválósági központ jelenti, amely a hibrid küzdelem elleni megoldások útkeresésére a választ számos eszközzel, forrással igyekszik biztosítani.

A 22 pont több területet próbál lefedni, így jelen van az aktívabb stratégiai kommunikáció és a médiafigyelés optimalizálása a manipulatív kampányok ellen. Az energiaágazat diverzifikálása mind az útvonalak és energiaforrások tekintetében, figyelve a szállítás megszakításának megakadályozására. A polgári felkészültség biztosítása, a kiberbiztonság erősítése, biztonságosabb internethasználat, az online propaganda kiküszöbölése.⁴³ Ahogyan a NATO-nál, úgy az EU stratégiájában is megvalósul a szoros, megerősített együttműködés. Annak ellenére, hogy több előrelépés történt egyenként és közös erőfeszítéssel is, még mindig sok a tennivaló. A már említett képzés, a gyakorlatok, a tagállamok közötti bizalom és támogatás megléte, a nemzeti sérülékenységek azonosítása, a rugalmasság fejlesztése, tehát a hibrid fenyegetés természetének közös megértése a cél. Ezáltal a gyakran látszólag egymástól független

⁴¹ Cooperating to counter hybrid threats, Nato Review, 2018, www.nato.int/docu/review/2018/Also-in-2018/cooperating-to-counter-hybrid-threats/EN/index.htm (Letöltve: 2019. 05. 01.)

⁴² NATO's response to hybrid threats, 2018, www.nato.int/cps/en/natohq/topics_156338.htm (Letöltve: 2019. 05. 01.)

⁴³ A Europe that Protects: Countering Hybrid Threats, European Union External Action, 2018, https://eeas.europa.eu/topics/economic-relations-connectivity-innovation/46393/europe-protects-countering-hybrid-threats_en (Letöltve: 2019. 05. 01.)

események és a kapcsolódási pontjaik felismerése már a korai szakaszban elérhető, megakadályozva ezzel a hibrid hadviselés további fázisainak kiteljesedését. Addig azonban, amíg vannak olyan európai országok, így a délszláv államok is, akik nem teljesen integrálódtak NATO- és EU-vonalon, és a közös fellépésben nem aktív résztvevők, sebezhetőségükkel a hibrid hadviselés számára potenciális hadszínteret jelentenek.

Felhasznált irodalom

- Ashish, Kumar Sen: Here's Why US Commitment to the Western Balkans Matters, Atlantic Council, Washington, 2017, www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/here-s-why-us-commitment-to-the-western-balkans-matters (Letöltve: 2019. 04. 10.)
- Balkan Energy Strategies, Balkan Economic Forum, 2017, www.balkaneconomicforum.org/wp/balkan-energy-strategies/ (Letöltve: 2019. 05. 01.)
- Bauer Kristóf: A Kremlin Playbook – Oroszország közép-európai befolyásszerzésének módszertana, *Nemzet és Biztonság*, (2018/1) 3–26.
- Bytyci, Fatos: Kosovo votes to create national army over Serb objections, 2018, www.reuters.com/article/us-kosovo-army/kosovo-votes-to-create-national-army-over-serb-objections-idUSKCN1MS26O (Letöltve: 2019. 03. 25.)
- Chivvis, Christopher S.: Understanding Russian „Hybrid Warfare,” and what can be done about it. Rand Corporation CT-468 Special Report, Santa Monica, Calif., 2017.
- Elkezdődött a hadsereg megalakítása Koszovóban, *Háború Művészete*, 2019. 01. 23., www.haborumuveszete.hu/egyeb-hirek/elkezdodott-a-hadsereg-megalakitasa-koszovoban (Letöltve: 2019. 04. 01.)
- A Europe that Protects: Countering Hybrid Threats, European Union External Action, 2018, https://eeas.europa.eu/topics/economic-relations-connectivity-innovation/46393/europe-protects-countering-hybrid-threats_en (Letöltve: 2019. 05. 01.)
- Galeotti, Mark: Do the Western Balkans face a coming Russian storm? Policy Brief, European Council on foreign relations, ECFR/250, 4/4, 2018.
- Gazdag Ferenc – Remek Éva: A biztonsági tanulmányok alapjai, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018.
- Heler, Daniel: Serbian guns have consequences for Balkans and beyond, 2018, <https://balkaninsight.com/2018/12/13/serbian-guns-have-consequences-for-balkans-and-beyond-12-12-2018/> (Letöltve: 2019. 04. 14.)
- Hoffman, Frank G.: Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars, Potomac Institute for Policy Studies, 2007.
- Horváth Gyula – Hajdú Zoltán (szerk.): Regionális átalakulási folyamatok a Nyugat-Balkán országaiban, MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 2010.
- Koszovói hadsereg alakul, Szerbia fegyverkezik, Háromszék, 2018, www.3szek.ro/load/cikk/118817/szerbia-fegyverkezik-koszovoi-hadsereg-alakul (Letöltve: 2019. 03. 25.)
- Krajnc Zoltán – Csengeri János: A légerő képességei a hibrid fenyegetésekkel szemben, *Hadtudományi Szemle*, 10 (2017/4) 112–125. http://epa.oszk.hu/02400/02463/00037/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2017_04_112-125.pdf (Letöltve: 2019. 06. 17.)

- Kuczyński, Grzegorz: Russia's hybrid warfare in the Western-Balkans, *The Warsaw Institute Review*, 2019.
- Mitrović, Miroslav: The Balkans and Non-Military Security Threats – Quality Comparative Analyses of Resilience Capabilities Regarding Hybrid Threats, *Security and Defense Quarterly*, 5 (2018/22) 20–45. DOI: <https://doi.org/10.5604/01.3001.0012.7224>
- Cooperating to counter hybrid threats, *Nato Review*, 2018, www.nato.int/docu/review/2018/Also-in-2018/cooperating-to-counter-hybrid-threats/EN/index.htm (Letöltve: 2019. 05. 01.)
- NATO Bi-SC (Bilateral Strategic Command), Bi-SC Input to a new NATO Capstone Concept for the Military Contribution to Countering Hybrid Threats, (2010)
- NATO's response to hybrid threats, 2018, www.nato.int/cps/en/natohq/topics_156338.htm (Letöltve: 2019. 05. 01.)
- Proroković, Dušan: Energy Security of the Balkan states: Is there any alternativ to Russian Gas? *Katehon*, 2016, <http://katehon.com/article/energy-security-balkan-states-there-any-alternative-russian-gas> (Letöltve: 2019. 05. 01.)
- Rácz András: Oroszország hibrid háborúja Ukrajnában, *Külügyi és Külgazdasági Intézet Tanulmányok*, (2014/1).
- Resperger István: A válságkezelés és a hibrid hadviselés, *Dialóg Campus Kiadó*, Budapest, 2018
- Stronski, Paul – Himes, Annie: Russia's game in the Balkans, *Carnegie Endowment for International Peace*, Washington, 2019.

Füleky András¹

Assessment Centre módszer és annak katonai alkalmazási lehetősége Magyarországon

Assessment Centre Method and Its Military Usage Availability in Hungary

„Igazán teherbírónak, harmonikusnak a népesség 5%-a sorolható, további 20-30%-ának kielégítő az idegállapota, a többség akár orvosi esetnek is tekinthető.”
Arisztotelész

Absztrakt

A cikk bevezető részében ismertetjük az Assessment Centre módszer kialakulásának okát és történeti hátterét, valamint a módszer katonai és polgári környezetben való meghonosodásának folyamatát.

Az írás részletesen ismerteti a napjainkban alkalmazott alkalmassági vizsgálatok széles körét, amelyet a szükséges kompetenciaigényekhez igazítva a fejlett világ országaiban a fegyveres testületek, a nemzetbiztonsági szolgálatok, a kormányzat szereplői és a vezető multinacionális cégek mind a jelöltállítási folyamat, mind az előmeneteli – különös tekintettel a vezetői beosztásba történő – tervezés során alkalmaznak.

A cikk záró része rövid kitekintést ad az Assessment Centre módszer, illetve egyes elemeinek Magyar Honvédségben történő alkalmazására.

Kulcsszavak: Assessment Centre, alkalmasság, pszichológiai teszt, képességfelmérés

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz – National University of Public Service, Faculty of Military Science and Officers Training, Doctoral School of Military Sciences, PhD Student, e-mail: fuleky.andras@hm.gov.hu, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7735-2173>

Abstract

In the first part of the article, the reason and historical background of the Assessment Centre Method development and the establishing process of the method in the military and civilian environment will be explained.

The study introduces in detail the large spectrum of facility tests that, adjusted to the specific competency needs, are used by the armed services, secret services, governmental organisations and multinational companies throughout the developed world. In addition, it discusses the method of the candidate process and the senior employee career steps, too.

The end of the article gives a short view of the Assessment Centre Method adaptation in the Hungarian Defence Forces.

Keywords: Assessment Centre, competence, psychological test, facility test

Bevezető

Rövid írásom alapvető célja, hogy bemutassam a második világháború során a hadseregben létjogosultságot szerzett, majd a civil életbe átlépve a nyugati világban a 20. század közepére meghonosodott és elfogadottá vált Assessment Centre módszer küldetését, kitekintve a mai kor elvárásaira, újszerű kihívásaira.

Mi is az Assessment Centre és a módszer?

Először is célszerű tisztázni, hogy kell-e és érdemes-e lefordítani az Assessment Centre² kifejezést. Tekinthejtük-e intézménynek, vagy az elnevezés már a módszerre utal, amely az évtizedek során ennek a keretében jött létre?

Nevezhetjük például Értékelő Központnak, ahol a jelöltek számára pályaaalkalmassági vizsgálatokat végeznek, míg a már állományban lévők számára a jelenlegi beosztás, illetve feladat ellátásához szükséges képességszint fenntartását, vagy új, magasabb elvárás esetén az arra való megfelelést vizsgálják. Az ilyen vizsgálatok között nagyvonalakban megemlíthető a személyiségteszt, az interjú, célirányos képességteszt, csoportos vizsgálatok, pszichometriai vizsgálatok.³

A képességvizsgálatok történetét tekintve a Bibliában egy igen korai példát is találunk:

„És monda az Úr Gedeonnak: Még ez a nép is sok; vezesd őket le a vízhez, és ott megpróbálom őket néked, és amelyikről azt mondom néked: Ez menjen el veled, az menjen el veled; de bármelyikről azt mondom: Ez ne menjen el veled, az ne is menjen.

² Assessment Centre (a továbbiakban: AC)

³ Assessment Centre, Wikipedia, the Free Encyclopedia, https://en.wikipedia.org/wiki/Assessment_centre (Letöltve: 2018. 12. 23.)

És levezette a népet a vízhez, és monda az Úr Gedeonnak: Mindazokat, akik nyel-
vökkel nyalnak a vízből, mint ahogyan nyal az eb, állítsd külön, valamint azokat is,
akik térdeikre esnek, hogy igyanak.

És lőn azoknak száma, akik kezökkel szájokhoz véve nyaldosák a vizet, háromszáz
férfiú; a nép többi része pedig mind térdre esve ivott.

És monda az Úr Gedeonnak: E háromszáz férfiú által szabadítlak meg titeket,
akik nyaldosták vala a vizet, és adom Midiánt kezedbe; a többi nép pedig menjen el,
kiki a maga helyére."

(Bírák könyve 7:4-7)

A modern hadviselés történetében az 1930-as években jelent meg a német had-
seregben a tisztek kiválasztására egy értékelési módszer. A hadseregben a laborató-
rium vezetésével Max Simoneit pszichológust bízták meg, és ő dolgozott ki egyfajta
vezető-kiválasztási tesztet. A módszert az egyre nyilvánvalóbbá váló kudarcok miatt
1941-ben elvetették.⁴

A mai értelemben vett AC a második világháborúban alakult ki az Amerikai Egyesült
Államok tiszti állományának kiválasztása érdekében. Ez az OSS⁵-típusú pszichológiai
kiválasztási program sokat merített a második világháború során a felderítés a hír-
szerzés, a kémkedés, az idegen országok belügyeibe történő beavatkozás és a pszi-
chológiai hadviselés összegyűjtött tapasztalatainak feldolgozásából. Tulajdonképpen
ez a folyamatosan fejlesztés alatt lévő módszer használatos a mai napig is. Az Amerikai
Egyesült Államok fegyveres erőinél szolgáló katona – vonatkozzon ez tiszti, főtiszti,
vagy éppen tábornoki állománykategóriára – az előmenetele során mindaddig nem
tölthet be magasabb beosztást, amíg az adott szintre és beosztás jellegére kialakított
alkalmassági vizsgálsorozaton nem éri el az elvárt szintet.

További történelmi példaként említhető a Brit Királyi Haditengerészet
Admiralitás Felvételi Központja vagy a Brit Szárazföldi Erők⁶ alárendeltségben
a Hadügyminisztériumban működő Kiválasztási Bizottság.

A második világháború után az OSS-típusú Értékelő Központ egyre ismertebbé vált
az Amerikai Egyesült Államok határain túl is, ettől csak a speciális, titkosszolgálatok
(elsősorban a Központi Hírszerző Ügynökség – CIA) számára kialakított belső haszná-
latú módszerek térnek el. Nagy-Britanniában a Közszolgálati Kiválasztási Bizottság,
Ausztráliában pedig a katonai képző intézményekben jelenleg is alkalmazzák a mód-
szert. Érdekesség, hogy Dél-Afrika az állami aranybányák felügyelőinek kiválasztását
is ezzel a módszerrel végzi.

Az AC-módszert nagy eredménnyel alkalmazzák a multinacionális cégek és az ipari
szektor, amelynek alapjai szintén az 1950-es évekre vezethetők vissza. Ezen a téren
az AT&T-nél⁷ Robert K. Greenleaf és Douglas W. Bray végzett úttörő munkát. Ekkor
alakítottak ki egy épületet, amelyben a leendő vezetőállomány kiválasztására szolgáló

⁴ Tina Lewis Rowe: A Preparation Guide for the Assessment Center Method, Charles C. Thomas Publisher, 2013, 24.

⁵ OSS – US Office of Strategic Services' Psychological Selection Program

⁶ Iain Ballantyne – Nigel Povah: Assessment and Development Centres, Aldershot, Gower Publishing, 2004.

⁷ Amerikai Telefon és Táviró Társaság

vizsgálatokat végezték. Tulajdonképpen ezt nevezték el Assessment Centre-nek, amely mintegy intézményesülve jelentős hatást gyakorolt a módszer elterjedésére.⁸

A cégnél Bray, mint a humánerőforrásért felelős személy, tanulmányban foglalta össze a társaságnál vezető beosztásba kerülő dolgozók mintegy 20 éves pályafutását, áttekintést adva arra az időszakra, amikor pozícióról pozícióra haladtak előre. A tanulmány kimutatta, hogy az AC-módszer hatékonyan jelezte előre az egyes személyek szervezeti teljesítményét és bevalását, így a módszer az AT&T-nél teljeskörűen elfogadottá vált. Az AT&T eredményességét látva számos vállalat vezette be a módszert, többek között az IBM, a Standard Oil és a Sears is.

Az AC-módszer alkalmazására 1975-ben adták ki az első egységes irányelvet, amely a módszer alkalmazói számára valamennyi lényeges – a tapasztalatokra épülő – szempontot magában foglalt. Az iránymutatás biztosította az eljárások egységesítését, az adatok hitelesítését, az értékelők képzését és a vizsgálati alanyok jogait is.

Az iránymutatást azóta többször módosították, figyelembe véve a jogszabályi változásokat, a területet érintő legújabb kutatások eredményeit, a vizsgálati módszerekben bekövetkezett technológiai fejlődés adta lehetőségeket és a globális trendeket. A legfrissebb változat a 2014 októberében, az egyesült államokbeli Alexandriában megtartott 38. Nemzetközi Assessment Centre Konferencia által jóváhagyott iránymutatás, amely az AC-eljárások során már etikai megfontolásokra is kiterjed.⁹

Mára az ACM-et¹⁰ világszerte használják mind a magánszektorban, mind a közszférában a munkavállalók lehető legcélszerűbb kiválasztása érdekében, amelynek vizsgálati alapját az egyes munkaterületekre leginkább jellemző képességösszetevők előzetes beazonosítása és elemzése képezi.¹¹

Egyes vállalatoknál a módszer alkalmazása a frissen diplomával rendelkező jelöltek intellektusának és személyiségének felmérésére is kiterjed, ahol az alanyoknál még nincs korábbi munkatapasztalat, így nem áll rendelkezésre vagy csak korlátozott mennyiségben kiinduló adat. A Big Four¹² néven tömörült cégóriások a saját magatartás-értékelő központjukban napi rutinnal végzik a jelöltek és gyakornokok kiválasztását. Nagy-Britanniában és az Amerikai Egyesült Államokban a jelentősebb munkaadók az AC-módszer több formáját is alkalmazzák mind a jelöltek kiválasztási, mind a munkavállalók előmeneteli folyamata során.¹³ Az elmúlt évek új jelensége, hogy a vállalatoknál kialakított Értékelő Központok szakmai támogatására coaching rendszert hoztak létre.¹⁴

Összességében az AC – bár intézményesült – nemcsak egy épület, ahol a jelöltek kiválasztása folyik, hanem olyan soktényezős viselkedés- és magatartás-értékelési folyamatot jelöl, amelynek alapja többek között a munkaszimulációs vizsgálatok, a személyes interjúk és a pszichológiai vizsgálatok. A mai nagyvállalatoknál az AC

⁸ John Sponton – Stewart Wright: *Managing Assessment Centres*, Pocketbooks, Alresford, 2009.

⁹ *Guidelines and Ethical Considerations for Assessment Center Operations Proposed 6th Edition*, Alexandria, USA, 2014.

¹⁰ *Assessment Centre Method*

¹¹ Deborah E. Rupp – Brian J. Hoffman: *History of guidelines* (PDF), Education and Praeger Publishers, 2006.

¹² Deloitte LLP, KPMG, PwC, Ernst and Young könyvvizsgáló cégek

¹³ Assessment Centre HQ, www.assessmentcentrehq.com/ (Letöltve: 2018. 12. 23.)

¹⁴ Graduate Assessment, www.graduateassessment.co.uk/index.html; What to expect at an assessment centre: A step-by-step guide to prepare you for success, www.assessmentcentrehq.com/assessment-centre-introduction/ (Letöltve: 2018. 12. 23.)

működésének jelentősége, értékteremtő képessége abban rejlik, hogy megadott standardok szerint összegyűjt és elemez minden olyan lényeges adatot, amely az egyes jelöltek, vagy munkavállalók egyéni képességeire vonatkoznak, összevetve a végzett feladatkörükkel. A módszer a kormányzat, és az egyes állami szereplők számára a felsővezetők kiválasztására is lehetőséget ad, beleértve az olyan speciális munkaterületet is, mint például a fegyveres erők vagy a katasztrófavédelem.

A kiválasztási folyamat során a jelöltek a megpályázott munkakörre jellemző képességelemek vizsgálatára kialakított feladatsorokat oldanak meg. Ez biztosít értékelhető adatot a vizsgálatot végző személy számára a jelölt alkalmasságára vonatkozóan, vagyis hogy rendelkezik-e mindazon képességekkel, készségekkel és személyiségjegyekkel, amelyek a feladatkör sikeres ellátásához szükségesek.¹⁵

Az AC-módszer igen jelentős kutatási háttérrel és igazolt gyakorlati hatékonysággal biztosítja azt a széles spektrumú és sokoldalú értékelési lehetőséget, amely összhangban van a döntéshozók elvárásaival és az alanyok számára is a cél érdekében még elfogadható terhet jelent. Lényegében az AC célja tehát az egyén képességeinek, készségeinek és mentális állapotának vizsgálata annak érdekében, hogy az egyén teljesítőképesége meghatározható legyen.

A vállalatoknál működő AC-módszer alapvető eszköz és segítség a kijelölt stratégiai célok eléréséhez, vagyis a szakembereket a vállalat jövőtervezésébe szükség- és célszerűen be kell, hogy vonják, a kiválasztási szempontok és módszerek a megismert célokkal összhangban történő kidolgozása érdekében.

Természetesen az AC fejlődésével és fejlesztésével egyidőben megjelent az igény a jelöltek részéről is, hogy kapjanak némi támpontot, hiteles tájékoztatást mindarról a komplex módszerről és vizsgálategyüttesről, ami rájuk vár.

Az AC-módszeren alapuló kiválasztás és az arra való felkészítés az évek során valódi iparággá fejlődött. Ennek fő oka az angolszász vállalati kultúra világszintű térnyerése, amely által a fejlett világ munkavállalóinak jelentős része pályafutása során biztosan találkozik az AC-módszer valamely változatával. A hazánkban is alkalmazott módszeregyüttesre vonatkozó tematikus felkészítő anyag kivonatos ismertetése az alábbi keretezett szövegrészben található:

¹⁵ Personnel Selection: Methods: Assessment Centers, www.hr-guide.com/data/G318.htm (Letöltve: 2018. 12. 23.)

Mire számítsunk egy AC-nél? Az útmutató lépésről lépésre felkészíti a siker érdekében. Az alábbiakban az AC megértéséhez kap néhány kiinduló támpontot. Miért hozták létre? Mire alkalmazzák? Hogyan kezdje el a felkészülést?

Kezdeti lépésként nézzünk meg három alapvető információforrást:

1. Hallgasson meg az ismertetőt¹⁶ arról, hogy mire is számíthat az AC-ben;
2. Gyakoroljon aktuális alkalmassági tesztek, amelyeket a vállalatok is használnak;¹⁷
3. Fussa át az A legfrissebb interjú és assessment nap iránymutatása című anyagot,¹⁸ készüljön fel az ötletekből, belső titkokból, hogy sikeres legyen a „nagy napon”.

Rendben. Ha készen áll, kezdhetjük!

Egy interjú mindig stresszel teli, amely a karrierjéhez szükséges kiválasztási folyamat legnagyobb kihívással járó és bizony félelmetes eseménye. Valójában ez egy elég szigorú vizsgálat, amely a szakmai ismeretei és a mentális képességei felmérésére irányul. Egy interjú nem a bizalomhiányos és lelkileg gyenge alkatú egyéneknek való, és őszintén meg fog lepődni, hogy mennyire kimeríti az első ilyen esemény.

De nem kell aggódnia, most megismerheti mindazon tanácsokat és módszereket, amelyek ahhoz szükségesek, hogy sikerrel jusson túl ezen az akadályon.

Egy ilyen felvételi eljárás több különböző néven is ismert. Általában "assessment centres", "assessment days" vagy "assessment events" néven szokták jelölni. Magyarul úgy mondanánk, hogy „Alkalmasság Vizsgáló Központ”, „felvételi nap”, vagy „felvételi esemény”. Bár az elnevezés eltérő, a lényeg nem változik. Egy olyan kiválasztási folyamatról beszélünk, ahol a jelöltek egy csoportját vizsgálják egy adott szabályrendszernek megfelelően.

Amennyiben ezt a felkészítő anyagot olvassa, valószínű, hogy hamarosan Ön is részt vesz egy felvételi eljáráson (vagy csak tervezi), ezért célszerű megnézni részletesebben, mi is vár Önre:

Mi is az az „Assessment Centre”?

Nem feltétlenül egy állandó hely, intézmény ahol az eljárást lefolytatják, hanem többnyire a cég egy irodája, tárgyalóterme van erre kijelölve, vagy éppen egy kellemes szálloda ad otthont az eseménynek.

¹⁶ AssessmentCentre HQ Podcast 001: What To Expect At Your Assessment Day, www.assessmentcentrehq.com/assessment-day-podcast-001

¹⁷ Aptitude Test PrepPacks™ – Tailored to Your Needs, www.jobtestprep.net/affiliates/traffic.php?id=21_17_3_49
Bundle Pack: Get Everything, www.assessmentday.co.uk/idevaffiliate/idevaffiliate.php?id=285?ref=ashq

¹⁸ Ultimate Assessment Day Guide 2014: How To Pass Your Assessment Day, www.assessmentcentrehq.com/ultimate-guide

Mi és miért is történik mindez?

Alapvetően egy mindenre kiterjedő mélyinterjú, amelyet különböző szakértők végeznek a jelölteken. A kiválasztási folyamat során a vizsgáló személyek attól függően, hogy jelöltként szerepel-e, vagy a vállalatnál a karrierje valamely pontján helyezkedik el, választják ki a feladatokat a meglévő széles repertoárból, így például a:

- diplomás kezdő pozícióhoz;
- középvezetői és igazgatói pozícióhoz;
- igazgatósági pozícióhoz;
- jelenlegi vezetőség képességfejlesztéséhez és utánpótlásához.

Az AC a jelöltek kiválasztási folyamata során általában a kezdeti fázisnak megfelelő alapfeladatokat alkalmazza, mivel egy-egy ilyen esemény jelentős időráfordítással és költséggel jár. Éppen ezért több cég bevezette az online kiválasztási folyamatot, illetve egy olyan előinterjút, amelyet egy harmadik fél folytat le. Ez lehet ügynökség, vagy toborzással foglalkozó megbízott, aki a jelöltről összeállít egy előzetes értékelést.

Kimutatták, hogy egy átlagos munkavállaló az Egyesült Királyságban, a karrierje során, legalább három alkalommal kénytelen alávetni magát AC-módszeren alapuló megmérettetésnek.

Mi is történik egy AC-ben?

A szakértő kiértékeli a jelöltek által teljesített, célirányosan elkészített különböző tesztek és gyakorlatok eredményeit – ezek között pszichometriai vizsgálatok is szerepelnek –, amely specifikus információt biztosít a jelölt adottságairól és mentális képességeiről.

A gyakorlatok egytől-egyig a tervezett beosztáshoz szükséges képesség-összetevőket tartalmazza, és a munkakörnyezetet szimulálja. A feladatok teljesítése lehetőséget ad a jelölt számára, hogy bizonyítsa, a képességei az elvárásoknak megfelelnek. Ehhez járul hozzá a jelentős pszichés terhelés alatti feladatvégrehajtás, ami az egyik legjobb képességindikátor.

A módszer az egyik leghatékonyabb módja nagyszámú jelöltek közül a cég számára szükséges leginkább megfelelő személyek gyors kiválasztására. Elsősorban emiatt terjedt el széles körben a világon az AC-módszer.

A vizsgálat három alapvető képesség-összetevőre összpontosít:

- a meghatározott feladatok magas szintű végrehajtására;
- kiváló együttműködési készségre a munkatársakkal, vagy csapatban;
- a cégkultúrába történő gyors beilleszkedésre.

Mennyi ideig tart egy ilyen „assessment centre” nap?

Ebben nagy szórás mutatkozik, fél naptól három teljes napig is terjedhet. Civil cégek esetében magasabb beosztásra tervezés, vagy fegyveres testületek, nemzetbiztonsági szolgálatok számára a jelöltek és az előmenetelre tervezettek kiválasztási folyamata szokott a leghosszabb lenni.

Kik a szakértők, vizsgáló személyek?

Általában cégen belüli, vagy külső HR¹⁹-tanácsadó, csoportvezető, továbbá a megcélzott beosztásnál magasabb szinten álló vállalati személy. Olyan személyek, akik a cégnél magasan motiváltak és sikeresek, akik azonosulni tudnak a cég minőségpolitikájával, akik tisztán látják az egyéni teljesítmény jelentőségét abban a feladatkörben, amelyre Ön is pályázik.

Mi fog Önnel történni a „nagy napon”?

A felmérésen részt vevő jelölteket általában teával és kávéval fogadják és az első fél órában kötetlen beszélgetés történik. Amennyiben a jelölt és a vizsgáló személy is cégen kívüli, akkor a nap eseményeiről már korábban egyeztetnek Önnel. Majd következik egy közös eligazításszerűség, ahol közlik az alapinformációkat, például a tesztek és a gyakorlatok időtartamát, szabályait és helyszínét.

És egyszercsak megkezdődnek a feladatok.

Milyen feladatokat kell elvégezni?

A legjellemzőbb alapfeladatok a következők:²⁰

- prezentációs gyakorlat: ennek során a jelöltnek előadást kell tartania egy megadott kérdésből. Ez a gyakorlattípus az elemzőkészségen kívül az előadói és a kommunikációs készséget is méri;
- személyes interjú (ami lehet kompetenciainterjú, képességinterjú, videóinterjú): ennek során a feltett kérdésekre adott válaszai alapján értékeli a jelöltet, többek között figyelik a célirányos fogalmazást, szakmai ismeretet, időgazdálkodási képességet, prioritizálási képességet, empátikus képességet, a csoporton belüli feladatmegosztási képességet és általánosan a beosztásra való érettséget;
- feladat/szerepjáték: ennek során alapvetően a jelölt személyisége formálódik meg. A stressz alatti feladatvégrehajtás és döntéshozatal a kulcskompetenciák meghatározását segíti elő. Éppen ezért itt jól kimutatható a stressztűrőképesség és a váratlan, komforton túli helyzetekre való megfelelő reagálás képessége is;
- feladatvégrehajtás-modellezés személyes, illetve számítógépes környezetben: ennek során tapasztalt céges szakemberek vizsgálják az információfeldolgozó képességet, problémaelemzést, döntéshozatali képességet, reagálást,

¹⁹ Human resource: emberi erőforrás

²⁰ Lásd még: Assessment Day, www.assessmentday.co.uk

- időgazdálkodást, a feladatvégrehajtás pontosságát, taktikai képességet valós közeli munkakörnyezetben erős, és lépésről lépésre növekedő időkényszer mellett;
- csoportos gyakorlatok: ennek során erősen előtérbe kerül a személy morális szintje, az intelligenciából, neveltetésből, tudásháttérből fakadó egyéniség, útválasztási képesség;
 - elemzési gyakorlat: szokták irattárca-gyakorlatnak is nevezni. Ez egy olyan egyéni gyakorlat, amelynek során a jelöltnek „be kell ugrania” egy váratlanul távol lévő, vagy áthelyezett munkatárs feladatkörébe és a hátrahagyott dokumentumokat kell megismernie, átlátnia, rendeznie és cselekvési tervet készítenie. Ez a több órán át tartó, a vezetői munka adminisztratív részét szimuláló feladattípus nagy felkészültséget feltételez és igényel. Az eredményből a jelölt tervező-szervező, döntéshozó- és elemzőképességére lehet következtetni;
 - esettanulmány gyakorlat: segítségével vizsgálható a jelölt gyors és pontos problémafelfogása és megoldási képessége. Egyben lehet prezentációs teszt is, hogy a jelölt hogyan képes előadni és megindokolni az alkalmazott módszereit, stratégiáit, milyen eredményt vár a megoldásaitól és a kitűzött eredményeitől, illetve miért gondolja, hogy azon az úton kell elérni azt.

A vizsgálatokat valamennyi esetben kiegészítik pszichometriai vizsgálatokkal, amely a mentális képességek mérésének egy különleges megközelítése. Itt a hibamentes teljesítés és pontosság alapján viszonylag hamar kiszűrjük a jelölteket. Éppen ezért erre célszerű a leginkább felkészülni. Ebbe a csoportba az alábbi képességcélok felmérése tartozik:²¹

- numerikus gondolkodási képesség;
- verbális gondolkodási képesség;
- induktív/következtető gondolkodási képesség;
- elemző gondolkodási képesség;
- logikai gondolkodási képesség;
- mechanikus/gépi gondolkodási képesség;
- verbális felfogóképesség;
- numerikus együttműködési képesség;
- verbális együttműködési képesség;
- szituációs döntési képesség.

Mérnöki és egyéb műszaki beosztásoknál minden esetben szükséges az induktív/következtető-, a gépi- és a téri gondolkodási képesség felmérése.

A pszichometriai vizsgálatoknál is mindinkább előtérbe kerül az online kitöltés, így mire elmegy az „assessment centre”-be, a legtöbb esetben csak egy-két kiegészítő vizsgálatot kell elvégezni.

²¹ Lásd még: Capp – Authentic Assessment, www.capp.co

Mi történik a vizsgálatok után?

A személyes interjúk során összegyűjtött további eredményeket a szakértői csoport kiértékeli és egy előre meghatározott szempontrendszer szerint elvégzi a jelöltek rangsorolását.

Valamennyi teszt és vizsgálat végeztével a vizsgáló személyek összevetik a jelöltek részterületi eredményeit és kialakítják az összegzett eredményt és javaslatot.

A mai kor kihívásai és az ember

Figyelemmel kísérve a haditechnika legújabb fejlesztéseit, számos olyan programot találunk, amely az egyes katona, vagyis az ember fizikai vagy kognitív képességeit terjeszti ki (például UAS-operátorok, kiberhadviselés szereplői, PSYOPS alkalmazói), vagy éppen a képességeinek határait feszegeti (például digitális katona program, nagy manőverezőképeségű, vagy különleges alkalmazású repülőgépek, helikopterek). Azonban minden mögött továbbra is az ember áll, aki humán evolúciós léptékben mérve nagyságrendekkel gyorsabb technológiai fejlődéssel találja magát szembe. Képességeit tekintve olyan kihívásokkal, amelyeknek már pszichológiai és fiziológiai okokból nem, vagy csak korlátokkal felelhet meg. Kérdés, hogy a képességfejlesztésnek hol a határa, illetve mik a fejlesztés lehetőségei, kihívásai, irányai? Melyek ezen új korszak, vagyis az ember-gép kapcsolat (human-machine teaming) újabb ismérvei mind a kiképzés során, mind a hadszíntéren?

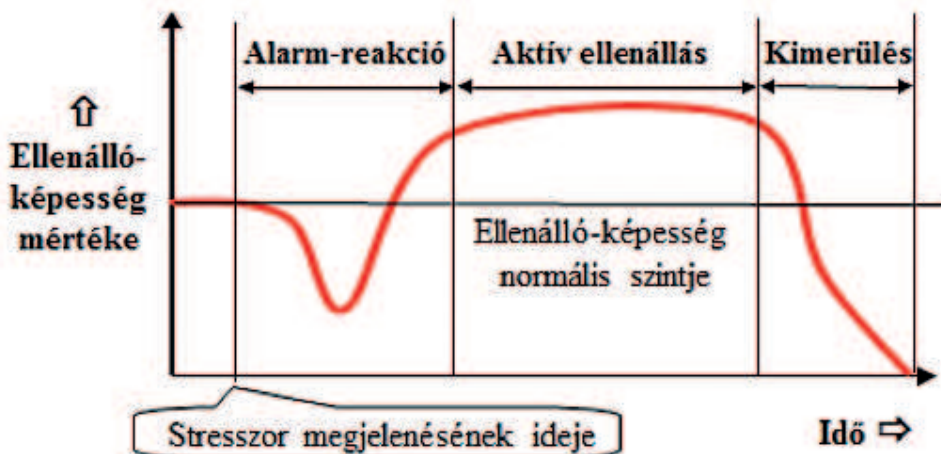
Az ilyen jellegű haditechnikai korszakváltás esetén érdemes egy rövid időre megállni és visszatérni az emberi szervezet pszichológiai és fiziológiai működési folyamatait leíró természettudományos alapokhoz és végiggondolni a változásokkal járó lehetséges hatásokat.

A témával foglalkozó kutatók körében Selye János stresszelmélete – az 1936-os megjelenése óta – mára már széles körben elterjedt.²² Értelmezése szerint az új helyzethez való alkalmazkodás minden esetben biokémiai folyamatokat indít el, amelyek hormonális hatásukat kifejtve felkészítik a szervezetet a változásra. A stressz elnevezést is Selye János használta először a szervezetben tapasztalható fiziológiai változásokra. Az ilyen típusú változásokat kiváltó hatásokat pedig stresszoroknak nevezte el. Az elmélet szerint a stressz a szervezet nem specifikus válasza bármilyen igénybevételre.²³ Minden változást generáló inger megjelenése a szervezet működésében az ingertől függetlenül azonos válaszreakciókat is eredményez. Ez egyfajta felkészülés a hirtelen, gyors viselkedési mód kivitelezésére. Ilyenkor a szervezetben levő folyamatok arra szolgálnak, hogy a vázizmok minél nagyobb energia-kifejtésre legyenek képesek, tehát a vázizomszövetekbe tápanyag mozgósítása és az elégetéséhez szükséges oxigén felvétele és szállítása válik elsődlegessé. Selye elméletében a stressz az élet velejárója, ami minden pillanatban tapasztalható. Stressz nélkül nem tudnánk működni, azonban a stressz káros következményekkel is járhat. A nagymértékű és/

²² Hans Selye: A Syndrome Produced by Diverse Nocuous Agents, *Nature*, 138 (1936/3479) 32.

²³ A nem specifikus válasz azt jelenti, hogy nem közvetlenül az inger jellege határozza meg a szervezet választát.

vagy hosszú időn keresztül tapasztalható stressz betegséget okozhat. A káros stresszt distressznek nevezte el. Selye hangsúlyozza, hogy az azonos stresszorok más-más hatást válthatnak ki különböző egyének esetében. Ezek nagymértékben függenek attól, hogy az adott személy milyen fenyegetettséget tulajdonít az adott ingernek, ez pedig függ többek között a személy állapotától, megküzdési szokásaitól, élethelyzetétől. Selye szerint a szervezetet érő hirtelen ingerek megjelenése egy alkalmazkodási folyamatot indítanak el, amit általános adaptációs szindrómának nevezett el (1. ábra).

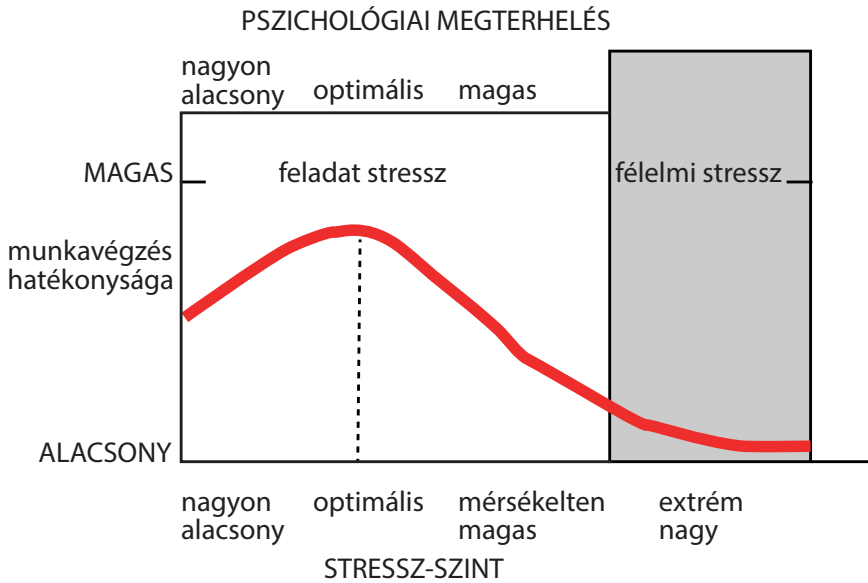

1. ábra: A Selye-féle általános adaptációs szindróma három fázisa

Forrás: Szabó Gergely: A stressz, Debrecen, Debreceni Egyetem, Pszichológiai Intézet, http://psycho.unideb.hu/munkatarsak/polonyi_tunde/targyak/stressz.pdf (Letöltve: 2019. 04. 23.)

Ebben a folyamatban a stresszor megjelenését követően lecsökken a szervezet ellenállóképessége és ha a stresszor nagyon erős (súlyos égés, szélsőséges hőmérséklet) bekövetkezhet a halál. Ha a szervezet alkalmazkodása lehetséges, akkor megnövekszik az ellenállóképesség és elindul az ellenállás. Ilyenkor a szervezet energiatartalékait mozgósítja, ezek azonban nem végtelen bázissal rendelkeznek, ezért egy idő után kimerülnek. Selye János eredeti megfogalmazása leginkább a közvetlen fizikai sérülést okozó stresszorokra vonatkozik, azonban történelmi példák sora igazolja, hogy a lelki megterhelést jelentő ingerek is generálhatnak ilyen jellegű tüneteket, és képesek nagymértékű stresszt okozni (2. ábra).²⁴

²⁴ Völgyi Zoltán: A harctevékenységhez kapcsolódó stressz pszichológiai aspektusai, *Hadtudományi Szemle*, 11 (2018/1) 277–278.

2. ábra: A stressz-szint hatása az alany munkavégző-képességére

Forrás: Szabó (é. n.): i. m.

Tekintsük át, milyen főbb stresszorok jelennek meg egy haditechnikai eszköz üzemeltetése során:

Külső behatások:

- időjárásváltozás, hőmérséklet, páratartalom;
- oxigénhiány (magasság, vagy légszennyezetttség okán);
- testünket ért sérülések (ütés, seb, szorító ruha, lábbeli);
- magas zajszint;
- tömeg, zsúfoltság;
- fertőzések, kórokozók jelenléte;
- táplálkozás megváltozása (rendszerességben, ételösszetételben, hozzáadott anyagokban, vegyi anyagokban, tápanyaghiány okán);
- fokozott izommunka (kiképzés, gyakorlat, bevetés);
- krízishelyzet, vészhelyzet;
- narkotikumok (nyugtatók, altatók használata);
- kábítószer, alkohol fogyasztása.

Belső élmények, érzések:

- megnőtt randomitás (felgyorsult élet, fokozott digitalizáció, időkényszer, döntési lehetőségek nagy száma);

- felgyorsult és nagyszámú információs csatornák (komplex digitalizált rendszerek kezelése, internet, közösségi médiumok, televízió, rádió);
- változások (élethelyzet, szolgálati körülmény, kapcsolati rendszer, párkapcsolat);
- emberi kapcsolatok kezelése (siker, vita, konfliktus).

Az AC-módszer azért is tekinthető különösen értékesnek, mert modellfeladatok segítségével teremt olyan stresszhelyzeteket, amelyek a napi feladatvégzés során érhetik a célszemélyt. A fent ismertetett gondolatok jól szemléltetik, hogy miért is fontos a munkahelyi stressz vizsgálata és mit is jelent a munkavégzés szempontjából a stressz.

Selye azonban a mindennapi stresszről ír. A katonai hivatás során ehhez képest úgynevezett harcistressz-jelenséggel is találkozhatunk, amely az extrém jelenségek közé tartozik. Ilyen körülmények között az egyén különösen veszélyeztetett, számos esetben traumatikus élményben van része és megnő a kockázata a poszttraumás stressz szindrómának is²⁵. Talán a korai szűrés kiemelt szerepe is lehet magyarázata annak, hogy például az Amerikai Egyesült Államokban az AC-módszerek között miért található több, kifejezetten provokatív vizsgálatípus.

Példák az Assessment Centre módszer hazai katonai alkalmazására

Mára számos tudományos értékű cikk, értekezés, konferencia-előadás igazolja a módszer létjogosultságát, különös tekintettel az AC-módszer lehetséges jövőbeli alkalmazására.²⁶ Továbbá a humán szakemberek és speciális szakértők bevonásával kidolgozott modellgyakorlatok elősegítik olyan egyedi területek által megkövetelt képességek kialakítását és hiteles felmérését, mint a különleges műveleti, a katonai légi jármű-vezető, vagy a repülésirányító munkakör.

A Magyarország NATO katonai szövetségi rendszerhez történő csatlakozása, valamint a Magyar Honvédség személyi állományának egyre inkább a hazai és nemzetközi munkaerőpiac részévé válása okán, már a 2000-es évek végén megfogalmazódott

²⁵ A témában írt alábbi két publikációmban mindezt részletesen kifejtettem:

–A délszláv háború egy mesterlövész szemszögéből, *Felderítő Szemle*, 17 (2018/3) 171–184.

–Egy horvát mesterlövész lélektana, *Felderítő Szemle*, 18 (2019/4) 179–198.

²⁶ Tarnóczy Richárd alezredes: A határainkon túl szolgálatot teljesítő katonai állomány kiválasztási rendszerének kialakítása (Értékelő Központ alkalmazásának lehetséges aspektusai a Magyar Honvédség személyzeti kiválasztása során), Doktori (PhD) értekezés, Budapest, 2007.

Nagyné Bereczki Szilvia: A szakmaspecifikus pszichológiai alkalmasságvizsgálat helye és szerepe a Magyar Honvédségben, a haderőreform tükrében, Doktori (PhD) értekezés, Budapest, 2008.

Detrené Urbán Nóra: Stressz-rezisztencia és pszichológiai reziliencia fejlesztésének és fenntartásának szükségessége a védelmi szektorban. Doktori (PhD) értekezés, Budapest, 2015.

Dragos Iliescu – Dan Ispas: Assessment based on personality tests, in: G. Kaur – S. Awasthy – M. K. Mandal (eds.), *Psychometric Testing in Armed Forces: Issues and Challenges*, New Delhi, Pentagon Press, 2012, 118–144.

Dragos Iliescu: Behavioral Assessment in the Military Selection Process, in: *Oral Presentations of the 24th Annual Conference of the European Health Psychology Society, Psychology & Health*, Cluj-Napoca, Romania, 2010.

Völgyi (2018):i. m.

az akkori alkalmassági vizsgálati módszerek modernizálása. Erre az alábbi irányelvek mentén került sor:

- szelekciós alkalmassági vizsgálatok előtérbe helyezése;
- új egészségi követelmények érvényesítése (például optimális testsúly, fizikai erőállapot, edzettség, pozitív mentális tulajdonságok);
- lehetőség szerint metrizálható alkalmasságvizsgálati módszerek kialakítása és alkalmazása;
- számítógépes adatfeldolgozás és elemzés;
- a haderőfejlesztés számára megfelelő, optimális „mozgásteret” biztosító jogi szabályozási háttér biztosítása.²⁷

Vagyis a Magyar Honvédség vezetése már a 2000-es évek közepén felismerte a kompetenciák alkalmazásának jelentőségét, amit akkoriban HM-rendeleti szinten szabályoztak is.²⁸ A szabályozásban a pszichiátriai betegek, így a katonai szolgálatra alkalmatlanok kiszűrésén túl megjelenik a munkakörök közötti kompetenciákon alapuló megkülönböztetés.

A Magyar Honvédségben jelenleg is kompetenciaalapú kiválasztási rendszerről beszélünk. A kompetenciákat igen széleskörűen be lehet határolni. Vannak olyan kompetenciáink, amelyek segítenek minket abban, hogy egy adott beosztást jól el tudjunk látni, és vannak olyanok, amelyek hiába léteznek, ám mégsem szerencsések egy-egy adott beosztás tekintetében.²⁹ A *Részletes pszichikai alkalmassági követelmények* táblázat külön értelmezi az általános pszichés státusz, a munkaköri követelmények, a különleges követelmények, és a katonai vezetői követelmények pszichológiai alkalmasság vizsgálati szempontjait.³⁰

A hazai alkalmassági vizsgálatok történetében viszonylag új és folyamatosan fejlődő területet jelent a Magyar Honvédség különleges művelési képességének kialakításához szükséges állomány magas követelményszinten alapuló célirányos kiválasztása, amely a NATO, különös tekintettel az Amerikai Egyesült Államok különleges művelési erőihez igazodó kiválasztási rendszer alapján történik. Ez jelenti egyben az egyediségét is a kiválasztási módszerüknek.

Összességében elmondható, hogy a humánerőforrás-gazdálkodás vonatkozásában a munkaköri térkép szerint az egyes szakterületekhez és beosztásokhoz történő jelölti- és rendfokozati, illetve vezetői előmeneteli rendben történő kompetenciaalapú, AC-elvű kiválasztási módszer kidolgozása, annak általános érvényű bevezetése – a benne rejlő előnyök kihasználása végett – a jelenleg alkalmazott kiválasztási folyamatban jelentős minőségi előrelépést eredményezhet.

²⁷ Varga István: A katonai egészségi alkalmasság, *Katonai Logisztika*, 15 (2007/3) 290.

²⁸ 7/2006. (III. 21.) HM rendelet a hivatásos és szerződéses katonai szolgálatra, valamint a katonai oktatási intézményi tanulmányokra való egészségi, pszichikai és fizikai alkalmasság elbírálásáról, továbbá az egészségügyi szabadság, a szolgálatmentesség és a csökkentett napi szolgálati idő engedélyezésének szabályairól.

²⁹ Kánya Andrea: Boldog ember soha nem lesz terrorista, Interjú Bolgár Judit nyá. ezredessel és Szekeres György al-ezredessel, *Honvédelem*, 2009, <https://honvedelem.hu/cikk/15578> (Letöltve: 2019. 04. 23.)

³⁰ 5. melléklet a 7/2006. (III. 21.) HM rendelethez.

Befejezés

A Magyar Honvédség modernizációja valamennyi haderőnemnél, fegyvernemnél és szakcsapatnál korszakváltást jelent, amely látható közelségbe hozza a teljes digitális hadviselést. A haderőfejlesztés, az új haditechnikai eszközök rendszerbeállítása mellett ugyanolyan nyilvánvalóvá kell tenni a humán faktor jelentőségét a modernizációban, illetve a kiválasztási folyamat korszerűsítését adekvát módon. Ennek következménye, hogy az új működési környezetben alapvetően újra kell definiálnunk az ember képességeit, és azok határait. Újra kell értelmeznünk a személyi alkalmasság fogalmát a haditechnikai eszközök kezelésében, a kiképzésben vagy a műveleti területen történő harceljárások során. Az Assessment Centre módszer teljes körű bevezetése különös jelentőséggel bírhat a fent megfogalmazott feladatok végrehajtásában, egy ütőképessé professzionális hadsereg kialakításához vezető út során.

Felhasznált irodalom

- 7/2006. (III. 21.) HM rendelet a hivatásos és szerződéses katonai szolgálatra, valamint a katonai oktatási intézményi tanulmányokra való egészségi, pszichikai és fizikai alkalmasság elbírálásáról, továbbá az egészségügyi szabadság, a szolgálatmenetesség és a csökkentett napi szolgálati idő engedélyezésének szabályairól
- Aptitude Test PrepPacks™ – Tailored to Your Needs, www.jobtestprep.net/affiliates/traffic.php?id=21_17_3_49
- Assessment Centre HQ, www.assessmentcentrehq.com/ (Letöltve: 2018. 12. 23.)
- AssessmentCentre HQ Podcast 001: What To Expect At Your Assessment Day, www.assessmentcentrehq.com/assessment-day-podcast-001
- Assessment Centre, Wikipedia, the Free Encyclopedia, https://en.wikipedia.org/wiki/Assessment_centre (Letöltve: 2018. 12. 23.)
- Assessment Day, www.assessmentday.co.uk
- Ballantyne, Iain – Povah, Nigel: Assessment and Development Centres, Gower Publishing, Aldershot, 2004. DOI: <https://doi.org/10.1108/01437730910935774>
- Bundle Pack: Get Everything, www.assessmentday.co.uk/idevaffiliate/idevaffiliate.php?id=285?ref=ashq
- Capp – Authentic Assessment, www.capp.co
- Detréné Urbán Nóra: Stressz-rezisztencia és pszichológiai reziliencia fejlesztésének és fenntartásának szükségessége a védelmi szektorban. Doktori (PhD) értekezés, Budapest, 2015. DOI: <https://doi.org/10.17625/NKE.2016.10>
- Füleky András: A délszláv háború egy mesterlövész szemszögéből, *Felderítő Szemle*, 17 (2018/3) 171–184.
- Füleky András: Egy horvát mesterlövész lélektana, *Felderítő Szemle*, 18 (2019/4) 179–198.
- Graduate Assessment, www.graduateassessment.co.uk
- Guidelines and Ethical Considerations for Assessment Center Operations Proposed 6th Edition, Alexandria, USA, 2014.

- Iliescu, Dragos: Behavioral Assessment in the Military Selection Process, In Oral presentations of the 24th Annual Conference of the European Health Psychology Society, Psychology & Health, Cluj-Napoca, Romania, 2010.
- Iliescu, Dragos – Ispas, Dan (2012). Assessment based on personality tests, in: Kaur, G. – Awasthy, S. – Mandal, M. K. (eds.), *Psychometric Testing in Armed Forces: Issues and Challenges*, New Delhi: Pentagon Press, 118–144.
- Kánya Andrea: Boldog ember soha nem lesz terrorista, Interjú Bolgár Judit nyá. ezredessel és Szekeres György alezredessel, *Honvédelem*, 2009, <https://honvedelem.hu/cikk/15578> (Letöltve: 2019. 04. 23.)
- Nagyné Bereczki Szilvia: A szakmaspecifikus pszichológiai alkalmasságvizsgálat helye és szerepe a Magyar Honvédségben, a haderőreform tükrében, Doktori (PhD) értekezés, Budapest, 2008.
- Personnel Selection: Methods: Assessment Centers, www.hr-guide.com
- Rowe, Tina Lewis: *A Preparation Guide for the Assessment Center Method*, Charles C. Thomas Publisher, 2013.
- Rupp, Deborah E. – Hoffman, Brian J.: *History of guidelines*, Education and Praeger Publishers, 2006.
- Selye, Hans: A Syndrome Produced by Diverse Nocuous Agents, *Nature*, 138 (1936/3479) 32. DOI: <https://doi.org/10.1038/138032a0>
- Sponton, John – Wright, Stewart: *Managing Assessment Centres*, Pocketbooks, Alresford, 2009.
- Szabó Gergely: A stressz, Debrecen, Debreceni Egyetem, Pszichológiai Intézet, http://psycho.unideb.hu/munkatarsak/polonyi_tunde/targyak/stressz.pdf (Letöltve: 2019. 04. 23.)
- Tarnóczy Richárd alezredes: A határainkon túl szolgálatot teljesítő katonai állomány kiválasztási rendszerének kialakítása (Értékelő Központ alkalmazásának lehetséges aspektusai a Magyar Honvédség személyzeti kiválasztása során), Doktori (PhD) értekezés, Budapest, 2007.
- Ultimate Assessment Day Guide 2014: How To Pass Your Assessment Day, www.assessmentcentrehq.com/ultimate-guide
- Varga István: A katonai egészségi alkalmasság, *Katonai Logisztika*, 15 (2007/3) 258–291.
- Völgyi Zoltán: A harctevékenységhez kapcsolódó stressz pszichológiai aspektusai, *Hadtudományi Szemle* 11 (2018/1) 270–286.

Éberhardt Gábor¹

Migráció és terrorizmus

Migration and Terrorism

„A terrorizmus valódi lényege nem maga a cselekmény,
hanem az arra adott reakciónk.”

Bruce Schneier

Absztrakt

A második évezred fordulójának időszakában a bennünket körülvevő világban számos olyan politikai, gazdasági, társadalmi krízis, a tömeges migráció, a negyedik ipari forradalom, az aszimmetrikus hadviselés, a terrorizmus új típusú jelensége vált egyre nagyobb tömegek előtt ismertté, hogy a fejlődés gyakorlatilag szobáinkba hozta azokat. Ezek az események többségükben a felgyorsult változásokkal összhangban alakultak ki, majd terjedtek a globalizációnak és az adatátviteli fejlődésnek köszönhetően. Tanulmányomban vizsgálom, hogy a migráció és terrorizmus közti direkt kapcsolat a saját állampolgárság, a reguláris és irreguláris migráció alanyai, valamint a regisztrált terrortámadások között kimutatható-e. Amennyiben az bizonyíthatóan létező jelenség, úgy milyen rendészeti lehetőségekkel lehetséges a terrorizmus kockázatát, a migráció veszélyét csökkenteni.

Kulcsszavak: félelem, megelőzés, migráció, terrorizmus, veszély

Abstract

During the turn of the second millennium, in the world around us, there are many political, economic and social crises, mass migration, 4th industrial revolution, asymmetric warfare, a new type of terrorism phenomenon which became increasingly known to

¹ Nemzeti Közszerológálati Egyetem, Rendészettudományi Doktori Iskola, doktorandusz – National University of Public Service, Doctoral School of Law Enforcement, PhD Student, e-mail: eberhardt.gabor@uni-nke.hu, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0325-1203>

larger masses, making a virtual development into their rooms. Most of these events have developed in line with accelerated changes and have spread through globalisation and data transfer developments. In my study, I examine whether a direct link between migration and terrorism can be detected between the subjects of their own citizenship, regular and irregular migration and registered terrorist attacks. If it is a verifiably existing phenomenon, what kind of law enforcement options can reduce the risk of terrorism and reduce the risk of migration.

Keywords: *fear, prevention, migration, terrorism, danger*

Bevezetés

Doktoranduszi kutatásom tárgya a migráció rendészeti megközelítésű közrendi, közbiztonsági² és járványügyi hatásainak vizsgálata³ a kapcsolódó jelenségek elemzése, ajánlások kialakítása. Ebben a kutatási aspektusban megkerülhetetlen a migráció terrorizmussal történő kapcsolatának vizsgálata, elemzése, értékelése a „causa et effectusi” szerinti összefüggések rendészeti szakmai és normaalkotási ajánlások előkészítésének céljával.⁴

A tanulmány készítésének motivációja a migráció rendészeti kezelési feladatainak vizsgálata a Magyarország külső határait érintő tömeges migráció és az azt megelőző időszakában, az empirikus tapasztalásaim tudományos módszertannal vizsgálva. Ebben a migrációs áramlásban kutattam annak szervezettségét, valamint a szervezett bűnözés kapcsolódását, a terrorizmusra utaló jelenségeket. A tanulmány készítésének időszakában történt új-zélandi terrortámadás motivációja, várható stratégiai hatása⁵ az aktualitás a tanulmány céljával párosul, mivel az összegzés rámutat a vizsgált jelenségek összefüggéseire, valamint ajánlást fogalmaz meg további rendészeti módszertan alkalmazására.

A társadalmi rendet, közbiztonságot és nyugalmat súlyosan sértő, veszélyeztető jogsértő magatartásként a nemzetközi szinten sem egységes fogalommal leírt terrorcselekményt azonosítom, egyetértve Schneier⁶ gondolatával. Ez a cselekmény az anyagi káron túl önmagában is fizikai és lelki fájdalmat okoz az áldozatoknak, azok személyi kapcsolatainak, valamint a globalizált és multidimenzionált cybervilágunk által percek alatt az egész világ lakossága részére.

² Finszter Géza: Közbiztonság és jogállam, *Jog – Állam – Politika*, 1 (2009/3) 167–172.

³ Kmety Károly: A magyar közigazgatási jog kézikönyve, Politzer Zsigmond, Budapest, 1897, 282.

⁴ European Union Terrorism Situation and Trend Report, TE-SAT, Europol, 2018, 28–29. <https://bit.ly/2KuHL1D> (Letöltve: 2019. 03. 13.)

⁵ Tálás Péter – Rác András – Ambrus Andrea: Az új-zélandi muszlimellenes terrortámadás és tanulságai, *Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések*, NKE, (2019/8) 1–7.

⁶ Bruce Schneier: Schneier a biztonságról, HVG könyvek, Budapest, 2010, 28.

Fogalmi keretek

A migráció és a terrorizmus, valamint a jelenségekhez kapcsolódó hatások egységes leírása a tanulmány készítésének időszakában hiányoznak, azok különböző megközelítésben leírtak. A fogalmak tisztázása jelen munkának nem célja, de az egységes értelmezés érdekében ismertetem azokat a fogalmakat, amelyeket alkalmazok. A jelenségek és a hozzájuk kapcsolódó fogalmak tanulmányomban kezelt konceptualizálásához Kerecsi⁷ gondolata adja az iránymutatást, amely szerint: „A társadalmi törésvonalak mentén kialakult és nem kellőképpen kezelt konfliktusok súlyosan veszélyeztetik a társadalom integrációját.”

A migráció

A migráció az összetettsége mellett és a globalizáltsága⁸ miatt többségében társadalmi jelenség, számos olyan tipológiai jellemzővel és kísérő hatással, amelyek konfliktusok alapjait képezhetik. Amennyiben ezek a konfliktusok térben kiterjednek és időben elhúzódnak a hatékony megelőzés vagy kezelés hiányában, súlyos társadalmi, gazdasági feszültségeket generálhatnak.

A migrációnak az emberiség történelmével egyidős előlete miatt számtalan megfogalmazása és a jelenségekhez kapcsolódó értelmezése van, amelyek közül csak a tanulmányban használt megközelítésekre hivatkozok. Ugyanakkor a jelenség szociológiai jellegének középpontjában mindig is az ember helyváltoztatása volt, amelynek beazonosítható a kiváltó oka. Hautzinger⁹ szerint: „A migráció, mint a tartózkodási hely megváltoztatására irányuló emberi magatartás alapvetően értéksemleges jelenség, amelynek racionális okai vannak, és visszacsatolást tartalmaz a származási, tranzit vagy célország állami, gazdasági vagy társadalmi helyzetére vonatkozóan.”

A migráció az ENSZ főtitkára¹⁰ megfogalmazásában: „[...] a migráció az egyén bátor akaratának kifejeződése a nehézségek túllépése és egy jobb élet élése felé.” Az IOM¹¹ (International Organization for Migration) a migránst olyan személyként határozza meg, aki nemzetközi határokon vagy egy államon belül tartózkodik szokásos tartózkodási helyétől távolabb, függetlenül az illető jogi státuszától, a mozgása önkéntes vagy kényszerű jellegétől, valamint a mozgása okaitól, a tartózkodás időtartamától.

A migráció tipológiájában meghatározó fajta a beutazás és tartózkodás jogszerűségének megközelítésével a társadalom által közismert, a szakmai és kutatási felületeken többségében alkalmazott kifejezésként a legális és illegális mozgás. A migráció e két fajtája azon alapul, hogy a nem honos állampolgár az államhatár átlépését

⁷ Kerecsi Klára: A párbeszéd hatalma, A helyreállító igazságszolgáltatás szerepe a közpolitikában, Dialóg Campus, Budapest, 2018, 16.

⁸ Ritecz György – Sallai János: A migráció trendjei, okai és kezelésének lehetőségei 2.0., Hanns Seidel Alapítvány, Budapest, 2016, 169.

⁹ Hautzinger Zoltán: A migráció és a külföldiek büntetőjogi megjelenése, AndAnn Kft., Pécs, 2018, 213.

¹⁰ Kofi Annan – Secretary-General, to the High-Level Dialogue of the United Nations General Assembly on International Migration and Development, New York, September 14, 2006.

¹¹ International Organization for Migration (IOM) értelmezése szerinti migráns kifejezés, www.iom.int/who-is-a-migrant (Letöltve: 2018. 10. 12.)

a hatályos jogszabályi környezetben rendelték tiszteletben tartásával és alkalmazásával legalísan hajtotta-e végre, illetve tartózkodik-e annak területén. A migrációkutatás és jogfejlődés következtében alkalmazott kifejezések a beutazás és tartózkodás jog-szerűségének azonosítására a nem honos állampolgárok esetében a reguláris (mint normakövető) és az irreguláris (normasértő) kifejezéseket is alkalmazza. A 21. század tömeges migrációs jelenségének egyik új fajtája az okmány nélkülség (undocumented), amely egyrészt a személyazonosság közhiteles igazolási képességének, másrészt a fogadó ország hatóságai előtt történő megjelenés és együttműködés hiányára visszavehető azonosíthatósági hiátust takarja.¹²

A migráció okainak feltárásakor a 19. századtól megjelent könyvtárnyi tanulmány nemzetközi szinten számtalan megközelítésben, fogalom alkalmazásával vizsgálja azokat az okokat, amelyek a társadalmi jelenséget és annak szereplőit motiválják, befolyásolják. A klasszikus pull-push faktorelmélet¹³ alkotójának motivációs alap-gondolataitól elindulva a globalizált világban jellemző „vándorlást” kiváltó körülmé-nyek nemzetközi megközelítésének szerkesztett tanulmányai¹⁴ adnak értelmezéseket. Ezekben a motivációs elemekben a megközelítésekől függetlenül jelen vannak azok az ok-okozati összefüggések, amelyek miatt vagy azok következtében az egyén a saját döntése vagy külső kényszer hatására elhagyja a származási helyét.

A EU külső határai átlépésének jogszerű kereteit a Schengeni Megállapodás [1985. 1. fejezet 2. cikk (3)], majd Magyarország tagállami státusza idején a [Schengen-kódex, 2016. 5. cikk (1)] határellenőrzésének rendjét leíró rendelete szabályozza.¹⁵ Az abban rögzítettek szerint a külső határokat átlépni csak az arra kijelölt helyen és az átkelőhely nyitvatartási idejében, meghatározott ellenőrzési metódus és ellenőrzött feltételek meglétét követően hozott döntést követően lehetséges. Az Alaptörvény¹⁶ garanciális jogként biztosítja a jogszerű beutazás, tartózkodás esetén a szabad mozgás jogát. A magyar állampolgárok részére a külföldre utazás jogát, annak rendjét, a visszatérés garanciális lehetőségét a külföldre utazásról szóló törvényben¹⁷ deklarálta a jogalkotó.

A második világháborút követő időszakot jellemző regionális komplex biztonsági szektorok között a migráció a társadalmi elemekhez van sorolva.¹⁸ A rendszer meg-alkotója szerint a társadalmi szektorban, a biztonsági kapcsolatok rendszere mutat némi hasonlóságot a katonai-politikai szektoréhoz. A katonai és politikai fenyegeté-sekhez hasonlóan az identitással kapcsolatos veszélyek (migráció, versengő identitá-sok) többnyire gyorsan jelennek meg, alakulnak ki. Szerinte a kulturális eltéréseken alapuló globális fenyegetések egyértelműen hatással vannak a többi szektorra. Magyar kutatók¹⁹ megközelítésében is a társadalmi biztonság fogalmkörébe sorolható a mig-

¹² Hautzinger Zoltán – Hegedűs Judit – Klenner Zoltán: A migráció elmélete, Nemzeti Köszolgálati Egyetem, Budapest, 2014, 17–18.

¹³ Ernst Georg Ravenstein: The Laws of Migration, *Journal of the Statistical Society of London*, 48 (1885/2) 167–235.

¹⁴ Sik Endre (szerk.): A migráció szociológiája 1–2., Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest, 2011, 2012.

¹⁵ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/399 Rendelete (2016. március 9.) a személyek határátlépésére irányadó szabályok uniós kódexéről (Schengeni határellenőrzési kódex)

¹⁶ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)

¹⁷ 1998. évi XII. törvény a külföldre utazásról 1. §

¹⁸ Barry Buzan: *Regional Security Complex Theory in the Post-Cold War World*, Macmillan Publishers Limited, London, 2003, 17–20.

¹⁹ Gazdag Ferenc – Remek Éva: *A biztonsági tanulmányok alapjai*, Dialóg Campus, Budapest, 2018, 23–30.

ráció. A fejlett nyugati társadalmakban a bevándorlók integrációjának elmaradása, a párhuzamos társadalmak kialakulása és egyéb társadalmi mobilitási folyamatok okoznak olyan biztonsági kihívásokat, ami miatt a 21. században a kérdéskör jelentősen felértékelődött.

Izmus, terrorizmus

Az „izmus” a magyar nyelv értelmező kéziszótára²⁰ szerint főnév, amelynek -t, -ok, -a képzővel végződő jelentése filozófiai, politikai vagy művészeti irányok valamelyikének megjelöléseként, valakiről vagy valamiről elnevezett irányzat.

A terror az ijedséget, rémületet jelentő latin „terro” szóra eredeztethető vissza, amelynek napjainkban alkalmazott értelmezését a nagy francia forradalom idején nyerte el. A Magyar Lexikon²¹ már alkalmazza az ebből az időből származó „regime de la terror” kifejezést, amelyet a jakobinus diktatúra időszakának jellemzésére használtak. A terrorizmus kifejezésnek a tanulmány készítésének időszakában sincs nemzetközileg elfogadott, egységesen értelmezett definíciója, ugyanakkor annak tartalma leírható, körülhatárolható, Póczik definíciója alapot adhat annak beazonosítására, amely szerint: „A nemzetközi terrorizmus fogalma historikus és szociológiai értelemben üres fogalom, amely tartalmi és formai összetevőiket tekintve eltérő csoportok, mozgalmak, politikai entitások és nemzetközi jogi szubjektumok formális békehelyzetben polgári, illetve katonai célpontok ellen irányuló, széles értelemben vett politikai célokat szolgáló, konspiratív, illegális fegyveres tevékenységet ölel fel.”²²

A terrorizmus meghatározására két módszer alkalmazott: egyrészt leírják azt, hogy mi nem jellemzi a terrorizmust, másrészt az elkövetett cselekmények jellemzői alapján történik meg a fogalmi megközelítés. Többnyire egységes az értelmezése annak, hogy a nemzetközi és a büntetőjog mit tekint terrorista tevékenységnek. A konszenzusos definíció hiánya ugyanakkor nem jelenti azt, hogy az egyes nemzetközi szervezetek ne rendelkeznének jól körül határolt fogalommal.

A kétpólusú világ lebomlása után²³ a NATO által kialakított definíció szerint „a terrorizmus erő vagy erőszak törvénytelen használata vagy ezek használatával való fenyegetés személyek vagy vagyon ellen azzal a szándékkal, hogy a kormányokat vagy társadalmakat kényszerítsék vagy megfélemlítsék politikai, vallási vagy ideológiai céljaik elérése érdekében”²⁴ Az Európai Unió (a továbbiakban. EU, Unió) terrorizmus elleni stratégiája által alkalmazott értelmezés szerint: „A terrorizmus valamennyi állam és valamennyi nép számára fenyegetést jelent. Súlyosan veszélyezteti biztonságunkat, demokratikus társadalmaink értékeit és polgárjaink jogait és szabadságait, különösen

²⁰ A magyar nyelv értelmező kéziszótára, <https://bit.ly/2lXGx2G> (Letöltve: 2019. 02. 12.)

²¹ Magyar Lexikon, Budapest, 1880, 144. <https://bit.ly/2EYg80F> (Letöltve: 2019. 02. 12.)

²² Póczik Szilveszter: A nemzetközi terrorizmus fontosabb összetevőiről, *Magyar Tudomány*, 166 (2005/10) 1269.

²³ Gazdag–Remek (2018): i. m. 205–208.

²⁴ Glossary of Terms and Definitions, NATO, 2016, www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69482.htm (Letöltve: 2019. 02. 12.)

azzal, hogy válogatás nélkül sújt le ártatlan emberekre. A terrorizmus bűncselekmény, és semmilyen esetben sem igazolható.²⁵

További terrorizmusdefiníciók alkalmazhatók még kutató, elemző civil és hivatalos antiterrorista szervezetek által kialakítva. A National Counterterrorism Centre (NCTC),²⁶ a RAND a 2019. évben analizálja a terrorizmust. A Global Terrorism Database (a továbbiakban: GTD) (2009) által sorolt 6 azonosítási kritérium²⁷:

- az erőszakos cselekménynek tudatosnak és szándékosnak kell lennie;
- emberek vagy tulajdonuk elleni erőszakkal vagy erőszakkal való fenyegetéssel kell járnia;
- az elkövetőknek állam alatti szereplőknek kell lenniük;
- a cselekményt politikai, gazdasági, vallási vagy társadalmi változások céljából kell elkövetni, a gazdasági cél önmagában csak akkor elegendő kritérium, ha alapvető változásokat akar elérni;
- a cselekménynek az áldozatokon túlmutató kényszerítést és félelemkeltést is magában kell hordoznia, bizonyítást kell nyernie annak, hogy az elkövető szándéka a kényszerítés vagy nyilvános félelemkeltés volt;
- a cselekménynek kívül kell esnie a szabályozott hadviselés és a civilek vagy fegyvertelenek támadását tiltó jogi normákon.

A terrorcselekmény fogalmi, leíró kategóriájába sorolható elkövető a terrorista. A 21. században a cselekmények elkövetői között jelentek meg új elkövetői azonosítóként a hazatérő harcosok, akik olyan (jellemzően fejlett) államok polgárai, akik egyéni motivációtól vezérelve részt vettek terrorista szervezetek kiképzésein, illetve aktív ilyen harcoló cselekményt folytattak a nemzetközi közösségek és jog által terrorista cselekményekben, illetve emberiség elleni fegyveres harcokban és azt követően visszatérnek származási helyükre. Az alvó terroristák jelenléte nem új keletű, ugyanakkor a társadalmi beilleszkedésük eltelt időszaka miatt kiemelt kockázatot jelentenek a célpontokkal szemben, a felderíthetőségi nehézségük miatt. A fejlett társadalmak, így az európai országok szociális rendszere sem tudja könnyen elfogadni, hogy az eltérő kultúra és felekezeti háttér miatt a terrorcselekményeket elkövetők között jelen vannak az azonosított gyermekkorú elkövetők is. Az ő esetükben (további jellemző a felnőtt hozzátartozó kísérő nélküliség – ENSZ Gyermekjogi Egyezménye, 1989.²⁸) magas szintű szociális és emocionális érzékenységgel bíró társadalom, annak tagja a saját környezeti jellemzői miatt nem feltételezi az erőszakos cselekmény elkövetését a gyermekkorúak részéről, ami miatt viszont potenciális célponttá, áldozattá teszi önmagát.

A jogsértő cselekmények elkövetése ugyanúgy egyidős az emberiséggel, mint a migráció. Az etikailag, emóciálisan elítélhető magatartásokon túl a társadalmi együttélés szabályainak fejlődésével jelentek meg, változtak azok a szabályozók,

²⁵ Az Európai Unió terrorizmusellenes stratégiája (2005) 14469/4/05 REV 4, <https://bit.ly/2EYUpu8> (Letöltve: 2019. 02. 12.)

²⁶ Ref Book – Homeland Security Act of 2002, Office of the Director of National Intelligence, Public Law 107-296 of November 25, 2002; 116 STAT. 2135, Sec. (2)–(16), <https://bit.ly/2Ts4yDN> (Letöltve: 2019. 02. 12.)

²⁷ Global Terrorism Database, Codebook: Inclusion Criteria and Variables, July 2018, 10. www.start.umd.edu/gtd/downloads/Codebook.pdf

²⁸ 1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt egyezmény kihirdetéséről

amelyek rögzítették a tiltott magatartásokat, azok megsértőivel szemben hátrányt okozó következmények alkalmazását helyezték kilátásba. Napjaink terrorcselekmény-értelmezési körébe tartozó történelmi események közé elsőként – korabeli leírások értékelése alapján – sorolható II. Philipposz makedón király megölése a testőre által ie. 336-ban. Magyarországon ilyen cselekményt báró Nopcsa Ferenc is elkövetett, aki 1919-ben pisztollyal kényszerített egy pilótát, hogy Győrből Bécsbe szállítsa. Nemzetközi visszhangot is kiváltó támadást Matuska Szilveszter hajtott végre egy tehervonat felrobbantásával 1931-ben.

A terrorizmus módszertana területén szintén érdemi változások következtek be, amely folyamat eklatáns pontja az Amerikai Egyesült Államok (a továbbiakban: USA) elleni új típusú támadás. A klasszikus támadásokra a valósnak értékelhető elérendő célok mellett a tárgyalás lehetősége még fennállt, az előzetes jelzések, lokalizált célok, területek és hagyományos fegyverek alkalmazása többségében beazonosíthatók voltak. A 2001. évi terrorcselekmény felhívta a figyelmét a világnak arra, hogy egy új dimenzió jelent meg azzal, hogy figyelmeztetés nélkül, az elérhető legnagyobb kár és sérülések, elhalálozások okozását kiváltó, nem klasszikusnak értékelhető módszertannal és fegyverekkel elkövetett támadások történnek. Ezeknek a támadásoknak további jellemzője a vitatható cél és motiváció, a tárgyalási készség hiánya.²⁹ A rendészeti szervek pozícióját amennyire támogathatja, úgy nehezíti is a negyedik ipari forradalomnak értékelt adatátviteli technológiai fejlődés, amely lehetőséget ad a globalizált adatáramláshoz és információvédelemhez,³⁰ amit a 2001. évi USA elleni merényletet szervezők, végrehajtók ki is használtak.

A terrorcselekményt, mint büntetni rendelt jogsértő magatartást a jogalkotó Magyarországon a hatályos Büntető törvénykönyvben szabályozza.³¹ A törvény XXX. fejezete a közbiztonság elleni bűncselekményeket sorolja, ahol önálló tényállás a terrorcselekmény, amely szerint aki abból a célból, hogy állami szervet, más államot vagy nemzetközi szervezetet arra kényszerítsen, hogy valamit tegyen, ne tegyen vagy eltűrjön; vagy a lakosságot megfélemlítse; más állam alkotmányos, társadalmi vagy gazdasági rendjét megváltoztassa vagy megzavarja; nemzetközi szervezet működését megzavarja; meghatározott személy elleni erőszakos, közveszélyt okozó vagy fegyverrel kapcsolatos bűncselekményt követ el. A magyar büntetőjog büntetni rendeli a terrorcselekmény feljelentésének elmulasztóját, a terrorizmus finanszírozóját, értelmezi a terrorista csoport fogalmát.

A buzani biztonsági elmélet katonai szektorában azonosítható kihívások egyik új dimenziója a hadviselés megváltozott formáiban, amelyek az úgynevezett aszimmetrikus fenyegetéseket (például a terrorizmus), illetve az ezekre adott válaszokat takarja. Ugyan az aszimmetria ismert kifejezés a hadtörténelemben, az ilyen fenyegetés fogalma az Amerikai Egyesült Államok ellen 2001. szeptember 11-én végrehajtott

²⁹ Tálás Péter: A nemzetközi terrorizmus és a szervezett bűnözés hatása a nemzetközi biztonságra és Magyarország biztonságára, Régió, Magyar Tudományos Akadémia, Társadalomtudományi Kutatóközpont, Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2007, 6–7.

³⁰ Sallai János: A rendészet globális, kontinentális, regionális és lokális kihívásai és válaszai napjainkban, in: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.), Tanulmányok a „Biztonsági kockázatok – rendészeti válaszok” című tudományos konferenciáról, Pécs, 2014, 98.

³¹ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről 314–320. §

terrortámadás után terjedt el. Az al-Káida nevével összekapcsolt, nemzetközi hálózati háttérre támaszkodó, vallási inspirációjú terrorfenyegetés minden állam és nemzetközi szervezet dokumentumaiban a legközvetlenebb fenyegetésként jelent meg, mert a terrorizmus transznacionalizálódása ezzel a cselekménysorral érte el először a globális szintet. Legáltalánosabb megfogalmazásban: „[...] az aszimmetria a szemben álló felek eltérő cselekvési műveleteit, szervezeteit és gondolkodási módját jelenti abból a célból, hogy a gyengébb maximalizálja a saját előnyeit és kiaknázza az erősebb ellenség gyengeségeit, valamint megragadja a kezdeményezést, hogy nagyobb cselekvési szabadságot nyerjen.”³²

Kerecsi³³ szerint a büntető jogalkotás a terrorizmus, valamint a migráció kezelésének területén átlépte a saját korlátait. Értelmezésében a jogalkotó az érintett társadalom, kormányzati szereplők elvárásait analizálva háborúként jelöli meg a terrorizmust, ami egy súlyos bűncselekmény, amely mögött viszont jellemzően politikai, etnikai, vagy felekezeti motiváció húzódik meg. A migráció kezelésének jogi eszközökkel történő szigorítása a krimimigrációval jelent meg, amely jogalkotási folyamat következtében az államhatár nem megengedett módon történő átlépése (más bűncselekmény hiányában is) képezheti önálló büntetőjogi tényállás megállapítását.³⁴

Kockázat, veszély, elemzés, értékelés

A migráció és a terrorizmus is magában rejti a kockázatot, amit a veszély valós, káros hatásainak bekövetkezési valószínűségként értelmezek.³⁵ A kockázatelemzés a felderítési és egyéb releváns adatok, információk, tények, azok közti összefüggések feltárásának, értékelésének rendszeres tevékenysége, amely magába foglalja az információszerezés humán és technikai rendelkezésre állásának, hiányosságainak vizsgálatát is.³⁶

A veszély fogalmára a rendszettudományi szaklexikon³⁷ szintén több értelmezést ad. Ezeknek ugyanakkor közös jellemzője a kockázat területi és/vagy időbeni közelsége, bekövetkezésének reálisan megnövekedett értéke. A veszély lehet absztrakt vagy potenciális; konkrét vagy aktuális és putatív.³⁸

A fenyegetettség fogalma³⁹ szerint félelmei, aggodalmai csak azoknak az embereknek, közösségeknek nincsenek, akik nem érzékelik, nem „percipiálják” azt. Az, hogy valami biztonsági kérdésnek minősül-e vagy sem, jelentős mértékben a szubjektív érzékelésen, a percepción alapul.

Az információk és a feltárt helyzetre, jelenségre vonatkozó adatok, kapcsolatok elemzése és értékelése egymásra épülő tevékenységet, munkafolyamatot takar.

³² Gazdag–Remek (2018): i. m. 112–114.

³³ Kerecsi (2018): i. m. 196–198.

³⁴ Luisa Marin – Alessandro Spena: The Criminalization of Migration and European (Dis)Integration, *European Journal of Migration and Law*, 18 (2016/2) 147–156.

³⁵ Teke András: A veszély kezelése és a határbiztonság, *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények*, 6 (2006) 65–91.

³⁶ Héjja István – Kenedli Tamás: Az elemző-értékelő munka elméleti és gyakorlati kérdései, ZMNE, Egyetemi jegyzet, Budapest, 2011, 37–42.

³⁷ Rendszettudományi szaklexikon, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Rendszettudományi Kar, Budapest, 2018, 696.

³⁸ Sallai János: Magyar Tudományos Akadémiai értekezés, (kézirat), 2018, 28–31.

³⁹ Gazdag–Remek (2018): i. m. 17.

A migráció és a terrorizmus hatásainak megelőzésére, kezelésére elengedhetetlen feladatrendszer az elemző-értékelő tevékenység. A rendészettudományi szaklexikon⁴⁰ szakterületeként közelíti meg a fogalmat.

Szabadság versus biztonság

A szabad mozgás, a tartózkodási hely jogának megváltoztatása a fejlett demokratikus államok egyik alapvető eleme. Nemzetközi szinten, az akkori Európai Unió területén élők részére az 1957-es Római Szerződés tartalmazott először a Közösségen belüli szabad mozgásra vonatkozó szabályokat, amelyek folyamatosan változtak. A Maastrichti Szerződés (1992) hozta létre a személyek Unión belüli szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való alappilléret. A Schengeni Megállapodással a belső határok ellenőrzésének fokozatos megszűnését követően elfogadták az Unió polgárainak és családtagjaiknak az Unió területén történő szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogáról szóló 2004/38/EK irányelvet. Ez a fajta alapjog látszik ütközni az ENSZ által deklarált menekültjoggal történő visszaéléssel, amikor a migráló beutazása, tartózkodása jogszerűtlen, annak jogszerűsítését nem kezdeményezi, a hatósági eljárás szabályait saját döntése alapján megsérti, ellenőrzés nélkül utazhat tagállamok területein.

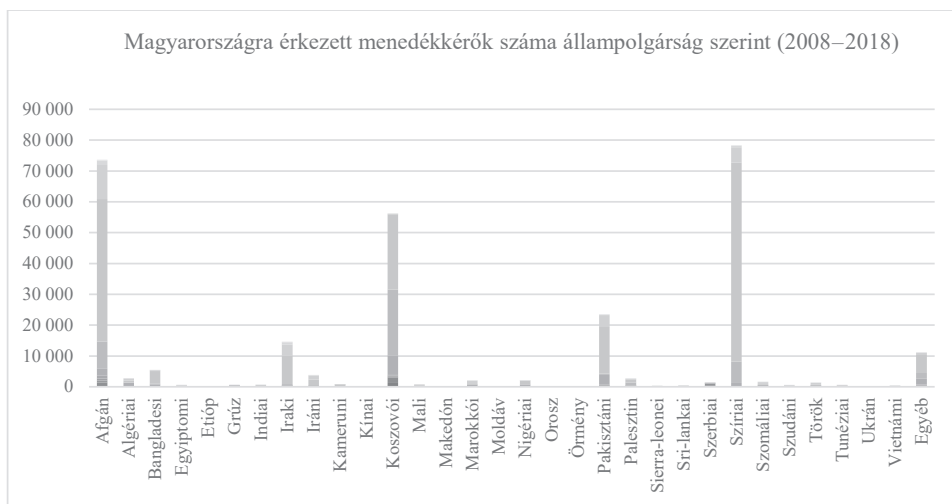
Az ellenőrzött mozgási jog gyakorlásának intézményi sérelme a társadalmak részéről direkt módon veti fel a biztonság kérdéskörét, annak igényét. A biztonság kifejezésnek szintén nincs egységesen elfogadott értelmezése. A latin „*securitas*” fordítása a félelemnélküli állapotot fejezi ki. A rendészettudományi szaklexikon szerint a biztonság többtényezős, komplex fogalom, amely az állam és társadalom érdekeinek, értékeinek, az ország területének és lakosságának külső és belső veszélyektől, fenyegetéstől mentes állapotát fejezi ki.⁴¹ A biztonság percipiált értelmezése mellett alkalmazott az objektív, vagy valós biztonság fogalmi köre is, amely a környezeti hatáselemzésekre épül és ellentmondást feltételez a szabadságjoggal szemben.

Az Európát érintő tömeges bevándorlás elemzése során megállapítható, hogy a migrálók meghatározó arányban muszlim hitet gyakorló országból érkeztek, amely vallás nem egyeztethető össze a többségében keresztény hitet gyakorló Európa lakosságának szocializáltságával.⁴² Magyarország szárazföldi határain a schengeni övezetbe történt csatlakozást követően szintén hasonló összetételű, magukat jellemzően olyan állampolgárságúnak valló, irregulárisan érkezett és menekültügyi eljárást kérő személy jutott az övezeten belülré, ahol a muszlim vallás a meghatározó arányú (1. ábra).

⁴⁰ Rendészettudományi szaklexikon, Nemzeti Közszoigálati Egyetem, Rendészettudományi Kar, Budapest, 2018, 164–165.

⁴¹ Rendészettudományi szaklexikon, Nemzeti Közszoigálati Egyetem, Rendészettudományi Kar, Budapest, 2018, 80.

⁴² John Kekes: A liberalizmus ellen, Európa könyvkiadó, Budapest, 1999, 5–21.

1. ábra: Magyarországra érkezett menedékkérők száma állampolgárság szerint (2008–2018)

Forrás: KSH, <https://bit.ly/2NvRQ55> (Letöltve: 2019. 07. 04.)

Országunk külső határain a 2014–2016-os években megjelent egy olyan jellemzővel leírható migrációs jelenség, amely alkalmasnak tűnt arra, hogy a felelős hatóságok tevékenységében biztonsági deficitet alakítsanak ki. A szabadság és a biztonság iránti társadalmi igény anakronisztikus ellentétére adhat egyfajta választ a doktoranduszi kutatásom során feltárt és módszertannal vizsgált túlterheléses migráció fogalma: „Az államhatáron megjelenő, túlterheléses reguláris migráció a globalizált világra jellemző olyan koncentrált jelenség, amelynek objektív eleme(i) térben és időben behatárolható, szervezeten és intenzíven növelt attribútumával, járulékos hatásaival veszélyeztetheti, gátolhatja a felelős hatóság jogszerű és flexibilis, preaktív tevékenységét abból a célból, hogy az ellenőrzési és a hatáskörébe utalt eljárási feladatainak végrehajtásában az inflexibilis reaktív feladat ellátással biztonsági deficit keletkezzen.”⁴³

Az iszlám radikális teológiai megközelítése a világot – nagyon leegyszerűsítve – 2 részre osztja: az egyik a béke földje (umma), ahol követik az iszlám tanait, a másik a háború földje, ahol még nem. Ennek elérését szolgálja a dzsihá, a szent háború, ami a hitetlenek megtéréséig vagy megsemmisítéséig tart.⁴⁴ Az umma elérése érdekében az iszlám világ az írott történelem szerint 2 alkalommal próbálta meg elfoglalni Európát, ami évszázados háborúk után mégsem sikerült. A globalizált világban a harmadik kísérlete a „muzulmán demográfiai invázió”⁴⁵ évtizedek óta zajlik, ameny-

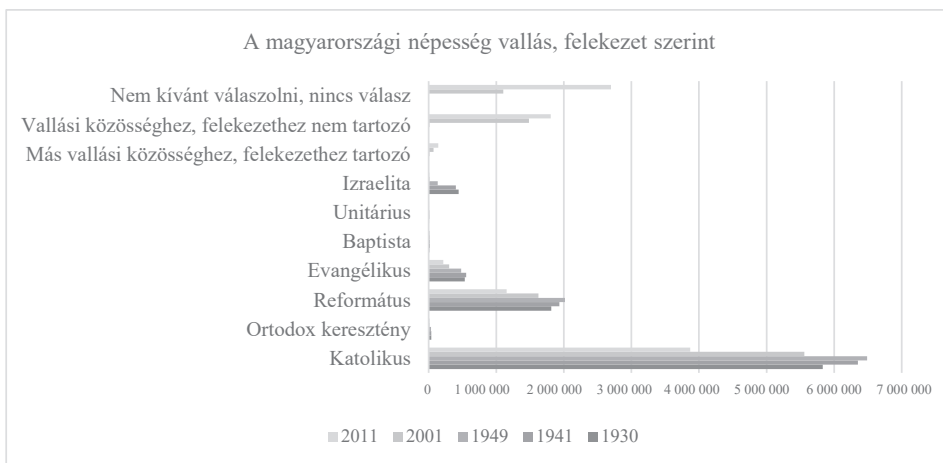
⁴³ Éberhardt Gábor: A túlterheléses migráció kifejezésének helye a migrációelméletben, (kézirat), 2019.

⁴⁴ Roger Scruton: A nemzetek szükségességéről, Helikon kiadó, Budapest, 2005, 88.

⁴⁵ Huntington, P. Samuel: A civilizációk összecsapása és az új világrend kialakulása, Európa könyvkiadó, Budapest, 1998, 25–30.

nyiben muszlim felekezetűek belső társadalmi arányának változása is dzsihádnak értékelhető, ami nem mond ellent annak a megállapításnak, amely szerint: „A radikális muszlimokhoz köthető vallási indíttatású terrorizmus egyes uniós országokban 2015 óta felerősödött. Az EU-n belül 2017-ben több merényletet és merényletkísérletet követtek el, mint az azt megelőző három évben összesen, ugyanakkor a merényleteknek »csak« egyharmada volt sikeres. A vallási indíttatású terrortámadások célpontjai között továbbra is megtalálhatóak a nem megfelelően védett nyilvános rendezvények és közösségi terek.”⁴⁶

Magyarországon, mint a 21. századi migrációban érintett tranzitország a domináns felekezeti többség a katolikus hitet gyakorolja a KSH demográfiai adatainak tanúsága szerint, az érdemi nyilatkozatot tevők között (2. ábra).

2. ábra: A magyarországi népesség vallás, felekezet szerint

Forrás: KSH, <https://bit.ly/2xuftj5> (Letöltve: 2019. 07. 04.)

A katolikus egyház által képviselve a migrációs válság, az eltérő felekezetek közti konfliktusok megelőzése és kezelése prioritált feladat volt a 2015-ös év körüli, Európa külső határain jelentkezett események kezelésében is. Ennek során a pápa és a szentszék is a „soft power” elvek mentén tett ajánlásokat.⁴⁷ A magyar állam egyházi, karitatív szervezetei a segítségre szoruló migránsok bármiféle hovatartozásától függetlenül érdemi, huzamos segítséget nyújtottak és nyújtanak a folyamat kezelése során.

⁴⁶ Répási Krisztn: Az Európai Unió belüli terrorizmus tendenciái és jellegzetességei a TE-SAT 2018 kiadvány tükrében, *Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések*, (2018/16) 1–15.

⁴⁷ Ujházi Lóránd: Az Apostoli Szentszék válságkezelése, avagy a soft power eredményei a keresztény közösségek védelme érdekében, in: Kaló József – Ujházi Lóránd (szerk.), *Budapest-jelentés a keresztényüldözésről*, Dialóg Campus, Budapest, 2018, 211–223.

A tevékenység koordinálását a Karitatív Tanács látja el,⁴⁸ amelynek során segítették, támogatták a felelős hatóságokat is. Az ilyen szervezettségű, összetételű és migrációs helyzetet kezelő tevékenység Magyarországon történelmi előzményekkel bír, amely a nemzetközi szerepvállalásokban történő részvételek tapasztalatai mellett érdemi, legjobb gyakorlatokat tudott és tud biztosítani.⁴⁹

A biztonsági kockázatok sorát növeli a migráció és a terrorizmus aspektusában is a szervezett bűnözéssel történő aktív kapcsolatrendszer, az államhatárokhoz történő kapcsolódás. Az irreguláris migrációra épülő szervezett embercsempészség és emberkereskedelem bűnügyi jellemzői alapján az egyik legkisebb kockázattal, legnagyobb haszonnal, ugyanakkor a legenyhébb esetleges joghátránnyal veszélyeztetett bűncselekmény. Az így szerzett jövedelem képezheti például olyan fegyverek, anyagok beszerzésének forrását, bűnszervezetek tagjai kapcsolatrendszerének bevonásával elkövetők felkutatását, kiképzését, akik terrorcselekményt követnek el.

A folyamatban további súlyos elemként jelenik meg a proliferáció, valamint a rendészeti integritás kérdésköre. A klasszikusnak minősíthető bűnszervezeteken keresztül a terrorcselekmények elkövetői rejtett módon juthatnak olyan anyagokhoz, fegyverekhez, amelyekkel a későbbi cselekményeiket el tudják követni. Ennek elérése érdekében a biztonságot szolgáló állami szervezet tagja is képezhet olyan célt, amelynek megvalósulása esetén direkt vagy indirekt módon támogatást ad a súlyos bűncselekmény elkövetéséhez.

Az államhatár, illetve annak őrzése – mint a területi hozzáférés korlátozása érdekében tett erőfeszítések – már régóta központi állami tevékenység a szuverenitás, biztonságos ellenőrzés a mélységi területeken élők, az állam sértetlen működése érdekében.⁵⁰ Ezt a célt támogatja az államhatár fizikai és jogi védelme, őrzése, a hatékony ellenőrzés végrehajtása mind a migráció, mind a súlyos bűncselekmények elkövetőinek kiszűrésével elérni kívánt biztonság érdekében.

Forrásadatok elemzéséből levonható következtetések

A tanulmányban vizsgálat tárgyát képezte az Európai Unió 28 tagállamára kiterjedő adatállomány a lakosság létszámára, a regisztrált migránsok és turisták nyilvántartott adataira vonatkozóan, amely az Unió hivatalos statisztikai adatbázisa. A terrorcselekmények adatelemzéséhez az USA Maryland Department University által az 1970-től vizsgált és regisztrált adatokat (Global Terrorism Database) használtam fel, valamint az Europol által szerkesztett TE-SAT 2009-ben és 2018-ban kiadott jelentéseit. A vizsgálat tárgya a 2008–2018-ig tartó időszak.

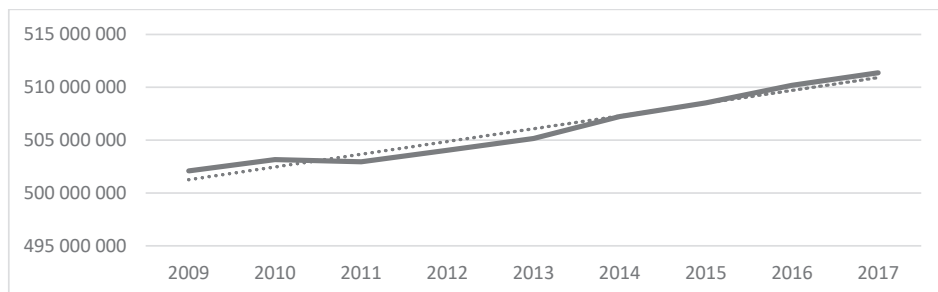
Az EU statisztikai állományokban korlátot jelentett egyes tagállamok esetében tapasztalt hiányos adatszolgáltatás, amely miatt az adott értékelési intervallum szűkített. További hiányosságot jelentett, hogy a belső határok ellenőrzése miatt

⁴⁸ Nagy Enikő: Menekültügy: összefognak a karitatív szervezetek, Új Ember Hetilap (2015. 07. 26.), <https://ujember.hu/a-katolikus-karitasz-a-menekultekert>

⁴⁹ Ujházi Lóránd: A magyar katolikus egyház szerepvállalása a migrációs válság kezelésében, Honvédségi Szemle, (2017/1) 143–146.

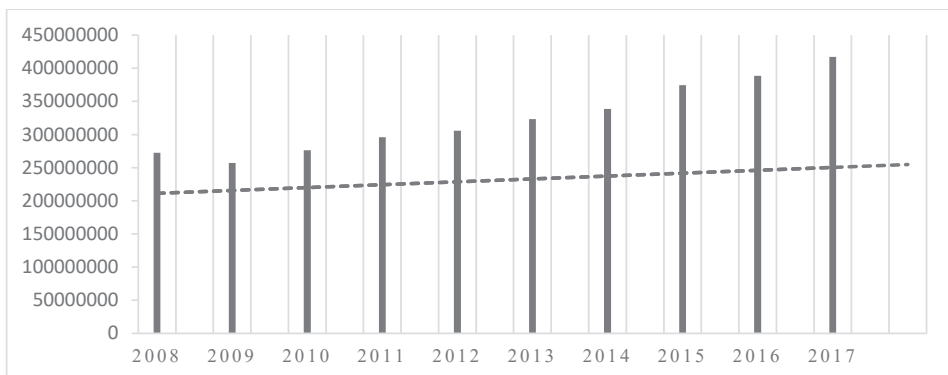
⁵⁰ Malcolm Anderson: *Frontiers: Territory and State Formation in the Modern World*, Polity, Cambridge, 1996, 5.

nem áll rendelkezésre hiteles adat a tagállamok közti reguláris migráció számszaki adatairól. Ennek pótlását – trend jellegű adatként – a szálláshelyeken 1-1 éjszakára regisztrált utazók számát használtam fel. A regisztrált irreguláris határátlépők száma elemezhető. A GTD adatbázisából szűkítéssel a vizsgált EU-tagállamok területén elkövetett, valamint a TE-SAT által terrorcselekménynek minősített támadások általánosan elfogadott, nem minősített adatokon alapul a terrorizmus vizsgálata (3. ábra). Az értékelési időszak az EU jelentős mértékű bővítési, valamint az irreguláris migráció tömeges megjelenésének ciklusára terjed ki.

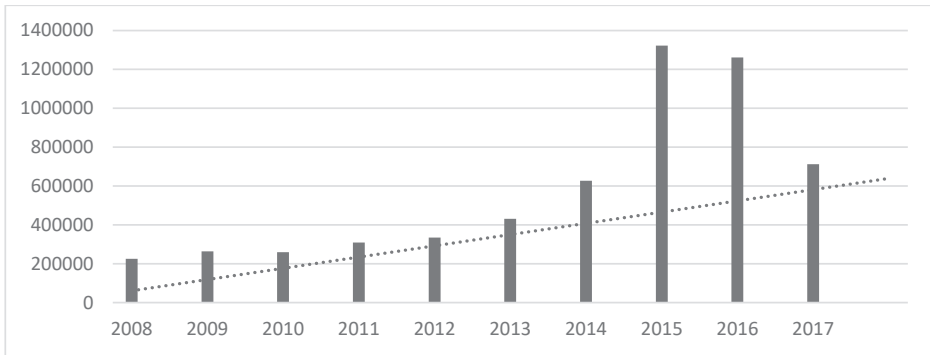
3. ábra: Az EU 28 tagállamának regisztrált lakosságszáma és változási trendje

Forrás: eurostat, <https://bit.ly/2W14yHS> (Letöltve: 2019. 03. 09.)

4. ábra: Az EU 28 tagállamában 1 éjszakát turistiként regisztrált utazók száma és trendje

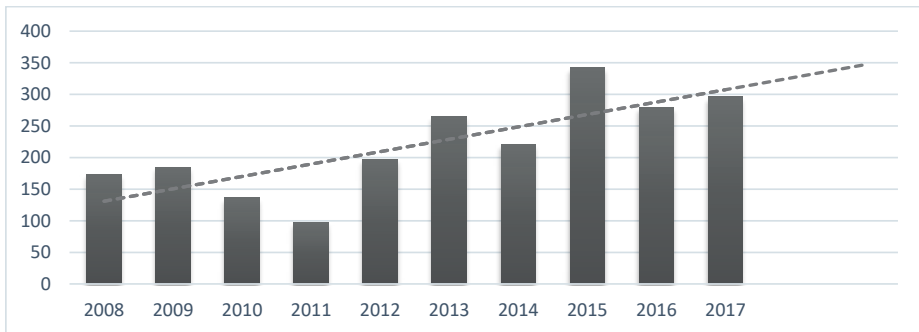
Forrás: eurostat, <https://bit.ly/2Ore7gM> (Letöltve: 2019. 03. 09.)

5. ábra: Az EU 28 tagállamában regisztrált menedékkérők száma és trendje

Forrás: eurostat, <https://bit.ly/2TW8r4m> (Letöltve: 2019. 03. 09.)

A migráció adatelemzése során megállapítható, hogy az összlakosság létszám-változási aránya, adatai és trendje, valamint a regisztrált menedékkérők és belső turizmus adatai előzők szerinti jellemzői között párhuzam és növekményhasnolóság jelentkezik (3–5. ábra).

6. ábra: Az EU 28 tagállamát érintő GTD által regisztrált terrorcselekmények száma és trendje

Forrás: GTD, <https://bit.ly/2hiNCZL> (Letöltve: 2019. 03. 11.)

A GTD által kezelt terrorcselekmények összértékének elemzéséből levonható következtetés, hogy azok párhuzamos trendet mutatnak mind a lakosságszám, mind a regisztrált irreguláris migránsok számával. A prognosztizált trendelemzés a terrorcselekmények számának növekedését jelzi előre. A GTD-adatok belső, mélyelemzése során ugyanakkor figyelembe kell venni – számos egyéb jellemzőn túl – az azonosított

vagy feltételezett elkövetők állampolgárságát, a migráció és az elkövetés motivációs hátterét, célját, a célországot, amely körülmények már jóval árnyaltabbá teszik a generális számszaki adatokat (6. ábra).

Az EUROPOL 2008-as évet értékelő TE-SAT jelentésében a terrorcselekmények jellemzői még a „régí” jegyeket viselik magukon. Súlyozott elem a saját állampolgárok szerveződése anarchista mozgalmakon belül, amelyek motivációja az anti-militarizmus, a „politikai foglyok” támogatása, a bevándorlás és a környezetvédelem. Ugyanakkor már megjelenik a második generációs muszlim bevándorlók között az egyének, csoportok toborzása, radikalizálódása az erőszakos dzsihád támogatására, terrorcselekmények elkövetésére. A jelentés szerint a globális dzsihád ideológiájához vonzódás egyik oka, hogy az jelentőséget ad a kirekesztés érzésének, különösen a második vagy harmadik generációs bevándorlók körében, akik már nem azonosulnak a származási országukkal és felmenőik kultúrájával. Mégis úgy érzik, hogy őket kizárták a nyugati társadalomból és még mindig idegennek tartják őket.

A 2017. évre vonatkozó TE-SAT jelentés szerint a megerősödött jobboldali terroristaszervezetek célja a politikai, társadalmi és gazdasági rendszer megváltoztatása. A jobboldali szélsőségeség alapkonceptiója a supremacizmus, amelynek követői szerint természetes joguk van uralkodni a lakosság egyéb tagjai, így a bevándoroltak felett. A jobboldali neonáci, neofasiszta, ultranacionalista formációkban a terrorizmus az erőszak használatával jelenik meg. Az értékelő jelentés szerint a regisztrált irreguláris migrációs kísérletek száma a külső határokon összességében csökkent, de nem szűnt meg és jelentős erőfeszítések történtek a terrorcselekmények elkövetésével összefüggésbe hozható személyek kiszűrésére, amelynek köszönhetően történtek ilyen megelőző beazonosítások. Ez, valamint a megelőzőt vagy elkövetett terrortámadások elkövetőinek azonosításából származó adatok arra utalnak, hogy a potenciális elkövetői kör jelen van az irreguláris migrációs mozgásokban is. Az értékelt időszakra a jellemzően saját állampolgárokat tömörítő jobboldali szervezetek bevándorlás elleni cselekményei összeütköznek a már megerősödött erőszakos dzsihád elkövetőinek támadásaival.

Az értékelésből beazonosítható trendek alapján Európában az elmúlt években nőtt a dzsihádista támadások, valamint az okozott halálesetek száma, ugyanakkor azok előkészítettsége és szervezettségi jellemzői csökkentek. Az online propaganda és a közösségi médián keresztül történő hálózatépítés még mindig alapvető fontosságú a terrorista kísérletekhez, amelyek céljai között szerepel a radikalizálás és az anyagi források biztosítása a cselekményekhez. Csökken a fegyveres konfliktuszónákba utazók – *akik külföldi terrorista harcosokként csatlakoznak a dzsihádista terrorista csoportokhoz* –, valamint csökken az ilyen visszatérők száma. A dzsihádista terroristák jellemzően csoportokban működhetnek, de gyakran magányos elkövetőként hajtják végre támadásukat, akik környezetükben az integrálódás látszatát alakították ki. Az etnonacionalista és szeparatista terrortámadások továbbra is jelentősen meghaladják az olyan erőszakos szélsőségek által kiváltott támadások számát, amelyeket más ideológiák vagy motivációk inspiráltak. Az EU-országokban az erőszakos, szélsőséges szervezetek és cselekmények száma bővül, részben a társadalom észlelt iszlamizálódásának és a migrációval kapcsolatos aggodalmaknak köszönhetően.

Az értékelési időszakban nem igazolódott vissza, hogy a terroristák az EU-ban alkalmaznának kémiai, biológiai, radiológiai vagy nukleáris fegyvereket annak ellenére, hogy a dzsihádisták aktívan érdeklődnek annak lehetőségeiről. Elkövetési eszközként, módszerként egyedi összeszerelésű robbanóeszközök, lő- és improvizált fegyverek (kések, járművek) a választott eszközök, amelyek nem igényelnek sok előkészítést vagy speciális készséget a terroristatámadásokban való alkalmazásra, ugyanakkor jelentős hatással bírnak a potenciális elhunytak, sérültek száma, anyagi kár nagysága, mentális hatása miatt. Az elkövetői oldal adatainak elemzési eredményeként megállapítható a migráció és a terrorizmus objektív kapcsolata, ugyanakkor az nem értékelhető szignifikánsnak. Az állampolgársági jellemzők alapján az Európában elkövetett terrorcselekmények elkövetői között alacsony arányban voltak beazonosíthatók a tömeges irreguláris migrációs hullámmal érkezettek, viszont magas arányú a másodgenerációs bevándorlók, valamint a „hazatérő harcosok” aránya. A migrációs háttérű elkövetők cselekményei a társadalomban mégis erősebben percipiálnak, mint a saját állampolgárok.⁵¹

Alkalmazott rendészeti megoldások

Az EU Belső Biztonsági Stratégiája azért született, hogy a tagállamok és azok állampolgárai számára értékelést adjon és ajánlásokat mutasson a természeti és az ember okozta katasztrófák megelőzésére, kezelésére. Ennek része a terrorizmus elleni fellépés, amelynek leírása mellett intézményrendszert működtet, szervezeti és végrehajtási módszertani ajánlásokat fogalmaz meg az Európai Biztonsági Modellre építkezve.

A schengeni tagállami szövetség által alkalmazott Integrált Határigazgatást és annak hatékonyságát⁵² értékelték, amelynek súlyozott eleme volt a migrációs folyamatok kezelésének feladatai mellett a határrendészeti szervek szervezett bűnözés és terrorizmus elleni fellépésének eredményessége. A megállapítások szerint a schengeni külső határokon a határon átnyúló bűnözés és a terrorizmus elleni küzdelemre irányuló humán- és eszközkapacitást erősíteni kell annak érdekében, hogy a felelős hatóságok észlelni tudják és meg tudják akadályozni a határon átnyúló bűnözést, illetve a terrorista harcosokat a külső határokon. A cél érdekében szükséges az Európai Határ- és Parti Őrség, az Europol, az Eurojust és az Interpol közötti együttműködés további erősítése.

Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiáját⁵³ kormányhatározatban hirdették ki. A „stratégia rendeltetése, hogy az értékek és érdekek számbavétele, valamint a biztonsági környezet elemzése alapján meghatározza azokat a nemzeti célokat, feladatokat és átfogó kormányzati eszközöket, amelyekkel Magyarország a nemzetközi politikai, biztonsági rendszerben érvényesíteni tudja nemzeti biztonsági érdekeit.” Magyarország az általános kockázatelemzési és -értékelési adatok alapján a geopolitikai helyzete miatt a migráció és a terrorizmus veszélyének – *eltérő mértékben* – kitett. Ezeknek

⁵¹ Ambrus Andrea: A tömeges migráció és az iszlamista terrorizmus közti kapcsolat az Európai Unióban, *Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések*, (2018/11) 17–18.

⁵² A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek, az Európai Tanácsnak és a Tanácsnak: Eredményjelentés az európai migrációs stratégia végrehajtásáról, Brüsszel, 2018.3.14. COM(2018) 250 final, 4–5.

⁵³ A Kormány 1035/2012. (II. 21.) Korm. határozata Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról, 19., 37.

a veszélyeknek a megelőzésére, kezelésére a kormányzati döntések alapján, jellemzően a rendészet területén alkalmazandó eszközökre történtek intézkedések. Az új típusú kihívások kezelésére született döntés a Terrorelhárítási Központ (a továbbiakban: TEK) felállításáról és működtetéséről (2010). A TEK a rendőrségről szóló törvényben, annak részeként látja el az önálló Kormányrendeletben⁵⁴ sorolt feladatait. A Terrorelhárítási Információs és Bűnügyi Elemző Központ⁵⁵ új, nemzetbiztonsági szolgálatként 2016-ban kezdte meg tevékenységét. A TIBEK feladata a lehető legátfogóbb kép összeállítása az ország terror-, illetve esetleges más fenyegetettségéről, a belső biztonsági helyzetről, a közbiztonság állapotáról, amelyről tájékoztató-rendszert működtet, értékelő jelentéseket készít és azokat a miniszter útján eljuttatja a kormánynak, továbbá az információk elemzésével támogatja az együttműködő szervek tevékenységét.

Az irreguláris migrációban érintett vándorlásnak és a terrorista cselekményeknek olyan áldozatai vannak, akik részére társadalmi szinten kell segítséget nyújtani. A migrációban külön kategóriaként kezelendők a sérülékenyek, valamint a terrorcselekmények (kibocsájtó országokból menekülők, vagy célszágok területén lévők) fizikai és mentális sértettjei.⁵⁶ Magyarország alkalmazza az áldozatvédelemre vonatkozó normatívákat.⁵⁷ A törvényességi felügyeletet gyakorló hatóságok és civil szervezetek is elismerik és bemutatják azokat a jó gyakorlatokat, amelyeket a rendészeti szervek alkalmaznak.

Az államhatárok őrzésében, annak szabályozott keretek között történő átlépésében, a fejlett társadalommal és gazdasággal rendelkező országokra jellemző módon a feladatrendszer demilitarizációja tapasztalható, amely tevékenységet rendészeti szervekkel és azok eszközeivel váltanak fel. Az újonnan jelentkező feladatok célkitűzése ugyanakkor mégsem változik, hiszen marad a területi hozzáférés jogának nemzeti szerv által ellenőrzött és engedélyezett rendjének biztosítása. Ennek a tevékenységnek az egyik alapja a folyamatos kockázatelemzés mellett a megfelelő határrendészeti stratégia kialakítása, annak következetes alkalmazása, szükséges felülvizsgálata, indokolt korrekciója. A rendészeti szervek a tevékenységük hatékonyságának biztosítása érdekében feltérképezik, azonosítják, kezelik és az állam területére történő bejutás megelőzésére, megakadályozására törekcszenek mindazon személyek, szervezetek tagjai esetében, akiket „Clandestine Transnational Actors” (CTAs) szereplőként azonosítottak.⁵⁸

⁵⁴ A terrorizmust elhárító szerv kijelöléséről és feladatai ellátásának részletes szabályairól szóló 295/2010. (XII. 22.) Korm. rendelet 3. §.

⁵⁵ Terrorelhárítási Információs és Bűnügyi Elemző Központ (2016) <http://tibe.gov.hu/index> (Letöltve: 2019. 03. 13.)

⁵⁶ Ritecz György: A terrorizmus és a migráció viszonya a számok alapján, *Acta Humana*, (2016/5) 103–123.

⁵⁷ Az Európai Parlament és a Tanács 2012/29/EU Irányelve (2012. október 25.) a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról

⁵⁸ Peter Andreas: Redrawing the Line: Borders and Security in the Twenty-first Century, *International Security*, 28 (2003/2) 78–79.

Összefoglalás, következtetés, ajánlás

A leíró tanulmányok és adatbázisok elemzési adatai alapján megállapítottam, hogy a migráció és terrorizmus aktív, globálisan jelenlévő esemény, a rájuk jellemző változókkal, hatásokkal. Megállapítható, hogy a migrációban (ezen belül is elsősorban az irreguláris migrációban) beazonosíthatók olyan elemek, amelyek az indirekt hatásokon túl, direkt biztonsági kockázatot jelenthetnek a társadalmak számára. A terrorizmus motivációs ideológiától függetlenül azonosítható be társadalomellenes cselekményként. A trendelemzések arra utalnak, hogy mindkét jelenség egyfajta folyamat, amelynek belső szerkezete, jellemzői, módszertana ugyan változik, de összességében meg nem szűnt és a társadalmi békétlenség, az eltérő gazdasági viszonyok, valamint egyéb kiváltó okok globális megoldásáig nem is fognak megszűnni. Ezek a körülmények a buzáni biztonsági kockázatok alapján továbbra is fennálló olyan kockázatot jelentenek, amelyekre felelős társadalmaknak és nemzetközi, nemzeti szervezeteknek választ kell adniuk.

A fejlett társadalmak demokratikus működésének alapja a jogilag szabályozott viszonyok, a legitím erőszakkal felruházott szervezetek működtetése a belső rend védelme érdekében. Az újonnan megjelenő, atipikus kihívásokra a jogalkotó is reagál eseti megoldásokkal, amelynek alapja a társadalmi igény, valamint annak erősödése esetén a hatalom megtartása is. Ennek a módszertannak egyik eleme az irreguláris migrációhoz kapcsolódó jogsértések kriminalizálása,⁵⁹ valamint a szekuritizáció.⁶⁰

A migráció jelenségének, folyamatának kezelésére egymással szemben alakultak ki és erősödtek meg azok az eszmék, amelyek a hatósági ellenőrzések részben és/vagy egészében történő elhagyását célozták meg. Ezzel szemben a biztonságérzet fenntartása, erősítése érdekében a kontrollelmélet képviselői szerint a migráció alanyai esetében továbbra is szükséges a hatékony biztonsági célzatú ellenőrzési rendszer alkalmazása, amelyet a növekvő és atipikussá változott kockázatok megelőzésével indokolnak. A migráció és a terrorizmus rendészeti szervek által történő kezelése során ugyanakkor alkotmányossági aggályokat vethet fel az előidézett veszélyekre hivatkozva a katonai és a rendészeti beavatkozások közti különbségeket felszámolni. A bűncselekmény hadüzenetként való felfogása felment a bizonyítás kötelezettsége alól, és korlátlaná teszi a megtorlás eszközeinek alkalmazhatóságát.⁶¹

A migrációval és terrorizmussal is kapcsolatban lévő határőrizeti feladatok demilitarizálását követő rendészeti modellek hatékony alkalmazásának garanciális feltétele a preaktivitás. A rendszer csak akkor működhet hatékonyan és szavatolja az elvárt biztonságot, ha az demokratikus jogrend alapján a jogalkotó által biztosított jogosítványokon és azok alkalmazásának törvényességi felügyeletén alapul; a feladatok végrehajtására az állam rendelkezik megfelelő szervezettel, a feladathoz szükséges, speciálisan felkészített humán erőforrással, eszközrendszerrel, továbbá a kihívásokhoz

⁵⁹ Juliet Stumpf: The crimmigration crisis. Immigrants, crime, and sovereign power, *American University Law Review*, 56 (2006/2) 367–419.

⁶⁰ Teke András: A deklarált veszélyértelmezés biztonsági kockázatai, *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények*, (2017) 27–33.

⁶¹ Finszter Géza: Az alkotmányos jogállam esélyei a terrorizmus elleni küzdelemben, *Belügyi Szemle*, 50 (2002/6–7) 156–166.

kialakított módszertan és a folyamatos működéshez szükséges anyagi erőforrások biztosítottak. A preaktív megoldásokon túl, azok esetleges hiátusa miatt bekövetkezett események kezelésére biztosítottak kell lennie a társadalom védelmének olyan kompetens, gyors reagálású rendészeti szervezettel, amely a saját belső működési rendjének alkalmazásával képes a kialakult helyzet eszkalálódásának megakadályozására, csökkentésére. Az ismert és ismeretlen kihívások érdemi kezelésére indokolt problématérkép alkalmazása,⁶² valamint az új típusú (például ramming) támadásokkal szemben kidolgozott ajánlások integrált alkalmazása.⁶³ A feladatok végrehajtásában címzett szervezetek állománya a migráció szereplői felől és a terrorizmus elkövetőinek irányából az integritásukban potenciálisan veszélyeztetettek,⁶⁴ így a belső biztonságért felelős szervezeteknek kiemelt feladatként kell kezelnie a felderítést, a megelőzést az érintettek körében.

Az indokolt megelőző vagy kezelő rendészeti intézkedések alkalmazására nélkülözhetetlen a hight-tech infokommunikációs támogató bázis rendelkezésre állása. Az államhatárok átlépése során olyan adatokhoz juthatnak hozzá a jogosult szervezetek, amelyeknek felderítése a későbbiek során, csak jelentős költségtöbblettel és időmúlással történne meg. Emiatt fontos elem a határőrizeti és határforgalmi feladatokat végrehajtó szervek informatikai végpontjai által ellenőrzött adatok speciális adatbázisokba történő továbbítása, ellenőrzése, szükséges visszacsatolási rendszer kialakítása. Fontos a digitális vizuális felderítés, az ellenőrzött biometrikus adatok hasonlóan kialakítandó rendszere a biztonság növelése érdekében.

A folyamatelemzésekre épített módszertani ajánlásokkal szintén érdemben kezelhető mind a migráció (még a tömeges, szervezett irreguláris migráció is), mind a terrorizmus, amit az Európai Határ- és Partvédelmi Ügynökség (FRONTEX) és az EU TE-SAT jelentések is alátámasztanak. Ennek a célnak a támogatására jelentős potenciált kell fordítani az érintett szervek állományának speciális felkészítésére, eszközrendszerének fejlesztésére. A migráció és a terrorizmus viszonyában meg kell említeni azt is, hogy „[...] a statisztikák alapján talán kijelenthető, hogy a terrorcselekmények jelentős részben [...] hozzájárulnak, hogy egyes országokból menekülni kelljen az embereknek.”⁶⁵

A szakmaiság, objektivitás, hitelesség elvét képviselve indokolt a társadalom érintett szervek által történő tájékoztatása. Ennek javasolt elérhetősége a folyamatosan karbantartott és közérthetően kommunikált, interneten is elérhető felülete.

⁶² Teke András: A migrációkezelés és a problématérkép dilemmája, in: Teke András (szerk.), *Európa határokkal – határok nélkül? Mobilitás – legalitás – illegalitás*, Tudományos konferencia, Budapest, 2018, 121–125.

⁶³ Rácz András – Brestyánszki Flóra: A gépjárművel végrehajtott, ramming típusú terrortámadásokról és a védekezés lehetőségeiről, *Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések*, (2017/15) 1–9.

⁶⁴ Malét-Szabó Erika (szerk.): *Az erkölcsi értékrend és a személyiség közötti kapcsolat vizsgálati szempontjai*, Belügyminisztérium, Budapest, 2015, 65–79.

⁶⁵ Ritecz (2016/5): i. m. 116.

Felhasznált irodalom

1991. évi LXIV. törvény a Gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt egyezmény kihirdetéséről
1998. évi XII. törvény a külföldre utazásról
2000. évi XIII. törvény az egyes elkobzott dolgok közérdekű felhasználásáról
2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről
- 65/2000. (V. 9.) Korm. rendelet a Karitatív Tanács megalakításáról és működésének részletes szabályairól
- 295/2010. (XII. 22.) Korm. rendelet a terrorizmust elhárító szerv kijelöléséről és feladatai ellátásának részletes szabályairól
- A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek, az Európai Tanácsnak és a Tanácsnak: Eredményjelentés az európai migrációs stratégia végrehajtásáról, Brüsszel, 2018.3.14. COM(2018) 250 final, ANNEX 6.
- Az Európai Parlament és a Tanács 2012/29/EU Irányelve (2012. október 25.) a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/399 Rendelete (2016. március 9.) a személyek határátlépésére irányadó szabályok uniós kódexéről (Schengeni határellenőrzési kódex)
- Az Európai Unió belső biztonsági stratégiája (2010), Brüsszel, <https://bit.ly/2CiHEnR> (Letöltve: 2019. 03. 02.) DOI: <https://doi.org/10.2860/89974>
- Az Európai Unió terrorizmusellenes stratégiája (2005) 14469/4/05 REV 4, <https://bit.ly/2EYupu8> (Letöltve: 2019. 02. 12.)
- Egyezmény a Benelux Gazdasági Unió államai, a Németországi Szövetségi Köztársaság és a Francia Köztársaság kormányai között a közös határoikon történő ellenőrzések fokozatos megszüntetéséről szóló, 1985. június 14-i Schengeni Megállapodás végrehajtásáról
- A Kormány 1035/2012. (II. 21.) Korm. határozata Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról
- Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)
- Ambrus Andrea: A tömeges migráció és az iszlamista terrorizmus közti kapcsolat az Európai Unióban, *Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések*, (2018/11).
- Anderson, Malcolm: *Frontiers: Territory and State Formation in the Modern World*, Polity, Cambridge, 1996.
- Andreas, Peter: Redrawing the Line: Borders and Security in the Twenty-first Century, *International Security*, 28 (2003/2) 78–111. DOI: <https://doi.org/10.1162/016228803322761973>
- Annan, Kofi – Secretary-General, to the High-Level Dialogue of the United Nations General Assembly on International Migration and Development, New York, September 14, 2006, DOI: https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2006.051_1.x
- Buzan, Barry: *Regional Security Complex Theory in the Post-Cold War World*, Macmillan Publishers Limited, London, 2003. DOI: https://doi.org/10.1057/9781403938794_8
- Éberhardt Gábor: A túlterheléses migráció kifejezésének helye a migrációelméletben, (kézirat), 2019.

- Az EU 28 tagállamában 1 éjszakát turistaként regisztrált utazók száma és trendje, eurostat, <https://bit.ly/2Ore7gM> (Letöltve: 2019. 03. 09.)
- Az EU 28 tagállamában regisztrált menedékkérők száma és trendje, eurostat, <https://bit.ly/2TW8r4m> (Letöltve: 2019. 03. 09.)
- Az EU 28 tagállamának regisztrált lakosság száma és változási trendje, eurostat, <https://bit.ly/2W14yHS> (Letöltve: 2019. 03. 09.)
- Az EU 28 tagállamát érintő GTD által regisztrált terrorcselekmények száma és trendje, GTD, <https://bit.ly/2hiNCZL> (Letöltve: 2019. 03. 11.)
- European Union Terrorism Situation and Trend Report, TE-SAT, Europol, 2009, <https://bit.ly/2O7BEmO> (Letöltve: 2019. 03. 13.)
- European Union Terrorism Situation and Trend Report, TE-SAT, Europol, 2018, <https://bit.ly/2KuHL1D> (Letöltve: 2019. 03. 13.) 28–29.
- Finszter Géza: Az alkotmányos jogállam esélyei a terrorizmus elleni küzdelemben, *Belügyi Szemle*, 50 (2002/6–7) 156–166.
- Finszter Géza: Közbiztonság és jogállam, *Jog – Állam – Politika*, 1 (2009/3) 167–191.
- Finszter Géza: Rendészetek a 21. században, szervezeti megoldások és működési stratégiák, *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények*, 17 (2016) 5–26.
- Gazdag Ferenc – Remek Éva: A biztonsági tanulmányok alapjai, Dialóg Campus, Budapest, 2018.
- Global Terrorism Database, Codebook: Inclusion Criteria and Variables, July 2018, [10. www.start.umd.edu/gtd/downloads/Codebook.pdf](http://www.start.umd.edu/gtd/downloads/Codebook.pdf) (Letöltve: 2019. 09. 25.)
- Glossary of Terms and Definitions, NATO, 2016, www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69482.htm (Letöltve: 2019. 02. 12.)
- Hautzinger Zoltán – Hegedűs Judit – Klenner Zoltán: A migráció elmélete, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2014.
- Hautzinger Zoltán: A migráció és a külföldiek büntetőjogi megjelenése, AndAnn Kft., Pécs, 2018.
- Héjja István – Kenedli Tamás: Az elemző-értékelő munka elméleti és gyakorlati kérdései, ZMNE, Egyetemi jegyzet, Budapest, 2011.
- Huntington, P. Samuel: A civilizációk összezapása és az új világrend kialakulása, Európa könyvkiadó, Budapest, 1998.
- International Organization for Migration (IOM) értelmezése szerinti migráns kifejezés, www.iom.int/who-is-a-migrant (Letöltve: 2018. 10. 12.)
- Kekes, John: A liberalizmus ellen, Európa könyvkiadó, Budapest, 1999.
- Kerecsi Klára: A párbeszéd hatalma. A helyreállító igazságszolgáltatás szerepe a közpolitikában, Dialóg Campus, Budapest, 2018.
- Kmety Károly: A magyar közigazgatási jog kézikönyve, Politzer Zsigmond, Budapest, 1897.
- Magyar Lexikon, Budapest, 1880, 144. <https://bit.ly/2EYg80F> (Letöltve: 2019. 02. 12.)
- A magyar nyelv értelmező kéziszótára, <https://bit.ly/2IXGx2G> (Letöltve: 2019. 02. 12.)
- A magyarországi népesség vallás, felekezet szerint, Demográfiai adatok, KSH, <https://bit.ly/2xuftyj5> (Letöltve: 2019. 07. 04.)
- Magyarországra érkezett menedékkérők száma állampolgárság szerint (2008–2018), KSH, <https://bit.ly/2NvRQ55> (Letöltve: 2019. 07. 04.)

- Malét-Szabó Erika (szerk.): Az erkölcsi értékrend és a személyiség közötti kapcsolat vizsgálati szempontjai, Belügyminisztérium, Budapest, 2015.
- Marin, Luisa – Spena, Alessandro: The Criminalization of Migration and European (Dis)Integration, *European Journal of Migration and Law*, 18 (2016/2) 147–156. DOI: <https://doi.org/10.1163/15718166-12342096>
- Nagy Enikő: Menekültügy: összefognak a karitatív szervezetek, *Új Ember Hetilap* (2015. 07. 26.) <https://ujember.hu/a-katolikus-karitasz-a-menekultekert/> (Letöltve: 2019. 09. 25.)
- Ördög István: Menekültügyi mítoszok, féligazságok, *Fundamentum*, 17 (2013/2) 69–73.
- Póczik Szilveszter: A nemzetközi terrorizmus fontosabb összetevőiről, *Magyar Tudomány*, 166 (2005/10) 1269–1278.
- Ravenstein, Ernst Georg: The Laws of Migration, *Journal of the Statistical Society of London*, 48 (1885/2) 167–235. DOI: <https://doi.org/10.2307/2979181>
- Rácz András – Brestyánszki Flóra: A gépjárművel végrehajtott, ramming típusú terroristamadásokról és a védekezés lehetőségeiről, *Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések*, (2017/15).
- Ref Book – Homeland Security Act of 2002, Office of the Director of National Intelligence, Public Law 107-296 of November 25, 2002; 116 STAT. 2135, Sec. (2)–(16), <https://bit.ly/2Ts4yDN> (Letöltve: 2019. 02. 12.)
- Rendészettudományi szaklexikon, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Rendészettudományi Kar, Budapest, 2018.
- Répási Krisztn: Az Európai Unión belüli terrorizmus tendenciái és jellegzetességei a TE-SAT 2018 kiadvány tükrében, *Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések*, (2018/16).
- Ritecz György: A terrorizmus és a migráció viszonya a számok alapján, *Acta Humana*, (2016/5) 103–123.
- Ritecz György – Sallai János: A migráció trendjei, okai és kezelésének lehetőségei 2.0., Hanns Seidel Alapítvány, Budapest, 2016.
- Sallai János: A globalizáció rendészeti kihívásai, *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények*, 14 (2013) 37–41.
- Sallai János: A rendszert globális, kontinentális, regionális és lokális kihívásai és válaszai napjainkban, in: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.) Tanulmányok a „Biztonsági kockázatok – rendészeti válaszok” című tudományos konferenciáról, Pécs, 2014.
- Sallai János: Magyar Tudományos Akadémiai értekezés, (kézirat), 2018.
- Schneier, Bruce: Schneier a biztonságról, HVG könyvek, Budapest, 2010.
- Scruton, Roger: A nemzetek szükségességéről, Helikon kiadó, Budapest, 2005.
- Sik Endre (szerk.): A migráció szociológiája 1–2., Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest, (2011, 2012)
- Stumpf, Juliet: The crimmigration crisis. Immigrants, crime, and sovereign power, *American University Law Review*, 56 (2006/2) 367–419.
- Tálás Péter: A nemzetközi terrorizmus és a szervezett bűnözés hatása a nemzetközi biztonságra és Magyarország biztonságára, Régió, Magyar Tudományos Akadémia, Társadalomtudományi Kutatóközpont, Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2007.
- Tálás Péter – Rácz András – Ambrus Andrea: Az új-zélandi muszlimellenes terrortámadás és tanulságai, *Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések*, NKE, (2019/8).

- Teke András: A veszély kezelése és a határbiztonság, *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények*, 6 (2006) 65–89.
- Teke András: A deklarált veszélyértelmezés biztonsági kockázatai, *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények*, (2017) 27–33.
- Teke András: A migrációkezelés és a problématerkép dilemmája, in: Teke András (szerk.): *Európa határokkal – határok nélkül? Mobilitás – legalitás – illegalitás*, Tudományos konferencia, Budapest, 2018.
- Terrorelhárítási Információs és Bűnügyi Elemző Központ, 2016, <http://tibek.gov.hu/index> (Letöltve: 2019. 03. 13.)
- Tóth Judit: A nemzetközi migráció jogi alapjai, in: Lukács Éva – Király Miklós (szerk.): *Migráció és Európai Unió. Szociális és Családügyi Minisztérium Budapest*, 2001.
- Ujházi Lóránd: Az Apostoli Szentsek válságkezelése, avagy a soft power eredményei a keresztény közösségek védelme érdekében, in: Kaló József – Ujházi Lóránd (szerk.): *Budapest-jelentés a keresztényüldözésről, Dialóg Campus, Budapest*, 2018.
- Ujházi Lóránd: A magyar katolikus egyház szerepvállalása a migrációs válság kezelésében, *Honvédségi Szemle*, (2017/1) 140–148.

Majorosi Ádám¹

Olaszországi muszlim szervezetek

Italian Muslim Organisations

Absztrakt

Főleg három szervezetet, és tevékenységeiket veszem górcső alá, igyekszem bemutatni a feladataikat, intézményeiket és a kooperációban játszott szerepüket. Olaszországban a muszlimok lélekszáma megközelíti a 2 millió főt, ami a lakosság 1,2%-a. A muszlimoknak fontos az érdekvédelmi szervezetek jelenléte Olaszországban, hiszen intézményesített párbeszéd hiányában a vallások közötti akut ellentétek, valamint a menekültválság és a terrorizmus által generált szociális biztonságpercepció romlása felerősítheti a két fél elidegenedését. A szervezetek főbb profilja az elfogadás erősítése, a muszlimok számára az európaihoz hasonló munkalehetőség és jogok biztosítása, és a kapcsolatok kiépítése a többi egyházzal.

Kulcsszavak: Olaszország, iszlám, kulturális összekapcsolás, UCOII, CICI, Európa legnagyobb mecsete, COREIS, asszimiláció

Abstract

In this essay I would like to write about three Muslim organisations in Italy, and show their activities and their role in the cooperation between religions. The number of the Muslims reach 2 million, and they are the 1.2% of the population. The protection of rights is important to the Muslims, because the lack of cooperation leads to conflicts between religions, and terrorism and racism can lead to greater violence. The majority of these organisations work for the integration of the Muslims and the other believers, equality in work and in the practice of religion.

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz – National University of Public Services, Doctoral School of Military Sciences, PhD Student, e-mail: majorosiadam@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2939-3103>

Keywords: *Italy, Islam, Cultural Cooperation, UCOII, CICI, the biggest mosque of Europe, IRCI, assimilation*

Bevezetés

Olaszországban jelenetős muszlim közösség él. Döntő többségük szunnita, a síiták csak 1,5%-ban vannak jelen.² A számuk bizonytalan, körülbelül 2,5 millió fő. Am ha ezt az adatot nézzük, akkor az téves következtetésekhez vezethet. Itt külön kell választanunk az olasz állampolgársággal rendelkezőket, valamint a bevándorlókat. A muszlim vallásúak 43%-a olasz állampolgársággal rendelkezik, míg a fennmaradó 57% főleg a bevándorlók közül kerül ki. A bevándorlók 28%-a (408 031 fő) Marokkóból, 15%-a (213 441 fő) Albániából, 7%-a (105 288 fő) Bangladesből, míg szintén 7%-a (104 957 fő) Pakisztánból érkezett.³ A muszlimok között az olasz állampolgárok aránya 37%, ennek jelentős része olasz állampolgárságot szerzett bevándorlók közül került ki, a muszlimok közötti „tényleges” olasz állampolgárok száma rendkívül alacsony, csupán néhány tízezer fő.⁴ Jelentős növekedésnek indultak mellettük a keresztény vallási irányzatok képviselői.

Erre kiváló példa az ortodox keresztény vallás is, amelynek hívei a bevándorlók között több mint 1,6 millióan voltak, míg a muszlim bevándorlók lélekszáma kevesebb volt mint 1,4 millió fő. Ha arányaikban nézzük, akkor a muszlimok összesen 15%-ot tesznek ki az Olaszországban megtalálható vallások közül, míg a protestánsok 27%-ot, vagy a Jehova Tanúi 25,7%-ot.⁵ A muszlim vallású emberek jelentős része Észak-Olaszország tartományaiban telepszik le, például Emilia Romagnában vagy Venetóban, mivel több lehetőségük van álláshoz jutni, jobb a megélhetés, és jobb szolgáltatások vannak, mint a szegényes délen.⁶ Nem véletlen, hogy a muszlim vallási szervezetek is főleg Észak-Olaszországban alakultak ki. Ezek a szervezetek nagyon fontosak a muszlimok számára. Egyrészt, és ez a legfontosabb feladatuk, elősegítik az integrációt a muszlimok és a keresztények között. Ez azért fontos, mert a muszlimok eltérő országokból és kultúrkörökből érkeztek és ahhoz, hogy beilleszkedjenek az olasz társadalomba, feltétlenül szükségük van ezekre a szervezetekre, hogy megtanulják az alapvető normákat, vagy például megtanulják az olasz nyelvet. De ezek a szervezetek segítenek a bevándorlóknak szállást szerezni, esetleg álláshoz is juttatják a bevándorlókat, vagy éppen jogi tanácsadást is tudnak nyújtani nekik. Erre kiváló példa az IKOU (Unione delle Comunità Islamiche d'Italia, UCOII, Iszlám Közösség Olaszországi Uniója), amely például a menekültválság alatt is igyekezett szállást

² Nadia Zatti: „Ho un cervello sotto il velo!”, Il punto di vista delle donne musulme, Cavinato Editore International, Brescia, Italia, 2013, 56.

³ Quanti sono i musulmani in Italia? www.ilpost.it/2016/12/14/numero-musulmani-italia/

⁴ Fabrizio Ciocca: Musulmani in Italia: una presenza stabile e sempre più italiana, www.lenius.it/musulmani-in-italia/ (Letöltve: 2019. 04. 04)

⁵ Immigrati e religioni in Italia: gli ortodossi superano i musulmani, 2016, www.ismu.org/wp-content/uploads/2018/03/Immigrati-e-religioni-in-Italia-2017_27.3.2018-1.pdf (Letöltve: 2017. 05. 08.)

⁶ Francesco Gnagni: Ecco i veri numeri sui musulmani in Italia. Parla il prof. Introvigne, 2016, <http://formiche.net/2016/11/21/le-religioni-il-pluralismo-e-le-minoranze-secondo-il-rapporto-cesnur-parla-il-sociologo-introvigne/> (Letöltve: 2017. 05. 08.)

biztosítani a menekülteknek, illetve együttműködött a menekültválság kezelésében a hatóságokkal. De nemcsak a muszlimok számára nyitottak ezek az intézmények, hanem például a más vallású olasz emberek számára is.⁷ Ebben a kérdéskörben jelentős szolgáltatásokat nyújtanak a fiataloknak, például lehetőség van az arab nyelv tanulására. Igyekeznek a többi vallási szervezettel is együttműködni, mert egyrészt így képviselik a muszlim értékeket és érdekeket Olaszországban, másrészt bizonyos esetekben igyekeznek egységes fellépést biztosítani. Erre kiváló példa lehet a terrorizmus visszaszorítására tett közös erőfeszítések területe.

Jelen tanulmány három szervezettel fog kiemelten foglalkozni. Az első az UCOII lesz, amely Észak-Olaszországban, Anconában alakult meg 1990-ben. Fő feladata az integráció elősegítése a muszlimok és más vallások között, elsősorban az ország északi területén, de tágabb értelemben egész Olaszországban. A másik jelentős szervezet az OIKK (Olasz Iszlám Kulturális Központ – Centro Islamico Culturale d' Italia, CICI), amely a másik két szervezettől eltérően Rómában alakult meg, a fővárosban található muszlim közösség képviselője céljából. Központja a Róma belvárosában 1995 óta álló nagy mecset, amely ahhoz hasonló szerepet játszik, mint az al-Azhar mecset Egyiptomban. Hiszen több funkciót is ellát egyszerre, például elsősorban mint imahely, de oktatási központként is alkalmazzák, ahol az olaszországi imámok oktatása mellett nyelvórákat is tartanak és idegenvezetőket is képeznek. Végezetül az utolsó fejezetet az OIVK (Olasz Iszlám Vallási Közösség – Comunità Religiosa Islamica Italiana, COREIS) bemutatására használok fel, amely szervezet Milánóban alakult meg és amely szervezet a többi szervezet hasonló tevékenységei mellett igyekszik harcolni a szélsőségesek ellen, illetve jelentős nemzetközi tevékenységet is folytat, főleg a menekültválsággal kapcsolatban az Európai Unió és az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet keretein belül.⁸

IKOU (Iszlám Közösség Olaszországi Uniója, Unione delle Comunità Islamiche d'Italia – UCOII)

Az IKOU 1990 januárjában alakult meg Anconában az OTU (Unione degli Studenti Italiani, USMI Olasz Tanulók Uniója) szervezet utódjaként, az elnöke pedig Izzeddin Elzir. A szervezet munkájában férfiak és nők egyformán részt vesznek, létszámuk megközelíti a 160-at, illetve több más szerveződéssel is kapcsolatban állnak. A szervezet törekszik az olasz társadalmon belüli szolidaritást erősíteni a muszlimok felé és igyekszik a muszlim érdekérvényesítést is növelni ezen belül, tiszteletben tartva a vallási szabadságjogokat és igyekszik segíteni a muszlim vallású emberek integrációját a társadalomba.⁹ Egyrészt tehát igyekszik biztosítani a muszlimok érdekeinek érvényesülését az alkotmány betartásával, másrészt pedig igyekszik lehetőséget biztosítani a muszlim vallású embereknek az olasz kulturális életben való minél nagyobb

⁷ Az IKOU története, UCOII, Storia, www.ucoii.org/storia/ (Letöltve: 2017. 05. 08.)

⁸ Az OIVK antiradikális tevékenysége, COREIS, Antiradicalismo, www.coreis.it/wp/antiradicalismo/ (Letöltve: 2017. 05. 08.)

⁹ Az IKOU története, UCOII, Storia, www.ucoii.org/storia/ (Letöltve: 2017. 05. 08.)

részvételre, mert úgy véli, hogy ezzel közelebb lehet hozni a muszlim és keresztény vallású embereket és elő lehet segíteni a két fél integrációját.

Ezen felül, mint már említettem, a szervezet igyekszik a muszlim érdekeket képviselni olyan módon, hogy az nem ütközik az alkotmányba. Viszont igyekszik elérni azt, hogy ezzel összhangban az iszlám közösség szabadon gyakorolhassa a vallását és szabadon részt vehessen az istentiszteletein, az alkotmánynak megfelelően.

Az IKOU-t 6 alapelvre alapozták, az őszinteségre, az Istenre való támaszkodásra, a kiválóságra, a kitartásra, a testvériségre és az irgalomra. Mint látható, ezek az elvek a Koránból származnak, ám egyúttal a nyugati kultúrkörben is jelentős a hatásuk. Úgy vélem, hogy éppen ezért esett ezekre a választás, hiszen ezekkel az elvekkel igyekeznek közelebb hozni a muszlim embereket a keresztényekhez, és ezek az elvek segíthetnek az integráció megvalósításában is. Azonban jelentős különbségek is vannak ezen elvek alkalmazásában. Például a testvériséget, mint elvet nemcsak a muszlim emberek testvériségére, közösségére értelmezték, hanem a többi vallás felé is ezt az elvet alkalmazták, hogy ezáltal adjanak alapot a párbeszédnek a vallások között, és elősegítsék egymás jobb megértését. Ami nem illeszkedik ezen elvek közé az a kiválóság. Ezt a Korán nem igazán hangsúlyozza, hiszen nem lehet senki kiváló, csak Isten. Úgy vélem, hogy ez maga egy nyugati eszme, amelyet az UC0II azért tett a magáévá, mert ezzel akarta hangsúlyozni azt, hogy az iszlám mellett fontosak a nyugati értékek, és ezek az iszlámmal összeegyeztethetők.¹⁰

Az IKOU bizonyos feladatairól korábban már röviden szóltam. Most szeretném ezt a területet bővebben kifejteni, mivel úgy vélem, hogy egy nemzetközi szervezet legjobban az általa végzett feladatok határoznak meg. Az IKOU legfontosabb feladata a képviselet. Igyekszik ugyanis képviselni a muszlim embereket az állami hatóságok, például az olasz kormány, illetve a nemzetközi intézmények előtt is. A szervezet igyekszik kihasználni minden uniós és hazai jogot a képviseletre, azonban ez akadályokba ütközik.¹¹

Az IKOU ugyanis úgy véli, hogy bár a muszlim közösség a második legnagyobb Olaszországban, de a teljes képviselet számukra nem adatott meg teljesen. A szervezet az olasz alkotmány 8. fejezetére hivatkozik ez ügyben, amely kimondja, hogy minden vallás egyenlőnek számít Olaszországban, és minden vallásnak joga van ahhoz, hogy saját szervezetet és saját szabályzatot állítson fel. Ha előzetesen megnézzük a jogszabályt és az IKOU azon hivatkozását, hogy számukra nem adatott meg a teljes képviselet a jogszabály szerint, akkor ellenmondást találunk, hiszen az alkotmány kimondja, hogy minden, a katolikus vallástól különböző egyház alapíthat magának szervezetet. Úgy vélem, hogy itt az IKOU-nak több problémája is felmerült nemcsak az alkotmány rendelkezéseivel, hanem az alkotmány háttérében rejlő okokkal is. Mivel az alkotmány kimondja minden, a katolikus vallástól eltérő vallás jogát a szervezetalapításra, azonban ezeknek a vallási irányzatoknak a döntő része keresztény. Így viszont az IKOU próbálkozásai arra, hogy felhívja magára figyelmet elhalnak, mivel a sok keresztény vallási szervezet között a muszlim szervezetek elvesznek.¹² Ez azért is jelentős probléma, mert így kérdésessé

¹⁰ Az IKOU értékei, UC0II, Valori, www.ucoii.org/valori/ (Letöltve: 2017. 05. 08.)

¹¹ Lo sforzo più grande è proprio cambiare noi stessi, IKOU, 2016, www.ucoii.org/1756/news-eventi/sforzo/ (Letöltve: 2017. 05. 08.)

¹² Olasz alkotmány, 8. cikkely, www.jus.unitn.it/cardozo/obiter_dictum/cost/art8.htm (Letöltve: 2017. 05. 08.)

válk a források megszerzése, hiszen mivel kétségessé válk az emberek megszólítása, a befolyt összeg is kicsi marad. Másrészt pedig az alkotmány 8. cikke rendkívül tág megfogalmazást használ, így lényegében nincs pontosítva, hogy milyenek legyenek a vallási szervezetek, nem rendelkezik a 8. cikk a szélsőségesek ellen alkalmazott jogszabályokról, sem pedig a képviselő módjairól sem. Ezért pedig előfordulhat, hogy más szervezetek esetleg visszaélnék ezekkel saját maguk javára. Így pedig érthetővé válk az IKOU aggodalma,¹³ hogy az ő szervezetüket kevésbé akarják meghallgatni, és kevesebb jogot éreznek maguknak, mint a többi keresztény szervezet.

Az IKOU igyekszik közös tevékenységeket és projekteket megvalósítani a helyi muszlim és állami szervezetekkel. Erre nagy hangsúlyt helyeznek, hiszen ezáltal tudják megmutatni magukat a nem vallásos muszlimoknak, és együttműködni az állami szervezetekkel, ezáltal erősítve a két vallás közti kötelekeket.¹⁴

Másrészt pedig igyekeznek sok muszlimot bevonni nemcsak az IKOU, hanem kisebb muszlim szervezetek munkájába is, hiszen ezáltal tudják összekovácsolni a közösséget és a közös identitást igyekeznek a közösség szolgálatába állítani. Viszont ennek praktikus okai is vannak. Így a muszlimoknak nem kell a szervezet központjában munkát vállalniuk, hanem megtehetik ezt a kisebb városokban, ezért így az egész közösséget képesek lehetnek mobilizálni. A közös projektek főleg a kulturális élet támogatásában, a szociális helyzet javításában, és az érintkezés elősegítésében játszanak szerepet. Azonban az IKOU igyekszik a veszélyhelyzetekben is segítséget nyújtani és együttműködni az olasz hatóságokkal. Erre kiváló példát nyújtanak az olaszországi földrengések, mint például a legutóbbi földrengések Lazióban, vagy Umbriában, amikor az IKOU segítséget nyújtott a hatóságoknak és a katasztrófavédelmi szervezeteknek a helyzet kezelésében. Megemlíthetjük a 2015-ben, a szír polgárháború nyomán létrejött menekültválságot is, amikor az IKOU helyi szervezetei igyekeztek segítséget nyújtani a válság kezelésében, illetve tanácsadással és jogi segítséggel fordultak a menekültek felé, akiket igyekeztek elszállásolni.¹⁵

Nagyon fontos sarokköve a szervezetnek az integráció előmozdítása az olasz társadalomban. Ezért igyekszik fenntartani a párbeszédet az olasz és más vallási szervezetek és a muszlim szervezetek között. Igyekszik kihangsúlyozni a muszlim értékeket, ugyanakkor az asszimiláció híve is, hiszen azért dolgozik, hogy a muszlim vallású emberek integrálódni tudjanak a társadalomba, viszont megőrizhessék a vallási identitásukat a társadalmon belül. Ezt pedig megnehezíti, hogy a muszlim vallási szokások eltérnek a nyugati, keresztény szokásoktól, ez pedig bizonyos esetekben súrlódásokhoz vezethet a muszlimok és a keresztények között. Erre kiváló példa, hogy 2010-ben, Észak-Olaszországban egy iskolai ünnepség után a muszlim gyerekek nem kaptak a muszlim vallási előírásoknak megfelelő ételt az iskolában, majd miután ezt szóvá tették, kizavarták őket az iskola menzájából. Ez pedig konfliktust okozott az IKOU vezetője és a bresciai polgármester között, amit csak belügyminiszteri intézkedésre

¹³ Italy, U.S. Department of State, <https://2009-2017.state.gov/j/drl/rls/irf/2009/127317.htm> (Letöltve: 2019. 04. 04.)

¹⁴ Az IKOU tevékenységei, UCOII, Servizi, www.ucoii.org/servizi/ (Letöltve: 2017. 05. 08.)

¹⁵ Massimo Malpica: Il leader degli islamici d'Italia vuole rifilarsi milioni di profughi, Il Giornale, 2015, www.ilgiornale.it/news/politica/leader-degli-islamici-ditalia-vuole-rifilarsi-milioni-1120823.html (Letöltve: 2017. 05. 08.)

sikerült feloldani.¹⁶ De előfordulhatnak más konfliktusok is, amiket az eltérő kulturális hatások generálhatnak, például az eltérő öltözködés.¹⁷ Elmondható, hogy a muszlim szervezetek, imahelyek kialakulása főleg az első generáció megérkezéséhez kötődnek. Ők inkább kevesebb szerepet vállaltak a közéletben és főleg a saját kultúra ápolása felé fordultak. Viszont a megszaporodó imahelyek, muszlim többségű körletek, muszlim boltok az olaszok nemtetszését váltották ki, akik tüntetéseket szerveztek, követelték az Alkotmány 8. cikke bizonyos pontjainak átformálást, illetve imahelyeket szüntettek meg.¹⁸ Azonban az európai terrortámadások, és az ebből eredő gyűlöletbeszéd is vezethetnek az ellentétek kiújulásához. A 2018 márciusi adatok alapján Olaszországban 169 diszkriminatív bűnesetet tártak fel, amelyek közül 19-et fizikai erőszakkal követtek el a többi pedig a verbális erőszak csoportjába tartozik. Ezek jelentős része, a muszlim, vagy annak hitt emberek ellen irányult. Ezt a jelenséget a média erősítette fel, amely a terrortámadások utáni tudósításaival, és az erőszakosabb vélemény-kifejezések bemutatásával növelte ezt a tendenciát.¹⁹ Ráadásul az olaszországi muszlim fiatalok 2. generációja sokkal jobban szeretné hallatni a hangját a napi politikában, ami az olaszok bizonyos részében visszatetszést kelt, és vannak olyanok, akik szerint a muszlim közösségeknek nagyobb szerepet kell vállalniuk a biztonság garantálásában, odafigyelve a szélsőséges tagokra.²⁰ Erre a megoldás a közös programok, találkozók, konferenciák szervezése, amelyekről később is lesz szó. Ezt remekül szemlélteti például a katolikus egyház által működtetett iskola utáni napközi, úgynevezett oratórium, ahol a katolikus fiatalok mellett igyekeznek a muszlim fiatalokra is odafigyelni és képezni őket.²¹ De találhatunk példát közös nyári táborok szervezésére,²² illetve a katolikus egyház igyekszik segíteni a vegyes házasságok létrejöttében.

Akadályokba ütközik a muszlim imahelyek építése is Észak-Olaszországban, elsősorban a hatóságok részéről az előítéletek miatt. Ezért az IKOU igyekszik gyakran megjeleníteni a nyilvánosság előtt, konferenciákat, és találkozókat szerveznek, ahová meghívják több vallási szervezet és az állami intézmények képviselőit is. Ezeken a találkozók, konferenciákon igyekeznek olyan témákat megbeszélni, amelyek nemcsak a muszlimokat, hanem akár a többi egyház képviselőit is érinthetik (kirekesztés, válás a modern korban). Ez viszont azért jó ötlet, mert így úgy tudják kihangsúlyozni a muszlim problémákat, hogy közben az bizonyos részben a többieket is sújtja, így pedig közelebb vihetik a felek álláspontját egymáshoz. Végül pedig nagyon fontos megemlítenünk az IKOU jogi szolgáltatásait, elsősorban a szervezet tagjai közigazgatási

¹⁶ Ucoii: Al nord musulmani discriminati, 2010, www.stranieriinitalia.it/attualita/attualita/attualita-sp-754/ucoii-al-nord-musulmani-discriminati.html (Letöltve: 2017. 05. 08.)

¹⁷ 2008. augusztus 25-én például egy nikábot viselő nőt tiltottak ki a velencei múzeum kiállításáról: Italy, U.S. Department of State, <https://2009-2017.state.gov/j/drl/rls/irf/2009/127317.htm>

¹⁸ Roberta Ricucci: Religione e politica nell'islam territoriale, Differenze tra le prime e le seconde generazioni, *Quaderni di Sociologia*, 66 (2014) 2. fejezet, <https://journals.openedition.org/qds/320> (Letöltve: 2019. 04. 09.)

¹⁹ Gregori Carina: Dipartimento di scienze della formazione, Corso di laurea educatore professionale di comunità, Roma Università Degli Studi, 2017-2018, 60–64.

²⁰ Ricucci (2014): i. m. 3. fejezet

²¹ La Chiesa e l'Islam, 2008, www.documentazione.info/la-chiesa-e-l-islam-0 (Letöltve: 2019. 04. 09.)

²² M. Chiara Biagioni: Giovani cristiani e musulmani: "In un contesto di conflitto e incomprensione, noi crediamo nel valore dell'incontro", 2018, www.agensir.it/italia/2018/09/03/giovani-cristiani-e-musulmani-in-un-contesto-di-conflitto-e-incomprensione-noi-crediamo-nel-valore-dellincontro/ (Letöltve: 2019. 04. 09.)

problémáinak kezelésére (lakhatás, vallási problémák, munkahelyi problémák).²³ Ezeket azonban igénybe vehetik például a muszlim bevándorlók is. Fontos az IKOU számára, hogy a tagok megfelelő jogi védelmet kapjanak, hiszen a szervezet éppen azért jött létre, hogy megvédje és képviselje a muszlim emberek jogait és érdekeit. Ezért aztán, ha a tagok közül valaki a fent említett problémák miatt segítséget kér, akkor a szervezet térítésmentesen biztosít számára jogi védelmet. Ezt a tevékenységet a Technikai ügyekkel foglalkozó iroda koordinálja.²⁴

Olasz Iszlám Kulturális Központ (OIKK, Centro Islamico Culturale d'Italia – CICI)

Az OIKK 1995-ben alakult meg, mint Róma, az olasz főváros legfontosabb muszlim szervezete. A szervezet azonban jóval korábbi és a Muszlim Világliga egyik olaszországi szervezetéből alakult meg. A Muszlim Világliga 1962-ben jött létre, fő feladata pedig az volt, hogy a szunnita vallási irányzat tagjainak kulturális és szociális programok révén segítsen, és így csökkentse az elmaradottságot, és megfelelő életkörülményeket adjon nekik. A szervezet több nemzetközi szervezettel is kapcsolatot tartott, amelyek elismerték, mint nemzetközi szervezetet (ENSZ, EBESZ).²⁵

A szervezet először az 1980-as évek végén jelent meg Nápolyban, az elnöke Mari Scajola volt, aki haláláig töltötte be ezt a posztot. A Muszlim Világliga igyekezett megismertetni a muszlim vallási értékeket Olaszországban, viszont igyekezett elősegíteni a muszlim emberek asszimilációját, úgy, hogy nem mondanak le a muszlim értékekről. A Világligát gyakran vádolták azzal, hogy a szaúdi érdekeket képviseli, mivel gyakran használták a vahhábita ideológiát. De végül maradhattak Olaszországban, mert az olasz kormány elismerte őket, mint nemzetközi szervezetet.²⁶

Maga az OIKK 1995-ben alakult meg, azzal a szándékkal, hogy összefogja a főváros muszlim lakosságát. 2005-ben készült el Rómában a nagymecset, amely Európa legnagyobb mecsetje. Az al-Azhar-hoz lehetne hasonlítani, mivel maga a mecset multifunkciós, egyrészt, mint imahely, másrészt oktatási, kulturális, turisztikai célt is szolgál. Az OIKK, mivel Olaszország központi részén jött létre, főleg ennek a régiónak a muszlim lakosságát igyekszik összefogni. A szervezet bár Rómában székel, de igyekszik fenntartani a kapcsolatot más muszlim szervezetek között Európában.²⁷ Az OIKK igyekszik olyan tagokat befogadni, akik muszlimok, és a tagoknak nem lehet politikai tevékenysége a szervezeten kívül, mert különben kizárásban részesülnek.²⁸ A szervezet

²³ Az IKOU története, UCOII, Storia, www.ucoii.org/storia/ (Letöltve: 2017. 05. 08.)

²⁴ IKOU, Technikai Iroda, UCOII, Ufficio tecnico, www.ucoii.org/ufficio-tecnico/ (Letöltve: 2017. 05. 08.)

²⁵ La Lega Musulmana Mondiale – Italia e il Centro Islamico Culturale d'Italia, www.cesnur.com/lislam-e-i-movimenti-di-matrice-islamica-in-italia/la-lega-musulmana-mondiale-italia-e-il-centro-islamico-culturale-ditalia/ (Letöltve: 2017. 05. 08.)

²⁶ Uo.

²⁷ Moschea di Roma, Centro Islamico culturale, Pro Loco Roma Capitale, www.prolocoroma.it/moschea-di-roma-centro-islamico-culturale/ (Letöltve: 2017. 05. 08.)

²⁸ A CICI alkotmánya, https://amblavana.esteri.it/resource/2013/07/68802_f_amb61StatutoCici.pdf (Letöltve: 2019. 04. 06.)

igyekeznek az iszlám értékei mentén élni, és harcolni az ateizmus ellen, valamint igyekeznek a többi egyházzal is fenntartani és növelni a kapcsolatokat. Ez fontos, mivel ezzel elősegítik a muszlimok asszimilációját Olaszországban, másrészt pedig igyekeznek megismertetni a muszlim értékeket a többi vallás képviselőivel, így pedig elősegítik a két fél kooperációját. A szervezet olyan hagyományos feladatokat is ellát, mint például a jótékonyasági gyűjtés, amelyet muszlim művészek, műalkotások számára, vagy a hátrányos helyzetű muszlimoknak ajánlanak fel. Úgy vélem, hogy ezzel is elősegítik a muszlimok jobb elfogadottságát Olaszországban, mivel a hagyományos értékek bemutatása és elfogadtatása egy nyugati országban növelheti a befogadás esélyeit is.

Az OIKK pénzügyi tevékenysége is ezeket a tevékenységeket fedi le és kívánja megvalósítani. Ezeket különböző részvények árusításából, adományok gyűjtéséből, és egyéb rendezvények lebonyolítása után befolyt összegekből finanszírozzák.²⁹

A szervezetnek több különböző jogállású tagcsoportja van. Az egyik ezek közül az alapítótagok csoportja. Ők azok, akik a szervezetet alapították, és akik a részvények jelentős részét is birtokolják, így lényegében ők határozzák meg a szervezet működését. A következő tagcsoport a fenntartással tagságot szerzők, akik fedezik a szervezet kiadásait, ezért pedig a szervezet Adminisztratív Tanácsa döntése alapján a tanács tagjai lesznek az alapító tagok mellett. A szervezetnek vannak tiszteletbeli tagjai is, akiket a Tanács döntése alapján a szervezet Közgyűlésének többsége választ meg. Ők azok, akik jelentős tevékenységükkel elősegítették a szervezet működését, ezt pedig a szervezet tagsággal honorálja a számukra. És természetesen vannak rendes tagjai is a szervezetnek. Nekik kérvényezniük kell a csatlakozást, és általában két pártfogóra van szükségük, akik képviselik őket az Adminisztratív Tanács ülésén, ahol igyekeznek hangsúlyozni a jelölt kiválóságát és alkalmasságát a tagságra. Végül a belépésükről a Tanács minősített többséggel határoz. A döntésüket a leendő tag felé nem kell megindokolniuk, és a döntésük általában végleges. A rendes tagok (11 fő,³⁰ főleg a finanszírozó tagok) egyébként a szervezet jelentős pénzforrását jelentik, mert éves tagsági díjat fizetnek, amit a Tanács határoz meg. A tagság több okból szűnik meg. Az első ok a szervezet tagjának halála. A másik pedig az illető írásbeli lemondása után következik be. Végül pedig ki is zárhatják a tagok közül. Ez úgy történhet meg, ha az illető vagy jelentős szabályszegést követ el, vagy pedig nem fizette az éves tagdíjat. Ekkor az Adminisztratív Tanács elé kerül az ügy, akik igyekeznek minden szempontot figyelembe venni, mielőtt szavaznának, például a sérelmet elkövető személyt is meghallgatják. Végül a Tanács tagjainak többsége határoz az illető tag kizárásáról, amivel együtt minden kötelezettség megszűnik a szervezet felé, viszont a kizárt tag nem tarthat igényt a rendes tagoknak járó kedvezményekre sem.³¹

A szervezetet három részre lehet osztani, a Közgyűlésre, az Igazgatótanácsra, és a Számvevőszékre. Az első intézmény, amit szeretnék bővebben bemutatni, a Közgyűlés lenne. A Közgyűlésnek rendes, és rendkívüli ülései vannak, amelyet

²⁹ Paolo Balduzzi: Incontro con Abdellah Redouane, direttore del Centro Islamico Culturale d'Italia, 2010, <https://romaamor.org/2010/09/09/incontro-con-abdellah-redouane-direttore-del-centro-islamico-culturale-ditalia-a-roma-da-quasi-14-anni/> (Letöltve: 2017. 05. 08.)

³⁰ Soci Fondatori, www.sezione-italiana-cici.org/?page_id=285 (Letöltve: 2019. 04. 06.)

³¹ Az OIKK alkotmánya, www.scribd.com/document/341329834/Statuto-Centro-Islamico-Culturale-d-Italia (Letöltve: 2017. 05. 08.)

az Igazgatótanács, vagy bármely tag kérésére összehívhatnak, ha legalább a tagok egynegyed része támogatja, és az Igazgatótanács elnöke is levélben ezt kéri. A rendes üléseket legalább évente egyszer tartják, mindig márciusban, és minden ülésről 15 nappal korábban minden tagot értesíteni kell. Az ülések nyilvánosak, és ha több napig elhúzódnak, akkor több helyszínen tartják őket. Az ülések általában akkor tekinthetők határozatképesnek, ha a tagok kétharmada megjelent az ülésen. Ha ez nem történt meg, akkor a következő ülés előtt előre meghatározzák azt, hogy ki jön el a szavazásra, így mindig szavazásképes lesz az ülés. Egyébként a rendes ülések alkalmával minősített többséggel, míg a rendkívüli üléseken kétharmados többséggel döntenek. A rendes üléseken választják meg az Igazgatótanács és a Számvevőszék tagjait, hagyják jóvá a költségvetést, és felmentik az Igazgatótanács tagjait, valamint a szervezet alkalmazottait, nevezik ki a tiszteletbeli tagokat és döntenek az olyan ügyekben, amelyeket az Igazgatótanács az Adminisztratív Tanács elé terjesztett. Rendkívüli ülés esetében pedig az alkotmánymódosításról és a szervezet feloszlásáról és a vagyonszétosztásáról döntenek.³²

Az Igazgatótanács háromtagú, akiket a Közgyűlés választ meg az alapító tagok közül, illetve hiányukban a többi részvényes közül választják meg a tagokat. A tagok pedig egymás között, szavazás útján választanak elnököt, egy titkárt (Kincstárnok), és egy Tanácsadót. Ha megüresedik egy hely, akkor a tagok többsége választ új tagot az alapítótagok, ezek hiánya esetén pedig a többi részvényes közül. Általában egyszerű többséggel döntenek, de szavazategyenlőség esetén az elnök szavazata dönt. Az Igazgatótanácsnak három évig van mandátuma, de három év után újraválaszthatók.³³ Az Igazgatótanács csak akkor határozatképes, ha minimum két tagja jelen van, köztük az elnök. Ez a szervezeti egység szerkeszti a szervezet éves költségvetését, amelyet 15 nappal a Közgyűlésen való megtárgyalás előtt oda kell adni a részvényeseknek és a Számvevőszéknek megvitatásra és ellenőrzésre. A szervezet, hogy a jobb működést elősegítse, további bizottságokat, ezzel együtt pedig feladatokat is ruházhat az Igazgatótanácsra, főleg szervezeti, és egyéb ügyekben, amely bizottságok viszont a Közgyűlésnek tartoznak elszámolással.³⁴

A Számvevőszéknek három tagja van, akiket a Közgyűlés rendes ülésen választ meg. Ők vizsgálják át a költségvetést, illetve ők alakítják ki azt az Igazgatótanáccsal együtt, és nyújtják be elfogadásra a Közgyűlésnek. A szervezetet kifelé az elnök képviseli, illetve akadályoztatás esetén a Közgyűlés elnöke, vagy pedig az Igazgatótanács elnöke. Így lényegében az egységes képviseletet képesek megvalósítani és fenntartani. Néhány mondatban még szeretnék kitérni az oktatásra, ami a szervezet egyik nagyon fontos tevékenységi területe. Ugyanis a mecset maga képez imámokat, mint egyedüli muszlim szervezet Olaszországban. Ezt 2016-ban érték el, amikor sikerült meggyőzni erről a belügyminisztériumot. Az oktatás 2016 júliusában indult olasz nyelven, hogy megfelelően képzett imámok oktatását valósíthassák meg.³⁵ Ez a kezdeményezés

³² Uo.

³³ Balduzzi (2010): i. m.

³⁴ Az OIKK alkotmánya, www.scribd.com/document/341329834/Statuto-Centro-Islamico-Culturale-d-Italia (Letöltve: 2017. 05. 08.)

³⁵ Moschea di Roma: partono i corsi di italiano per gli imam, 2016, http://roma.corriere.it/notizie/cronaca/16_luglio_24/moschea-roma-partono-corsi-italiano-gli-imam-55026634-5175-11e6-a1bb-4fa8da21b0a1.shtml (Letöltve: 2017. 05. 08.)

fontos szerepet játszhat abban, hogy az itt képzett imámok nem lesznek radikálisok, ráadásul így a liberális értékek elérhetnek az olasz muszlimokhoz és a menekültekhez is, növelve az integrációt. Másrészt az OIKK fontos a radikalizáció elleni harcban is, mivel rendszeresen fellépnek a terrorizmus ellen. Erre kiváló példa a 2016. július 3-án Dakában, Banglades fővárosában végrehajtott merényletekre adott reakció, amikor a szervezet elítélte a támadást, és részvétet nyilvánított a kilenc megölt olasz állampolgár családjának.³⁶ Emiatt aztán a szervezet egyrészt kiváló eszköz arra, hogy csökkentse a radikális eszmék terjedését Olaszországban, másrészt pedig növelni tudja a muszlimok beilleszkedését, és csökkenteni például a bevándorlók radikalizálódását, és így elejét veheti a terrorcsoportok meghonosodásának az országban.³⁷

OIVK (Olasz Iszlám Vallási Közösség, *Comunità Religiosa Islamica Italiana – COREIS*)

Az OIVK egy nemzeti muszlim szervezet, amely azzal a céllal jött létre, hogy a muszlim identitást megtartva kooperáljon a társadalom különböző szegmenseivel és igyekezzen a muszlim értékek figyelembevételével elősegíteni a muszlim közösség beilleszkedését a társadalomba. A szervezet maga nagy hangsúlyt helyez az olasz iszlám vallású emberek képviselőire is. Ez egyébként újdonság, amiben különbözik a többi két szervezettől. Hiszen a másik két szervezet inkább a vallás univerzalitását hangsúlyozza, és ők minden muszlim ember előtt nyitva állnak. Míg az OIVK nemcsak minden muszlim felé szeretne nyitni, hanem az olasz muszlimok felé is, ami azért is bizonyul megfelelő elképzelésnek, mert ők vannak kevesebben a muszlim vallású emberek között, éppen ezért kevésbé vannak megszólítva, és úgy vélem, hogy kevésbé vannak bevonva a közösség ügyeibe.³⁸ Így viszont az olasz származású muszlim emberek is jobban beleszólhatnak a szervezet alakításába, többet is áldozhatnak a közösség ügyeire, és ők is hallathatják a hangjukat, amivel bizonyos mértékű befolyáshoz is juthatnak. Az OIVK központja Milánóban van. A központ 8 képviselővel dolgozik együtt, akik különböző észak-olasz tartományokban képviselik a muszlimok érdekeit (mint például Piemont, Emilia Romagna, vagy Toszkána). Itt a helyi képviselők igyekeznek együtt dolgozni több különböző vallási szervezettel és együttműködni a helyi önkormányzattal, annak érdekében, hogy olyan programokat valósítsanak meg, amelyek segítenek a muszlim emberek elfogadásában és a helyi szociális, kulturális élet támogatásában.³⁹ A 8 képviselő alá rendelt régiók között megjelent Szicília régiója is. Ez pedig azért érdekes, mert az olasz szervezetek hagyományosan Észak-Olaszországra koncentrálnak, mivel a muszlim bevándorlók nagy többsége ott telepszik le, mivel ez a legfejlettebb régió az országban, és megfelelő életkörülményeket biztosít nekik.

³⁶ Centro islamico Culturale d'Italia condanna assalto di Dacca, 2016, <http://agenziaStampaItalia.it/politica/politica-nazionale/29986-terrorismo-centro-islamico-culturale-d-italia-condanna-assalto-di-dacca> (Letöltve: 2017. 05. 08.)

³⁷ Ugo Gaudino: Islam e radicalizzazione jihadista in Italia: cosa possiamo imparare dal caso francese? *Iriad Review*, (2018/4) 6–7. www.archiviodisarmo.it/index.php/it/archivio-online/finish/292/4674 (Letöltve: 2019. 04. 06.)

³⁸ COREIS, Spiritualità, www.coreis.it/wp/spiritualita/ (Letöltve: 2017. 05. 08.)

³⁹ Az OIVK önmagáról: COREIS, Chi siamo, www.coreis.it/wp/chi-siamo/ (Letöltve: 2017. 05. 08.)

Szicília minden bizonnyal azért került be a további 7, északi régió mellé, mert ide érkeznek a menekültek, és a 2015-ös menekültválsággal kapcsolatosan a szervezet igyekszik Szicíliában is terjeszkedni, hogy segítsen a menekülteknek.

Az OIVK számára rendkívül fontos a muszlim identitás hangsúlyozása. Igyekszik a szunnita iszlám elvei mentén képviselni a muszlim érdekeket, és közben kapcsolatot tart a mediterrán térség keleti partvidékével is. Ez számukra fontos, mert így a szervezet egyfajta hidat tud képezni a muszlim és a nyugati értékek között, és úgy vélem, hogy a keleti kapcsolatok nagy fontossággal bírnak a szervezet számára, hiszen a pénzügyi támogatás mellett segíthet meghatározni az identitást is, ezzel pedig hozzájárul a nyugati értékekkel való ötvözéshez és a jobb kapcsolatok kialakításához a nyugati szervezetekkel.⁴⁰

Nagyon fontos az oktatási tevékenység is. Mint láthattuk a többi esetben, az oktatás elsőrangú helyen szerepel e szervezetek tevékenységi körében, mivel ezek a szervezetek szeretik kinevelni a saját utánpótlásukat, másrészt pedig mert ezek a szervezetek a szunnita iszlám különböző változataiban hisznek, ezért szükségük van olyan szakképzett emberekre, akik segítenek eligazodni a hit rejtelmében. Harmadrészt pedig nagyon fontos, hogy egyrészt a muszlim bevándorlók számára a muszlim érdekvédelmi szervezetek meg tudják teremteni a nyelvtanulás lehetőségeit, illetve a nem muszlim olasz fiatalok számára is tudjanak nyújtani tanulási lehetőséget, elsősorban a muszlim kultúra megismerésével kapcsolatban. Erre találunk példát az OIVK-nál is. Mivel a szervezet számára létfontosságú a saját értelmiségi rétegének kinevelése, ezért 2007-től kezdődően már vallási képzéseket is tart, ahol imámokat, az imát vezető prédikátorokat, és női vallási segítőket, illetve teológusokat képeznek.⁴¹ Mint már említettem, a szervezet nagy hangsúlyt fektet a muszlim vallás és kultúra megismertetésére a nem muszlim vallású érdeklődők számára, ezért olyan kurzusokat igyekeznek szervezni, ahol a tanulni vágyó diákok megismerhetik a muszlim vallást és kultúrát. Ráadásul ezt a tevékenységüket az olasz oktatási minisztérium 2013 óta pénzügyi támogatásban részesíti és igyekszik segíteni a fejlesztésben is.⁴² Egyébként olyan programot igyekeznek kifejleszteni a minisztériummal közösen, amely minden évben változik, így mindig érdekes marad és sok embert fog vonzani.

Nagy hangsúlyt helyeznek a vallások közötti kapcsolatok ápolására is, hiszen ez jelenti a muszlim szervezetek létrejöttének egyik alapját. Azt mondhatjuk, hogy az OIVK kiváló kapcsolatokat ápol a többi keresztény, és a zsidó egyházzal is. A vallások közötti kapcsolatok közös eseményeket, konferenciákat, megemlékezéseket és projekteket foglalnak magukban, amelyek segíthetik a zsidó–muszlim megbékélést. Rendszeres konferenciákon vesznek részt, illetve az OIVK is képviselteti magát a zsinagógában, például jelentős nemzeti ünnepek alkalmával, de ez fordítva is előfordult már. Nagy hangsúlyt helyeznek a két vallás megbékélésére, erre kiváló példa az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezetén (UNESCO-n) belül megvalósuló konferencia is a megbékélésről. A másik egyház, amellyel jelentős kapcsolatot alakítottak ki, az a katolikus. Többször találkozott például az egyesület

⁴⁰ La Comunità Religiosa Islamica Italiana (COREIS), www.cesnur.com/lislam-e-i-movimenti-di-matrice-islamica-in-italia/la-comunita-religiosa-islamica-italiana-co-re-is/ (Letöltve: 2017. 05. 08.)

⁴¹ OIVK oktatáspolitiká, COREIS, Educazione, www.coreis.it/wp/educazione/ (Letöltve: 2017. 05. 08.)

⁴² Uo.

elnöke Ferenc pápával, illetve folyamatosan együttműködnek a Szentszék Vallások közti Együttműködés Tanácsával, és az UNESCO-n belül is.⁴³

A muszlim szervezetek programjában további közös pont a radikalizmus elleni fellépés is, mivel úgy vélik, hogy ezek károsak a muszlim közösségre nézve, és ha támadások történnek az európai országokban, akkor azok alááshatják a bizalmat a muszlimok és a keresztények között, ami további erőszakhoz vezet. Az OIVK számára rendkívül káros a radikalizmus erősödése a muszlim világban, mivel úgy vélik, hogy ez összezavarhatja a muszlim hívőket, akik így a radikális eszmék bűvkörébe kerülhetnek. Ezért erre válaszként bővítették az együttműködés körét, hogy megelőzzék a radikális eszmék terjedését. Ebben partner például az Iszlám Oktatási, Tudományos és Kulturális Szervezet, ami segíthet a béke megőrzésében és a szélsőséges eszmék terjedésének a megakadályozásában. Másrészt igyekeznek kapcsolatokat keresni európai/nyugati szervezetekkel is, például a NATO-val, az EU radikalizmus elleni szervével, vagy az Európai Demokrácia Alapítvánnyal is annak érdekében, hogy megakadályozzák a radikalizmus terjedését, illetve, hogy tanácsokkal lássák el egymást annak megelőzésével és felszámolásával kapcsolatban.⁴⁴

Végül még szeretném kiemelni az OIVK-nak azt a tevékenységét is, hogy igyekszik integrálni a muszlim vallású embereket a társadalomba. Ez főleg a menekültek ügyében volt nagy segítség, ahol az olasz hatóságoknak nyújtott a szervezet hathatós segítséget, mivel e segítség nélkül az olasz hatóságok nem tudtak volna boldogulni. Itt ki kell emelnünk azt, hogy az OIVK a muszlim vallás gyakorlásához elengedhetetlen feltételeket biztosította (pénteki ima, muszlim étkeztetés), illetve mindig tartotta a kapcsolatot az olasz hatóságokkal, és az például igyekezett tartani a kapcsolatot az érkező országok muszlim szervezeteivel, hogy megkönnyítse az elszállásolást, és biztosítani tudja a felekezetnek megfelelő imahelyet. Egyébként kiváló összhang alakult ki a muszlim és a többi vallási felekezet között, amit jól mutat, hogy több vallási felekezet is segített a menekültek elhelyezésében, étkeztetésében, vagy például a munkakeresésben is.⁴⁵

Összegzés

Az olasz muszlim szervezetek alapvetően a muszlim emberek jogainak védelme, beilleszkedése, a szabad vallásgyakorlás elősegítése érdekében jöttek létre, általában Észak-Olaszországban, ahol a legtöbb muszlim él. Ezek közül az egyik az UCOII volt, amely igyekezett biztosítani a muszlimok számára a legfontosabb vallási jogokat, együttműködni az olasz hatóságokkal és megismertetni az olasz fiatalokkal a muszlim vallást. A menekültválság során pedig együttműködött az olasz hatóságokkal és igyekezett otthont és munkát biztosítani a bevándorlóknak. A Következő a CICI (Centro Islamico Culturale d'Italia, Olasz Iszlám Kulturális Központ), ami a római fiatalok

⁴³ Andrea Pacini: Il discorso sul rapporto fra Chiesa e musulmani presenti in Italia, formulato a partire dal Concilio Vaticano II, si snoda sia a livello teologico e istituzionale sia in relazione al quotidiano, 2018, www.oasiscenter.eu/it/chiesa-cattolica-musulmani-in-italia (Letöltve: 2019. 09. 19.)

⁴⁴ OIVK radikalizmus-ellenes program, COREIS, Antiradicalismo, www.coreis.it/wp/antiradicalismo/ (Letöltve: 2017. 05. 08.)

⁴⁵ Az OIVK menekültválság során tett erőfeszítései, COREIS, Integrazione, www.coreis.it/wp/integrazione/

muszlim szervezete, amely egy jelentősebb mecset köré szerveződött. Ez a szervezet főleg a római intézményekkel és a jelentősebb nemzetközi muszlim szervezetekkel működött együtt, és a mecset révén jelentős oktatási, kulturális tevékenységet is kifejt (imámok képzése, kulturális oktatás, arab nyelvtanítás). Végül említettük a COREIS-t is, amely szintén az Észak-Olasz térségre koncentrál, nála viszont változás figyelhető meg e téren, lévén Sziciliában is alapított egy központot, hogy jobban részt vehessen a menekültválság kezelésében. Kiemelhetjük azt is, hogy ez a szervezet jelentős tevékenységet fejt ki az antiradikalizmus csökkentésében és az olasz egyházak közti élénkebb párbeszéd kialakításában is.

Felhasznált irodalom

- A CICI alkotmánya, https://amblavana.esteri.it/resource/2013/07/68802_f_amb61S-tatutoCici.pdf (Letöltve: 2019. 04. 06.)
- Az IKOU értékei, www.ucoii.org/valori/ (Letöltve: 2017. 05. 08.)
- Az IKOU tevékenységei, UCOII, Servizi, www.ucoii.org/servizi/ (Letöltve: 2017. 05. 08.)
- Az IKOU története, UCOII, Storia, www.ucoii.org/storia/ (Letöltve: 2017. 05. 08.)
- Az OIKK alkotmánya, www.scribd.com/document/341329834/Statuto-Centro-Islamico-Culturale-d-Italia (Letöltve: 2017. 05. 08.)
- Az OIVK antiradikális tevékenysége, COREIS, Antiradicalismo, www.coreis.it/wp/antiradicalismo/ (Letöltve: 2017. 05. 08.)
- Az OIVK önmagáról, Comunità Religiosa Islamica Italiana, Chi siamo, www.coreis.it/wp/chi-siamo/, (Letöltve: 2017. 05. 08.)
- Balduzzi, Paolo: Incontro con Abdellah Redouane, direttore del Centro Islamico Culturale d'Italia, 2010, <https://romaamor.org/2010/09/09/incontro-con-abdellah-redouane-direttore-del-centro-islamico-culturale-ditalia-a-roma-da-quasi-14-anni/> (Letöltve: 2017. 05. 08.)
- Biagioni, M. Chiara: Giovani cristiani e musulmani: "In un contesto di conflitto e incomprensione, noi crediamo nel valore dell'incontro", 2018, www.agensir.it/italia/2018/09/03/giovani-cristiani-e-musulmani-in-un-contesto-di-conflitto-e-incomprensione-noi-crediamo-nel-valore-dellincontro/ (Letöltve: 2019. 04. 09.)
- Centro islamico Culturale d'Italia condanna assalto di Dacca, 2016, <http://agenziastampaitalia.it/politica/politica-nazionale/29986-terrorismo-centro-islamico-culturale-d-italia-condanna-assalto-di-dacca> (Letöltve: 2017. 05. 08.)
- Ciocca, Fabrizio: Musulmani in Italia: una presenza stabile e sempre più italiana, www.lenius.it/musulmani-in-italia/ (Letöltve: 2019. 04. 04)
- Comunità Religiosa Islamica Italiana, Spiritualità, www.coreis.it/wp/spiritualita/ (Letöltve: 2017. 05. 08.)
- Gaudino, Ugo: Islam e radicalizzazione jihadista in Italia: cosa possiamo imparare dal caso francese? Iriad Review, (2018/4) 6–7. www.archiviodisarmo.it/index.php/it/archivio-online/finish/292/4674 (Letöltve: 2019. 04. 06.)
- Gnagni, Francesco: Ecco i veri numeri sui musulmani in Italia. Parla il prof. Introvigne, 2016, <http://formiche.net/2016/11/21/le-religioni-il-pluralismo-e-le-minoranze-secondo-il-rapporto-cesnur-parla-il-sociologo-introvigne/> (Letöltve: 2017. 05. 08.)

- Gregori, Carina: Dipartimento di scienze della formazione, Corso di laurea educatore professionale di comunità, Roma Università Degli Studi, 2017–2018.
- IKOU, Technikai Iroda, UCOII, Ufficio tecnico, www.ucoii.org/ufficio-tecnico/ (Letöltve: 2017. 05. 08.)
- Immigrati e religioni in Italia: gli ortodossi superano i musulmani, www.ismu.org/wp-content/uploads/2018/03/Immigrati-e-religioni-in-Italia-2017_27.3.2018-1.pdf (Letöltve: 2017. 05. 08.)
- Italy, U.S. Department of State, <https://2009-2017.state.gov/j/drl/rls/irf/2009/127317.htm> (Letöltve: 2019. 04. 04.)
- La Chiesa e l'Islam, 2008, www.documentazione.info/la-chiesa-e-lislam-0 (Letöltve: 2019. 04. 09.)
- La Comunità Religiosa Islamica Italiana (COREIS), www.cesnur.com/lislam-e-i-movimenti-di-matrice-islamica-in-italia/la-comunita-religiosa-islamica-italiana-co-re-is/ (Letöltve: 2017. 05. 08.)
- La Lega Musulmana Mondiale – Italia e il Centro Islamico Culturale d'Italia, www.cesnur.com/lislam-e-i-movimenti-di-matrice-islamica-in-italia/la-lega-musulmana-mondiale-italia-e-il-centro-islamico-culturale-ditalia/ (Letöltve: 2017. 05. 08.)
- Lo sforzo più grande è proprio cambiare noi stessi, IKOU, 2016, www.ucoii.org/1756/news-eventi/sforzo/ (Letöltve: 2017. 05. 08.)
- Malpica, Massimo: Il leader degli islamici d'Italia vuole rifilarci milioni di profughi, Il Giornale, www.ilgiornale.it/news/politica/leader-degli-islamici-ditalia-vuole-rifilarci-milioni-1120823.html (Letöltve: 2017. 05. 08.)
- Moschea di Roma, Centro Islamico culturale, Pro Loco Roma Capitale, www.prolocoroma.it/moschea-di-roma-centro-islamico-culturale/ (Letöltve: 2017. 05. 08.)
- Moschea di Roma: partono i corsi di italiano per gli imam, 2016, http://roma.corriere.it/notizie/cronaca/16_luglio_24/moschea-roma-partono-corsi-italiano-gli-imam-55026634-5175-11e6-a1bb-4fa8da21b0a1.shtml (Letöltve: 2017. 05. 08.)
- OIVK menekültválság során tett erőfeszítései, COREIS, Integrazione, www.coreis.it/wp/integrazione/ (Letöltve: 2017. 05. 08.)
- OIVK oktatáspolitikai, COREIS, Educazione, www.coreis.it/wp/educazione/ (Letöltve: 2017. 05. 08.)
- Olasz alkotmány, 8, cikkely, www.jus.unitn.it/cardozo/obiter_dictum/cost/art8.htm (Letöltve: 2017. 05. 08.)
- Pacini, Andrea: Il discorso sul rapporto fra Chiesa e musulmani presenti in Italia, formulato a partire dal Concilio Vaticano II, si snoda sia a livello teologico e istituzionale sia in relazione al quotidiano, 2018, www.oasiscenter.eu/it/chiesa-cattolica-musulmani-in-italia (Letöltve: 2019. 09. 19.)
- Quanti sono i musulmani in Italia? www.ilpost.it/2016/12/14/numero-musulmani-italia/
- Ricucci, Roberta: Religione e politica nell'Islam territoriale, Differenze tra le prime e le seconde generazioni, *Quaderni di Sociologia*, 66 (2014). DOI: <https://doi.org/10.4000/qds.320>
- Soci Fondatori, www.sezione-italiana-cici.org/?page_id=285 (Letöltve: 2019. 04. 06.)

Ucoii: Al nord musulmani discriminati, 2010, www.stranieriinitalia.it/attualita/attualita/attualita-sp-754/ucoii-al-nord-musulmani-discriminati.html (Letöltve: 2017. 05. 08.)

Zatti, Nadia: „Ho un cervello sotto il velo!” Il punto di vista delle donne musulime, Cavinato Editore International, Brescia, Italia, 2013.

Szabó Csaba¹

Az európai katolikus keresztény szent helyeket érintő új típusú biztonsági kihívások elemzése a kritikus infrastruktúráként történő azonosításának érdekében²

The Analysis of New Types of Security Challenges Affecting Catholic Christian Sacred Sites to Identify Those as Critical Infrastructures

Absztrakt

Ebben a munkában az európai keresztény szent helyek támadhatóságával, veszélyeztetettségével, védelmével és biztonságával kapcsolatos azon kihívásokat és kockázatokat vizsgáljuk, amelyeket az Európai Unió egyes tagállamait érintő terrorcselekmények elkövetésével összefüggésben azonosítottak.³ A kutatásban a keresztény szent helyeket a létesítményvédelem szakterületének oldaláról fogjuk vizsgálni. A tanulmányban bemutatott modellt a kritikus infrastruktúra strukturális rendszerét alkalmazza, amely a rendészeti szakterület és a magánbiztonsági szektor elméleti és gyakorlati képességeit

¹ Belügyminisztérium, Közigazgatási Államtitkárság, tanácsadó. Belügyi Szemle felelős szerkesztő. PhD, rendőr őrnagy – Ministry of Interior of Hungary State Secretariat for Public Administration, advisor. Belügyi Szemle, managing editor, police major, e-mail: csaba.szabo3@bm.gov.hu, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9573-2332>

² A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt által működtetett Ludovika Kutatócsoport keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.

³ A tanulmány szerzője tisztáznı kívánja, hogy elsősorban az európai keresztény szent helyeket vizsgálja a létesítményvédelem, valamint a kritikus infrastruktúra strukturájára szempontjából. Mivel a felvázolt biztonsági probléma új keletűnek számít, mind az európai rendészeti szervek, mind a magánbiztonsági szektor oldaláról, ezért a keresztény szent helyek európai sajátosságait kell figyelembe venni a hatékony védelem és biztonság kialakítása érdekében.

helyezi előtérbe a felvázolt hipotézisek bizonyítása érdekében. A keresztény szent helyekkel kapcsolatos biztonsági kihívások és kockázatok azonosításához és feltárásához elemezni szükséges a létesítményvédelem hazai és nemzetközi jogalkotói rendszerét és irányvonalait, valamint az állam és a magánbiztonsági szektor beavatkozási lehetőségeit, valamint a releváns nemzetközi példákat, amelyek segítségével rávilágíthatunk az európai keresztény szent helyek védelmének szükségességére.

Kulcsszavak: *keresztény szent helyek, rendőrség, magánbiztonsági szektor, kritikus infrastruktúra, létesítményvédelem.*

Abstract

In this work, those challenges and risks associated with the susceptibility of European Christian sacred sites to attacks and threats, and their protection and security are analysed, which have been identified in the context of the perpetration of terrorist acts affecting certain Member States of the European Union. In the research, the Christian sacred sites are examined in terms of the specialised field of facility protection. The model presented in the study uses a structural system of critical infrastructure that highlights theoretical and practical capabilities of the law enforcement sector and the private security sector in order to demonstrate the hypotheses outlined. To identify and explore security challenges and risks associated with Christian sacred sites, it is necessary to analyse the domestic and international legislative systems and guidelines of the facility protection, and the possibilities for intervening by the state and the private security sector, as well as relevant international examples enabling us to highlight the need to protect European Christian sacred sites.

Keywords: *Christian sacred sites, police, private security sector, critical infrastructure, facility protection*

Bevezetés

A 1990-es évek eleje óta az erőszakos, sok áldozatot követelő bűn-, vagy terrorcselekmények súlyozottan kapcsolódási pontokat mutattak a kritikus infrastruktúrák ellen elkövetett támadásokkal. Ennek következtében az európai kormányok felismerték annak a jelentőségét, hogy a kritikus infrastruktúrák védelmére kiemelt hangsúlyt kell fordítani. Az ENSZ EGB 2006 februárjában tartott kerekasztal-megbeszélésén foglalkozott első ízben, alapvetően a közlekedési infrastruktúra terrortámadások elleni védelmének kérdéskörével. A NATO Felsőszintű Polgári Veszélyhelyzeti Tervező Bizottsága (SCEPC) amerikai és kanadai kezdeményezésre kidolgozta a kritikus infrastruktúrák védelmével összefüggő koncepcióját, akciótervét, és meghatározta a létfontosságú kritikus infrastruktúrák fogalmát.⁴ Ezek a radikális jogalkotói változások

⁴ International CEP Handbook 2006, Swedish Emergency Management Agency (SEMA), NRS Tryckeri AB, Helsingborg, 2006, 25–25.

megteremtették a lakosság ellátása, valamint az állam működése szempontjából kiemelten fontos kritikus infrastruktúráknak az állam által biztosított védelmét.

Az elmúlt két évtizedben az Európai Unió egyes tagállamainak kritikus infrastruktúrái ellen intézett támadások rávilágítottak arra a biztonsági kockázatra, amely egy könnyen realizálható és több ember életét követelő bűn- és terrorcselekmények végrehajtásának korlátlan lehetőségét irányozták elő. *Az elkövető személyek célja – az esetek jelentős hányadában – az adott állam nemzetközi katonai vagy politikai szerepvállalásainak beszüntetése vagy korlátozása volt.*⁵ *Az Európai Unió tagállamait érintő új típusú biztonsági kihívások mint a nemzetközi terrorizmus, a tömegpusztító fegyverek elterjedése, az instabil államok, a globális környezeti problémák, a nemzetközi migráció megjelenése és felerősödése a biztonság fogalmának kibővülését eredményezték.*⁶ *Mind az egyén, mind a társadalmak részéről aggályok merültek fel az egész Európát egyformán érintő biztonsági rendszerelemek hirtelen és váratlan változását követően. A növekvő biztonsági aggályok és kockázatok napjainkban egyre fokozottabb állami beavatkozást és erőfeszítéseket igényelnek a közbiztonság és a közrend fenntartása érdekében. A rendészeti szervek olyan új típusú rendészeti kihívásokkal szembesülnek (tömeges irreguláris migráció, aszimmetrikus módszerekkel és különleges eszközökkel elkövetett terrorcselekmények a fejlett országokban, a rendészeti szervek militarizációja szükségességének kérdésköre, a magánbiztonsági szektor egyes szakterületei vonatkozásában az önvédelmi képesség erősítése, a lakosság ellátása szempontjából kiemelt infrastruktúrák védelme, szórakozóhelyek biztonságának kérdésköre) amelyek eredményes és hatékony kezelése érdekében szükséges az eddig alkalmazott rendészeti képességek fejlesztése. Reflektálva az új típusú rendészeti kihívásokra a rendészeti képességek fejlesztése csak abban az esetben válik hatékonyabbá, amennyiben a rendészet szervezeti struktúráját évtizedek óta körülölelő konvencionális elméleti és gyakorlati határok átlépésére kerül sor. A cél egy hathatós és biztonságos komplex rendészeti struktúra megalkotása, amely hatékony és alkalmazható eredményeket tud felmutatni az új típusú rendészeti kihívások hatékony kezelése érdekében.*⁷

Az európai keresztény szent helyek védelmének és biztonságának a megteremtését olyan új típusú biztonsági kihívásként azonosították, amely az Európai Uniót érintő irreguláris migráció fokozódásával hathatós és tárgyilagos állami intézkedések megtételének szükségességét indukálja. Nemzetközi viszonylatban számos példát találunk

⁵ Bill Miller – Dale Rowe: A survey SCADA of and critical infrastructure incidents, *ACM Special Interest Group for Information Technology Education*, 9 (2012/1) 51–56.

⁶ Az új típusú biztonsági kihívásokkal kapcsolatban Rada Péter megjegyzi: „A szakirodalomban divatos szóval »új típusú kihívásokként« említik azokat a problémákat, amelyek a nemzetközi rendszer átalakulásából fakadtak, pontosabban, a tranzíció miatt felerősödtek. A kifejezés azonban nem pontos, mert ezek a kihívások, mint például a terrorizmus, a tömegpusztító fegyverek terjedésének a kérdése, vagy a környezetromboló gazdasági fejlődés már jóval a hidegháború vége előtt is jelentkeztek, mint kezelendő problémák. Az mindenesetre igaz, hogy a 21. század globális biztonsági kihívásai intenzívebben jelentkeznek, mint bármely korábbi probléma.” Deák Péter (szerk.): *Biztonságpolitikai kézikönyv*, Osiris, Budapest, 2007, 2.

⁷ Lényeges szempont, hogy tagállamonként eltérő rendészeti struktúrákat hozzanak létre, amelyek figyelembe veszik az adott államok sajátos rendészeti kihívásait és mindezzel összefüggésben hatékonyan legyenek képesek rácsatlakozni a más tagállamok rendészeti szerveinek problématérképére.

a keresztényeket ért támadásokra, amelyek elsődleges elkövetési helye a keresztény vallási gyülekezeti helyek.⁸

Az Európai Unió tagállamaiban a keresztény szent helyek (*kiemelten a katedrálisok, templomok, kápolnák*) terrorveszélyeztetettsége az elmúlt 5-10 év viszonylatában alacsonynak számított, azonban az elmúlt időszakban egyre több európai nagyvárosban ért főleg keresztényeket, de más felekezethez tartozókat is, több áldozatot követelő terrortámadás vagy bűncselekmények elkövetése. Jelen helyzetben a biztonsági feltételeket minden egyházközségnek magának kell megteremteni, mindazonáltal az államnak kötelessége lenne a szabad vallásgyakorlás érdekében megteremteni a biztonság feltételeit, amennyiben a keresztény emberek veszélyeztettségére vonatkozó adat vagy tény merül fel.⁹

A tanulmány azokra a rendészeti és biztonsági kérdésekre, valamint kihívásokra keresi a válaszokat, amelyek az európai keresztény szent helyeket fenyegetik. A támadások időbeli eloszlása arra figyelmeztet, hogy az illetékes hatáskörrel rendelkező rendészeti szerveknek és kormányzati döntéshozóknak, – *egyeztetve az illetékes egyházakkal* – át kell értékelniük a templomok és a bennük a vallásukat gyakorló személyek biztonságára vonatkozó jogi és végrehajtási állásfoglalásaikat.¹⁰ A közös európai állásfoglalások és iránymutatások kialakításánál fontos szempont, hogy biztosítva legyen a keresztény lakosság biztonsága a keresztény szent helyek látogatása során, hogy elejét vegyék olyan tragédiáknak, mint ami a *Saint-Étienne-du-Rouvray* templomában történt Franciaországban, ahol a támadás során késsel felfegyverzett támadók bűncselekményének végrehajtása során gyilkosság áldozatává vált a katolikus templom 84 éves egyházkormányzója.¹¹

A vizsgálataim során az alábbi kérdéskör vonatkozásában kerestem a válaszokat:

A keresztény szent helyek azonosíthatók-e – jogi értelemben – kritikus infrastruktúráként?

⁸ Goldie Osuri: *Religious Freedom in India: Sovereignty and (anti) Conversion*, Routledge, London – New York, 2013, 39–40.; Az iszlamista támadások célkeresztjébe egyre többször kerülnek keresztény vallási gyülekezeti helyek a világ minden pontján. Indiában és a Közel-Keleten sorozatosan érik atrocitások a keresztény közösségeket. Oswald Gracias bíboros, mumbai érsek 2015 februárjában békemenetet szervezett és alkotmányos garanciákat követelt a keresztények számára, akik jelentősen segítik Indiát az egészségügyi, oktatási és szociális körülmények javításában. Azokon a területeken, ahol a kétmilliárd fős keresztény közösséghez tartozó kisebbségek élnek és fokozott veszélynek vannak kitéve bűncselekményeknek, a rendvédelmi szervek kiemelt figyelmet fordítanak a hatékony védelem és megelőzés megvalósítása érdekében.

⁹ Jelen tanulmány szerzőjének álláspontja, hogy a keresztény szent helyek jelenleg a legkönnyebben támadható „puha” célpontok, amely speciális infrastruktúráknak a védelme sem az egyházak, sem az állam részéről nem biztosított. A vizsgált európai társadalmak lakosságának teljes leképeződése megtalálható egy szentmise, egy temetés, vagy egy keresztelő alkalmával. A bűn-, vagy terrorcselekményeket elkövetni szándékozó személyek bárminemű kontroll, vagy ellenőrzés és szűrés nélkül tudják az adott területet megközelíteni és a cselekményeket végrehajtani.

¹⁰ A tanulmány szerzője nem kíván párhuzamot állítani a tömeges migráció és a keresztény szent helyeket ért támadások között. A kutatás nem kívánja vizsgálni az Európai Uniót érintő irreguláris migráció kialakulása előtti és azt követő időszakokra vonatkozó keresztény szent helyeket ért támadások egyéni jellemzőit, elkövetési metódusait és a támadást elkövető személyek motivációit.

¹¹ Dominique Lebrun, Rouen érsekének sajtóközleménye a Saint-Etienne du Rouvray túszejtés után, (*Communiqué de Presse de L'archeveque de Rouen*) *Église Catholique de Rouen*, 2016. 07. 26.

A kérdés megválaszolására az irodalomkutatás módszerét használtam, kiegészítve egyes matematikai modellek alkalmazásával.¹²

A keresztény szent helyek fogalmának meghatározása

Kezdetben a templom szót a pogány vallási gyülekezési helyekre használták, később nyerte el a keresztény épületekre vonatkozó értelmét, annyira, hogy manapság a templom kifejezésre az alábbi asszociáció rögzült az emberekben: általában sárga, barokk templom a falu vagy kisváros főterén, amelybe belépve a falakon és mennyezeten hatalmas freskók mutatják be a Biblia egyes jeleneteit.¹³ Az egyházi jogalkotó az Egyházi Törvénykönyv negyedik könyvében az egyház megszentelői feladata alatt külön részben tárgyalja a szent helyeket (1205–1243. kk.). Az Egyházi Törvénykönyv (*Codex Iuris Canonici – CIC*) először általánosan a szent helyekről (1205–1213. kk.), majd kifejezetten a templomokról (1214–1222. kk.), a kápolnákról, magán- és házi kápolnákról (1223–1229. kk.), kegyhelyekről (1230–1234. kk.), oltárokról (1235–1239. kk.), végül pedig a temetőkről (1240–1243. kk.) beszél. A létesítményvédelem oldaláról elsősorban a speciális közeg miatt van különös jelentősége a templomoknak, a kápolnáknak, a temetőknek valamint temetkezési helyeknek. A jogalkotó röviden mutatja be a szent jelleg elnyerésének feltételét. E szerint a szent helyek a liturgikus könyvekben előírt felszenteléssel vagy áldással nyerik el szent jellegüket (1205. k.). A szentelés és áldás pontos bemutatása nem a törvénykönyvben, hanem a liturgikus könyvekben található.¹⁴ A jogalkotó a szent helyekre vonatkozó bevezető kánonban (1205. k.) megjelöli a szent helyek küldetését. Ennek értelmében a szent helyek istentiszteletre és a hívők temetkezésére vannak rendelve. Jelen tanulmányban a szent helyek közül elsősorban a templomok létesítményvédelmi helyzetéről beszélünk.

A létesítményvédelmem szempontjából kétfajta megközelítést különböztetünk meg. Elsőként építészeti szempontból vizsgáljuk meg az adott kérdést. *A templom olyan szakrális célra létrehozott épület (rész), amelyben alkalmanként vagy rendszeresen a hit nyilvános gyakorlására meghatározott embercsoportok gyűlnek össze.* Ez a definíció

¹² A kutatás elsődleges eszköze a PubMed keresőszoftver, amely lehetővé teszi a MedLine publikációs adatbázis kutatását keresőkifejezések alapján. Az adatbázist 1963-ban hozták létre, 1971-ben vált on-line módon kereshetővé, majd 1997-ben telepítették rá a PubMed keresőszoftvert, és jelenleg több ezer folyóirat több mint húszmillió publikációját tartja nyilván. Az irodalomkutatás során a következő kereső-kifejezéseket használtam: *Christian holy places, police, protection facility, critical infrastructures*. Az absztraktok tartalma alapján a listából töröltem a nem témába vágó cikkeket. A fennmaradó tanulmányokból kiválasztottam azokat, amelyek kifejezetten a *kritikus infrastruktúrákkal és a keresztény szent helyekkel* kapcsolatos társadalomtudományi kutatásokat tartalmazták. Nem vettem számításba azokat a kutatásokat, amelyek nem a keresztény szent helyekkel foglalkoztak. Kizártam azokat a tanulmányokat, amelyek érintik ugyan a kritikus infrastruktúra és a létesítményvédelem szakterületét, viszont nem annak rendészeti vagy statisztikai vonatkozásában teszik mindezt. A felvázolt keresési tevékenység során 33 tanulmányt azonosítottam, amelyek kutatását és irodalomjegyzékét is áttanulmányoztam jelen tanulmány kutatási témájának teljes és eredményes feldolgozása érdekében. A vizsgált jelenség értékelése során a tanulmányok teljes szöveganyagát áttanulmányoztam, és részletesen vizsgáltam a benne közölt adatokat. Az értékelt és felhasznált forrásmunkaanyagok összességében alkalmasak a másodlagos elemzésre, és a keresztény szent helyek, mint kritikus infrastruktúra rendészeti oldalról történő megvilágítására, kiemelve a támadhatóság kockázatát és védelmi rendszerek szerepének a jelentőségét.

¹³ A keresztény szent helyek közül elsősorban a templomok vizsgálatára került sor jelen tanulmányban.

¹⁴ Ujházi Lóránd: Az áldások helye és szerepe az Egyház életében és jogában, *Sapientiana*, 1 (2008/1) 26–46.

független az adott felekezettől és az épület méreteitől.¹⁵ Ezt a megközelítést az objektum fizikai védelmi koncepciója során lehet alkalmazni. *A CIC 1214. kánonban fogalmazta meg magának a templomnak a fogalmát, amely szerint istentiszteleti célra szánt, szent épület, amelybe a hívőknek joga van belépni az isteni kultusz gyakorlása céljából.* A magánházi kápolnák és a kápolnák a törvénykönyvben úgy szerepelnek, mint egy közösség vagy a hívők egy összegyűlő csoportja számára az ordinárius engedélyével istentiszteleti célra rendelt hely, ahová az illetékes előjáró beleegyezésével más hívők is bemehetnek. (1223. k.) Az egyházi törvény meghatározása alapján vizsgálat tárgyát képezi, hogy a keresztény szent helyeket milyen jogalkotói fogalomrendszerben lehet beemlíteni a kritikus infrastruktúra jogértelmezési meghatározása közé. Ez releváns biztonsági és rendészeti kérdés is egyben, mivel a keresztény vallást gyakorló lakosság mindennapi életére kihatással van a keresztény szent helyek látogatása, amelyet (a vallásgyakorlást) a törvény szövegéből szükséges levezetni. Más megközelítésben, szükséges és indokolt felmérni a biztonsági elemek és rendszerek erősítése érdekében, hogy a keresztény szent helyek – kiemelten a templomok – milyen mértékű védelmet képesek nyújtani a vallásukat gyakorló keresztények számára egy támadás esetén.¹⁶

A kritikus infrastruktúrák támadhatóságának egyes kockázatai

A lakosság ellátása szempontjából kiemelt infrastruktúrák biztosítják a lakosság mindennapi életéhez a szükséges alapfeltételeket. A kritikus infrastruktúrák fogalmköréhez tartozó létesítmények könnyen sebezhetők és támadhatók, mivel nyilvánosak és egymással szoros összefüggésben és hálózati rendszerben működnek. Amennyiben az egyik megsérül vagy támadás éri, akkor a többi működésében is zavar keletkezik, így kialakul az úgynevezett *dominóhatás*.¹⁷ A legegyszerűbb példa a dominóhatás szemléltetésére az, amikor 2013. szeptember 28-án Olaszországban 9 órán keresztül a túlterhelt rendszer miatt kimaradt az áramszolgáltatás. Az áramkimaradás következtében a telefon- és az internethálózat megbénult, valamint közlekedési anomáliák alakultak ki egyes kulcsfontosságú közlekedési csomópontokon.¹⁸

A kritikus infrastruktúrák egymásrautaltságának 4 kategóriáját különböztetjük meg: *fizikai* (termelés–szállítás kapcsolata: például a vasút fűtőanyagot szállít az erőműbe, amely megtermeli azt a szükséges energiát, ami a vasúti közlekedéshez szükséges), *földrajzi* (amikor közös közlekedési folyosóban helyezkednek el), *informatikai* (a régiós telekommunikációs rendszertől függ a működése). *Logikai* egymásrautaltság akkor áll fenn, ha az előbbi hármat megállapítani nem lehet, de például egy járvány miatt a működési szükségleteket valamilyen meghatározhatatlan probléma miatt nem lehet kielégíteni.¹⁹

¹⁵ Becker Gábor: Templomépítés, DLA-értekezés. Budapesti Műszaki Egyetem, Budapest, 1999, 110–118.

¹⁶ Sisa József, *Híres magyar templomok*, Móra Kiadó, Budapest, 1989, 55–56.

¹⁷ *Dominóhatás*: Egy meghatározott és kiemelten központi szerepet betöltő infrastrukturális elem működésében bekövetkező rendkívüli esemény (primer esemény) bekövetkezésével más (az infrastrukturális elemmel kölcsönhatásban lévő) létesítménynél másodlagos (szekunder) eseményeket vált ki.

¹⁸ Bognár Balázs: A létfontosságú rendszerek és létesítmények védelme, www.vedelem.hu/letoltes/anyagok/452-a-letfontossagu-rendszerek-es-letesitmenyek-vedelme.pdf (Letöltve: 2018. 01. 02.)

¹⁹ Kecskeméthy Klára: A kritikus infrastruktúra, *Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények*, 9 (2006/1) 148–150.

A kritikus infrastruktúra fogalmkörébe tartozó létesítmények ellen kettő rendkívül veszélyes és egyben hatékony támadási formát lehet elhatárolni. Az egyik a *kiberhadviselés*, ami az információs dimenzióban megvalósuló hálózati hadviselést jelenti, azaz a kritikus információs infrastruktúrák bizalmosságának, sértetlenségének és rendelkezésre állásának befolyásolására irányuló tevékenység, informatikai, fizikai és emberi eszközökkel.²⁰ Egy ilyen támadás esetén kevés sérültre lehet számítani, viszont hatalmas károkkal egy időre megbéníthatja a célországot.

A másik támadási forma a kritikus infrastruktúrák tényleges elfoglalása, meg-támadása. Az elmúlt években jellemző támadási forma volt az Iszlám Állam kedvelt célpontjai, az olajmezők elfoglalása. Szíriában 2015 szeptemberére az összes nagyobb olajmező a terrorszervezet fennhatósága alá került.²¹ Az így befolyt hatalmas összegeket újfent fegyverkezésekre fordíthatta, amellyel újabb területeket és ezáltal újabb kritikus létesítményeket hajthatott az irányítása alá.

A kritikus infrastruktúrák általános védelme és annak jogi szabályozása

Az Európai Unió a fejlett országokat érő terrortámadások hatására, a terrorizmus elleni tevékenység akciótervének részeként kezdte érdemben tárgyalni a kritikus infrastruktúrák védelmének kérdéskörét. Az Európai Tanács 2004. júniusi ülésén kérte fel a bizottságot a kritikus infrastruktúrák védelmét szolgáló átfogó stratégia kialakítására. A Bizottság 2004 októberében elfogadta *A kritikus infrastruktúrák védelme a terrorizmus elleni küzdelemben* című közleményt, amely egyértelmű javaslatokat fogalmazott meg arra vonatkozóan, hogyan lehetne az Európai Unió tagállamaiban a megelőzést, a felkészültséget és a válaszdási reakciót javítani a kritikus infrastruktúrákat érintő terrortámadások vonatkozásában.²² Magyarországon 2007-ben elkészült a nemzeti Zöld Könyv, amelyet a 2008. június 30-án kelt a Kritikus Infrastruktúra Védelem Nemzeti Programjáról szóló 2080/2008. (VI. 30.) Kormányhatározattal fogadott el a törvényhozás. A határozatban a kormány elrendelte a hazai kritikus infrastruktúrák védelméről szóló koncepció kidolgozását úgy, hogy abban kiemelt figyelmet kell fordítani a honvédelmi célú felkészítés végrehajtására is.

A katasztrófák elleni védekezés egyes szabályairól 62/2011. (XII. 29.) BM rendelet egyértelműen kimondja, hogy az általános rendőrségi feladatok ellátására létrehozott szerv, a büntetés-végrehajtási szervek, az Alkotmányvédelmi Hivatal, a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat és a Terrorelhárítási Központ a kijelölt erővel részt vesz a BM Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság koordinálásával a kritikus infrastruktúravédelem horizontális kritériumrendszerének kialakításában, a beazonosítási folyamatban, és ezeknek a tevékenységeknek a hatékony végrehajtásához releváns adatot szolgáltat. Ezeknek felül a katasztrófavédelmi igazgatóság vezetője irányítja az illetékességi területén

²⁰ Cser Orsolya: Pénzügyi biztonság és kiberbiztonság a banki rendszerek területén, *Hadmérnök*, 9 (2014/1) 25–26.

²¹ NF Johnson et al.: New online ecology of adversarial aggregates: ISIS and beyond, *Science*, 352 (2016/6292) 1459–1461.

²² Rác László István: Kritikus infrastruktúra védelem hazai és nemzetközi szabályozási rendszere, *Hadmérnök*, 7 (2012/2)

található európai vagy nemzeti kritikus infrastruktúraelemek védelmének erősítését célzó területi katasztrófavédelmi gyakorlatok tervezését és végrehajtását és követi, összesíti, a tervezés során felhasználja az illetékességi területén található európai vagy nemzeti kritikus infrastruktúra-elemek védelmét ellátó szervezeteket, valamint az érintett hálózat üzemeltetőjének tapasztalatait és igényeit.²³ Mint látható, a hatékony jogi szabályozás kialakításával biztosítottá vált a kritikus infrastruktúrák állami védelme mind a nemzetközi, mind a hazai jogalkotás tekintetében. Mindazonáltal a jogalkotói érdekérvényesítés és szándék, amely arra vonatkozott, hogy hatékony védelmet biztosítson azoknak a létesítményeknek, amelyek nélkülözhetetlenek az állam és a lakosság ellátása érdekében, nem teljesült maradéktalanul. Szükség mutatkozik a hatályos joganyagok felülvizsgálatára arra vonatkozóan, hogy aktualizálódjon a kritikus infrastruktúra fogalomrendszere. *A fogalomrendszert elsősorban a kritikus infrastruktúrákat érintő új típusú biztonsági kihívások azonosítása és a valós kockázatok felmérése, valamint elemzése vonatkozásában szükséges átstrukturálni.*

A keresztény szent helyek, mint kritikus infrastruktúrák

Ahhoz, hogy a keresztény szent helyeket kritikus infrastruktúráként azonosítsuk, elsősorban jogalkotói szempontból kell megvizsgálni, hogy megfelelnek-e a jogalkotói követelményrendszereknek. *Külön indokolt a lakossággal össze függő politikai, kormányzati és pszichológiai hatásaikat elemezni.*²⁴ *A legtöbb templom turisztikai jelentőséggel bír, azaz a látogatók egyrészt művészeti, építészeti és néprajzi jelentősége, másrészt vallási rendezvényeken (körmenet, kultusz találkozások) való részvétel miatt is felkeresik azokat. A templomok azonban nem csak turisztikai látványosságok és gyülekezőhelyek, hanem egy-egy vallás szimbólumai is. Az elméleti megközelítést figyelembe véve egyértelmű azonosság mutatható ki a lakosság ellátása szempontjából kiemelt kritikus infrastruktúra (például vasútállomás), valamint a templom mint keresztény hely között.*

²³ 62/2011. (XII. 29.) BM rendelet a katasztrófák elleni védekezés egyes szabályairól.

²⁴ A létfontosságú infrastruktúrára vonatkozó definiálás kibővítése érdekében szükséges tanulmányozni azokat az elengedhetetlenül fontos kritériumokat, amelyek következtében egy bizonyos infrastruktúra (vagy egyes elemei) létfontosságúnak tekinthető. Ezek meghatározásánál figyelembe kell venni:

– *A lakossággal összefüggő hatását.*

A szent helyek és a vallási élmények iránti felfokozott társadalmi igény erősödése következtében egyre kiterjedtebb, erőteljesebb a hozzájuk kapcsolódó eseményeken történő egyéni vagy csoportos részvétel. Mindebből következik, hogy a keresztény szent helyek ellen elkövetett egyéni vagy csoportos támadások a lehetséges áldozatok számát és a szent hely megsemmisülését tekintve összefüggő hatást gyakorolnak a társadalom egészére.

– *Politikai és kormányzati hatását.*

A keresztény szent helyek ellen elkövetett támadásoknak a politikai és az állami vezetésre közvetlen kihatást gyakorló következményeivel is számolni kell. Az államnak kötelessége megvédeni állampolgárait az erőszakos támadásokkal szemben. A keresztényeket ért atrocitás – rendészeti szempontból – speciális támadásnak minősíthető, hiszen egy olyan társadalmi közegben és infrastruktúrában éri őket, ahol teljes mértékben ki vannak szolgáltatva. Össztársadalmi igény, illetve elvárás a társadalom részéről, hogy biztonságban gyakorolhassák vallásukat a keresztény szent helyeken. Amennyiben ennek a felfokozott társadalmi igénynek a politikai és a kormányzati szereplők nem tudnak megfelelni, a kormányzat egészének vagy egyes részeinek átstrukturálása is bekövetkezhet.

– *Pszichológiai hatását.*

A társadalom egyes közösségei ellen irányuló támadások vizsgálatait végző kutatók kifejtették, hogy a támadásokat követően – időarányosan lebontva – kimutathatóvá váltak azok a pszichológiai hatások, amelyek jelentős változásokat okoztak a társadalomban, a közösségben valamint az egyéneknél.

Ahogy a vasútállomások, úgy a templomok többségének a megközelíthetősége is egyszerű és az épületek könnyen azonosíthatók. A funkcionalitást és a benne végrehajtott tevékenységet jellemzi, hogy meghatározott időszakban *jelentős létszámú tömeg* gyűlik össze *azonos cél* érdekében. A kutatásban beazonosított keresztény szent helyek, mint a *bazilikális* építészeti stílusban épült infrastruktúra típus belső tereinek kialakítására, valamint a közterületi elhelyezkedésére jellemző, hogy egy esetleges támadás könnyen végrehajthatóvá válik, valamint a menekülési és mentési útvonalak nem biztosítottak megfelelő mértékben és hatékonysággal.

A keresztény szent helyek elleni támadások pszichológiai hatását vizsgálva megállapítható, hogy a templomokat ért támadásoknak nemcsak a személyi sérülések okozása, vagy az emberölés a célja, hanem üzenet, amely az egész vallási közösség és annak hitrendszere ellen irányul. Az üzenet jelképes célja, amellyel a hívő emberek identitását is rombolni kívánják, elég egyértelmű: „a megtámadottak vallása alaptalan és gyenge, hiszen az Istenük nem védte meg őket. Az Isten a támadók oldalán áll, tehát az ő hitük, vallási nézetük nyert hitelt.”²⁵ Ennélfogva nemcsak azok a személyek válnak áldozattá, akik fizikálisan sérülnek a támadások során, hanem a közösség összes tagja lelki sérüléseket szenved el.

A templomok elleni támadások politikai és kormányzati hatása a fent említett kettő hatásból tevődik össze. *Adott államnak az állampolgárait kötelessége megvédeni, valamint ösztársadalmi elvárás, hogy keresztény vallásukat az állampolgárok biztonságban gyakorolhassák.* Amennyiben az állam ezt nem tudja biztosítani állampolgárai számára, annak az a következménye, hogy elégedetlenségi hullámot gerjeszt a társadalomban, amelyet a támadóerők igyekeznek kihasználni és a maguk hasznára fordítani. *A három felvázolt szempontrendszer figyelembe véve leszögezhető, hogy a keresztény szent helyek eleget tesznek a jogértelmezés szempontjából a kritikus infrastruktúrákra jellemző feltételrendszernek, mivel a keresztény szent hely, mint létesítmény a társadalmat kiszolgáló rendszer azon szereplője, amely elengedhetetlen a kritikus társadalmi feladatok ellátásának biztosításához.*

A biztonsági kockázat mértékének megállapítása

Az eddig elemzett kutatások tudományos eredményei alátámasztják a tanulmányban megfogalmazott hipotézis azon részét, amely a kritikus infrastruktúra fogalomkörének kibővítését a keresztény szent helyek védelme érdekében tartja indokoltnak. A keresztény szent helyek biztonságának a hatékony kialakítása érdekében a kiemelt biztonsági kockázatokat is meg kell határozni. *Elsődleges szempont, hogy a kritikus infrastruktúra hatékony védelme érdekében az állami vagy a magánbiztonsági szektor részét képező szervezet teljes körű és valós adatokkal és információkkal rendelkezzen az objektum és a hozzá kapcsolódó terület védelmi feladatainak megtervezéséhez.* Az adott releváns információkat elsősorban az infrastruktúra kezelőjétől vagy tulajdonosától kell megszerezni. Azonban figyelemmel kell lenni a *bejárás* során megszerzhető másodlagos információkra is, amelyeket *általános, ismétlődő* vagy *részletes* bejárás formák

²⁵ Jonathan R. White: *Terrorism and homeland security*, Wadsworth, Belmont, 2012, 129–130.

végrehajtásával lehet realizálni. Mindegyik bejárasi forma alkalmazása során figyelembe kell venni a három legfontosabb szempontrendszer: *elhelyezkedés, megközelíthetőség és kiüríthetőség*, valamint az infrastruktúra (templom) *belső tereinek* (alkalmazott matematikai modell alapján) biztonsági szempontok alapján történő *azonosítása*.

Elhelyezkedés

A vizsgált infrastruktúra elhelyezkedésének elemzése során egy teljesen átfogó képet kaphatunk az adott védendő objektum környezetéről, amelynek értékelésével lehet kialakítani a leghatékonyabb *védelmi tervet*. Az elemzés során képet kaphatunk az infrastruktúra környezetében lévő deviáns lakossági jelenlétről és az adott személyek életmódjáról, a munkanélküliség arányáról, a jövedelmi viszonyok alakulásáról valamint a bűnügyi fertőzöttség mértékéről, kiemelten a tulajdon ellen elkövetett bűncselekmények szempontjából. A védelmi terv alapján megfelelően lehet beruházni olyan biztonságtechnikai eszközökbe, amelyekkel eredményesen lehet fellépni az esetlegesen előforduló jogellenes magatartásokkal és támadásokkal szemben. Leginkább az olyan kritikus infrastruktúrák – *beleértve a szent helyeket is* – elhelyezkedésénél szükséges a rendőri szervek távolságának valamint a rendőrség reakcióképességének a megállapítása, ahol a környezettanulmány során megállapítást nyert az a tény, hogy a területen a bűnesetek arányszáma magas.²⁶

Megközelíthetőség és kiüríthetőség

Ahogy más objektumok védelmi koncepciójának megalkotása során, úgy a templomok esetében is a megközelíthetőség és a gyors kiüríthetőség az egyik fő prioritás, amit vizsgálni szükséges, mivel ezek a legfontosabb biztonságot befolyásoló tényezők. Nem csak azt szükséges felmérni, hogy a keresztény szent helyhez vezető utak és a tömegközlekedési lehetőségek minősége és mennyisége milyen mértékű, hanem pontos számításokkal szükséges megállapítani, hogy egy előforduló kimenekítés során nem történik-e feltorlódás a közlekedésben, van-e elég hely a kimenekítendő személyeknek, valamint a biztosításban vagy a támadás-elhárításban részt vevő hatóságoknak, speciális rendészeti szervezeteknek. *Minden esetben szem előtt kell tartani az adott veszélyhelyzet megszüntetésére alkalmazott elhárítási protokollt.*

A megközelíthetőség és kiüríthetőség elemzése során külön ki kell térni a *külső védelmi héjak*, és a területet határoló *kerítések* vizsgálatára.²⁷ A területet elhatároló kerítések kialakításánál elkövetett gyakori hiba, hogy kevés rajtuk az áteresztő pont.²⁸

²⁶ Christián László (szerk): Személy- és vagyonvédelem, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2014, 37.

²⁷ P. M. Tucker – B. Pfefferbaum – D. E. Doughy: Body handlers after terrorism in Oklahoma City: predictors of post-traumatic stress and other symptoms, *American Journal of Orthopsychiatry*, 72 (2002/4) 469–475.

²⁸ A 2013-ban megrendezett kecskeméti repülőnapon az összegyűlt körülbelül 60 ezer ember számára csupán egyetlen egy ki- és bejáratot biztosítottak, akik a programok végén egyszerre indultak kifelé, így a hatalmas torlódás miatt a hőségben átlagosan 40 percig tartott a rendezvényről való kijutás ideje.

Ezzel szemben egy templomban elkövetett terrorcselekmény vagy esetleges tűzeset során nagyon is valós esély mutatkozik arra, hogy menekülés közben az emberek gátolják egymást a kijutásban, így növelve a súlyos sérültek számát,²⁹ főleg, hogy a templomok általában egyetlen kapuval rendelkeznek csupán és menekülés közben a *tömegpszichózis folyamatai* alakulhatnak ki.³⁰ A jogalkotó a hatékony kiürítés érdekében meghatározta, hogy az 50 főnél nagyobb befogadóképességű helyek számára a kiürítés-számítás kötelező, amelynek szabályait és a megfelelő minősítéshez szükséges értékeit a 30/1996. (XII. 6.) BM rendelet határozza meg. A rendeltetészerű használat során a maximális létszámok nem léphetők túl. A létszámok betartása a helyiségek fenntartóinak felelőssége.

A keresztény szent helyeket érintő támadások elhárítása, valamint a veszélyhelyzetre alkalmazott elhárítási protokoll hatékony alkalmazása érdekében két szisztematikusan kiválasztott templomot vizsgáltunk, hogy a felvázolt biztonsági követelményrendszereknek megfelelnek-e, amelyek matematikai modelljének alkalmazása az alábbiak szerint alakul.³¹

Szent Kereszt Felmagasztalása Római Katolikus Plébánia³²

Maximálisan bent tartózkodó személyek száma: 75 fő

Felelős személy: Egyházkormányzó plébános³³

Létszámsűrűség meghatározása a TvMI szerinti: $D = N/A$

D: létszámsűrűség (fő/m²)

N: a vizsgált helyiségben (szabadtérben) tartózkodó vagy azon keresztül menekülő személyek száma (fő)

A: vizsgált helyiség, épület, szabadtér alapterülete (m²)

Haladási sebességek meghatározása a TvMI 5.2.8-as pontja szerint:

1. A kiürítés első szakasza

Létszámsűrűség meghatározása a TvMI szerinti:

N: 75, A: 272

$D = N/A = 75/272 = 0,2757$

²⁹ Emlékeztet a 2011-ben történt budapesti West Balkán tragédia, ahol három fiatal nő veszítette életét, mert a szórakozóhely túlszűfolt volt. A kialakult tolongásban és a tömeg nyomásától az áldozatok megfulladtak, aminek következtében pánik tört ki, számos személy sérülését okozva.

³⁰ Muhoray Árpád: A katasztrófavédelem területi irányítási modelljének vizsgálata. PhD-értekezés, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2002, 56.

³¹ Az adatfelvétel során készült képanyag, valamint a mérések részletes adatai további kutatások elvégzéséhez kikérhetők és felhasználhatók.

³² *Szent Kereszt Felmagasztalása Római Katolikus Plébánia*. 1173 Rákoskeresztúr, Szent Kereszt tér. A Dunától keletre, Pest közelében fekvő ósrégi település legrégebb feltárt temploma 1220 körül épült, azonban sok jel mutat arra, hogy már Szent István idejében is lehetett temploma. Az Árpád-kori templom a török után még évtizedekig állt, majd lebontották és 1741-ben építettek új templomot Szent Kereszt faluban.

³³ Egyházkormányzó: Dr. Ujházi Lóránd plébános.

Haladási sebesség a TvMI szerint: 40 m/min

1.1. A helyiség-kiürítés időtartama az útszakaszok hossza alapján

Matematikai képlet:

$$t_{1a} = \sum_{i=1}^n \frac{S_{1i}}{v_i}$$

ahol:

t_{1a}	a legkedvezőtlenebb útvonalból és haladási sebességből meghatározott idő percben (min)
S_{1i}	a menekülésnél számításba vett útvonal útszakaszainak hossza méterben (m)
v_i	az egyes útszakaszokhoz tartozó létszámsűrűségektől függően meghatározott haladási sebességek (m/min)

$$t_{1a} = \frac{26,3 \text{ m}}{40 \text{ m/min}} = 0,6275 \text{ min} \leq 1,5 \text{ min}$$

Eredmény: Megfelel

A helyiségben az egy időben bent tartózkodók legnagyobb létszáma a kiürítés-számításba vett ajtók átbecsátóképessége szerint:

$$N = \text{maximális létszám} \quad k = 41,7 \text{ fő} \quad l_{1szi} = 1,919 \text{ m} \quad t_{1b} = 1,5 \text{ perc}$$

$$N = (k * l_{1szi}) * t_{1b} = (41,7 * 1,919) * 1,5 = 120 \text{ fő maximum}$$

A helyiség-kiürítés időtartama a számításba vett kiürítési útvonal szabad szélességének átbecsátó-képessége alapján:

Matematikai képlet:

$$t_{1b} = \frac{N_1}{k * \sum_{i=1}^n l_{1szi}}$$

ahol:

t_{1b}	a helyiségnek a kiürítési időtartama a kiürítési útvonal szabad szélességének átbecsátó-képessége alapján percben (min)
N_1	a helyiségekből eltávolítandó személyek száma (fő)
k	a kiürítési útvonal szabad szélességének átlagos átbecsátó-képessége: 41,7 fő/1 m/1 min
l_{1szi}	a helyiség kiürítési útvonalának számításba vett szabad szélessége méterben (m)

$$N_1 = 75 \text{ fő} \quad k = 41,7 \text{ fő} \quad l_{\text{sz}} = 1,919 \text{ m}$$

$$t_{1b} = \frac{75 \text{ fő}}{41,7 \times 1,919 \text{ m}} = 0,937 \text{ min} \leq 1,5 \text{ min}$$

Eredmény: Feltételesen felel meg

2. A kiűrtés második szakasza

2.1. A kiűrtés időtartama az útszakaszok hossza alapján

$$t_{2a} = \frac{2 \text{ m}}{1,5 \text{ m/min}} = 1,33 \text{ min}$$

A helyiségcsoport kiűrtési időtartama az útszakaszok hossza alapján:

Képlet:

$$t_{2a} = t_{1ma} + \sum_{i=1}^n \frac{S_{2i}}{v_i}$$

ahol:

t_{2a} : a vizsgált helyiségcsoport kiűrtési időtartama a menekülési útvonalra vagy biztonságos térbe vezető kijáratától legtávolabb lévő helyiségtől mért útvonalhossz alapján percben (min).

t_{1ma} : a helyiség elhagyásánál számított kiűrtési időtartamok közül a legnagyobb, percben (min).

S_{2i} : annak a helyiségnek a legtávolabbi kijáratától a menekülési útvonalba vagy biztonságos térbe vezető kijáratig vett útvonalainak együttes hossza, amely a t_{1ma} -val együttesen a t_{2a} értékét adja, méterben (m).

v_i : a számításba vett útvonalakhoz tartozó létszámsűrűségektől függő haladási sebességek (m/min).

$$t_{2a=t_{1ma}} + \sum \frac{S_{2i}}{v_i} \leq t_{2\text{meg}} = 0,937 + 2 = 0,937 + 0,05 = 0,987 \text{ min} \leq 6 \text{ min}$$

Eredmény: Nem felel meg/Feltételesen felel meg

A szabadba vezető ajtók átbocsátó képessége alapján:

2. szakaszból a szabadba vezető ajtók szélessége: 1,979 méter

$$\frac{75 \text{ fő}}{41,7 * 1,979} = 0,9088 \text{ min} \leq 6 \text{ min}$$

Szent Pál Apostol templom³⁴

1. A kiürítés első szakasza

Maximálisan bent tartózkodó: 30 fő

Felelős személy: Egyházkormányzó³⁵

Létszámsűrűség meghatározása a TvMI szerinti: N: 30, A: 216

$$D = N/A = 30/216 = 0,139$$

Haladási sebesség a TvMI szerint: 40 m/min

1.1. A helyiség-kiürítés időtartama az útszakaszok hossza alapján

Képlet:

$$t_{1a} = \sum_{i=1}^n \frac{S_{1i}}{v_i}$$

$$t_{1a} = \frac{30,625 \text{ m}}{40 \text{ m/min}} = 0,7656 \text{ min} \leq 1,5 \text{ min}$$

Eredmény: Megfelel

A helyiségben az egy időben bent tartózkodók legnagyobb létszáma a kiürítés-számításba vett ajtók átbocsátóképessége szerint:

$$N = \text{maximális létszám} \quad k = 41,7 \text{ fő} \quad l_{1sz} = 1,772 \text{ m} \quad t_{1b} = 1,5 \text{ perc}$$

$$N = (k * l_{1sz}) * t_{1b} = (41,7 * 1,772) * 1,5 = 111 \text{ fő maximum}$$

³⁴ Madárdombi Szent Pál Apostol templom. 1173 Budapest, Lázár Deák út 13/A. A jubileumi emléktemplomot 2000-ben emelték Pap Károly építész tervei alapján, amelyet Szent Pál apostol tiszteletére szentelt fel Paskai László bíboros.

³⁵ Egyházkormányzó: Dr. Ujházi Lóránd plébános.

A helyiség-kiürítés időtartama a számításba vett kiürítési útvonal szabad szélességének átbozsátóképessége alapján:

Képlet:

$$t_{1b} = \frac{N_1}{k * \sum_{i=1}^n l_{1szi}}$$

$$N_1 = 30 \text{ fő} \quad k = 41,7 \text{ fő} \quad l_{1szi} = 1,772 \text{ m}$$

$$t_{1b} = \frac{30 \text{ fő}}{41,7 * 1,772 \text{ m}} = 0,406 \leq 1,5 \text{ min}$$

Eredmény: Megfelel

2. A kiürítés második szakasza

2.1. A kiürítés időtartama az útszakaszok hossza alapján

$$t_{2a} = \frac{2 \text{ m}}{40 \text{ m/min}} = 0,05 \text{ min}$$

A helyiségcsoport kiürítési időtartama az útszakaszok hossza alapján:

Képlet:

$$t_{2a} = t_{1ma} + \sum_{i=1}^n \frac{S_{2i}}{v_i}$$

$$t_{2a} = t_{1ma} + \frac{\sum S_{2i}}{v_1} \leq t_{2meg} = 0,7656 + \frac{2}{40} = 0,7656 + 0,05 = 0,8156 \text{ min} \leq 6 \text{ min}$$

Eredmény: Kiválóan megfelel

A szabadba vezető ajtók átbozsátó-képessége alapján:

1. szakaszból a szabadba vezető ajtók szélessége: 1,838 méter

$$\frac{30 \text{ fő}}{41,7 * 1,838} = 0,3914 \text{ min} \leq 6 \text{ min}$$

Eredmény: Kiválóan megfelel

Az alkalmazott matematikai modell alkalmazása során kapott eredmények elemzéséből kitűnik, hogy a két templom jelentős eltéréseket mutat az *elhelyezkedés*, a *megközelíthetőség*, a *kiüríthetőség*, valamint az infrastruktúra belső tereinek biztonsági szempontok alapján történő azonosítása szempontjából. Az első esetben vizsgált templom vonatkozásában a kiürítés során számításba vett ajtók átbecsátóképessége szerinti vizsgálat kimutatta, hogy csak feltételesen biztosítja az objektumban tartózkodó személyek gyors és hatékony menekülését. Ez elsősorban a templom klasszikus *bazilikális építési stílusából*, valamint a belső rész *szabályokhoz* kötött elrendezéséből adódik.³⁶

A második esetben vizsgált templom a 2000-es évek elején épült, amely követi az évszázados hagyományokon alapuló klasszikus templomépítészeti megoldásokat, azonban a modern építészeti stílusra jellemző megoldások alkalmazása is teret kapott a templom tervezése során. A matematikai modell által elvégzett számítások bizonyították, hogy a templom kiürítési időtartama, valamint a szabadba vezető ajtók átbecsátó-képessége *kiválóan megfelel* a biztonsági és védelmi követelményeknek.

Következtetések

Jelen tanulmány azt vizsgálta, hogy az európai keresztény szent helyek milyen mértékű terrorveszélynek, valamint támadásnak vannak kitéve. Ezzel összefüggésben azonosítottuk azokat az új típusú biztonsági kihívásokat, amelyek az európai keresztény szent helyeket érintik elsősorban. Ezeket a kihívásokat egy *többlépcsős biztonsági struktúra* felállításával lehet hatékonyan kezelni. Az európai keresztény kultúrkörben nagyon sok hívő ember él a szabad vallásgyakorlás jogával, amelyet elsősorban a keresztény szent helyeken – *kiemelten a templomokban* – gyakorolják. A bűn- és terrorcselekményeket elkövetni szándékozó személyek egyre inkább felismerik annak a jelentőségét, hogy az Európai Unióban a keresztény szent helyek az egyik legjobban támadható célpontok, mivel a védelmi és biztonsági hatékonyságuk alacsony szintű.

A kutatás építészeti struktúrájában, közterületi elhelyezkedésében és megközelíthetőségében két teljesen eltérő keresztény szent helyet vett vizsgálat alá az alkalmazott matematikai modell segítségével. Az elvégzett vizsgálatok kiterjedtek a keresztény szent helyek védelmének hatékony kialakítására, a védelmi hiányosságok feltárására, valamint a támadhatóság végrehajtásának szempontrendszerére. *A felvázolt hipotézis mentén bizonyítást nyert*, (figyelemmel a biztonsági kockázatokra) *hogy a keresztény szent helyek kritikus infrastruktúráként történő beazonosítására, valamint magas szintű jogszabályban történő lefektetésére és érvényesülésük garanciáinak megteremtésére*

³⁶ Az ókeresztény kortól kezdve a bazilikális elrendezés volt a templomépítés legfőbb elve Nyugat-Európában. Az ókeresztény építészetben a bazilika részei: *főhajó, mellékhajó, négyzet, kereszthajó, apszis és átrium*. A főoltárt az apszisban helyezték el, a kórus a papság helye, míg a hívek helye a hosszház volt. A főhajó falát oszlopsorból vagy pillérsorból álló árkád tartotta. A román stílusban a bazilikális elrendezés nagyon kötötté vált. A kereszthajó és a főhajó találkozási pontja a négyzet; a főhajó hossza mindig a négyzet egész számú többszöröse. A mellékhajók szélessége a főhajó szélességének fele. A négyzet és apszis közé beékelődött a kórus. A gótika korában, mivel már jóval fejlettebb építészeti ismeretekkel rendelkeztek, a bazilikális elrendezés némileg módosult. A reneszánszban a centrális templom volt az ideális, ezért bazilikális elrendezésű templommal csak ritkán találkozni: Cs. Tompos Erzsébet – Zádor Mihály – Sódor Alajos: Az építészet története, Középkor, Egyetemi tankönyv, Tankönyvkiadó, Budapest, 1978, 38–42.

hatékony és azonnali lépések megtételére van szükség, ami az állami és a magánbiztonsági szektor együttes feladatellátásával valósítható meg.

Felhasznált irodalom

- 2080/2008. (VI. 30.) Korm. határozat A Kritikus Infrastruktúra Védelem Nemzeti Programjáról
- 30/1996. (XII. 6.) BM rendelet a tűzvédelmi szabályzat készítéséről
- 62/2011. (XII. 29.) BM rendelet a katasztrófák elleni védekezés egyes szabályairól
- Becker Gábor: Templomépítés, DLA-értekezés. Budapesti Műszaki Egyetem, Budapest, 1999.
- Miller, Bill – Rowe, Dale: A survey SCADA of and critical infrastructure incidents, *ACM Special Interest Group for Information Technology Education*, 9 (2012/1) 51–56. DOI: <https://doi.org/10.1145/2380790.2380805>
- Bognár Balázs: A létfontosságú rendszerek és létesítmények védelme, www.vedelem.hu/letoltes/anyagok/452-a-letfontossagu-rendszerek-es-letesitmenyek-vedelme.pdf (Letöltve: 2018. 01. 02.)
- Christián László (szerk): Személy- és vagyonvédelem, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2014.
- Cser Orsolya: Pénzügyi biztonság és kiberbiztonság a banki rendszerek területén, *Hadmérnök*, 9 (2014/1) 25–26.
- Cs. Tompos Erzsébet – Zádor Mihály – Sódor Alajos: Az építészet története, Középkor, Egyetemi tankönyv, Tankönyvkiadó, Budapest, 1978.
- Deák Péter (szerk.): Biztonságpolitikai kézikönyv, Osiris, Budapest, 2007.
- Dominique Lebrun, Rouen érsekének sajtóközleménye a Saint-Etienne du Rouvray túszejtés után, (Communique de Presse de L'archeveque de Rouen) *Église Catholique de Rouen*, 2016. 07. 26.
- International CEP Handbook 2006, Swedish Emergency Management Agency (SEMA), NRS Tryckeri AB, Helsingborg, 2006.
- Johnson, NF. – Zheng, M. – Vorobyeva, Y. – Gabriel, A. – Qi, H. – Velasquez, N. – Manrique, P. – Johnson, D. – Restrepo, E. – Song, C. – Wuchty, S.: New online ecology of adversarial aggregates: ISIS and beyond, *Science*, 352 (2016/6292) 1459–1461. DOI: <https://doi.org/10.1126/science.aaf0675>
- Kecskeméthy Klára: A kritikus infrastruktúra, *Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények*, 9 (2006/1) 148–150.
- Magyar Közlöny*, 2011. évi, 163. szám.
- Muhoray Árpád: A katasztrófavédelem területi irányítási modelljének vizsgálata, PhD-értekezés, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2002.
- Osuri, Goldie: Religious Freedom in India: Sovereignty and (anti) Conversion, Routledge, London – New York, 2013. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203117064>
- Rácz László István: Kritikus infrastruktúra védelem hazai és nemzetközi szabályozási rendszere, *Hadmérnök*, 7 (2012/2) 166–172.
- Sisa József: Híres magyar templomok, Móra Kiadó, Budapest, 1989.

- Tucker, P. M. – Pfefferbaum, B. – Doughty, D. E.: Body handlers after terrorism in Oklahoma City: predictors of posttraumatic stress and other symptoms, *American Journal of Orthopsychiatry*, 72 (2002/4) 469–475. DOI: <https://doi.org/10.1037//0002-9432.72.4.469>
- Ujházi Lóránd: Az áldások helye és szerepe az Egyház életében és jogában, *Sapientiana*, 1 (2008/1) 26–46.
- White, Jonathan R.: *Terrorism and homeland security*, Wadsworth, Belmont, 2012.

Deák Veronika¹

Social engineering alapú információszerzés a kibertérben megvalósuló lélektani műveletek során

Obtaining Confidential Data in Cyberspace Using Social Engineering for Psychological Operations

Absztrakt

A social engineering olyan módszerek és technikák összessége, amely a befolyásolás és manipuláció segítségével teszi lehetővé bizonyos információk megszerzését. A lélektani műveletek (PSYOPS) célja katonai szempontból a szembenálló fél befolyásolására, manipulálására irányuló tevékenység végrehajtása. Ahogy a definíciók hasonlóságából sejteni lehet, a lélektani műveletek során social engineering technikákat is alkalmazhatnak, többek között információszerzésre is, ami elengedhetetlen feltétele a hatékony befolyásolás megvalósításának.

Jelen tanulmány célja annak bemutatása, hogyan és miért alkalmazhatók a social engineering információszerző technikák a lélektani műveletek során. Továbbá annak feltárása, hogy milyen információk szükségesek a sikeres lélektani műveletek végrehajtásához, valamint mely technikák segítségével érhető el a leghatékonyabban ezen információk megszerzése.

Kulcsszavak: lélektani műveletek, PSYOPS, social engineering, befolyásolás, információszerzés.

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Katonai Műszaki Doktori Iskola, doktorandusz – National University of Public Service, Doctoral School of Military Engineering, PhD student, e-mail: deak.veronika@uni-nke.hu, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9220-2002>

Abstract

Social Engineering (SE) uses methods and techniques of manipulation to obtain confidential information. Psychological operations (PSYOPS) is responsible for influencing and manipulating opposing parties. The similarity of the two definitions assumes a correlation as follows. Information obtained by SE techniques can be used during the execution of PSYOPS for manipulation purposes.

In this paper, I classify the information types required for a successful psychological operation in cyberspace and I propose SE techniques for each information type to obtain during PSYOPS.

Keywords: *psychological operations, PSYOPS, social engineering, SE, influence, confidential information*

Bevezetés

A klasszikus hadviselés elemeit már az ókorban is aktívan használták, az idő előrehaladtával és ezzel együtt a technológia, valamint a hadviselési technikák folyamatos fejlődésének köszönhetően a hadviselés újabb tevékenységekkel egészült ki. A lélektani hadviselés alkalmazására számtalan példát találhatunk az ókortól kezdve egészen napjainkig, azonban a tudatos és előre megtervezett kivitelezésére csak a 20. században, az első és a második világháborúban került sor. Ezt követően jelentős fejlődés vette kezdetét, a hidegháborúban még inkább kiforrott a lélektani hadviselés és a lélektani műveletek tevékenységi köre, eszköztára, amelynek következtében egyre kifinomultabb alkalmazási módszerek és eszközök jelentek meg, valamint egyre nagyobb hangsúlyt fektettek a célcsoport kiválasztására és típusának meghatározására is, hiszen ennek segítségével sokkal személyre szabhatóbb műveleteket voltak képesek végrehajtani.

A lélektani hadviselés azt a szervezett és speciális erők által végrehajtott harc-tevékenységet jelöli, amely a szemben álló fél humán erőforrásait (például vezetés, katonaság, lakosság) célozza, annak érdekében, hogy a morális állapotának és pszichikai felkészültségének megtörésével eltántorítsa a további fegyveres küzdelemtől, illetve annak támogatásától.² A lélektani műveletek (Psychological Operations – a továbbiakban: PSYOPS) annyiban különbözik ettől, hogy a végrehajtott tevékenység nemcsak a szemben álló félre irányul, hanem a semleges „közeg”-re is. Ez azt jelenti, hogy nemcsak a háború időszakában, hanem a béke és válság időszakában is aktívan alkalmazandó és alkalmazható. Ebben az esetben pedig nemcsak a szemben álló félre, hanem a baráti erőkre, saját csapatokra és a teljesen semleges érintettekre is kiterjednek a lélektani műveletek.³

A 21. századi hadviselés egyik legnagyobb kihívása, hogy a korábban kiforrott haditechnikák egy részét a kibertérben is alkalmazhassuk. Ennek fontosságát mi sem

² Pix Gábor: A lélektani műveletek jellemzőinek vizsgálata, Budapest, 2005, 9. https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12018/tezis_hun.pdf;jsessionid=D287A4C46B2860409B02EAAF99E6C5A5?sequence=2 (Letöltve: 2019. 08. 26.)

³ Pix (2005): i. m. 10.

mutatja jobban annál a ténynél, hogy 2016 júliusában az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (a továbbiakban: NATO) varsói csúcstalálkozóján hivatalosan is deklarálták, hogy a kibertér önálló hadszíntérnek, műveleti dimenzióknak tekinthető, a korábbi fizikai dimenziók mellett (szárazföldi, légi, tengeri, kozmikus).⁴ Ez azt jelenti, hogy a különféle kibertámadások komoly kihívásként értelmezhetők, továbbá számtalan – a hagyományos támadásokhoz hasonlóan – káros következményt idézhet elő napjaink társadalmaira nézve. Éppen ezért már a NATO kollektív védelmi feladatai között is megjelenik a kibervédelem.⁵

A fentebb említettek alapján megállapítható, hogy a kibertér a hadviselés minden területén létfontosságú szerepet tölt be. A jelen tanulmányban vizsgált lélektani műveletek hatékony és eredményes kivitelezéséhez is jelentősen hozzájárul a kibertér aktív felhasználása. A kibertérben számtalan új kommunikációs és egyéb eszköz áll a lélektani műveletek végrehajtásáért felelős személyek rendelkezésére, így ezek segítségével jelentősen javítható az e műveletek segítségével megvalósuló befolyásolás hatékonysága.

A lélektani műveletek megvalósítására számtalan eszközt és technikát használtak alkalmazásának kezdetétől fogva egészen napjainkig, a technológia és a rendelkezésre álló eszközök fejlettségétől függően. Míg korábban többek között a szórólapok, a hangosbeszélők, illetve a személyközi kommunikáció használata volt a legjellemzőbb, addig napjainkban, az új hálózatos infokommunikációs technológiák megjelenésének köszönhetően, számtalan új technika áll a rendelkezésre. Fontos megjegyezni, hogy a régebben elterjedt eszközök továbbra is alkalmazandók, a kibertér nyújtotta PSYOPS-módszerek csupán kiegészítik azokat. Abban az esetben, ha a kiberinfrastruktúra nem elérhető, a korábban alkalmazott technikák használhatók.

A lélektani műveletek alapvető célja a másik fél befolyásolása, amely eléréséhez számtalan, a kibertér felhasználásán alapuló módszer vehető igénybe, egyik jellemző formájuk az emberi tényező és az infokommunikációs eszközök gyengeségeit, illetve sérülékenységeit együttesen kihasználó támadási módszer a social engineering (a továbbiakban: SE). A social engineering módszerek alkalmazásával jelentősen növelhető a lélektani műveletek kivitelezéséhez szükséges információk megszerzésének mennyisége és minősége, továbbá ezen műveletek során végrehajtott befolyásolás minősége és hatékonysága.

Jelen tanulmány célja annak feltárása, milyen információk szükségesek a lélektani műveletek végrehajtásához, valamint hogyan és miért alkalmazhatók a social engineering információszerző technikái a PSYOPS során. További cél annak meghatározása, hogy mely – a kibertér felhasználásán alapuló – technikák segítségével érhető el a leghatékonyabban az információszerzés a lélektani műveletek során. Fontos kiemelni, hogy jelen tanulmányban kizárólag a civil környezetben megvalósuló lélektani műveletek során végrehajtott információszerzés alapjait határozom meg.

Az első pontban egy motivációs példán keresztül szemléltetem jelen tanulmány célját, a lehetséges kihívásokat, ezt követően az elméleti felvezetésben bemutatom a téma mélyebb vizsgálatához és megértéséhez szükséges alapvető definíciókat,

⁴ Warsaw Summit Communiqué, 2016. www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm (Letöltve: 2019. 08. 26.)

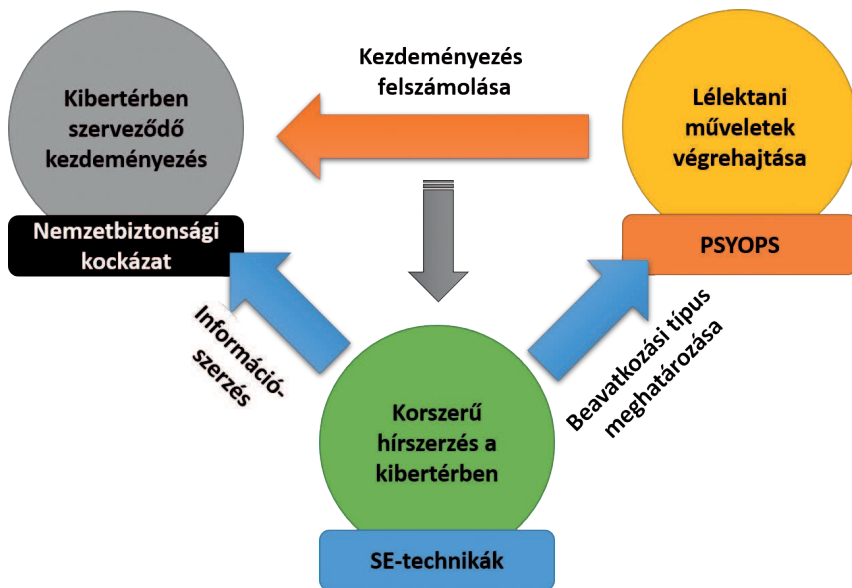
⁵ Uo.

háttérismereteket. Ezt követi a civil környezetben megvalósuló PSYOPS-hoz szükséges információszerezés alapjainak ismertetése, a kibertérben alkalmazható információszerző social engineering technikák bemutatása, majd pedig a motivációs példában említett célok és kihívások egy lehetséges feloldása, bővebb ismertetése.

Ahhoz, hogy a témával összefüggően a lélektani műveletekben és a social engineering információszerző lehetőségeinek minden részletre kiterjedő elemzése megvalósulhasson, nélkülözhetetlen a releváns hazai és nemzetközi szakirodalom mélyebb vizsgálata. A PSYOPS és az információszerző social engineering technikák kapcsolatát vizsgáló hazai szakirodalom igencsak hiányos, ezért jelen tanulmányban kísérletet teszek a két terület összefüggéseinek megállapítására. Néhány nemzetközi tanulmány kísérletet tesz a lélektani műveletek során alkalmazott social engineering módszerek vizsgálatára, ám az információszerezés szerepéről és az ehhez alkalmazandó technikákról kevés szó esik.

Motivációs példa

Jelen pontban egy motivációs példát mutatok be a témával kapcsolatos célok, illetve az esetleges kihívások könnyebb és átláthatóbb szemléltetése érdekében. E példa során felvázolt eseményeket, célokat, problémákat és kihívásokat az 1. ábra mutatja be.

1. ábra: Motivációs példa – SE-technikák felhasználása egy kezdeményezés felszámolására irányuló PSYOPS-tevékenységek során

Forrás: a szerző szerkesztése

Tegyük fel, hogy valamilyen kibertérben szerveződő kezdeményezés van kialakulóban, amely a hírszerzés jelentései szerint komoly aggályokat vet fel, és akár nemzetbiztonsági kockázatot is jelenthet az országra nézve. A nemzetbiztonság célja még a szerveződés korai fázisában felszámolni a kezdeményezést.

Elsődleges cél e kezdeményezések lélektani műveletekkel való megszüntetése. Ezen belül a pártolók lélektani eszközökkel történő bomlasztása, a tagok egymás ellen fordítása és a kezdeményezés felszámolása.

Problémát jelent, hogy a kezdeményezésben részt vevők száma rendkívül magas lehet, illetve a részvétel mögött álló szándék és az elszántság mértéke eltérő lehet. Kihívás ezen személyek, körök azonosítása és osztályozása. Ezt követően minél részletesebb információk megszerzése, egyfajta profil készítése a résztvevőkről. Továbbá nemcsak azokat érdemes megismerni, akik a kezdeményezés mellett állnak, hanem azokat is, akik bármilyen mértékben ellene vannak, hiszen ők hatékonyan felhasználhatók a kezdeményezés megszüntetése érdekében. Erre azonban nem nyújt megfelelő eszközkészletet a klasszikus hírszerzés.

Cél, hogy a klasszikus hírszerzési technikákat social engineering technikákkal kiegészítve alkalmazzuk, hogy a lélektani műveleteket haladéktalanul végrehajthassuk.

Elméleti felvezetés

Ahhoz, hogy értelmezni tudjuk a social engineering technikákkal megvalósítható kibertérben zajló lélektani műveletek végrehajtásához szükséges információszerzés lehetőségeit, illetve ennek fontosságát, mindenképpen ismernünk kell a releváns fogalmakat, jelenségeket. A különféle fogalmaknak számtalan meghatározása létezik, jelen fejezetben a tanulmány szempontjából általam legkifejezőbbnek ítélt és jelen cikkben alkalmazott definíciókat mutatom be.

Az első ilyen fogalom a *kibertér*, hisz ez jelenti azt a közeget, ahol jelen esetben a lélektani műveletek megvalósulhatnak. A kibertér meghatározására számtalan definíció létezik, a következőkben ismertetek belőlük néhányat.

A kibertérrel kapcsolatban általában az a vélemény, hogy az egész világra kiterjedő, globalizáló közeg, bárholonnan el lehet érni, ha rendelkezésre áll a technikai apparátus és annak működtetéséhez szükséges pénz. A kibertér használatával együtt járó társadalmi, politikai és gazdasági előnyök a hagyományos térbeli és társadalmi megoszlások mentén helyezkednek el, hiszen az internetes hozzáférés nagy területi és társadalmi egyenlőtlenségeket eredményez.⁶

Egy másik megfogalmazás szerint az elektronikus információs rendszerek és infrastruktúrák, valamint az e rendszereken keresztül adatok és információk formájában megjelenő társadalmi és gazdasági folyamatok együttesét nevezzük kibertérnek.⁷

A napjainkban elterjedt általános nézet alapján a kibertér egy olyan sajátos közeg, környezet, amely a számítógép-hálózatokkal, az internettel, az ezeken keresztül továbbított információkkal, valamint a felhasználókkal van összefüggésben. Azt azonban

⁶ Mészáros Rezső: A kibertér társadalomföldrajzi megközelítése, *Magyar Tudomány*, 48 (2001/7), 769–779.

⁷ 2013. évi L. törvény az állami és önkormányzati szervek elektronikus információbiztonságáról, 1. § (1) bek.

fontos kiemelni, hogy a vezeték nélküli kommunikációs technológiák rohamos fejlődésének köszönhetően ez a fogalom kibővült, megjelenik benne az elektromágneses tartomány, hiszen a felhasználók nagy része a hálózathoz és így az internethez való csatlakozásra jelentős mértékben a vezeték nélküli rádiófrekvenciás kapcsolatot használja.⁸

A lélektani műveletek lehetséges információszerező eszközeinek mélyebb vizsgálatához mindenképp szükséges megemlíteni a kibertér katonai értelmezését is, hiszen egyrészt ezek sokkal tágabb meghatározást foglalnak magukban, másrészt pedig ez az a közeg, amelyben a lélektani műveleteket végrehajtják.

A NATO értelmezése szerint a kibertér egy komplex dinamikus környezet, a működési környezet (operating environment) egyik összetevője, amely az elektromágneses spektrummal függ össze és kulcsfontosságú minden szárazföldi, tengeri, légi és kozmikus katonai művelet szempontjából. A kibertér sokkal többet jelent az internetnél.

A kibertér három (fizikai, logikai, kibernemlékesség) rétegre tagolható. A fizikai réteget a különféle fizikailag megfogható eszközök, infrastruktúrák, rendszerek és rendszerelemek alkotják, míg a logikai réteg a hálózat virtuális tere, amely alapvetően a kibertér nem megfogható elemeit tartalmazza (például szoftveralkalmazások). A kibernemlékesség réteg a social engineering és a PSYOPS szempontjából különösen hangsúlyozandó, hiszen e tevékenységek végrehajtása során a középpontban az e réteget alkotó tényezők állnak, voltaképpen megszemélyesíti magát a kibertérre, a hálózat felhasználóinak digitális reprezentációjaként is értelmezhető. Ebben a rétegben jelenik meg a kibertér egyes szereplőinek ama személyazonosság, amelyet például manipulálásra, információszerezésre is felhasználnak. Mindezt úgy, hogy közben a valós személyazonosságuk, hovatartozásuk rejtve marad. A kibernemlékesség-rétegbe sorolhatók a hálózaton lévő személyek, a felhasználók hálózathoz kapcsolódó saját, személyi infokommunikációs eszközei, és a hálózaton lévő személyek kapcsolati hálójai, interakciói.⁹

Az *információ* szerepének felértékelődése megkérdőjelezhetetlen, a mindennapi életben és a hadviselésben egyaránt kiemelt jelentőséggel bír. Az információ értelmezésére számtalan meghatározás létezik, nincs egységes meghatározása. Az állami és önkormányzati szervek elektronikus információbiztonságáról szóló 2013. évi L. törvény szerint az információ bizonyos tényekről, tárgyakról vagy jelenségekről hozzáférhető formában megadott tapasztalat, megfigyelés, vagy ismeret, amely valakinek a tudását, ismeretkészletét, annak rendezettségét átalakítja, megváltoztatja, illetve befolyásolja, továbbá bizonytalanságát csökkenti vagy megszünteti.¹⁰

A megfelelő mennyiségű és minőségű releváns információ megszerzésével számtalan előnyhöz juthat annak birtoklója, hisz nemcsak a döntéshozatal során felmerülő bizonytalanságok csökkentését eredményezi, hanem jelentősen hozzájárul a különféle problémák megoldásához is. Ezek alapján megállapítható, hogy a megfelelő információk megszerzése egyfajta előnyt biztosít a katonai műveletek során is. Ezt *információs fölénynek* hívjuk, amelynek kialakítása lehetővé teszi birtoklója számára, hogy

⁸ Haig Zsolt: Információs műveletek a kibertérben, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018, 219–228.

⁹ Haig (2018): i. m. 229–232.

¹⁰ 2013. évi L. törvény az állami és önkormányzati szervek elektronikus információbiztonságáról. 1. § (1) bek.

a különféle infokommunikációs rendszereit és azok képességeit kihasználva a társadalmi élet különböző területein előnyre teygen szert, illetve az éppen kialakult helyzetet úgy alakítsa és irányítsa, hogy mindemellett a másik fele megfossza ezen képességeitől.¹¹

A kibertér és az információ definícióinak tisztázását követően az információs műveletekkel kapcsolatos alapvető fogalmak kerülnek ismertetésre.

Az *információs műveletek* azon koordinált, összehangolt tevékenységeket jelentik, amelyek a szembenálló fél információinak, információs folyamatainak és információs rendszerei működésének korlátozására, befolyásolására irányulnak, politikai és katonai célok elérése érdekében. Mindezt úgy, hogy eközben a saját hasonló folyamatokat, rendszereket hatékonyan kihasználják és megóvják.¹²

A következő fontos fogalom a *lélektani műveletek*. Ezen fogalom meghatározására számos definíció ismert, a NATO-doktrínában található meghatározása szerint „*olyan tervezett tevékenységek, amelyek a célközönség felé irányított kommunikációs módszereket és egyéb eszközöket alkalmaznak annak érdekében, hogy befolyásolják a politikai és katonai célok elérésére hatással lévő észlelési, megértési folyamatot, az attitűdöt és magatartást.*”¹³ Ezek alapján a lélektani műveletek elsődleges célja, hogy hatást gyakoroljon és befolyásolja a tevékenység célcsoportjának szándékát, jövőbeli terveit, továbbá viselkedését, magatartását politikai, illetve katonai célok megvalósítása érdekében. Ezek elérésére számtalan kommunikációs és egyéb eszköz alkalmazható, amely kiválasztása nagy mértékben függ attól, hogy milyen típusú célcsoporttal szemben kívánják alkalmazni, illetve, hogy milyen cél elérése érdekében.

Egy másik meghatározás szerint a lélektani műveletek fogalma olyan előre megtervezett tevékenységeket jelöl, amelyek béke, válság és háború időszakában egyaránt az ellenséges, a semleges, a baráti és a saját közegekre irányulnak. Eme tevékenységek politikai és katonai célok elérése érdekében hatást gyakoroljanak az érintett célcsoportok pszichikumára, cselekvésére, magatartására és viselkedésére.¹⁴

Jelen tanulmány célja annak vizsgálata, hogyan használhatók a social engineering információszerző technikák a lélektani műveletek során, éppen ezért mindenképp szükséges kitérni a social engineering fogalmára is.

Az emberi tényező és az infokommunikációs eszközök gyengeségeit, illetve sérülékenységeit együttesen kihasználó támadási módszer a *social engineering*. Ez a technika az ember megtévesztésével, kihasználásával és manipulálásával teszi lehetővé belső és bizalmas információk megszerzését.

Kevin D. Mitnick, az egyik leghíresebb hacker, a social engineering nagymestere *A legendás hacker* című könyvében így határozza meg a social engineering fogalmát:

„A social engineering a befolyásolás és rábeszélés eszközeivel megtéveszti az embereket, manipulálja vagy meggyőzi őket, hogy a social engineer tényleg az, akinek

¹¹ Haig Zsolt – Kovács László: Kritikus infrastruktúrák és kritikus információs infrastruktúrák, 2012, 108. <http://hdl.handle.net/11410/285> (Letöltve: 2019. 01. 19.)

¹² Haig Zsolt: Az információs műveletek, a SIGINT és az elektronikai hadviselés kapcsolatrendszere, *Felderítő Szemle*, Különszám, 6 (2007) 32. <http://knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2007-konferencia.pdf> (Letöltve: 2019. 01. 19.)

¹³ Haig (2018): i. m. 262–263.

¹⁴ Pix (2005): i. m. 10.

mondja magát. Ennek eredményeként a social engineer – technológia használatával vagy anélkül – képes az embereket információszerezés érdekében kihasználni.¹⁵

A következő fejezetben kifejtem, hogy miért és hogyan alkalmazhatók eredményesen a social engineering információszerező technikái a lélektani műveletek előkészítése és végrehajtása során.

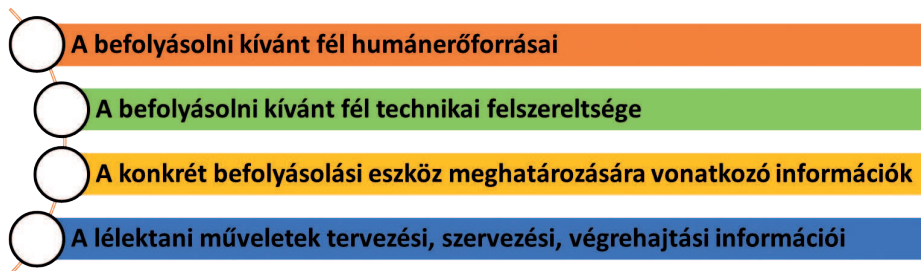
A lélektani műveletek végrehajtásához szükséges információszerezés alapjai

Felmerül a kérdés, hogy napjainkban, amikor már a technológia robbanásszerűen fejlődik, naponta jelennek meg új és új fejlesztések, eszközök, akkor mégis miért éppen egy állandóan változó, sokszor kiszámíthatatlan támadási módszert kívánunk alkalmazni a lélektani műveletek során? A social engineering fontossága abban rejlik, hogy az e támadási technikák által nyújtott előnyök tökéletesen felhasználhatók a lélektani műveletek során. A social engineering a manipuláció segítségével képes információt szerezni, amely a lélektani műveletek megtervezése és kivitelezése során egyaránt elengedhetetlen. A social engineering általi információszerezés célja a megfelelő célcsoport és befolyásoló-eszköz kiválasztása, illetve, hogy ez az eszköz képes-e megvalósítani a célszemélyek manipulálását. Tehát maga a social engineering arra a kérdésre is választ ad, hogy egyáltalán végrehajtható-e.

A lélektani műveletek végrehajtásához szükséges információk típusai

Ahhoz, hogy a civil környezetben megvalósuló lélektani műveletek eredményesen végrehajthatók legyenek, első lépésként meg kell szerezni azokat a releváns információkat, amelyek a kivitelezéshez feltétlenül szükségesek. A lélektani műveletek megtervezése időigényes feladat, sok feltételt és szempontot kell megvizsgálni. Annak érdekében, hogy a terv minden részletre kiterjedjen, és biztosítsa a befolyásoló tevékenység eredményes végrehajtását, minél teljesebb, pontosabb, hitelesebb, továbbá naprakész és releváns információk megszerzése a cél. Ahhoz, hogy ez megvalósulhasson, elengedhetetlen a megszerzendő információk konkrét meghatározása és csoportosítása, így a következőkben egy általam javasolt kategorizálást ismertetek a 2. ábra segítségével.

¹⁵ Kevin D. Mitnick – William L. Simon: A legendás hacker, A megtévesztés művészete, Perfact-Pro, Budapest, 2003, borító.

2. ábra: A lélektani műveletek végrehajtásához szükséges információk csoportosítása

Forrás: A szerző saját szerkesztése

A befolyásolni kívánt fél alatt érthetjük a szemben álló ellenséges csapatokat, a semleges közeget, a baráti erőket és a saját csapatokat egyaránt.¹⁶ A lélektani műveletek végrehajtása előtt elengedhetetlen a célcsoport pontos meghatározása, hiszen ennek segítségével lehet személyre szabott befolyásoló tevékenységet végrehajtani. Nem mindegy, hogy ellenséges erőket vagy saját csapatainkat kívánjuk saját céljaink szerint irányítani, továbbá a befolyásolás módja jelentősen függ attól, hogy az milyen célcsoportra irányul.

A *befolyásolni kívánt fél humánerőforrására vonatkozó információk* sokrétűek lehetnek. Ide tartozik többek között az emberek morális állapota, az általuk követendő erkölcsi, viselkedési normák, valamint a különféle rutinhelyzetekben általuk tanúsított magatartás is. Ezen kívül ide sorolható még, hogy az adott célcsoportnak milyen szándékai vannak cselekményei hátterében (például ellenállás, együttműködés), továbbá milyen jövőbeli terveik vannak.

A *technikai felszereltségre vonatkozó információk* magukba foglalják a befolyásolni kívánt fél számára fizikailag rendelkezésre álló infokommunikációs eszközöket, információs rendszereket és infrastruktúrákat, amelyek hasznos információt nyújthatnak számunkra arra vonatkozóan, hogy milyen eszközökön, felületeken keresztül lehet megvalósítani a legeredményesebben a befolyásolást. Ezen kívül fontos az adott rendszer felépítésére, működésére vonatkozó adatok, és a rendszerhez csatlakozó eszközök jellemzőinek megszerzése is. Abban az esetben, ha sikerül azonosítani az informatikai rendszer vagy az infokommunikációs eszközök sebezhetőségeit, akkor ezen információk segítségével meghatározható, hogy a rendszer mely pontján lehet megvalósítani például egy esetleges social engineering támadást további bizalmas és belső információk megszerzése, illetve a befolyásolás sikeres végrehajtása érdekében, vagy akár magát a befolyásolást is. Azt azonban mindenképp érdemes kiemelni, hogy a technikai felszereltségre vonatkozó információk rendkívül fontos szerepet töltenek be a sikeres befolyásolás megvalósításában, ennek ellenére a social engineering nem képes ezen

¹⁶ Pix (2005): i. m. 10.

információk teljes körű megszerzésére, csupán egyes aspektusai tárhatók fel annak segítségével.

A konkrét befolyásolási eszköz meghatározására vonatkozó információk ölelik fel a konkrét befolyásolási tevékenység lehetséges eszközeit, vagyis azokat a módszereket, amelyek a célcsoport manipulálására alkalmasak. Ezen információk nemcsak a konkrét eszközök meghatározását foglalják magukba (például televízió, rádió, vagy közösségi oldalak), hanem a célcsoportra jellemző azon ismereteket, jellemvonásokat is, amelyek arra utalnak, hogy milyen módon, milyen technikával lehet befolyásolni őket. Például milyen infokommunikációs eszközöket alkalmaznak, milyen eszközhasználati szokásaik vannak, a befolyásolni kívánt fél csapataiban milyen generációs megoszlás figyelhető meg, milyen hajlandósággal rendelkeznek az ismeretek befogadására és számtalan további, a célcsoportra jellemző információ gyűjthető. Ezen információkból hasznos következtetések vonhatók le arra vonatkozóan, hogy mely eszköz a legalkalmasabb a hatékony befolyásolás elérése érdekében.

A lélektani műveletek tervezési, szervezési, végrehajtási információi alatt a konkrét lélektani művelet kivitelezéséhez szükséges technikai, személyi, tárgyi és pénzügyi feltételeire vonatkozó ismereteket értjük. Ezek egy része külön információszerző tevékenységet igényel, míg másik részét a már korábban megszerzett három célinformáció-csoport alapján határozzák meg. A befolyásolás végrehajtásához szükséges technikai feltételek tartalmazzák az infrastruktúra meglétét, többek között a különféle infokommunikációs eszközöket, hálózati eszközöket, vezeték nélküli hálózatokat és az energiát is. A személyi feltétel magába foglalja a befolyásolás megvalósításának egyik elengedhetetlen feltételét, vagyis azokat a személyeket, akik a befolyásoló tevékenységet végrehajtják. A tárgyi feltételek a lélektani műveletek kivitelezéséhez szükséges eszközöket, berendezéseket, szervereket és szoftvereket jelentik. A pénzügyi feltételek az előbb említettek beszerzéséhez, megszervezéséhez szükséges anyagi forrásokat jelölik.

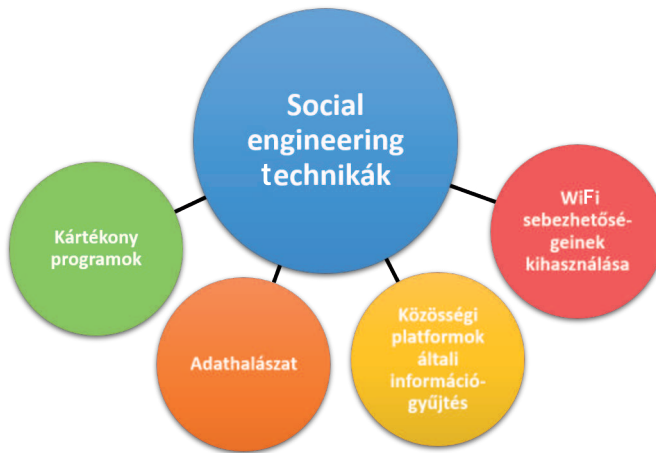
Ezen információk megszerzését követően lehet összeállítani a lélektani műveletek konkrét és végleges végrehajtási tervét, amely az előbbieken alapján tartalmazza a kivitelezők körét, az ehhez szükséges technikai, infrastrukturális, tárgyi, pénzügyi feltételeket, a támadás konkrét időpontját, helyét, cselekvési tervét és a támadás konkrét célját. A fentebb említett információk megszerzésére tökéletesen alkalmazhatók a social engineering egyes információszerző technikái.

Információszerzésre alkalmas social engineering technikák

A következőkben a kibertér nyújtotta lehetőségek segítségével működő social engineering általi információszerzést fejtem ki, a teljesség igénye nélkül.

Az alábbi, 3. ábra szemlélteti az információszerzésre alkalmas, kibertérben megvalósuló lehetséges social engineering technikákat, amelyek a következők lehetnek:

- adathalászat,
- kártékony programok,
- WiFi sebezhetőségei, és a
- közösségi platformok általi információgyűjtés.

3. ábra: A kibertérben alkalmazható információszerző social engineering technikák

Forrás: A szerző saját szerkesztése

Adathalászat

Az adathalászat, más néven phishing, lényege abban rejlik, hogy az adathalászok a felhasználókat, valamilyen elektronikus csatornán keresztül, – például e-mailben, azonnali üzenetben, vagy éppen szalagcím-hirdetésekből – egy látszólag teljesen eredeti, valójában pedig egy hamis weboldalra irányítják, ahol arra kérik, hogy adja meg bizalmas adatait. Az adathalászatnak számos válfaja van, aszerint, hogy milyen módon, milyen elektronikus csatornán keresztül invitálják a felhasználót a hamis weboldalra.¹⁷ Létezik hamis üzenetek és weboldalak általi, sms alapú, telefonos, valamint eltérítéssel adathalászat, a cél minden esetben bizonyos információk megszerzése különféle platformok segítségével. Ezek rendkívül hasznosak lehetnek a lélektani műveletek szempontjából, hiszen számtalan hasznos információ megszerzhető e technikák segítségével.

Kártékony programok

A kártékony programnak vagy másnéven rosszindulatú szoftvernek (malware – Malicious Software) tekinthetők azok a szoftverek, amelyek célja bizonyos információk megszerzése, módosítása, törlése, megsemmisítése, valamint engedély nélküli tevékenységek

¹⁷ Muha Lajos – Krasznay Csaba: Az elektronikus információs rendszerek biztonságának menedzselése, NKE, Budapest, 2014, 51.

végzése. Az esetek jelentős hányadában ezek a programok a felhasználó engedélye és tudta nélkül kerülnek az eszközeire. A malware-ek csoportjába sorolhatók a vírusok, férgek, trójai programok, kémprogramok, zsarolóprogramok, flooderek, dropperek, ál vírusírtók, rootkitek, keyloggerek, backdoor programok és számos további rosszindulatú program.¹⁸

A kibertérben folytatott lélektani műveletek során megvalósuló információszerezésre számtalan kártékony program alkalmazható. Ilyenek például a keylogger programok, amelyek billentyűzet naplózására alkalmas programok, amelyek segítségével számtalan hasznos információ megszerezhető, mint a különféle azonosítók, felhasználónevek, jelszavak, tulajdonképpen szinte bármi, amit leütnek az adott infokommunikációs eszköz billentyűzetén. De ide sorolhatók még többek között a vírusok, trójai programok, férgek, zsarolóvírusok, kémprogramok, amelyek károsíthatják, illetve törölhetik és módosíthatják a számítógépek vagy egyéb infokommunikációs eszközök, illetve a merevlemezek adatait. Ezenkívül nemcsak távoli elérést biztosíthatnak idegeneknek, hanem rendszeradminisztrációs jogok megszerzését is lehetővé tehetik, ezáltal számtalan bizalmas információ megszerzésére is alkalmasak.

E kártékony programok social engineering technikákkal könnyedén eljuttathatók a célszemélyhez vagy célcsoporthoz. Érkezhetnek levelek csatolmányaként, amikor a támadó valamilyen figyelemfelkeltő, érdekes tárgyat (szexuális tartalom, akciós ajánlatok, játék, sport) ír az üzenetbe, hogy a felhasználó biztosan megnyissa az üzenetet és a mellékletet egyaránt. Eljuthatnak a célszemélyhez különböző kétes eredetű letöltőoldalakon keresztül is. Ezek az oldalak általában ingyenesen kínálnak vonzó tartalmat (videókat, képeket, zenét, filmet) a felhasználó számára, amelynek letöltésével a kártékony program is feltelepül.¹⁹ Ezen kívül könnyen terjeszthetők a rosszindulatú programok a baiting technika segítségével is. A baiting magyarul oda-csalogatást jelent, különféle csalikkal, amikor is valamilyen adathordozót (pendrive, CD, DVD, okostelefon) „véletlenül” szétszórnak, elhagynak.²⁰ Amikor a gyanútlan felhasználó csatlakoztatja a számítógépéhez az eszközt, hogy kiderítse, kié lehet vagy mi található rajta, az adathordozó-eszközön található fájl megnyitásával már települ is a kártékony program, amelynek segítségével számtalan bizalmas információ megszerezhető. Ezen kívül a WiFi-hálózat gyengeségeit és az okostelefon-alkalmazások jogosultságkezelését kihasználva is megvalósulhat a kártékony program terjesztése.

A WiFi-hálózat sebezhetőségeinek kihasználása

A WiFi-hálózat gyengeségeinek kihasználása nemcsak a rosszindulatú szoftverek terjesztésére alkalmas, hanem további információk megszerzésére is. Ez megvalósítható többek között úgy, hogy azzal tévesztik meg a célszemélyt, hogy egy az eredetivel (a hálózat nevével is) szinte teljesen megegyező, nagy jelerősségű csatlakozási pontot

¹⁸ Haig Zsolt: Számítógép-hálózati hadviselés rendszere az információs műveletekben, *Bolyai Szemle*, 15 (2006/1) 54–73. <http://hdl.handle.net/11410/1931> (Letöltve: 2018. 10. 19.)

¹⁹ Oroszi Eszter: Social Engineering, 2008, 50. <http://docplayer.hu/3827943-Social-engineering-az-emberi-eroforras-mint-az-informaciobiztonsag-kritikus-tenyezoje.html> (Letöltve: 2019. 09. 23.)

²⁰ Muha–Krasznay (2014): i. m. 52.

hoznak létre, ezáltal a felhasználó nem biztos, hogy meg tudja különböztetni a két hálózat közötti különbséget, így automatikusan a nagyobb jelerősségű hotspothoz fog kapcsolódni a kényelmesebb internetelés érdekében.²¹ Amint a gyanútlan felhasználó rácsatlakozik erre a csatlakozási pontra, már könnyedén megfigyelhetők és naplózhatók az általa küldött és fogadott adatok. Ez nemcsak azért rendkívül veszélyes, mert ennek segítségével számtalan bizalmas információ megszerzhető, hanem azért is, mert tökéletes alapként szolgálhat a profilozáshoz is. A hatékony lélektani műveletek megvalósítását elősegíti a befolyásolni kívánt félről alkotott profil, hiszen ennek segítségével következtetéseket és előrejelzéseket is le lehet vonni nemcsak a személyükről, tulajdonságaikról, hanem a lehetséges jövőbeli cselekvéseikről is.

A WiFi-hálózatok veszélyei közé sorolható a közbeékelődéses támadás is vagy más néven man in the middle támadás. A módszer lényege, hogy a támadó annak érdekében, hogy elfoghassa, lehallgathassa, esetleg módosíthassa a célszemélyek közötti kommunikációt, megszakítja vagy átirányítja, majd beékeli magát a kommunikációs csatornába, és mindkét fél irányába azt mutatja, hogy ő a másik fél, vele kommunikálnak.²² Ennek segítségével nemcsak bizalmas információk megszerzésére van lehetőség, hanem akár a befolyásolás megvalósítására is, hiszen a másik fél nem sejti, hogy valójában valaki mással kommunikál, így könnyedén átadhatók hamis információk a szemben álló fél számára.

Ezen kívül érdemes még megemlíteni azt az esetet is, amikor a célszemély nem tiltja le a fájlmegosztást. Ez nemcsak a korábban említett rosszindulatú programok terjesztésére alkalmas, hanem a fájlok ellopására is, hiszen mások számára is elérhetővé válnak a hálózaton. Ezáltal a támadó nemcsak lemásolhatja az eszközön lévő fájlokat, de fel is tölthet fertőzött fájlokat vagy kártékony programokat az eszközre, illetve hozzáfér minden információhoz, amit a felhasználó elküld az interneten, így nevezetesen az e-mailekhez, bankkártyaadatokhoz, azonosítókhoz, felhasználónevekhez vagy jelszavakhoz.²³

A fentebb említetteken kívül számtalan további olyan nem legális WiFi-n keresztüli információszerző, megfigyelő módszer létezik, amelyek segítséget nyújthatnak a szemben álló félnek és szándékainak előrejelzését szolgáló információk megszerzésében.

Közösségi platformok általi információgyűjtés

A népszerűbb közösségi oldalak kitűnő kiindulópontot jelenthetnek, hiszen a befolyásolni kívánt célcsoport tagjairól számos személyes információ begyűjthető.²⁴ A közösségi hálózatok általi információszerzés különösképp kedvező a befolyásoló fél számára, hisz ezek segítségével kis költséggel nagy mennyiségű információ szerezhető meg. Éppen ezért és az egyre növekvő alkalmazási kör miatt tökéletes kiindulási alapként szolgálnak

²¹ Steve Watts: Secure authentication is the only solution for vulnerable public wifi, *Computer Fraud & Security*, (2016/1) 18–20. (Letöltve: 2019. 01. 22.)

²² Stacy Prowell – Rob Kraus – Mike Borkin: Man-in-the-Middle. Seven Deadliest Network Attacks, 2010, 101–120.

²³ Kovács Marcell: A nyílt Wi-Fi hálózatok veszélyei, 2016, <https://blog.crosssec.com/a-nyilvanos-wi-fi-halozatok-veszelyei> (Letöltve: 2019. 01. 24.)

²⁴ Leitold Ferenc: Sebezhetőségvizsgálatok a gyakorlatban, NKE, Budapest, 2014, 12.

a lélektani műveletek előkészítéséhez vagy akár megvalósításához is. A támadó nemcsak a célszemély személyes adatait és elérhetőségeit (e-mail cím, esetleg telefonszám, lakhely), hanem számos egyéb információt is megszerezhet. Gondoljunk csak arra, hogy első kézből láthatja az ismerőinek, családtagjainak, barátainak nevét, akik nevében egy kártékony programmal megfertőzött üzenetet is küldhet. Sokan megjelenítik a születési dátumukat, és gyakran posztolnak a családtagjaikról, kedvenc háziállatukról, amelyek akár az áldozat jelszávára is utalhatnak. A jelszó megszerzésével pedig nemcsak a célszemély profilja, hanem a közvetlen üzenetváltások, a különféle fórumokon, esetleg bizalmas csoportokban közzétett bejegyzései is hozzáférhetővé válnak, amely rendkívül hasznos lehet a konkrét befolyás megvalósítására és a célszemélyek szándékainak meghatározására nézve. Fontos megemlíteni azt is, hogy a közösségi portálok nemcsak az információgyűjtésre alkalmasak, hanem kártékony program csatolására, például egy üzenetben elküldött link vagy fájl formájában, amire, ha rákattint a felhasználó, már aktiválódik is a kártékony program. Ezen kívül számos további social engineering információszerző technika létezik, amelyek felhasználásával jelentősen növelhető a lélektani műveletek során végrehajtott befolyásolás hatékonysága, de terjedelmi okok miatt jelen tanulmányunk nem célja ezek bemutatása.

Fontos, hogy e technikák a civil környezetben használhatók, a katonai műveletekben nem alkalmazhatók, mert a katonai vezetési, irányítási rendszerek nem erre épülnek.

Social engineering technikák alkalmazása motivációs példán

A korábbiakban ismertettem egy motivációs példát, a téma mélyebb vizsgálatához szükséges alapvető fogalmakat és a lélektani műveletek végrehajtásához szükséges információk körét, valamint az ezek megszerzésére alkalmas social engineering technikákat. Jelen pontban bemutatom, hogy a motivációs példában felvázolt esetben a fentebb ismertetett social engineering technikák hogyan alkalmazhatók.

A motivációs példa szerint egy a kibertérben szerveződő kezdeményezés van kialakulóban, amelynek felszámolásához lélektani műveletek megvalósítására van szükség. Ahhoz, hogy tudjuk milyen célcsoportra irányuljon a PSYOPS-művelet, mindenképp szükséges a kezdeményezés résztvevőinek meghatározása, osztályozása és profil készítése, annak érdekében, hogy minél személyre szabottabban valósulhasson meg a befolyásolás. A klasszikus hírszerzés mellett a social engineering technikák hatékonyan alkalmazhatók a releváns információk megszerzésére.

Az *első lépés* a kezdeményezés lehetséges résztvevőinek azonosítása. Ennek megvalósítására alkalmazható social engineering módszer a közösségi portálok általi információgyűjtés, aminek több típusa létezik. A különféle közösségi oldalak segítségével információ szerezhető egy adott téma iránt érdeklődő személyek köréről, többek között az ilyen témával kapcsolatos személyes adatlapok, oldalak, csoportok és fórumok vizsgálatával. Ezáltal nemcsak a személyek azonosítására, hanem osztályozására is lehetőség nyílik. Priorizálható, hogy az adott személy mennyire komolyan érdeklődik, mennyire elhivatott a téma iránt vagy esetleg mennyire ellenzi e normákat és ideológiát, esetleg semleges-e. Ennek segítségével osztályozhatók az emberek aszerint, hogy befolyásolhatók-e vagy sem. Ez azért fontos, mert ez alapján választható ki a pontos célcsoport és a befolyásolásra

alkalmas módszer. A közösségi oldalak segítségével információ szerezhető meg az esetleges résztvevők jelleméről, személyes tulajdonságairól, ami elengedhetetlen a hatékony befolyásoláshoz. Mindezek meghatározásához segítséget nyújthat a célszemély adatlapja, hozzászólásai, csoporttagságai, bejegyzései, továbbá, hogy milyen oldalak kedvelője. Ezek segítségével profil készíthető a célcsoport tagjairól, amely egyfajta előrejelzésként szolgálhat az emberek viselkedését és magatartását illetően, továbbá következtetések vonhatók le szándékaik, jövőbeli tevékenységeik vonatkozásában.

A *második lépés* az így meghatározott célcsoport határozottan érdeklődő személyeinek további profilozása, például álprofil létrehozásával, illetve a hamis weboldalak és üzenetek útján megvalósuló adathalászat segítségével. Ezen adathalászat végrehajtásával megállapítható, hogy az adott személy mennyire megtéveszthető vagy befolyásolható, ami azért rendkívül fontos, mert az ilyen típusú személyek könnyebben manipulálhatók. A cél olyan emberek kiszűrése, akik mohók, pénzéhesek, bedőlnek a megtévesztő ajánlatoknak. Ennek érdekében nyereményjáték meghirdetésére kerül sor, amelyet célzott hirdetésekkel reklámoznak a különféle weboldalakon, közösségi platformokon. Ez az adathalászat (phishing) konkrét megvalósítása.

Ezen kívül ebben a lépésben kerülhet sor a kezdeményezés irányvonalát támogató álprofil létrehozására, hiszen a privát üzenetváltások segítségével további információk gyűjthetők. Ez alapján kiszűrhető, hogy az adott személy mennyire elkötelezett és milyen az irányvonalhoz kapcsolódó szándékai vannak. E lépés eredményeként a célcsoport olyan szintű leszűkítése valósítható meg, amely segítségével a belső körhöz tartozó tagok kiléte körvonalazódik.

A *harmadik lépésben* valósul meg a belső kör konkrét szándékaival, terveivel kapcsolatos információk megszerzése, amelyre hatékonyan alkalmazhatók a kártékony programok terjesztésén alapuló és a WiFi gyengeségeit kihasználó social engineering technikák. Mindkét módszer segítségével felfedhetők olyan információk, amelyek a közösségi oldalakon rejtve maradnak. Kártékony programok terjesztésével és aktiválásával információ szerezhető a célcsoport elszántságának mértékéről, a belső körhöz tartozó további tagokról, egy esetleges csoportosulás, támadás tényéről, illetve részleteiről. Ezenkívül a technikai felszereltségre vonatkozóan is gyűjthetők adatok, azonban fontos kiemelni, hogy ez nem terjed ki minden részletre, csupán alapszűkítő információk (például milyen eszközt használnak) szerezhetőek meg. A WiFi gyengeségeit kihasználó módszer esetében két technikát érdemes megemlíteni. A man in the middle támadás segítségével lehallgatható a két fél közötti kommunikáció, továbbá hamis, téves üzenetek is továbbíthatók, hiszen e támadás előnye, hogy a másik fél még csak nem is sejtí, hogy valójában valaki mással kommunikál, így hitelesnek véli a kapott üzenetet. A másik technika a fájlmegosztás letiltásának hiánya, ami hozzájárulhat a fájlok eltulajdonításához vagy akár egy kártékony program terjesztéséhez.

Ezen információk megszerzését követően kerülhet csak sor a lélektani műveletek végrehajtására irányuló tervek pontosítására, véglegesítésére, a konkrét befolyásoló eszköz kiválasztására és a megvalósítás megszervezésére, hogy a feltételezett kezdeményezést felszámoljuk.

Összefoglalás

A lélektani műveletek rendkívül fontos szerepet játszanak a hadviselésben és a civil környezetben egyaránt, hiszen segítségükkel a háborús, katonai konfliktusok, fegyveres összecsapások elháríthatók és megelőzhetők, illetve a civil és politikai célok megvalósulása elérhető. Éppen ezért a legfőbb cél e műveletek eredményességének biztosítása, aminek megvalósításához elengedhetetlen a végrehajtáshoz szükséges információk megszerzése. Ennek elérésére tökéletesen alkalmazható számos social engineering módszer.

Jelen tanulmány összegezte a kibertérben megvalósuló lélektani műveletek tervezéséhez és végrehajtásához szükséges információk megszerzésére alkalmas lehetséges social engineering technikákat. Ennek célja az volt, hogy feltárja a lélektani műveletek során megvalósítandó befolyásolás eredményes kivitelezéséhez szükséges információk megszerzésének egyes lehetőségeit, és meghatározza ezen információk kategóriáit. Ennek érdekében egy motivációs példa segítségével szemléltettem a téma aktualitását, fontosságát és szükségességét, majd bemutattam azokat a háttérismereteket, amelyek elősegítik a kibertérben zajló lélektani műveletek tervezéséhez és végrehajtásához szükséges információszerezés lehetőségeinek értelmezését. Ezt követően azonosítottam és osztályoztam a lélektani műveletek eredményes végrehajtásához szükséges információkat, illetve meghatároztam az ezen információk megszerzésére alkalmas social engineering módszereket. A továbbiakban a korábban felvázolt motivációs példában meghatározott célok és kihívások mentén mutattam be a példa egy lehetséges megoldását. Ennek keretében a példa segítségével szemléltettem milyen információk megszerzése szükséges a lélektani műveletek tervezése és végrehajtása során, továbbá, hogy ezek milyen konkrét social engineering technikákkal szerezhetők meg.

Összegezve a lélektani műveletek fontossága vitathatatlan, megvalósítása és kimenetele nagymértékben befolyásolja a katonai műveletek további lefolyását. Segítségével elkerülhető a fegyveres konfliktus kialakulása, illetve folytatása, így kulcsfontosságú a végrehajtás eredményessége. A sikeres befolyásolás kivitelezéséhez pedig nélkülözhetetlen a tervezés és a megvalósítás során egyaránt a releváns információk megszerzése. Megállapítható, hogy a kibertéri technikák számtalan új lehetőséget nyújtanak az információszerező képesség bővítésére, hiszen az egyre újabb és újabb technikák, technológiák lehetővé teszik, hogy minél több, pontosabb, teljesebb, illetve hitelesebb információt szerezhessünk meg. E technikák segítségével rövid idő alatt nagy mennyiségű információ gyűjthető kevés erőforrás felhasználásával, költséghatékonyan. Mindemellett kijelenthető, hogy a social engineering széles eszköztárának köszönhetően hatékonyan alkalmazható a lélektani műveletek során.

Felhasznált irodalom

2013. évi L. törvény az állami és önkormányzati szervek elektronikus információ-biztonságáról.
- Haig Zsolt: Számítógép-hálózati hadviselés rendszere az információs műveletekben, *Bolyai Szemle*, 15 (2006/1), 54–73. <http://hdl.handle.net/11410/1931> (Letöltve: 2018. 10. 19.)

- Haig Zsolt: Az információs műveletek, a SIGINT és az elektronikai hadviselés kapcsolatrendszere. *Felderítő Szemle, Különszám* (2007) 27–48. <http://knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2007-konferencia.pdf> (Letöltve: 2019. 01. 19.)
- Haig Zsolt: Információs műveletek a kibertérben, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018.
- Haig Zsolt – Kovács László: Fenyegetések a cybertérből, *Nemzet és Biztonság*, (2008/5) 61–69. www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/haig_zsolt__kovacs_laszlo-fenyegetesek_a_cyberterb__l.pdf (Letöltve: 2019. 01. 24.)
- Haig Zsolt – Kovács László: Kritikus infrastruktúrák és kritikus információs infrastruktúrák, NKE, Budapest, 2012, <http://hdl.handle.net/11410/285> (Letöltve: 2019. 01. 19.)
- Kovács Marcell: A nyílt Wi-Fi hálózatok veszélyei, 2016, <https://blog.crosssec.com/a-nyilvanos-wi-fi-halozatok-veszelyei> (Letöltve: 2019. 01. 24.)
- Leitold Ferenc: Sebezhetőségvizsgálatok a gyakorlatban, NKE, Budapest, 2014.
- Pix Gábor: A lélektani műveletek jellemzőinek vizsgálata. Budapest, 2005, https://nke-repo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12018/tezis_hun.pdf;jsessionid=D287A4C46B2860409B02EAAF99E6C5A5?sequence=2 (Letöltve: 2019. 08. 26.)
- Mészáros Rezső: A kibertér társadalomföldrajzi megközelítése, *Magyar Tudomány*, 48 (2001/7) 769–779.
- NATO Standard AJP-3.2 Allied Joint Doctrine for Land Operations, NATO Standardization Office, 2016, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/624149/doctrine_nato_land_ops_ajp_3_2.pdf (Letöltve: 2019. 01. 14.)
- Mitnick, Kevin D. – Simon, William L.: A legendás hacker, A megtévesztés művészete, Perfact-Pro, Budapest, 2003.
- Muha Lajos – Krasznay Csaba: Az elektronikus információs rendszerek biztonságának menedzselése, NKE, Budapest, 2014.
- Oroszi Eszter: Social Engineering, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, 2008. <http://docplayer.hu/3827943-Social-engineering-az-emberi-eroforras-mint-az-informaciobiztonsag-kritikus-tenyezoje.html> (Letöltve: 2019. 09. 23.)
- Prowell, Stacy – Kraus, Rob – Borkin, Mike: Man-in-the-Middle, Seven Deadliest Network Attacks, 2010, 101–120. DOI: <https://doi.org/10.1016/C2009-0-61914-0> (Letöltve: 2019. 01. 24.)
- Warsaw Summit Communiqué, 2016, www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm (Letöltve: 2019. 08. 26.)
- Watts, Steve: Secure authentication is the only solution for vulnerable public wifi, *Computer Fraud & Security*, (2016/1) 18–20. DOI: [https://doi.org/10.1016/s1361-3723\(16\)30009-4](https://doi.org/10.1016/s1361-3723(16)30009-4)

Mihók Sándor¹

A szegények gondozása („hadigondozás”) az ókori Hellaszban és a Római Birodalomban

Caring for the Poor (Military Solicitude) in Ancient Hellas and in the Roman Empire

Absztrakt

A tanulmány célja, hogy bemutassa a szegénygondozás és a „hadigondozás” történelmi fejlődését az ókori Hellaszban és a Római Birodalomban. A dolgozat áttekinti a szegénygondozás (hadigondozás) rendszerének alapvető funkcióit, beleértve a hasonlóságokat és különbségeket a természetbeni ellátások és pénzbeli kifizetések között, valamint felvázolja a korszak egyesületeinek és alapítványainak szerepét. A cikk hasznos lehet mindazok számára, akik – általános – áttekintést szeretnének kapni a kor (hadi)rokkantjai, özvegyei és árvái ellátásáról.

Kulcsszavak: szegénygondozás, hadigondozás, hadirokkant, járadék és juttatás

Abstract

The aim of the study is to show the historical development of caring for the poor especially military solicitude from the Ancient Near East to the Ancient Hellas and the Roman Empire. This paper presents the basic functions of the poor law systems (military solicitude), including the similarities of and differences between their in-kind benefits and pension payments and also outlines the prominent roles of the ancient associations and

¹ alezredes, e-mail: sakinew@hotmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3004-8390>

foundations. The article could be useful for all those who want to have a general overview of the disabled veterans', widows' and orphans' pensions and benefits.

Keywords: *caring for the poor, military solicitude, disabled veteran, pension and benefit*

Bevezetés

A szegények, betegek és elesettek gyámolítása, védelme az emberiséggel egyidős. A szociális gondoskodás formáit és megvalósulásának módjait az adott kor szokásrendszere, a változó gazdasági és társadalmi fejlettség, a különböző filozófiai és ideológiai elképzelések, az egyén társadalomban betöltött szerepe és annak értéke alapvetően meghatározta. A hagyományos társadalmakban a védelmezés és a gondozás a család kötelessége volt, de időről időre, eltérő súllyal megjelentek az állam és a vallások által nyújtott szociális tevékenységek is. A szociális gondoskodás a változó és eltérő gazdasági és társadalmi alapokon más és más formában valósult meg.² Az ókori Hellászban és a Római Birodalomban az elesettekről, a háború áldozatairól, a rokkantokról, özvegyeiről és árváikról történő szociális gondoskodás, a mai fogalmak szerint a hadigondozás „távoli előzményének” tekinthető. Azonban ezek az intézmények nem az ókori görög és római állam- és jogfejlődés kizárólagos eredményeként jöttek létre. Előképeik az ókori Közel-Kelet különböző egymás melletti vagy egymást követő állam- és jogrendszerei közötti kulturális értékek, erkölcsi normák cseréje során alakultak ki. A csere és kölcsönhatás, az átvétel és a továbbadás révén a korai kelet jogából sok került át a hellén és a római világba, majd közvetítésükkel Európa és a világ jogi kultúrájába.³ Ezekben az egyiptomi, mezopotámiai, kisázsiai és Földközi-tenger melléki ókori közel-keleti (katona)államokban azonban még nem alakult ki intézményszerű „szociálpolitika”. (A szociálpolitikáról csak I. Erzsébet angol uralkodó 1601-ben kiadott szegényügyi törvénye után szokás beszélni.⁴) Az ókori Közel-Kelet háborúi magasra emeltek és elpusztítottak birodalmakat, kisebb helyi hatalmakat. A katonai erő meghatározó módon alakította a gazdaságot, a békebeli erőviszonyok rendszere a kegyetlen és véres háborúkban alakult ki. Egy-egy közösség, társadalom gazdasági helyzetét, az erőforrásokhoz való hozzájutásának lehetőségeit és annak árát alapvetően hadseregének sikeressége vagy kudarca döntötte el.⁵ Az agresszió, az erőszak és a háborúskodás így alapvetően meghatározta az ókori Közel-Kelet, Hellász és Róma hétköznapjait. Azonban a háborúk utáni időszakokban olyan mértékű volt a felnőtt, munkaképes korú férfinepesség csökkenése, hogy a kisközösségi/családi rendszer már nem tudta ellátni a rokkantak, özvegyek és árvák sokaságát. Mivel az államoknak nem volt érdeke nincstelenek és koldusok hadával veszélyeztetni a közbiztonságot, így az uralkodók – tehát ebben a formájában az állam – és a templom – az

² Rostáné Riez Andrea: A közösségi gazdálkodás érvényesítése a szociális szolgáltatások területén, különös tekintettel a családok támogatására, Doktori (PhD) értekezés, Nyugat-magyarországi Egyetem, Sopron 2014, 19. http://doktori.nyme.hu/461/19/rostanerieza_disszertacio.TextMark.pdf (Letöltve: 2018. 04. 10.)

³ Hajdu Lajos et al.: Általános jogtörténet, Tankönyvkiadó, Budapest, 1991, 62.

⁴ Lakner Zoltán: Szociálpolitika (PPKE Vitéz János Kar), Szent István Társulat, az Apostoli Szentzség Könyvkiadója, Budapest, 2012, 18. <https://btk.ppke.hu/uploads/articles/288257/file/Szocpol.pdf>, (Letöltve: 2018. 04. 10.)

⁵ Kalla Gábor: Háború és béke az Ókorban, Múlt-kor Történelmi Magazin, 2010, http://mult-kor.hu/20100518_haboru_es_beke_az_okorban (Letöltve: 2018. 04. 10.)

az egyházak – is részt vállaltak a fedél és szülői felügyelet nélkül maradt gyermekek neveléséből és tanításából, az özvegyek támogatásából és később a munkaképtelenek, valamint a rokkant katonák ellátásából.⁶

A szegénység megítélése a hellén világban

A klasszikus ókort, az antikvitást a kultúra bölcsőjének tekintik. Ebben az időben alapozódott meg kontinensünk társadalmi, politikai és szellemi fejlődése. Hellaszban a városállamok kialakulásával párhuzamosan jött létre az egyeduralkodó felváltó arisztokratikus hatalmi szerkezet. Ez lehetővé tette a vélemények versengését, ami a teokratikus és más – korábbi ókori közel-keleti – uralmi rendszerekben egyáltalán nem volt lehetséges.⁷ A továbbiakban a területi korlátokra való tekintettel mellőzöm a részletes földrajzi bemutatást, a jog és kultúrtörténeti korszakmeghatározást és a hellén világot, az ókori Hellaszt a szegénygondozás fejlődésén keresztül kívánom röviden bemutatni.

Előzetesen azonban tisztáznunk kell, hogy a szegénység fogalmához az ókori Hellaszban számos negatív társadalmi sztereotípiát kapcsolódott. Arisztotelész szerint: „a szegénység polgári viszályt szít, és a bűn kiváltó okává válik”.⁸ Hérodotosz pedig egyenesen a hellének egyik közös sajátosságának nevezi a szegénységet. Ez a szegénységet és a bűnt egyfajta szinonimaként kezelő felfogás az antikvitás évszázadai során szinte semmit sem változott.⁹ Azonban ezekben a századokban szintén töretlenül érvényesült az az álláspont is, amely a gazdagság¹⁰ megléte alapján eleve feltételezett minden „nemes erényt”.¹¹ A hellénisztikus poliszok társadalomtörténetének az egyik legfontosabb jellemzője a polgárságon belüli társadalmi különbségek növekedése volt. Bár a poliszállamokat már a klasszikus korban is egy szűk vagyonos felső réteg dominanciája jellemezte, ez a különbség a hellénisztikus korban tovább növekedett: a politikai, katonai, papi tisztségek betöltése úgyszólván teljesen a vagyonos elit privilégiumává, illetve, ahogyan az érintettek nem ritkán érezték, kötelességévé vált.¹²

⁶ Berzsenyi Emese: A társadalmi gondoskodás és tanítás történelmi előképei, *Iskolakultúra*, 25 (2015/9) 100–110. http://epa.oszk.hu/00000/00011/00197/pdf/EPA00011_iskolakultura_2015_09_08.pdf (Letöltve: 2018. 04. 10.)

⁷ Martina Boden: *Kronika Kézikönyv*: Európa, Magyar Könyvklub, Budapest, 2001, 17.

⁸ Szlávik Gábor: „A szegények mindig veletek lesznek” – a szegénység fogalma és társadalmi értékelése az antik szerzőknél, az újszövetségi iratokban és a Kr. u. I–III. század keresztény gondolkodójánál, *Egyháztörténeti Szemle*, 8 (2007/2) 17., 34. http://egyhartortenetiszemle.hu/wa_files/eSzemle2007-2.pdf (Letöltve: 2018. 04. 10.)

⁹ Megjegyzést érdemel, hogy Platon másként vélekedett a szegénységről: „[...] Plató, a nagy görög bölcs, már látja a bajokat és így ír »Az állam vagy az igazságsórló« c. munkájában: »ne csak egy osztály legyen boldog mindenekelőtt, hanem lehetőleg az egész állam.«” Lásd: Pálos Károly: *Szegénység Szegénygondozás*, Martineum Könyvnyomda Rt., Szombathely, 1934, 11. http://mtdportal.extra.hu/books/palos_karoly_szegenygondozas.pdf (Letöltve: 2018. 04. 10.); Platon kortársa, a cinikus mozgalom legismertebb gondolkodója, Diogenész is eltérő elveket vallott a szegénységről. Azt vallotta, hogy nincs szükség vagyonra, csak az elemi szükségletek kielégítésére és ezért szegénységi fogadalmat is tett. Szoboszlai-Kiss Katalin: A hellénizmus filozófiai mozgalmainak gyökereiről, A kisebb szókratikus iskolák, *Jog – Állam – Politika*, 3 (2011/4) 145. <http://dfk-online.sze.hu/images/J%3C%81P/2011/4/szoboszlai.pdf> (Letöltve: 2018. 04. 10.)

¹⁰ A klasszikus, majd a hellénisztikus kori közgondolkodás például csak azt tartotta „gazdagnak”, aki pusztán csak a vagyonából meg tudott élni. Mindenki más, akinek munkával, vagy munka jellegű tevékenységgel kellett hozzájárulnia önnön fenntartásához, ugyancsak e felfogás szerint „szegénynek” számított. Lásd: Szlávik (2007): i. m. 20.

¹¹ Szlávik (2007): i. m. 38.

¹² Kató Péter: Illúziók a hellénisztikus poliszokban, *Ókor folyóirat az antik kultúrákról*, 16 (2017/1) 14. <http://okorportal.hu/folyoirat/archivum/2017-xvi-efolyam/20171-illuziok> (Letöltve: 2018. 04. 10.)

Ennek a helyzetnek a kifejeződése az *euergetizmus*¹³ jelensége. *A szegényekkel történő gondoskodásról alapvetően a keresztény ókor kezdetétől beszélhetünk. A Kr. u. 1. század utolsó harmadának lassan formálódó keresztény közösségeiben már nem keltett megütközést a szegénység. Istentől rendelt állapotnak számított, nem csak a kiválasztottság jelévé, hanem egyfajta morális értékfordozóvá is vált.*¹⁴

A szociális gondoskodás kialakulása az ókori Hellászbán – a polgárok adományai, az alapítványok és az egyesületek

Az előzőekben már említettük, hogy a társadalom vezető rendjeit alkotó gazdagok mindenkor lenézték, de még inkább megvetették a szegényeket. A korai Hellász arisztokratikus berendezkedésű államaiban a szegénységgel együtt járó gyatra életminőségtől eltekintve mindenekelőtt azért, mert a szegénység fogalmához többnyire a másoknak való alávetettség fogalma társult. Mai szemmel megdöbbentő, hogy a gazdagok csak a halált tartották rosszabbnak a mások gyarapodását szolgáló bér-munkánál.¹⁵ Érdekesség, hogy a szegényeknél is rosszabb megítélésű – és az archaikus kori Hellász egyik jellegzetes alakjának számító – nyomorban tengődő koldus, bár rövid időre, a vendégjog egy pontosan körülhatárolt minimumában részesült, amely a szegényeket egyáltalán nem illette meg. Ennek a háttérében a korszak azon vallási hiedelme állt, amely szerint, aki „rosszat tesz” egy koldussal arra az istenek bosszúja száll.¹⁶ A pogány ókor, ha ismerte is a „kisemberek” között megnyilvánuló szolidaritást, sajátos elveket vallott az adomány majdani viszonzására a távoli jövőben sem képes nincstelenek segélyezéséről. „Aki adott, annak adj, de ne adj annak, aki nem adott” – ezt a gyakorlati tanácsot adta már Hésziodosz is, a Kr. e. 7. századi boiótiai parasztköltő.¹⁷ A korai időszakra jellemző altruisztikus felfogást követően megjelent a koldusoknak, a szegény utazóknak és a hajótörött tengerészeknek adott *alamiznaosztás*, azonban ezt a „jócselekedetet” az adakozó polgárok egyáltalán nem tartották fontosnak. Később általánossá vált, hogy a görög polgárok ruhákat adtak a rászorulóknak. Továbbá gabonahiány, illetve magas gabonaárak esetén a gazdag polgárok segítettek a kevésbé jómódú polgártársaiknak, azonban a terménysegélyt valójában nem a szegények kapták. A feljegyzések szerint, amikor az idősebb emberek a zsarnokság idején megfosztották a javaiktól, több tehetős ember az irántuk érzett szánalomtól vezérelve a saját vagyonából önkéntesen adományozott valamit

¹³ Az *euergetizmus* elsődleges magyarázata egy bizonyos ethosz, a „becsület-szegényen” mentalitás, amely tiszteletre méltó magatartást követelt az elittől, illetve a „philantropia”, az emberbaráti magatartás erénye. Az *euergetizmus* mai formája egy hosszú folyamat eredménye. Először a görög kultúra keretén belül jelent meg, ahol a társadalom működésének egyik alapfeltétele volt, azonban ekkor még nem a közjót szolgáló épületek (közfürdők, kórházak) megépítése révén váltak jótétevővé az uralkodók, hanem már egy felszabadító rendelet is kiválthatta egy polisz rokonszenvét, és ott a jótévőt néhány esetben akár az istenek közé is emelték.

Tóth Krisztián: Nagy Heródes: zsarnok vagy jótévő? XX. reál- és humántudományi Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia (ETDK), Kolozsvár, 2017, 9. <http://etdk.adatbank.transindex.ro/pdf/tothkrisztian.pdf> (Letöltve: 2018. 04. 10.)

¹⁴ Szlávik (2007): i. m. 46–47.

¹⁵ Szlávik (2007): i. m. 29–30.

¹⁶ Szlávik (2007): i. m. 15–16.

¹⁷ Szlávik (2007): i. m. 29.

a szerencsétlenül járt polgártársnak.¹⁸ A jótékonykodás egyik közismert formája volt, ha egy jómódú polgár valamely – számára kedves – istenség tiszteletére létrehozott egy alapítványt. Az alapító vállalta, hogy az istenség tiszteletére tartott áldozati lakomák élelmiszereit (hús, olaj) biztosítja. A lakomán részt vevő meghívottak ezeket az élelmiszereket fogyasztották. A meghívottak között többnyire azok voltak, akik a szentély környékén laktak, de az idegenek és a rabszolgák sem voltak kizárva a lakomákból. A szegény polgártársak is részt vehettek ezeken az ünnepi eseményeken, de kifejezetten a szegényeknek létrehozott alapítvány nem létezett.

Ebből a korból ismert a templomi áldozati étkezés intézménye is. Ekkor a polgárok elsősorban a barátait hívták meg egy közös étkezésre, általában viszonzásági alapon, a meghívottak között azonban alig voltak szegények.¹⁹

Később az ókori Hellászban fontos szerepet töltöttek be az egyesülési szabadság alapján létrejött „öngondoskodáson alapuló” *eranosz egyesületek*, amelyeknek a célja kezdetben az volt, hogy egy baráti társaság – amely kizárólag polgárjoggal rendelkező férfiakból állt – a közös étkezések költségeinek fedezésére pénzt adott össze. Az idők múlásával a közös cél átalakult és az egyesület működésének meghatározó feladata a nehéz anyagi helyzetbe került tagok segítése lett. Az alapítók az egyesület létrehozásához nagyobb összegű pénztökével, ingatlanokkal és munkaerő biztosításával (jellemzően rabszolgákkal) járultak hozzá. A rendes (például belépési díj, havitagdíj) és a rendkívüli bevételek (örökségek, ajándékok, a tőke kamatai) biztosították az egyesület folyamatos működését. Az egyesület így kialakult vagyont akkor lehetett felhasználni, ha a tagot vagy családtagját *hadifogságból* vagy adórszolgaságból kellett kiváltani, ha a tag lányát férjhez akarta adni vagy adósságának visszafizetését kellett támogatnia. A fenti célokra kiváltott összeget kamat nem terhelte. Továbbá a tag halála esetén az egyesület sírhelyet biztosított számára, valamint egyszeri pénzsegélyben részesítette a halott tag családját, amely pénzüsszeget nem kellett visszatéríteni. A hellenisztikus korban ezekbe az egyesületekbe a polgárjoggal rendelkező férfiak mellett már külföldiek is beléphettek, sőt – kivételesen – rabszolgákat is felvettek az alacsonyabb rendű munkák elvégzésére.²⁰ Említést érdemel még a „Pithagoreusok Egyesületeként” ismert magánkezdemenyezés is, amely a Kr. e. 6. és 4. század között élte fénykorát, és amely a Kr. e. 1. században újraéledt. Az egyesület érdekessége az volt, hogy bár a tagok egymástól távol éltek, azonban, ha valamelyik tagnak segítségre volt szüksége, számíthatott a többiekre. A jötevő és a segítségre szoruló tag általában nem is ismerték egymást.²¹ Ez az egyesületi forma a keresztény szociális gondoskodás előképének is tekinthető. A szegények segélyezésének egyik elterjedt módja volt a korai idők keresztény gyülekezeteiben (is) a szeretetlakoma: az *agapé*. Ennek költségeit az egyházközösség gazdagabb tagjai viselték. Itt jóllakhattak a szegények (ide értve az özvegyeket és a teljességgel nincsteleneket is), és nem kellett üres gyomorral

¹⁸ Peter Lampe: Social welfare in the Greco-Roman world as a background for early christian practice, *Acta Theologica*, (2016) Suppl. 23:1-28, 7. www.scielo.org.za/pdf/at/v36s23/02.pdf (Letöltve: 2018. 04. 10.)

¹⁹ Lampe (2016): i. m. 9.

²⁰ Molnár Margit: Töredékek a szociális gondoskodás ókori történetéből, *Esély*, (1992/3) 99–100. www.esely.org/kiadvanyok/1992_3/toredekekaszocialis.pdf (Letöltve: 2018. 04. 10.)

²¹ Lampe (2016): i. m. 12.

járulniuk az ezt követő úrvacsorához (eucharistia).²² Összefoglalva: elmondható, hogy az ókori Hellászban létezett a magánszemélyek körében a jótékonyosság, bár a korai időszakból nem sok forrásra támaszkodhatunk. A klasszikus korban még az alamizsnára, a jótékonyosságra és az adakozásra sem voltak egységes „szakkifejezések”, egészen addig, amíg a keleti és főleg zsidó hatásra azok a görög nyelv részévé nem váltak.²³ Érdekeség, hogy – az archaikus időszakban – csak Hellász falusi közösségei biztosítottak az utazóknak ingyenes éjjeli szállást az arra kijelölt épületben, amelynek használatából a koldusokat sem zárták ki. Ezeket az épületeket napközben „közösségi házként” használták a falu polgárai.²⁴ A polgárok tudomásul vették azt, hogy a termelőeszközökhöz való eltérő viszonyaik alapján a társadalmi termék elosztásából is egyenlőtlenül részesülnek. Ennek ellensúlyozására olyan szociális hálót fejlesztettek ki, amelynek fedezetét a leggazdagabbakra kirótt kötelezettségek, az úgynevezett „leiturgiák” jelentették. A tehetősek viselték például a nagyobb kiadással járó állami tisztségeket, továbbá hadihajókat szereltek fel, ünnepi játékokat rendeztek és a valási ünnepeken vállalták a szegényebb polgártársak étellemezésével járó költségeket.²⁵

Az állam által nyújtott pénzbeli és természetbeni ellátások az ókori Hellászban

Az ókori Hellászban kialakult szisztematikus állami szegénysegélyezés célja nem a megélhetési gondok enyhítése és még csak nem is a munkaképesség reprodukciójának biztosítása volt, hanem inkább az, hogy az elszegényedett szabadokat az államtól függő helyzetbe hozzák, és ezáltal irányíthatóvá tegyék. A Kr. e. 6. század környékén a városállamokban a polgárokat a közjó érdekében felhasználandó pénzügyi eszközök nyújtására biztatták. Parkokat építettek, valamint élelmiszert, ruhaneműket és más javakat gyűjtöttek össze a kezdetleges köztisztviselőkben a szükségét szenvedők számára.²⁶ *Fontos kiemelnünk, hogy az összegyűjtött javakat az állam osztotta szét az általa érdemesnek tartottak között.* A szociális gondoskodás vizsgálatakor az állam által nyújtott pénzbeli és természetbeni juttatásokat akként is lehetséges csoportosítani, hogy ezek mely fajtáit alkalmazták háború és béke idején.

Háború idején, mivel a városállamok nem tartottak fenn állandó zsoldoshadsereget, és a védelmet a polgárokból szerveződött hadsereg látta el, a „hadigondozás” súlypontja a háborúban megrokkant polgárral, a háborúban elesett katona özvegyével, és hátramaradt, árva gyermekeivel való törődésre helyeződött. Hazatérése után Athénban minden háborús sebesült polgár – csekély összegű – jutalmat kapott, amit az állam pénzben fizetett ki, és ehhez járult természetbeni szolgáltatásként az ingyenes orvosi kezelés

²² Szlávik (2007): i. m. 50–51.

²³ Lampe (2016): i. m. 12.

²⁴ Lampe (2016): i. m. 20.

²⁵ Rác Árpád: Beszélgetés Kertész Istvánnal, (Az ókortörténet alapkérdései), Rubiconline, www.rubicon.hu/magyar/oldalak/az_okortortenet_alapkerdesei (Letöltve: 2018. 04. 10.)

²⁶ Kristó Katalin: Tervek és a valóság – A pénzbeli családtámogatási ellátások vizsgálata a kormányprogramok tükrében. Doktori (PhD) értekezés Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola Budapest, 2015, 40. <http://ludita.uni-nke.hu/repozitorium/handle/11410/10314> (Letöltve: 2018. 04. 10.)

és a gyógyuláshoz szükséges „gyógyszerek” biztosítása.²⁷ Az özvegyek és az árvák felett az állam gyámságot vállalt. *Bár a hadirokkantak özvegyei rendszeres támogatásban nem részesültek, az elárvult gyermekek neveltetése és pénzbeli ellátása a gyámi tisztség betöltésétől nagykorúságuk (fiúk 18, lányok 14 év) eléréséig államköltségen történt.* A lányok támogatása többnyire a férjhezmenetelükkor adott hozományból állt. Vitatott, hogy azok az árvák, akik apjukat nem a háborúban veszítették el, igényjogosultak voltak-e erre az ellátásra. A forrásokból úgy tűnik, legfeljebb azokra az esetekre ismerték el ilyenkor az igényjogosultságot, amikor az árva teljesen hozzátartozók nélkül maradt. *Béke idején a pénzbeli juttatásokat kezdetben a magukra maradt testi fogyatékosoknak juttatott segélyek képezték.* A Kr. e. 4. században, a perzsa háborúk után, ahogy létrejött az ókori „proletariátus”, úgy alakult át a kizárólag a háborús sérültekkel és a hátramaradottakkal törődő gondoskodás az öregek és munkanélküliek általános ellátásává. *Megszűnt a különbségtétel a civil és a katonai járadékos között.* Társadalmi igény volt, hogy minden olyan athéni polgár állami támogatást kapjon, aki testi fogyatékosága következtében nem tud munkát végezni, és akinek nincs hozzátartozója. E jogosultság feltétele azonban meghatározott jövedelemhatárhoz kötődött. A jogosultságot egy alacsonyan megszabott vagyoni cenzus határozta meg: csak a 3 minánál (= 300 drachma = 1800 obulus) kisebb vagyonnal rendelkezők részesültek állami juttatásban. Ahogy Arisztotelész leírja saját kora állapotait: „Felülbírálja a tanács a munkaképteleneket is. Van ugyanis egy törvény, amely elrendeli, hogy a három minánál kisebb vagyonúakat, akik testileg annyira rokkantak, hogy nem képesek semmi munkát sem végezni, vizsgálja felül a tanács, és adjon az állam terhére eltartásukra mindegyiknek naponként két obulust. Ezek számára is van egy sorshúzással kijelölt kincstárnok.”²⁸ (Összehasonlításképpen: egy szarvasmarha értéke ekkor 36 ezer (!) obulus volt.) Az állami pénzbeli juttatás másik formája a görög polgárok számára a *theorika*, amit Periklész korától Kr. e. 339-ig a színházi előadások tartama alatt az államkasszából folyósítottak. Sokáig élt a szakirodalomban az a nézet, hogy a *theorika* színházi belépőjegy volt. Valóban akkor adták, azonban nem a jegy árát jelentette – mivel a színelőadások a Kr. e. 5. századig ingyenesek voltak – hanem tulajdonképpen az előadások idején kiesett kereset pótlására szolgált. A későbbiek során kiegészítője lett az államtól különböző címen járó pénzbeli járadékok rendszerének, tehát köztisztséget vállaló polgár is részesülhetett belőle (ha egyébként

²⁷ Szinai Alexandra: A szociális biztonsághoz való jog Miskolci Egyetem, Miskolc, 2013, 7–8. <http://midra.uni-miskolc.hu/document/14318/6591.pdf> (Letöltve: 2018. 04. 10.);

Említést érdemel, hogy az ókori Spártában hatalmas kultusza volt az egészséges és edzett testnek. Ugyanakkor, ha valakit valamilyen fogyatékoság ért a háborúban, vagy valamilyen fizikai munka következtében, akkor a fizikai fogyatékoságot nem kötötték össze a jellembelivel. Szepessyné Judik Dorottya: A hallássérült emberek magyarországi mozgalmának története nemzetközi kitekintéssel, in: Hegedűs Lajos et al.: A fogyatékosügy hazai és nemzetközi története, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar Budapest, 2009, 6.;

A gyógyszerek biztosításán túl az ókori Hellászban már megjelent a fogyatékos katonák kezdetleges rehabilitációja is. A Kr. e. 5. századból fennmaradt egy Hegisztratosz nevű harcos története, aki a fogságból a saját lába levágásával szabadult meg, majd falábbal később újra harcolni tudott.

Weinhoffer Judit: A katonae-gészségügy szerepe a rehabilitáció XX. századi fejlődésében, Doktori (PhD) értekezés, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2017, 19. http://archiv.uni-nke.hu/feltoltes/uni-nke.hu/konyvtar/digitgy/phd/2017/weinhoffer_judit.pdf (Letöltve: 2018. 04. 10.)

²⁸ Sarkady János: Szociálpolitika az ókori Athénben, *História*, 19 (1997/2) www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/historia/97-02/ch02.html (Letöltve: 2018. 04. 10.)

szűkölködött), sőt, a *hadirokkantakat* megillető pénzjavadalmakat is kiegészíthette. Arisztotelész a Kr. e. 4. században már 20 ezer polgárról beszél, akik valamilyen állami ellátásban részesültek. Athén ily módon nagymértékben megvalósította azt az eszmét, hogy a szabad polgárnak „állampolgári jogon” *trophé*, azaz állami életjradék jár.²⁹ A természetbeni ellátások az ókorban a rendes és a rendkívüli gabonaellátás formájában jelentek meg. Ez Hellász számára eleve kiemelkedően fontos kérdés volt, hiszen gabonabehozatalra szorult. Demoszthenész, amikor a macedón hadsereg megközelítette Athént – és éhínség fenyegette a városállamot – létrehozta a „gabonafelvásárló” tisztséget. A későbbiekben ez a – már a nép által választott – fontos tisztség a többi poliszban is elterjedt „állami gabonafelvásárló” néven. Ínséges időkben ugyanis meghatározták azt a gabonamennyiséget, amit a háztartások a birtokukban tarthattak, a fölösleget pedig mindenki köteles volt az állam rendelkezésére bocsátani.

A gabonaosztás béke idején a jómódú polgárok adományaiból, illetve az állami készletekből történt. Az állam által biztosított ingyenes gabonaosztásnak minden – polgárjoggal rendelkező – férfi részese volt.³⁰ A rendszeres gabonaosztás rendjét törvény szabályozta, arra minden hónap elején került sor, és mindenki megkapta, aki azt előzetesen bejelentette a hatóságnál és személyesen jelentkezett érte. Minden polgár függetlenül anyagi helyzetétől és a családja létszámától ugyanarra a gabonamennyiségre volt jogosult. A szegénységben élő állampolgárság nélküliek azonban nem részesültek a gabonaosztásból. Athén továbbá szabályozta a piaci élelmiszerárakat is, ezzel is biztosítva, hogy azok mindenki számára elérhetőek legyenek.³¹ Hellászban az állami ünnepek „munkaszüneti napnak” számítottak, azonban ezeken kötelező volt részt venniük az athéni polgároknak. Ezekben általában egy jeles katonai győzelmet (például a marathóni csata) ünnepeltek a polgárok.³² Az állam azzal tette „vonzóvá” a részvételt, hogy pénzt vagy ingyen belépőjegyet osztott, de csak a polgárjoggal rendelkezőknek. A költségeket az állam viselte és gyakran a polgárok mellett, az Athénba betelepülő idegenek (metoikoszok) is részesültek az áldozati állatok húsból tartott lakomákon.³³ Az állam a politikai életben – a népgyűlésen és az esküdszéki bíráskodásban – való részvételt Periklész rendelkezései alapján anyagilag is támogatta. Az állampolgársággal rendelkező szegényebb kézművesek és kétkezi munkások is részesültek ebben az ellátásban, azonban az állampolgárság nélküli szegények ebből is ki voltak zárva.³⁴ Az athéni állam a szegény polgárokat nem zárta ki a földszerzés („*kléruchia*”) rendszeréből. Erre jó példa a Kr. e. 5. század közepén, a trák tengerparton alapított Brea gyarmatváros története. Az alapításról rendelkező néphatározatban ugyanis kimondták, hogy a gyarmatosítók kizárólag a szegényebb néposztályok sorából kerülhetnek ki.³⁵ Kevésbé ismert, hogy a Kr. e. 3. században állama régi dicsőségét Ágis spártai király egy földreformmal kívánta feléleszteni. A korszakban teljesen egyedülálló és merész elképzelésének lényege az volt, hogy a földeket államosítja

²⁹ Molnár (1992): i. m. 97.

³⁰ Periklész polgárjogi törvénye (Kr. e. 451–450.) csak a mindkét ágon athéni származású lakosoknak adta meg a polgárjogot. Ingyen gabonát csak az kapott, aki bizonyítani tudta athéni polgárságát. Lásd: Sarkady (1997): i. m.

³¹ Lampe (2016): i. m. 19.

³² Németh György: Görög ünnepek, *História*, 14 (1992/10) 3–4.

³³ Lampe (2016): i. m. 20.

³⁴ Lampe (2016): i. m. 21.

³⁵ Sarkady (1997): i. m.

és azokat a földnélküli, szegény lakosság körében felosztja. Kísérlete azonban elbukott, Ágist pedig kivégezték.³⁶ Említést érdemel, hogy Athén nem csak anyagi juttatásban részesítette hadirokkantjait, hanem az ünnepi játékokon az első sorokban díszhelyet tartott fenn számukra, ezzel is kifejezve az állam háláját és nagyrabecsülését.³⁷ Athénban azonban nem csak a hadirokkantokról, a hadiárvról és a hadiözvegyekről gondoskodtak, hanem az elesett harcosok szüleiről is. Makedóniai Nagy Sándor pedig megparancsolta, hogy a háborúban elesett katonák árvái megkapják apjuk ki nem fizetett járandóságait.³⁸ A továbbiakban áttérünk Hellász szellemi örökösének a Római Birodalomnak szegény- és hadigondozására.

A szociális gondoskodás kialakulása a Római Birodalomban

A Római Birodalomról szóló korabeli források nagy része a római belvízöblő- val foglalkozik, a császárral, a császári családdal és a fényűző nagyvárosi élettel. A Birodalomban azonban a gazdagok és a mai kifejezéssel élve „szupergazdagok” a lakosságnak csak 0,5–1%-át teheték ki. A lakosság nagyobb részének gazdasági viszonyairól, az alsó rétegek életmódjáról, bevételeiről és kiadásairól nagyon kevés hiteles forrásra támaszkodhatunk. Egyes gazdaságtörténészek szerint a Római Birodalom túlnyomó többsége nincstelen volt. Más ókortörténészek kissé árnyaltabb képet festenek a birodalom gazdaságáról és társadalmi összetételéről, de kétségtelen, hogy a Római Birodalom társadalmában igen jelentős volt a nehéz körülmények között élő földművesek és szegények számaránya.³⁹ A továbbiakban vázlatosan áttekintjük a rómaiak szegénységről alkotott nézeteit. A római köztársaság legendás censora, az idősebb Cato (Kr. e. 2. század) Manius Curius Dentatust a Kr. e. 3. században élt hadvezért és államférfit tekintette legfőbb példaképének.⁴⁰ Manius ugyanis miután közéleti szereplésétől visszavonult szerény birtokára azt saját kezével művelte meg. A szegénységet egyáltalán nem tekintette szégyennek, és amikor erről faggatták kifejtette: „Szívesebben uralkodom gazdagokon, mint hogy magam legyek gazdag.”⁴¹ Plautus – Cato kortársa – a híres komédiáiról ekként fogalmazta meg a nincstelenekről való gondoskodásról alkotott nézeteit: „Koldusoknak enni adni, s inni adni nem helyes: neked kár, s neki nyomorúságra nyújtod meg nyűgös életét.”⁴² Hasonlót állít a Kr. u. 1. század elején, a hanyatló köztársaság korában élő római történétíró, Sallustius is.

³⁶ Kovács (Karner) Károly: Hellenizmus, Róma, zsidóság, Útitárs, Köln-Bécs, 1969, 37–38.

³⁷ Takáts László: A Rákóczi-szabadságharc egészségügye, 2003, 44. <http://mek.oszk.hu/05400/05419/05419.pdf> (Letöltve: 2018. 04. 10.)

³⁸ Josef Fischer: Welfare services for disabled veterans and surviving dependents in Classical Athens, Kraków 2017, 4., 18., <http://independent.academia.edu/JosefFischer> (Letöltve: 2018. 04. 10.)

³⁹ Székely Melinda: Szegénység, gyermekszegénység az ókori Rómában, Szegedi görög füzetek 9., Közéleti és politikai viszonyok az antik világban, A Szegedi Görög Nemzetiségi Önkormányzat és a Csongrád Megyei Görögök Kulturális Egyesületének kiadványa a Szegedi Tudományegyetem Ókortörténeti Tanszékének közreműködésével, Szeged, 2015, 89. www.szegedigorogok.hu/szegedi-gorog-fuzetek-9/ (Letöltve: 2018. 04. 10.)

⁴⁰ Sály Pál: A mezőgazdasági munka erkölcsi elismerése az ókori Rómában, *Miskolci Jogi Szemle*, 12 (2017/2) 520. különszám, www.mjsz.uni-miskolc.hu/2017Kulon2/51_sarypal.pdf (Letöltve: 2018. 04. 10.)

⁴¹ Manius Curius Dentatus, A Pallas nagy lexikona, www.arcanum.hu/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/cs-60BB/curius-dentatus-6790/ (Letöltve: 2018. 04. 10.)

⁴² Szlávik (2007): i. m. 33.

Véleménye szerint: „a városi semmittevést a megélhetést épp csak biztosító mezei munkánál többre becsülő városi csőcselék (plebs urbana) nincstelen és rossz erkölcsű emberekből áll, akik a közösség kárára élőködnek.”⁴³ Ettől eltérő nézetet vallott a vagyonról és a gazdagságról a Kr. u. 1. század első harmadában alkotó Valerius Maximus, római szerző. Véleménye szerint: „[...] nem az tesz gazdaggá, hogy nagy a vagyonod, hanem az, hogy kevés a vágyad”.⁴⁴ A Kr. u. 2. század első, majd második harmadában a mediterrán térség páratlan virágzást élt meg, így a szegénységről alkotott társadalmi kép is kissé árnyaltabbá vált. Ennek oka az, hogy a birodalom egészére kiterjedő jólét, s annak háttere, a korszak gazdaságának virágzása a század hatvanas éveinek vége felé közeledve még fenntarthatónak látszott. A több mint 3 millió km²-re kiterjedő Imperium Romanum megközelítőleg 70 vagy 80 millióra becsülhető lakossága – a távoli és látszólag szilárdan védett határok között – viszonylagos jólétben, de a korábbi időkhöz képest mindenképp békében és biztonságban élt.⁴⁵ A *hellénisztikus világ a vagyonból és az állami hatalom gyakorlásából egyaránt kizárta az alsóbb néprétegeket*. A szegények válasza erre az adósság-elengedés követelése és a földek újrafelosztását kikényszeríteni kívánó program meghirdetése volt. Hasonlóképpen háttérbe szorította, majd mindinkább (negatív) megkülönböztetéssel kezelte szegénynek minősülő lakosságát az újtestamentumi korra már nem csak birodalmi méreteket öltő, de belső rendjében is mindinkább birodalommal szerveződő római állam is. *Róma, amely egyének és csoportok szintjén biztosította a társadalmi mobilitást, továbbra is fenntartotta a szegények tömegeinek a vagyonból és a hatalomból való kizártságát*.⁴⁶ *Míg a pogány Római Birodalom gabonaosztással és vad cirkuszi játékokkal*⁴⁷ („*panem et circenses*”) igyekezett a tömeges szegénység szociális/gazdasági feszültségét megoldani, addig az új vallás követői: az őskeresztények – akik általában maguk is szegények voltak – már a vagyonukat is megosztották nélkülöző hittársaikkal. A hívők számának emelkedésével a vagyonközösség hamarosan megszűnt. Helyét az adakozás, a hívek áldozatkészsége foglalta el. A vagyonközösség maradványa a már korábban említett agapék, „szeretetlakomák” alakjában maradt fenn. A keresztényüldözések idején elsősorban azokat a rászorulókat segélyezték, akiket a hitük miatt üldöztek.⁴⁸ I. Nagy Konstantin és Licinius társcsászárok Kr. u. 313-ban elismerték a korlátozások nélküli vallásszabadságot, a római államvallás pedig megszűnt. Ekkor kezdődött a kereszténység államvallássá történő megszilárdulásának folyamata, továbbá a korábbiaknál fejlettebb keresztény szegénygondozás („*cura pauperum*”) megjelenése.

⁴³ Szlávik (2007): i. m. 34.

⁴⁴ Szabó György: Sötétben tündöklőbb a fény. Római szállóigék és aforizmák, Dacia, Kolozsvár–Napoca, 1975, www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Gondolattar-kristo-nagy-istvan-gondolattar-1/1800-elott-szuletett-szerzok-2/valerius-maximus-i-szd-első-ele-romai-tortenetiro-8A5/ (Letöltve: 2018. 04. 10.)

⁴⁵ Szlávik Gábor: Egy elmaradott régió szerepvállalása a kor vallási mozgalmában: Közép-Phrygia montanizmusa, *Egyház-történeti Szemle*, 7 (2006/1) 4. <http://epa.oszk.hu/03300/03307/00013/index.htm> (Letöltve: 2018. 04. 10.)

⁴⁶ Szlávik (2007): i. m. 47.

⁴⁷ Például Augustus Kr. u. 14-ben ekként számolt be a népnek tevékenységéről: „Négyszer segítettem ki az államkincstárt saját eszközeimmel úgy, hogy 150 millió sestertiust adtam át ennek a pénztárnak. Amikor a befolyt adók nem voltak elegendőek hamarosan 100000 embernek, s még ennél is többnek utaltam ki gabonát és pénzdományt saját magtáramból és vagyonomból.” Boden (2001): i. m. 24.

⁴⁸ Pálos (1934): i. m. 14–17.

A magánemberek helye, szerepe a Római Birodalom szegénygondozásában, a kliens–patrónus viszony

A Római Birodalomban példaértékűnek tartották „a városi szegénység arra érdemes tagjai” irányába tanúsított figyelmet, a magánéleti szinten megnyilvánuló jótékonykodást, az alkalmi vagy rendszeres segélyezést. Továbbá birodalomszerte elterjedt volt, hogy a tehetősebb polgárok adományokat adtak (lásd: a korábban ismertetett euergetizmus). A támogatások formája széleskörű volt: például lakomák megtartása, különböző középületek felújítása, új könyvtár alapítása, vagy kisvárosi tanítók támogatása.⁴⁹ A gazdag „római jótévközt” azonban legtöbbször a személyes haszonszerzés vezérelte, amely általában egy magasabb állami tisztség megszerzése volt. Mivel a „jótékonykodás” egyre nyíltabb szavazatvásárlássá fajult, az állam számos törvényre igyekezett azt több-kevesebb sikerrel szabályozni.⁵⁰ A továbbiakban vázlatosan áttekintjük a kliens–patrónus viszonyt, amely egy kivételes intézménye volt a római világnak. Már Horatius és Vergilius is azt vallotta – némi költői túlzással –, hogy a római népet a gyakorlati élet kérdései és feladatai érdekelték mindenkor. Alapvetően nem a szépet, hanem a hasznosat keresték és az élet eszményi vonásaiért soha sem rajongtak túlságosan. A költők szerint a rómaiak világra szóló nagy elhatározásai és tettei legtöbbször az önzésből fakadtak. Annál inkább meglepő egy olyan intézmény, amelyben a gyakorlatiasság mellett „felemelő és eszményi” mozzanatokkal is találkozunk.

„Ilyen – régi alakjában – a clientela is, egy úrnak – a patronusnak – s egy vagy több egyénnek – a clienseknek – az a kölcsönös hűségen alapuló s a kölcsönös támogatásra célzó viszonya, melyet talán leginkább a középkori hűbérurak s hűbéresek, illetve jobbágyok közti viszonyhoz hasonlíthatnánk.”⁵¹ Az idő múlásával természetesen a klientúra ősi rendszere is átalakult. A Kr. u. 1. század derekán az Imperium Romanum lakosságának túlnyomó részét kitevő szegények állandó társadalmi megaláztatásoknak voltak kitéve. Köztük a római szegények egyik sajátos csoportját alkotó kliensek is. Iuvenalis, római költő szerint a „más kenyeren élő” – tudniillik a szolgálatai fejében olykor szerény ebédben, ám inkább csak élelmiszersegélyben vagy pénzadományban (sportula)⁵² részesülő – kliensnek annyi megaláztatást kellett patrónusától eltűrnie, hogy sorsánál még a koldusé is jobb volt.⁵³ Természetesen a korszak római kisemberei ezt nem tartották annyira lealacsonyítónak, figyelemmel arra, hogy az állami élelmiszersegélyen (annonae) kívül ez volt az egyik fő megélhetési forrásuk. A sportula maximális összegét a szokás alakította ki. Azonban ha valaki ügyes volt, akkor két-három pártfogóra is szert tett – azért, hogy minél több sportulát kapjon – és így az egyik patrónus esetleges távolléte alatt is valamilyen pénzforráshoz jutott. A kisember, a kliens, ezért a pénzért

⁴⁹ Székely (2015): i. m. 98.

⁵⁰ Lampe (2016): i. m. 10.

⁵¹ Holczhammer János: A clientela valószínű eredete, mivolta és fejlődése a római köztársaság korában, A dunántúli evangélikus egyházkerületi lyceum, államilag segélyezett főgymnasium és bölcsészlet-theológiai főiskola értesítője az 1900/1901. évi tanévről, Röttig Gusztáv Könyvnyomdája, Sopron, 1901, 3–4. https://library.hungaricana.hu/hu/view/Sopron_31441_evangelikus_lyceum_31491_1900/?query=patronus&pg=2&layout=s (Letöltve: 2018. 04. 10.)

⁵² A császárkorban a sportula már nem élelmiszersegély volt, hanem úgynevezett „zsebpénz” vált. Időnként a pártfogók ruhákkal és „extra” pénzzel egészítették ki a kliensek napi juttatását. Lampe (2016): i. m. 17.

⁵³ Szlávik (2007): i. m. 39–40.

voltaképpen különösebb szolgálatot nem is teljesített, reggelenként köszöntötte előkelő patrónusát, és ha kellett, kíséretének számát gyarapította.⁵⁴

Egyesületek az ókori Római Birodalomban

A Római Birodalomban is megjelentek az egyesületek, a görög eranosz római megfelelője a temetési (collegia funeraticia), illetve a kisemberek gazdasági önszegélyezésére létrehozott (collegia tenuiorum) egyesület volt. Ezek az egyesületek a szegényebb sorsú polgárok önkéntes társulásai voltak abból a célból, hogy tagjaik számára temetésről gondoskodjanak, illetve önszegélyező pénztárként átmeneti segílyt nyújtsanak azoknak a tagoknak, akik baleset vagy betegség következtében nehéz anyagi helyzetbe kerültek.⁵⁵

Az egyesületek alapítása kezdetben nem volt semmilyen engedélyhez kötve, de a korrupció miatt az olyan egyesületek létesítéséhez, amelyek taggyűlés létrehozását igényelték szenátusi jóváhagyásra volt szükség. E szabályok nyilvánvalóan a polgárok gyülekezési szabadságát szerették volna korlátozni. Említést érdemel, hogy Marcianus egyik császári rendelete ugyan tiltotta, hogy a katonák egyesületeket alakítsanak, de a „kegyes” császár méltányosságából kivételt tett: „a szegény sorsúaknak megengedett, hogy havi hozzájárulást adjanak össze, de havonta csak egy alkalommal (!) gyűlhetnek össze, nehogy ennek ürügyén valamiféle tilos egyesületeket hozzanak létre”.⁵⁶ Érdekesség, hogy a Kr. u. a 3. században Hadrianus császár, aki jelentős hadseregreformokat hajtott végre, az altisztek számára engedélyezte, hogy úgynevezett „önszegélyező egyesületet” alakítsanak.⁵⁷

⁵⁴ Ürögdi György: Róma kenyere, Róma aranya, Gondolat kiadó, Budapest 1969, 160.;

Quintus Tullius Cicero, az ókor leghíresebb szónokának Marcus Tullius Ciceronak az öccse írta: A hivatalra való pályázás kézikönyvecskéje („Commentariolum petitionis”) című művet, amely a történelem első kampánystratégiai összefoglalása. A ma is korszerűnek számító műben az író bátyjának kívánt tanácsokat adni azokról a „fortélyokról”, hogy miként lehet consul. Művében kifejti, hogy az üdvözlők (salutatorok), a lekísérők (deductorok) és az állandó kíséret (assectatorok), vagyis a kliensek alkalmazása nélkül nem lehet győzni. Ebben a korszakban voltak olyan politikusok is, akik hiányzó kíséretüket pénzen bérelt assectatorok hadával pótolták. Ezt a lex Calpurnia (Kr. e. 67) éppúgy tiltotta, mint azt, hogy a jelölt ingyenjegyeket osszon a gladiátorviadalokra, vagy a népet hatalmas, kollektív lakomákon vendégelje meg. Németh György: Hogyan nyerjük meg a választásokat? Politikai propaganda a köztársaságkori Rómában, Médiakutató, 2005 tavasz, www.mediakutato.hu/cikk/2005_01_tavasz/01_hogyan_nyerjuk/ (Letöltve: 2018. 04. 10.)

⁵⁵ Brósz Róbert – Pólay Elemér: Római jog, Tankönyvkiadó, Budapest 1991, 176.

⁵⁶ Molnár (1992): i. m. 100.

⁵⁷ Az altiszti egyesület neve: collegium, vagy schola volt. A korabeli források szerint, ilyen volt a legio III. Augusta altisztjeinek egyesülete Lambaesisben. Az egyesület szabályzata szerint a tagok megállapított tagsági díjat – scamnarium – fizettek. Az így befolyt összegből minden tag egy előre megállapított támogatásra volt jogosult, például tengeren túla történő áthelyezése esetén utiköltséget, ha előléptették felszerelési költséget kapott, amennyiben pedig veterán lett, akkor éves díjra volt jogosult. Budaý Árpád: Római felirattan, Szerzői kiadás, Stief Jenő és Társa Könyvsajtója, Kolozsvár, 1914, 293.

A római veteránokat megillető jogosultságok és kiváltságok⁵⁸

Míg háború idején az ókori Hellászban a hadirokkantokról, hadiárvról és veteránok-ról való gondoskodás sorrendisége alakult ki, addig Rómában a veteránokat illette meg elsődlegesen az állami gondoskodás. (Például Rómában a veteránok privilégiuma volt, hogy a városi, községi orvos ingyenesen kezelje és gyógyszerrel lássa el őket.) Rómában egészen Marius hadseregreformjáig (Kr. e. 107.) nem volt állandó, zsoldért harcoló hivatásos hadsereg. A hadsereget egy-egy hadjáratra a meghatározott vagyonnal rendelkező fegyverforgató férfi polgárok közül sorozással állították fel. A polgárok közjogi kötelezettségükként látták el a katonai szolgálatot.⁵⁹ A szolgálatukat befejező katonákról történő gondoskodásról Marius afrikai hadjáratától kezdődően beszélhetünk, amikor a hadvezér már nem csak hivatásosokat, hanem római önkénteseket is bevetett.⁶⁰ *Ettől kezdve az „állami hadigondozás” középpontjába az életerejük teljében lévő leszerelt katonák, a veteránok végkielégítése és a polgári életbe való integrálása került.* Röviden összefoglalva, áttekintjük, hogy az ókori Rómában kit tekintettek veteránnak. A köztársaság első időszakában a katona minden egyes hadjárat után hazamehetett, azonban ha gyalogosként 20, lovasként pedig 10 hadjáratban részt vett, többé már nem volt behívható. Ezek hiányában 45, illetve 50 éves korban szűnt meg a hadkötelezettsége. Később, nevezetesen a második pun háború után, a katonát csak a háború befejezése után bocsátották el és 16, majd ezt követően 20 év lett a szolgálati idő. Ez utóbbit fenntartotta Augustus is, aki a szolgálati időt törvényesen rendezte és a húsz évi szolgálat a római uralom végéig kötelező volt, aki a legióban és Róma városi csapataiban (cohortes urbanae) katonáskodott. A praetorianusok 16 évig, a segédcsoportok (auxilia) katonái 25 évig, a „flottalegények” pedig még tovább, Philippus és Decius császár alatt 28 évig szolgáltak.⁶¹ A leszerelt veteránok jogosultsága a római polgárjog volt: kevésbé urbanizált területekről érkezők katonai szolgálatuk befejeztével – jutalmul – római polgárrá (civitas Romana) váltak. A civitas Romana jogok és köteleességek sorát jelentette. Ide tartoztak a szavazati jog, a szerződés-kötés joga, az érvényes házasságkötés joga, az öröklés joga, az adófizetés kötelezettsége, de még a tóga viselésének joga is csak a teljes jogú római polgárt illette meg. A leszerelők kiváltságai a végtisztesség, büntetések és közérdekű munkák területén mutatkozott

⁵⁸ A veteránok (veterani) a római hadsereg kiszolgált katonái voltak, akik törvényes szolgálati idejük leteltével, tisztos elbocsátással (honesta missio) szereltek le csapatuktól. Az elbocsátás történhetett még testi fogyatkozás (sérülés, betegség) jogcímén (causaria missio), illetve megbecstelenítő vétség esetén (ignominiosa missio). Ez utóbbi esetben semmilyen juttatás nem járt. A honesta missióval elbocsátott veterán jogosult volt földjuttatásra (missio agraria) és/vagy meghatározott összegű készpénzre (missio nummaria) – ezeknek az összefoglaló megnevezése volt a praemium militiae – továbbá különböző kedvezményekre (például adó elengedése, mérséklése). A szolgálati idő hossza, a juttatások köre és mértéke történeti korszakonként változott. Általánosságban elmondható, hogy a túlszolgálat sem volt kivételes intézmény, a szolgálati idő a császárok végére lényegesen lerövidült. A causaria missióval leszerelt Caracalla császár uralkodásáig azonos kedvezményekben részesültek a honesta missióval elbocsátott társaikkal, ezt követően azonban legalább 20 év szolgálatra volt szükség a teljes ellátáshoz. Gabriele Wesch-Klein: Recruits and Veterans, in: Paul Erdkamp (ed.): A companion to the Roman Army, Blackwell Publishing Ltd., Oxford, 2007, 435–461.

⁵⁹ Bajánházy István: Az állami pénzügyek a római köztársaságban, tansegédlet, 2014, 21–22. www.scribd.com/document/366110589/azallamipenzugyekromaikoztarsagban2014 (Letöltve: 2018. 04. 10.)

⁶⁰ Petruska Ferenc: Nemzetközi rekonverzió jogtörténete, *Hadtudományi Szemle*, 10 (2017/2) 511–512. http://real.mtak.hu/80371/1/17_2_alt_petruska_2.pdf. (Letöltve: 2018. 04. 10.)

⁶¹ Pecz Vilmos (szerk.): Ókori Lexikon, Dimissio, www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-okori-lexikon-CA894/ (Letöltve: 2018. 04. 10.)

meg. A katonák béréből rendszeresen levontak bizonyos összeget, amely a temetési költségeket fedezte: ha békeidőben történt a haláleset, külön szertartás keretei között helyezték örök nyugalomra, ha háborúban, akkor általában a halottakat tömegesen égették el. Bűncselekmények (delicta) elkövetése esetén a büntetés-végrehajtás során bizonyos büntetések (botozás, vadállatok elé vetés, bányamunka, hajóépítés) volt katonákkal és később gyermekeikkel szemben nem voltak végrehajthatók. Kiváltságos városba költözve a város polgárait megillető kiváltságok a veteránokat is megillették. Közmunkát viszont kötelesek voltak végezni. Adószedésre sem voltak kötelezhetőek, de ha elvállaltak ilyen munkakört, akkor semmilyen megkülönböztetésben nem részesültek.⁶² A veteránok a polgári társadalomba való beilleszkedésének legfőbb eszköze a kolóniákba való letelepítés volt, ami abból állt, hogy katonai rangjuknak megfelelő mennyiséget osztottak ki részükre a földparcellákból.⁶³ A letelepítés indoka nem csupán „szociálpolitikai” volt, hiszen a kolonusszá vált veteránok a távoli birodalomrészekben is Róma megbízható támaszai maradtak, és talán az sem volt elhanyagolható szempont, hogy ezt a harcedzett tömeget biztonságpolitikai okokból is célszerű volt az örökös belvillongásokkal küszködő fővárostól távol tartani.⁶⁴ Ezért már Sulla is támogatta hűséges katonáinak megjutalmazását. Még törvényt is hozott (lex Cornelia agraria), hogy „szerte Itáliában az egyes városokhoz tartozó nagy kiterjedésű, meg nem művelt, vagy büntetésként elkobzott földeket [...] a vele harcoló légió kiszolgált katonái között ossza szét.”⁶⁵ Történelmi források szerint Kr. e. 59-ben Julius Caesar az állami kezelésben lévő termékeny campaniai földeket a három vagy többgyermekes veterán katonái között osztotta szét, és ezzel egy csapásra megvásárolta a tömegek szeretetét.⁶⁶ Octavianus – a későbbi Augustus császár – a Kr. e. 1. században, azért harcolt, hogy Itáliában a sok ezernyi földbirtokostól kisajátított földet a triumvirek veteránjai számára megszerezze. A fellázadt földművesek felkelését a hadvezér kegyetlenül leverte, a földeket pedig a veteránok kapták meg.⁶⁷ Augustus a későbbiekben sem feledkezett meg veteránjairól, uralkodása alatt magánvagyonából is áldozott a kiszolgált katonákra.⁶⁸ A görög és latin nyelvű másolatok márványfeliratainak több városban feltárt töredékeiből rekonstruált, eredetileg Rómában felállított bronztablák (Res gestae Divi Augusti) szerint az uralkodó a veterán katonák

⁶² Petruska (2017): i. m. 512–513.

⁶³ Lampe (2016): i. m. 22.

⁶⁴ Molnár (1992): i. m. 95.

⁶⁵ Petruska (2017): i. m. 513.

⁶⁶ Péter Orsolya Márta: „Alimenta” A családpolitika és a gyermekes családoknak nyújtott állami támogatás előképei a klasszikus Rómában, *Sectio Juridica et Politica*, Miskolc, Tomus XXIII/1. (2005) 98–99. www.matarka.hu/koz/ISSN_0866-6032/tomus_23_1_2005/ISSN_0866-6032_tomus_23_1_2005_091-110.pdf (Letöltve: 2018. 04. 10.)

⁶⁷ Aleksander Krawczuk: Római császárok, Interpress, Budapest, 1988, 23.

⁶⁸ Augustus Kr. u. 6-ban egy katonai kincstárt (aerarium militare) is alapított a kiszolgált katonák végkielégítésének (praemia) finanszírozására, amelyet egy három évre kinevezett háromfős testület (praefecti aerarii militaris) irányított. A praetorianusok 16 évnyi szolgálat után leszereléskor 20 ezer sestertius egyszeri jutalmat kaptak, míg a legionáriusoknak 20 évi szolgálatot követően 12 ezer sestertius praemium járt. Ezek az összegek egészen Caracalla uralkodásáig állandók maradtak. A katonai kincstár alapítását nem fogadta lelkesen a szenátus, ezért Augustus saját kincstárából 170 millió sestertius alaptőkét adományozott a kincstárnak, amit a provinciális városok és a kliens királyok adományai egészítettek ki. Azonban a tőke még így sem volt elegendő, és miután a szenátorok visszautasították az aerarium militare anyagi támogatását, Augustus elhatározta, hogy a kincstár állandó jövedelemforrását a kereskedelmi árukra kivetett 1%-os forgalmi adóból (centesima rerum venalium), valamint az 5%-os örökösödési adóból (vicesima hereditatum) finanszírozza. Grüll Tibor: A Római Birodalom gazdasága, Gondolat Kiadó, Budapest, 2017, 336–337.

kézpénzjuttalmára és a részükre történő földvásárlásokra többszázmillió sestertius áldozott.⁶⁹ II. Constantius óta (Kr. u. 4. század) a sorozási minimuméletkor az átlagos jelentkezőknél a 18. életévben volt megállapítva. A 18. életév azonban nem mindenkire vonatkozott, mert a veteránok fiai apjuk által kedvezményekben részesültek, így nekik lehetőségük nyílt arra, hogy később jelentkezzenek az előírt szolgálatra. Miután a kedvezmények eltörlésének sikeresen ellenálltak, a veteránok fiai elérték, hogy az ő esetükben az irányadó a betöltött 20. életév legyen.⁷⁰ A későrómai korból származó Codex Theodosianus és a Codex Justinianus néven ismert Kr. u. 5., illetve 6. századi nagy rendeletgyűjtemények katonai vonatkozású rendeleteiben is fontos szerepet kaptak a veteránokat megillető kiváltságok és juttatások. Ezek a szokatlan stílusban, párbeszédes formában megfogalmazott rendeletek a császár és katonái közötti meghitt viszonyt szemléltették. Jogtörténeti érdekesség, hogy a császár a veteránjaival való találkozásokor, a helyszínen tett rendeleti érvényű hatályos jogi nyilatkozatot, amely a korszakban nem volt általános gyakorlat.⁷¹

Az állam által nyújtott pénzbeli és természetbeni ellátások, a keresztény szegénygondozás kezdetei

Az ellátások áttekintése előtt fontos tisztáznunk, hogy Róma és Itália olyan száraz éghajlatú zónában helyezkedik el, ahol a rossz termés gyakori és szinte elkerülhetetlen volt, emiatt nehéz volt az emberek megélhetése. Róma gabonaellátása gyakran forgott veszélyben az időjárás kiszámíthatatlansága miatt. *Háború idején súlyos válság alakult ki: a hadviselés zavart okozott a földművelésben, elvágta az utánpótlási vonalakat, egy hosszú háború alatt pedig lecsökkentek az állami tartalékok.* A legújabb kutatások szerint a vidéki lakosság állandó alultápláltsága ugyan nem volt jellemző, de az időszakos éhezés

⁶⁹ Németh György: Görög-római szöveggyűjtemény, Osiris Kiadó, Budapest, 2011, 158. fejezet, www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_gorog_romai_szovegyujtemeny/ch158.html (Letöltve: 2018. 04. 10.)

⁷⁰ Tóth László: Vegetius a sorozásról, *Hadtudományi Szemle*, 7 (2014/3) 211–212. http://epa.oszk.hu/02400/02463/00024/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2014_03_208-215.pdf (Letöltve: 2018. 04. 10.)

⁷¹ „Legyen tehát kinyilvánítva, hogy magasságom – a felséges Constantinus – már most a következőket biztosította minden veteránnak: közülük senkire se háruljon semmiféle polgári szolgálat, sem közmunkateher, sem pedig városi vagy állami adószolgáltatás. Kereskedelmi tevékenységük után semmiféle illetéket nem tartoznak leadni. Az állami haszonbérlek is, akik ügynökeik útján jogtalan többletet szoktak behajtani, e veteránoktól távol maradjanak, hogy fáradaik után örökös nyugalmat élvezzenek. Kincstárunknak is ugyanezzel a levélbeli leirattal megtiltottuk, hogy bárkit is közülük háborgasson; szabadon vegyenek és adjanak el tehát, a legkedvezőbb üzleti feltételek mellett folytassanak pénzügyleteket és kereskedjenek, hogy kedvezményeiket korunknak e békéje és nyugalma közepette háborítatlanul élvezzék, semmiféle polgári, azaz testi vagy személyi szolgálat vagy vámtéher ne sújtsa őket, hanem öregségüket a fáradaik után nyugalomban töltsék.” (Cod. Theod. VII. 20. 2 [320] = Cod. Just. XII. 46. 1)

„Minden kiérdemesült veteránnak házat adunk, melyet saját maga választ és örökös adómentességet ígérünk. A tulajdonos nélkül álló, vagy egyéb más földekből vegyenek tulajdonukba szántókat a saját választásuk szerint és legyenek biztosítva, hogy földjük termése nekik lesz átengedve: semmiféle adót, semmiféle évenkénti beszolgáltatást nem követelünk; sőt inkább hozzáteszük, hogy földjeik megműveléséhez állatokat és magvakat is adunk, úgy, hogy annak, aki a testőrségből távozott, két pár ökröt és mindkét terményfajtából száz vékát juttassanak, a többieknek pedig, akik kitüntetéssel vagy sebesüléssel szereltek le, egy-egy pár ökröt és mindkét terményből ötven vékát utaljanak ki. (Cod. Theod. VII. 20. 8. [364]) Hahn István: A hadművészet ókori klasszikusai, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1963, 749–750.

veszélye mindig fennállt.⁷² Az ókori Hellászhoz hasonlóan Rómában is az állam pénzügyi és természetbeni ellátásai háború és béke idején járó szolgáltatásokra bonthatók. Béke idején a *természetbeni juttatások* – hasonlóan Hellászhoz – szintén az *intézményes gabonaellátás* formájában jelentkeztek, ami népelelmezési szempontokat szolgált, valamint nem utolsó sorban céljai közé tartozott a lakosság megnyerése a politika számára. A gabonaosztás igen nehéz feladatot jelentett, mivel Róma városának mintegy 250 ezer fős tömeget kellett ellátnia nap mint nap. Minden rászoruló római polgár jogosult volt havi – megközelítőleg – 33 kilogramm gabona vásárlására az államtól, kedvező és jóval a piaci ár alatti összegért. Ezt rögzítette a Kr. e. 123-ban a Gracchus nevéhez fűződő törvény (lex Sempronia), amely meghatározta, hogy a polgárok milyen mennyiségű gabonát és milyen áron kaphattak havonta.⁷³ Később a gabonajuttatások helyébe a *panis civilis*, vagyis a kenyérosztás lépett, amiből csak a római polgárjoggal rendelkezők és a szegények részesültek. Rómában is léteztek az egyfajta kereset-kiegészítésnek tekinthető *pénzügyi juttatások*, az úgynevezett *congiariumok* és a *természetbeni gabonaosztások* (annonae, illetve frumentationes). A vagyonos patrónusok pedig a szegényebb sorsú klienseknek *ingyenes földhasználatot* (*precarium*) engedélyeztek. A congiarium, eredetét tekintve tisztán természetbeni (például ételaj, bor, ritkábban gyümölcs, só, hús). Ezeket a frumentumhoz ráadásként osztogatták. A sokgyerekes családok többet kaptak, mint a gyermektelenek. Ezek az adományok nagyobb állami ünnepekhez, a császári család jelesebb eseményeihez, illetve a háborúkban aratott győzelmekhez és az azokat követő diadalmenetekhez kapcsolódtak. Forrásul a császár magánvagyonát szolgált, azonban Caligula idejében a congiarium már rendszeres, államkincstárból fizetendő pénzjradékká vált. Megemlíthető még a *katonáknak járó* különleges juttatás (donativa),⁷⁴ valamint a pénzszerzés a nép közé (missilia).⁷⁵ Érdekes, hogy Suetonius, római levéltáros és életrajzíró a Kr. u. 2. században igen részletesen felsorolta, hogy mik is tartozhattak konkrétan a missilia körébe. A beszámoló szerint enni-valót, élelmiszert és ruhautalványt, arany és ezüst tárgyakra, drágakőre, igazgyöngyre, festményekre, rabszolgákra (!), igavonó állatokra és szelídített vadállatokra beváltható utalványokat. Előfordult, hogy még teljesen új hajókat, bérházakat, földeket is kisorsoltak ilyen alkalmakkor.⁷⁶ Az antikvitás legátfogóbb és legszélesebb körben megszervezett állami támogatási rendszere az „*alimentatio*” volt. Az alimentatio egyértelmű célja az egyre aggasztóbb méreteket öltő itáliai népességszökkenés megakadályozása volt, valamint az, hogy kedvező hitelekkel támogassa a kis- és középparasztságot. Az állami rendszer mellett *magánalapítványok* is létrejöttek alimentációs célból.⁷⁷ A rendszer azonban csak addig működött, amíg a birodalom gazdasági helyzete stabil volt.

⁷² Székely (2015): i. m. 90.

⁷³ Szinai (2013): i. m. 13–14.

⁷⁴ A katonák a késő római korban a fizetésük (stipendium) mellett ellátmányt (annona) és különleges juttatást (donativa) is kaptak. A donatívát időszakonként (5 évente) fizették, illetve rendkívüli alkalmakkor (például a császár trónralépésekor, sikeres hadjáratok végén). Székely Melinda – Illés Imre Márton (szerk.): Késő római szöveggyűjtemény, JatePress, Szeged, 2013, 232.

⁷⁵ Molnár (1992): i. m. 98–99.

⁷⁶ Erdődy János: Qui missilia iactant in vulgus – A nép közé történő pénzszerzés a római jogban, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kara, Doktori Értekezések 11., Pázmány Press, Budapest, 2014, 38. <http://mek.oszk.hu/17000/17014/17014.pdf> (Letöltve: 2018. 04. 10.)

⁷⁷ Például Alexander Severus császár Kr. u. 233-ban az anyja emlékére létrehozott egy szegény gyerekeket támogató magánalapítványt. Krawczuk (1988): i. m. 382.

A Kr. u. 3. században bekövetkező súlyos válságot ez a korszakalkotó intézmény sem élte túl.⁷⁸ Helyét az egyre inkább terjedő keresztény eszme szellemében fogant, főleg magánszemélyek kezdeményezésén és bőkezűségén alapuló úgynevezett „*piae causae*”, kegyes célú alapítványok vették át. Ezek az alapítványok nem a családon belül élő szegény gyermekek segélyezését tűzték ki tevékenységük céljaként, hanem inkább lelenc- és árvaházként működtek, befogadván az elárvult vagy a szülők által elhagyott gyermekeket. A *piae causae* rendszerint egy-egy kórházhoz vagy templomhoz kapcsolódva, tehát nem teljesen önálló szervezetrendszerben működtek. Az egyre inkább keresztény eszmei alapokon álló római állam már nem támogatta minden erejével a születések számának növelését, azonban a megszületett gyermekek sorsát – igaz, nem közvetlenül, hanem a *piae causae* alapítását és fenntartását megkönnyítő jogi eszközökkel – a maga lehetőségeinek korlátain belül igyekezett javítani.⁷⁹ Végül néhány gondolat az egyházi szegénygondozásról. Az egyházi adományszerzés legelterjedtebb módja a felajánlás (*oblatio*) volt. Általában gabonaműveket, bort, olajat, mézet ajánlottak fel a hívek, és ezeket az adományokat a vasárnapi istentisztelet után osztotta ki a püspök. Az *oblatio* vasárnap történt, de egyes források szerint havonta egyszer külön felajánlás is volt. A felesleges adományokat elraktározták, hogy a napi szükségletet kielégíthessék. *Csak azok kaptak segélyt, akiket a szegények nyilvántartásába felvettek.* A kolostori étellel párhuzamosan kifejlődött a vendégbarátság intézménye, mivel a rendi szabályok szerint a szegények segítése és az idegenek befogadása, ellátása elsőrendű kötelességgé vált. A Kr. u. 4. században már megjelent a vendégfogadó (*xenodochium*), amelyet a kolostorok, vagy a püspöki lak mellé építettek. Ezt követték a szegényházak (*ptochium* vagy *ptochotrophium*), árvaházak (*orphantotrophium*), lencházak (*brephotrophium*) és a kórházak. A korszak egyházi vagyonának rendeltetését a Kr. u. 4. században élt Nagy Szt. Vazul, cesareai érsek az alábbiak szerint összegezte: „Isten az egyeseket csak megbízza a vagyon kezelésével, mert a vagyont közösen az egész emberiség számára adja.”

Az egyházi vagyont 4 részre osztották. Az első rész a püspöké, a második a papságé, a *harmadik a szegényeké*, a negyedik rész pedig az istentisztelet szükségleteinek fedezésére szolgált. A püspökök mindent elkövettek, hogy a segítségükre rendelt diakónusok és diakonisszákkal együtt a szegényekről életükben és halálukban gondoskodjanak. Ez a gondoskodás megvédte az aggastyánt, a beteget, az árvát, az özvegyet és a gyermeket egyaránt.⁸⁰ Róma örököse, a Bizánci Birodalom pedig létrehozott egy olyan egyedülálló „szociális ellátórendszert”, amely évszázadokon

⁷⁸ Székely (2015): i. m. 97–98.

⁷⁹ Péter (2005): i. m. 108–109.

⁸⁰ Pálos (1934): i. m. 17–18.

át kiegyensúlyozottan működött, és példaképe lehetett (volna) nemcsak a középkori Nyugat-Európának, hanem még korunknak is számos tanulsággal szolgálhat.⁸¹

Összegzés: az ókori Hellász és a Római Birodalom szociális gondoskodásának jelentősége és hatása

Az egyes emberek nyomorának enyhítése, a szegények, a nincstelének, az elesettek felé forduló könyörületeség – vagyis a keresztény értelemben vett irgalmasság – alapvetően nem tartozott az ókori Hellász, a Római Birodalom vagy azok gazdag állampolgárainak célkitűzései közé. A görög–római világ euergetizmusa ugyanis elsődlegesen mindig a városi közösségek egésze felé irányult, vagy ritkább esetben egyes társadalmi csoportok segélyezését célozta meg. A jobbára csak a városi lakosság szegény rétegeinek kijáró alkalmi vagy rendszeres segélyezések során így a gazdag jótévedők, a jótévedő szerepében fellépő uralkodó, illetve az uralkodó személyén keresztül maga az állam, nyilvánvalóan csak a szegények ama csoportjainak támogatására mutatott hajlandóságot, amelyeket a vezető rétegek felfogása erre még érdemesnek minősített.⁸² Hellászban elvárás volt a szabad polgárok részéről, hogy a közérdekből teljesített katonai szolgálat vagy a háború alatt bekövetkezett sérülésük, haláluk esetén ők vagy hátramaradott családtagjaik (özvegyeik, árváik) valamilyen „állami” ellátásban részesüljenek. Rómában ugyanezt az igényt fogalmazták meg a veteránok és a vezetők, ezt az igényt a lehetőségek függvényében teljesítették. *Ebből azt a megalapozott következtetést vonhatjuk le, hogy a modern kor hadigondozásnak előzménye egészen az ókori Hellászig és a Római Birodalomig vezethető vissza.* Azonban az emberszeretet vagy filantrópia nem a keresztény egyház találmánya. Azt már a klasszikus Hellászban és a pogány Rómában is a civilizált emberi lény alapvető tulajdonságának tartották. Azonban a kereszténység megjelenése előtt az egyén szintjén a minden lehetséges módon segíteni akarás szándékát, míg társadalmi szinten a közösség rossz sorban élő tagjainak, különösen a betegeknek, öregeknek, özvegyeknek és árváknak a támogatását értették rajta. Míg a „pogányokat” a szegényeknek történő adakozásban többnyire az együttérzés és a társadalom tagjainak elismerésének elnyerése motiválta, addig a keresztényeknek már ennél több okuk volt a jótékonykodásra. Úgy érezték, hogy embertársaik segítségével is Istent szolgálják.

⁸¹ Józsa László: A szociális ellátás rendszere a Bizánci Birodalomban (Történelmi visszaillesztés), *Esély*, (2007/2) 63–65. www.esely.org/kiadvanyok/2007_2/JOZSA.pdf (Letöltve: 2018. 04. 10.);

A bizánci császárok, mint „Isten földi képviselői, a jóakarát és a kegyelem megtestesítői” kötelességüknek tartották a jótékonykodást. Mai szemmel is modernnek tűnő intézkedéseik között szerepelt, hogy már a Kr. u. 6. században kolostort és fogadót építettek az örömlányok megmentésére és jó útra térítésére. Az egyes egyházmegyék által létesített karitatív intézményeket adományokkal támogatták. Általános volt, hogy a polgárok is rendszeres adományokkal járultak hozzá szegénysorsú polgártársaik, továbbá az utazók és a zarándokok ellátásához. Mary Cunningham: *Hit a bizánci világban*, Scolar Kiadó, Budapest, 2013, 72.

⁸² Szlávik (2007): i. m. 29.

A jócselekedetet végrehajtó keresztények azonban tetteikkel Istent követték: „Az Emberfia sem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon másoknak, és odaadja az életét, váltságul sokakért. (Mt 20,28; Mk 10, 45)”⁸³

Felhasznált irodalom

- Bajánházy István: Az állami pénzügyek a római köztársaságban, tansegédlet, 2014. www.scribd.com/document/366110589/azallamipenzugyekromaikoztarsagbanbi2014 (Letöltve: 2018. 04. 10.)
- Berzsenyi Emese: A társadalmi gondoskodás és tanítás történelmi előképei, *Iskolakultúra*, 25 (2015/9) 100–110. DOI: <https://doi.org/10.17543/ISKKULT.2015.9.100>
- Boden, Martina: Krónika Kézikönyv: Európa, Magyar Könyvklub, Budapest, 2001.
- Brósz Róbert – Pólay Elemér: Római jog, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1991.
- Buday Árpád: Római felirattan, Szerzői kiadás, Stief Jenő és Társa Könyvsajtója, Kolozsvár, 1914.
- Cunningham, Mary: Hit a bizánci világban, Scolar Kiadó, Budapest, 2013.
- Erdődy János: Qui missilia iactant in vulgus – A nép közé történő pénzszerzés a római jogban, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kara, Doktori Értekezések 11., Pázmány Press, Budapest, 2014. <http://mek.oszk.hu/17000/17014/17014.pdf> (Letöltve: 2018. 04. 01.)
- Fischer, Josef: Welfare services for disabled veterans and surviving dependents in Classical Athens, Kraków, 2017, <http://independent.academia.edu/JosefFischer> (Letöltve: 2018. 04. 10.)
- Grüll Tibor: A Római Birodalom gazdasága, Gondolat Kiadó, Budapest, 2017.
- Hahn István: A hadművészet ókori klasszikusai, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1963.
- Hajdu Lajos – Horváth Pál – Ijjas József – Nagyné Szegvári Katalin – Zlinszky János – Sipta István: Általános jogtörténet, Tankönyvkiadó, Budapest, 1991.
- Holczhammer János: A clientela valószínű eredete, mivolta és fejlődése a római köztársaság korában, A dunántúli evangélikus egyházkerületi lyceum, államilag segélyezett főgymnasium és bölcsészet-theológiai főiskola értesítője az 1900/1901. évi tanévről, Röttig Gusztáv Könyvnyomdája, Sopron, 1901, https://library.hungaricana.hu/hu/view/Sopron_31441_evangelikus_lyceum_31491_1900/?query=patronus&pg=2&layout=s (Letöltve: 2018. 04. 10.)
- Józsa László: A szociális ellátás rendszere a Bizánci Birodalomban (Történelmi vissza pillantás), *Esély*, (2007/2) 63–76. www.esely.org/kiadvanyok/2007_2/JOZSA.pdf (Letöltve: 2018. 04. 10.)
- Kalla Gábor: Háború és béke az Ókorban, Múlt-kor Történelmi Magazin, 2010, http://mult-kor.hu/20100518_haboru_es_beke_az_okorban (Letöltve: 2018. 04. 10.)
- Kató Péter: Illúziók a hellénisztikus polisokban, *Ókor folyóirat az antik kultúrákról*, 16 (2017/1) <http://okorportal.hu/folyoirat/archivum/2017-xvi-evfolyam/20171-il-luziok> (Letöltve: 2018. 04. 10.)
- Kovács (Karner) Károly: Hellenizmus, Róma, zsidóság, Útitárs, Köln–Bécs, 1969.

⁸³ Cunningham (2013): i. m. 70.

- Krawczuk, Aleksander: Római császárok, Interpress, Budapest, 1988.
- Kristó Katalin: Tervek és a valóság – A pénzbeli családtámogatási ellátások vizsgálata a kormányprogramok tükrében, Doktori (PhD) értekezés, Nemzeti közszolgálati Egyetem Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola, Budapest, 2015. DOI: <https://doi.org/10.17625/NKE.2015.020>
- Lakner Zoltán: Szociálpolitika (PPKE Vitéz János Kar), Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2012, <https://btk.ppke.hu/uploads/articles/288257/file/Szocpol.pdf> (Letöltve: 2018. 04. 10.)
- Lampe, Peter: Social welfare in the Greco-Roman world as a background for early christian practice, *Acta Theologica*, (2016) Suppl. 23: 1–28. DOI: <https://doi.org/10.4314/actat.v23i1S.1>
- Manius Curius Dentatus, A Pallas nagy lexikona, www.arcanum.hu/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/cs-60BB/curius-dentatus-6790/ (Letöltve: 2018. 04. 10.)
- Molnár Margit: Töredékek a szociális gondoskodás ókori történetéből, *Esély*, (1992/3) 93–103. www.esely.org/kiadvanyok/1992_3/toredekekasocialis.pdf (Letöltve: 2018. 04. 10.)
- Németh György: Görög–római szöveggyűjtemény, Osiris Kiadó, Budapest, 2011. www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_gorog_romai_szovegyujtemeny/ch158.html (Letöltve: 2018. 04. 10.)
- Németh György: Görög ünnepek, *História*, 14 (1992/10) 3–5.
- Németh György: Hogyan nyerjük meg a választásokat? Politikai propaganda a köztársaságkori Rómában, Médiakutató, 2005 tavasz, www.mediakutato.hu/cikk/2005_01_tavasz/01_hogyan_nyerjuk/ (Letöltve: 2018. 04. 10.)
- Pálos Károly: Szegénység Szegénygondozás, Martineum Könyvnyomda Rt., Szombathely, 1934, http://mtdaportal.extra.hu/books/palos_karoly_szegenygondozas.pdf (Letöltve: 2018. 04. 10.)
- Pecz Vilmos (szerk.): Ókori Lexikon, Dimissio, www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-okori-lexikon-CA894/ (Letöltve: 2018. 04. 10.)
- Petruska Ferenc: Nemzetközi rekonverzió jogtörténete, *Hadtudományi Szemle*, 10 (2017/2) 506–519. http://real.mtak.hu/80371/1/17_2_alt_petruska_2.pdf (Letöltve: 2018. 04. 10.)
- Péter Orsolya Márta: „Alimenta” A családpolitika és a gyermekes családoknak nyújtott állami támogatás előképei a klasszikus Rómában, *Sectio Juridica et Politica*, Miskolc, Tomus XXIII/1. (2005) 91–110. www.matarka.hu/koz/ISSN_0866-6032/tomus_23_1_2005/ISSN_0866-6032_tomus_23_1_2005_091-110.pdf (Letöltve: 2018. 04. 10.)
- Rácz Árpád: Beszélgetés Kertész Istvánnal (Az ókortörténet alapkérdései), Rubiconline, www.rubicon.hu/magyar/oldalak/az_okortortenet_alapkerdesei (Letöltve: 2018. 04. 10.)
- Rostáné Riez Andrea: A közösségi gazdálkodás érvényesítése a szociális szolgáltatások területén, különös tekintettel a családok támogatására, Doktori (PhD) értekezés, Nyugat-magyarországi Egyetem, Sopron, 2014. DOI: <https://doi.org/10.13147/NYME.2014.034>

- Sarkady János: Szociálpolitika az ókori Athénben, *História*, 19 (1997/2) 11–13. www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/historia/97-02/ch02.html (Letöltve: 2018. 04. 10.)
- Sáry Pál: A mezőgazdasági munka erkölcsi elismerése az ókori Rómában, *Miskolci Jogi Szemle*, 12 (2017/2) 519–525. különszám, www.mjsz.uni-miskolc.hu/2017kulon2/51_sarypal.pdf (Letöltve: 2018. 04. 10.)
- Szabó György: Sötétben tündöklőbb a fény. Római szállóigék és aforizmák, Dacia, Kolozsvár–Napoca, 1975, www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Gondolattar-kristo-nagy-istvan-gondolattar-1/1800-elott-szuletett-szerzok-2/valerius-maximus-i-szd-else-ele-romai-tortenetiro-8A5/ (Letöltve: 2018. 04. 10.)
- Szepessyné Judik Dorottya: A hallássérült emberek magyarországi mozgalmának története nemzetközi kitekintéssel, in: Hegedüs Lajos – Ficsorné Kurunczi Margit – Szepessyné Judik Dorottya – Pajor Emese – Könczei György: A fogyatékosügy hazai és nemzetközi története, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar, Budapest, 2009.
- Székely Melinda – Illés Imre Márton (szerk.): Késő római szöveggyűjtemény, JatePress, Szeged, 2013.
- Székely Melinda: Szegénység, gyermekszegénység az ókori Rómában, Szegedi görög füzetek 9., Közéleti és politikai viszonyok az antik világban, A Szegedi Görög Nemzetiségi Önkormányzat és a Csongrád Megyei Görögök Kulturális Egyesületének kiadványa a Szegedi Tudományegyetem Ókortörténeti Tanszékének közreműködésével, Szeged, 2015, 89–98. www.szegedigorogok.hu/szegedi-gorog-fuzetek-9/ (Letöltve: 2018. 04. 10.)
- Szinai Alexandra: A szociális biztonsághoz való jog, Miskolci Egyetem, Miskolc, 2013, <http://midra.uni-miskolc.hu/document/14318/6591.pdf> (Letöltve: 2018. 04. 10.)
- Szlávik Gábor: „A szegények mindig veletek lesznek” – a szegénység fogalma és társadalmi értékelése az antik szerzőknél, az újszövetségi iratokban és a Kr. u. I–III. század keresztény gondolkodóinál, *Egyháztörténeti Szemle*, 8 (2007/20) 3–58. http://egyhaztorteniszemle.hu/wa_files/eSzemle2007-2.pdf (Letöltve: 2018. 04. 10.)
- Szlávik Gábor: Egy elmaradott régió szerepvállalása a kor vallási mozgalmaiban: Közép-Phrygia montanizmusa, *Egyháztörténeti Szemle*, 7 (2006/1) 3–36. <http://epa.oszk.hu/03300/03307/00013/index.htm> (Letöltve: 2018. 04. 10.)
- Szoboszlai-Kiss Katalin: A hellenizmus filozófiai mozgalmainak gyökereiről, A kisebb szókratikus iskolák, *Jog – Állam – Politika*, 3 (2011/4) 135–160. <http://dfk-online.sze.hu/images/J%20C3%81P/2011/4/szoboszlai.pdf> (Letöltve: 2018. 04. 10.)
- Takáts László: A Rákóczi-szabadságharc egészségügye, 2003, <http://mek.oszk.hu/05400/05419/05419.pdf> (Letöltve: 2018. 04. 10.)
- Tóth Krisztián: Nagy Heródes: zsarnok vagy jótevő? XX. reál- és humántudományi Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia (ETDK), Kolozsvár, 2017, <http://etdk.adatbank.transindex.ro/pdf/tothkrisztian.pdf> (Letöltve: 2018. 04. 10.)
- Tóth László: Vegetius a sorozásról, *Hadtudományi Szemle*, 7 (2014/3) 208–215. http://epa.oszk.hu/02400/02463/00024/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2014_03_208-215.pdf (Letöltve: 2018. 04. 10.)
- Ürögdi György: Róma kenyere, Róma aranya, Gondolat kiadó, Budapest 1969.
- Weinhoffer Judit: A katona-egészségügy szerepe a rehabilitáció XX. századi fejlődésében, Doktori (PhD) értekezés, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi

Doktori Iskola, Budapest, 2017, [http://archiv.uni-nke.hu/feltoltes/ uni-nke.hu/konyvtar/digitgy/phd/2017/weinhoffer_judit.pdf](http://archiv.uni-nke.hu/feltoltes/uni-nke.hu/konyvtar/digitgy/phd/2017/weinhoffer_judit.pdf) (Letöltve: 2018. 04. 10.) DOI: <https://doi.org/10.17625/NKE.2017.16>

Wesch-Klein, Gabriele: Recruits and Veterans, in: Paul Erdkamp (ed.), *A companion to the Roman Army*, Blackwell Publishing Ltd., Oxford, 2007. DOI: <https://doi.org/10.1002/9780470996577.ch25>

Szak Andrea¹

Társadalmi kommunikáció

Social Communication

Absztrakt

A tanulmány bemutatja a tömegkommunikáció inspiráló hatását az egyéni véleményekre, és azon keresztül azt a folyamatot írja le, ahogyan ez a hatás átalakul közvéleménnyé. Láthatjuk a befogadó különböző értelmezési kereteit, az egyének közötti társalgás, diskurzus hatását a politikai, közéleti folyamatokra, ami a média közvetítő szerepe nélkül szinte lehetetlen lenne.

Kulcsszavak: Közéleti-politikai kommunikáció, közvélemény, társadalmi kommunikáció, média

Abstract

The study shows the inspiring impact of the mass media on the opinions of the individual, and through this process, this effect is transformed into public opinion. You can see the different interpretations of the scope of the host, the conversation between individuals, the effects of the political discourse, public processes, and the role of the media as intermediary, without which this would be almost impossible.

Keywords: public political communication, public opinion, social communication, media

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, egyetemi tanársegéd – National University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Training, Assistant Professor, e-mail: szak.andrea@uni-nke.hu; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2068-5775>

Társadalmi kommunikáció

A tömegkommunikáció meggyőzőerejének, hatásának a kérdése

A média és a közönség viszonyának egyik legfontosabb kérdése az, hogy a média befolyásolja-e – ha igen, milyen mértékben, és hogyan – az emberek viselkedését, gondolkodását. Az természetesen nyilvánvaló, hogy a modern tömegkommunikációs eszközök megjelenése megváltoztatta életünket, és egyben legfontosabb információforrásunkká vált. Azt is tudjuk, hogy nagymértékben átalakította szabadidőnk eltöltését. A világról való tájékozódásunk szerepét egyre inkább átvették a különböző médiumok a szűkebb közösségektől, iskoláktól. Bár korábban is csak tudásunk töredékére tettünk szert személyes tapasztalás útján, mégis ezeknek a szocializációs ágenseknek a szerepével kapcsolatban ritkán szokás feltenni azt a kérdést, hogy milyen hatást gyakorolnak az emberekre. A tömegmédia abban különbözik az összes többi szocializációs ágens-től, hogy ma már életünk szinte minden helyszínén jelen van, ezért is feltételezhető, hogy hatása nagyobb, mint minden másnak. „A tömegkommunikáció meggyőző erejét bizonyító statisztikák megdöbbentők. Az Amerikai Egyesült Államokban 1220 televízió, 9871 rádióállomás üzemel, 482 napilap és 11 328 képes magazin jelenik meg.”²

A számadatok a tömegkommunikáció meggyőzőerejét bizonyítják, ami valójában csak azt erősíti, hogy a média mára már mindennapjaink szerves részévé vált, de magáról a média hatásáról nem bizonyít semmit, hiszen megkülönböztethető a tájékoztatás a befolyásolástól. A tájékoztatás esetében az üzenet címzettje józan megfontolások alapján mérlegel, és dönt arról, hogy megváltoztatja-e a véleményét, magatartását vagy sem. A befolyásolás esetében viszont az üzenet címzettjének a kommunikátor akaratának megfelelően változik a véleménye, viselkedése. A kérdés tehát az, hogy a média képes-e a kommunikátor akaratának megfelelő vélemény- és viselkedésváltozást kiváltani, azaz képes-e manipulálni közönségét. Képes-e befolyásolni anélkül, hogy az emberek mindennek tudatában lennének. A média vagy a közönség befolyásolja-e nagyobb mértékben a másikat. A kérdésnek az ad különös hangsúlyt, hogy a közkeletű nézet szerint csak a tájékozott, autonóm állampolgárok képesek megfontolt döntéseket hozni, a tájékozódás a népszuverenitás előfeltétele, és ha a média képes manipulálni, az végső soron a demokráciát sodorhatja veszélybe. A média nagy hatását vallók körében megkülönböztethetők a médiapesszimista és a médiaoptimista álláspont képviselői. A médiapesszimisták szerint a média zömmel káros hatást gyakorol a társadalomra. A pornográfia a családi kapcsolatok fellazulásáért, a médiaerőszak a való világban tapasztalható erőszak elharapózásáért felelős. A médiaoptimisták ellenben azt várták a médiától, hogy elviszi a tudást, az ízlést, a morált az otthonokba, nemeseítve a társadalmat.³

A könyv, a nyomtatott sajtó, a színház, a szép- és ponyvairodalom, a mozi és a filmhíradó kapcsán is felvetődött az emberekre gyakorolt hatások kérdése. A közönségre mindig az a médiahordozó gyakorolja a legnagyobb hatást, ami még az újdonság

² Anthony Pratkanis – Elliot Aronson: A rábeszélőgépek, Ab Ovo Kiadó, Budapest, 1992, 167.

³ Angelusz Róbert – Tardos Róbert: Médiahasználat vagy médiafogyasztás? *Jel-Kép*, (1998/3) 3–24.

erejével hat. Akkor, amikor hatásmechanizmusokról beszélünk, nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy az igazi hatásnak mindig van egy reális nyomkövethetősége, viselkedésben, tettekben. Ilyen óriási hatása volt a korabeli társadalomra Goethe *Az ifjú Werther szenvedései* című műve, ami csupán az olvasásával elindított egy hihetetlen öngyilkossági sorozatot a korabeli fiatalok körében, vagy egy dallam, Seres Rezső fülbemászó melódiája a „*Szomorú vasárnap*”, ami az 1930-as években szintén egy öngyilkossági hullámot indított el Magyarországon. Az említett két példa is jól bizonyítja, mit nevezhetünk igazi hatásnak, befolyásolásnak. Manapság a médiafogyasztók is egyre inkább fenntartásokkal fogadják az információkat, kételkednek azok igazában, hisz tudják, milyen eszközrendszerrel dolgoznak az egyes médiumok, például a bulvársajtó. A közönség ma már óriási tapasztalattal és nem utolsósorban kritikával rendelkezik a médiafogyasztást illetően, de a társadalom különböző rétegződését tekintve mindez természetesen eltérő lehet. A befogadóknak különböző szükségleteik, elvárásai vannak, amelyeket a médiahasználat során elégítenek ki, tehát nem a média használja, befolyásolja az embereket, hanem épp fordítva, az emberek használják a médiát; nem a média formálja a közvéleményt, hanem domináns módon a közönség formálja a saját szükségleteire a médiumokat. Az emberek aktívan válogatnak, azt a csatornát keresve, amelyik a legjobban megfelel az izlésüknek, véleményüknek, és valami miatt szükségét érzik, hogy nézzék. Ha ennek az igénynek valamelyik csatorna nem felel meg, egyszerűen továbbkapcsolnak. Jay Blumler és Elihu Katz *Mire használja az egyén a tömegkommunikációs eszközöket?* (1974) című munkája szerint,⁴ az emberek saját pszichológiai, szociális és szociokulturális szükségleteik kielégítésére használják a médiát. A médiahasználat legfontosabb célja a szükséglet-kielégítés, vagyis az örömszerzés. A szerzők szerint a média legfontosabb használati módjait az alábbiak jelentik:

1. a tanulás és az információszerzés: az emberek a tévéműsorok segítségével tájékozódnak a világról,
2. a szociális kontaktus: az emberek különféle módokon viszonyulhatnak a képernyőn látott figurákhoz, megbeszélhetik a többiekkel,
3. az elszakadás: az emberek a televíziót nézve egy időre elmenekülhetnek a valóság nehézségei elől,
4. a szórakozás és az időtöltés.

Ezek szerint a média használata interaktív folyamat, amely mindig az egyéni szükségletekhez, szerepekhez, értékekhez, társadalmi helyzetekhez kötődik. A médiahasználat során a felhasználó aktívan válogathat. Bár a médiának lehetnek nem szándékos hatásai is, de csak korlátozott mértékben képes befolyásolni a közönséget, mert használata az emberek már meglévő elképzeléseihez, attitűdjeihez igazodik. Ez a modell egyben paradigmaváltást is jelentett, a média és a közvélemény viszonyát vizsgáló kutatásokban. A kutatások ettől kezdve már nem a média közönségre gyakorolt hatására

⁴ Jay Blumler – Elihu Katz: *Mire használja az egyén a tömegkommunikációs eszközöket?* (1974) in: Angelusz Róbert – Tardos Róbert – Terestyéni Tamás (szerk.), *Média, nyilvánosság, közvélemény – Szöveggyűjtemény*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2007, 788–800.

fókuszálnak, hanem arra, hogy miként használja a közönség a médiát, azaz milyen körülmények befolyásolják a média használatát.⁵

Az írott sajtó példányszámaiból, az online felületek nézettségi adataiból egyértelműen kiderül, hogy melyik orgánus jut el legnagyobb mértékben az olvasókhöz. Ebből az egyszerű számadatból logikusan következik, hogy melyik sajtóorgánus által megfogalmazott vélemények, hírek, jutnak el a legtöbb emberhez. A nagy számok törvénye alapján így egyértelmű, hogy nagyobb hatást tudnak gyakorolni a közvéleményre is. Főképp, ha figyelembe vesszük Lazarsfeld kétlépcsős elméletét,⁶ amely szerint a különböző médiumokból érkező információk csak áttétesen, két lépcsőben befolyásolják az emberek gondolkodását, hiszen elsősorban a környezetükben élő véleményvezérekre, a család, a munkahely, a baráti társaság tekintélyes tagjaira hallgatnak; éppen ezért, ebben az esetben a személyközi kommunikáció véleménybefolyásoló hatása sokkal nagyobb lehet, mint a tömegkommunikációé. Egyedül abban az esetben nem, ha az adott véleményvezérnek tartott személy egy adott sajtóorgánusból informálódik, így az adott médium által közölt hírek felerősödhetnek, és az olvasótáboron kívül sokkal több emberhez eljuthatnak. Azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a különböző napilapok, folyóiratok, és azok online változatainak más-más az értékrendje, a politikai beállítódásuk szerint célozzák meg olvasótáborukat. Mindegyik sajtóorgánusnak megvan a maga olvasóközönsége, akiknek a befolyásolása nem tekinthető klasszikus értelemben vett befolyásolásnak, inkább csak a már kialakult vélemények egyfajta megerősítésének. Hiszen egy adott olvasóközönség csak azzal az információval tud azonosulni, ami az ő attitűdjével azonos, és kerüli a disszonáns helyzeteket, információkat, kerül minden olyan helyzetet, ami az ő világképével nem azonos, mert túl sok kognitív energiát kötne le, ami egy átlagos élethelyzetben nem biztos, hogy mindenki számára bevállalható lenne. A hírirodalom nagy része különböző hírügynökségektől érkezik a lapok szerkesztőségébe. Naponta mérhetetlen mennyiségű hírdömping áll rendelkezésükre, de azt hogy egy adott hírmédium szerkesztősége mit választ, miből „csinál hírt”, az csakis rajtuk múlik. Egy politikai napilap elsősorban nem csak azt szabja meg, hogy mit gondoljunk, hanem azt is, hogy miről gondoljunk. Magával a hírek kiválasztásával, bemutatásával, a szerkesztők, újságírók fontos szerepet játszanak a politikai valóság formálásában. Nem mindegy, mit tűznek napirendre, vagy mit hallgatnak el. Nemcsak magáról a hírről értesülhet az olvasó, hanem arról is, hogy milyen jelentőséget tulajdonítanak neki. A gyakran ismételt, bizonyos kontextusban szerepeltetett hírirodalomnak célzott szerepe van, mivel azok hordozhatják az információk javát. A lapok felállítanak egy bizonyos fontossági sorrendet, egyfajta értékhierarchiát, bizonyos eseményeket fontosnak tartanak, másokat elhallgatnak. Nem mindegy, mi kerül a lapok címlapjára, hányadik oldalon folytatják az adott cikket, és azt milyen terjedelemben adják közre. Az sem mindegy, mennyire figyelemfelkeltő a cím, milyen betűnagysággal, betűvastagsággal szedték, a többi cím közül mennyire kiemelkedő, és nem utolsó szempont az sem, hogy van-e mellette fotó, és ha igen, az milyen hatásadás-technikával készült. Egy háborús konfliktus esetén nagyon nem mindegy az adott lap szóhasználata, kerüli vagy inkább

⁵ Szak Andrea: A nyilvánosság kommunikációs szinterei, *Hadtudomány*, 28 (2018/2) 118–125.

⁶ Szak Andrea: Media Influence and Reception Analyses, *Hadtudományi Szemle*, 7 (2014/1) 152–157.

használja a háborús retorikát. A szavak, mondatok elsődleges jelentéstartalmán túl még milyen többletjelentést sugallnak. A szavak, szóösszetételek használatának meglehetősen nagy súlya van egy adott cikkben, de természetesen az sem mindegy, hogy mi, olvasók, hogyan értelmezzük.

A közéleti kommunikáció alapvető szinterei, a politikai kommunikáció, és a tömegkommunikáció

A közéleti kommunikáció a társadalmi kommunikáció bizonyos szinterein zajlik, és magába foglalja mindazokat a kommunikációs hatásokat, gyakorlatokat, amelyek a gazdaság, a társadalom, a politika és a közszereplés folyamataiban történnek. A közéleti kommunikáció mindig társadalmi közegben jelenik meg, ezért a társadalmi jelenségek és a kommunikáció újszerű értelmezését adja. Természetesen a „közéleti kommunikációja” rendszerspecifikus is. Az egypártrendszerben a politika uralja a közéletet, míg a többpártrendszerű társadalmakban a politika csak egy (igaz, nagyon jelentős) szegmense a közéletnek, de mellette még számos, más meghatározó szegmens is van: a gazdaság, a kultúra, a tömegkommunikáció, a média világa.⁷

A társadalomtudományok történetében Gabriel Tarde (1843–1904), francia szociálpszichológus volt az első, aki rámutatott a társadalmi jelenségek következetes szekvenciájára a közvélemény alakításában. Elmélete szerint a sajtó inspirálja az emberek közötti társalgást, a társalgás formálja a véleményeket, a közvéleményt, ami aztán kiváltja a cselekvéseket. Trade szerint a médiának a közvéleményre csak annyiban van hatása, amennyiben az általa közvetített információ az emberek közötti társalgás tárgyát képezi. A közvéleményt a társadalmi tudat egyik elemének tartja, amely szorosan összefügg a tradícióval, és a rációval. E három komponens kölcsönösen táplálja és korlátozza egymást. Maga a vélemény az ítéletek pillanatnyi, többé-kevésbé logikus összessége, amelyet ugyanannak a társadalomnak (országnak) a tagjai, többször is reprodukálnak. Feltétel persze, hogy a társadalom tagjai között tudatosuljon a gondolatok hasonlósága, és az egyéni vélemény társadalmi véleménnyé transzformálódjon. A véleménynek, a köz véleményének a kialakításához az ókorban és a középkorban, elsősorban a közéleti diskurzus járult hozzá, manapság pedig a különböző médiumokban zajló társadalmi diskurzus, de a legfőbb forrás minden időben az egyéni társalgás volt. A vélemény az emberiség történetének állandó kísérője volt, bár szerkezete, tartománya a történeti fejlődés során teljesen átalakult. Tarde szerint minden korszaknak volt közvéleménye, ami természetesen alapjaiban más volt, mint a mai értelemben vett közvélemény. Gondoljunk csak az ókori városállamokra, ahol a személyes beszélgetések tere sokkal nagyobb volt, az orátor beszédei révén közös gondolat alakult ki, amely kapocsként szolgálhatott az adott közösség tagjai között. Ez eredeti és nem manipulált vélemény volt. A kommunikációs és technikai infrastruktúra, a könyvnyomtatás elterjedése, a periodikus sajtó megjelenése, az úthálózatok, postarendszerek kiépítése, jelentősen hozzájárult a közszellem kifejlesztéséhez. Ebben a folyamatban kétségtelenül

⁷ Buda Béla – Sárközy Erika: Közéleti kommunikáció, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2001, 71.

a nyomtatott sajtónak jutott a legnagyobb szerep. A sajtó ereje abban rejlett és rejlik ma is, hogy képes nemzeti, sőt nemzetközi szintre emelni a közszellemet.⁸ A társadalomtudományok történetében Tarde fogalmazta meg elsőként a társalgás központi hatását a politikai folyamatokra. Modellje (médiatársalgás-vélemény-cselekedet) csak lineárisan működik, hiszen a politikai társalgást az újságok táplálják, a vélemény, a társalgás eredménye, a gazdasági, kulturális politikai cselekedet a véleményektől függ. (Ezt a modellt később többen vitatták. A tömegkommunikációs fejezetben lesz szó részletesebben a különböző médiahatás-elméletekről.) Tarde-hoz hasonlóan Jürgen Habermas is a közteret tekinti a közvélemény-formálás kommunikációs alaphálózatának. A véleményformálás folyamatai, különösen, ha politikai kérdésekről van szó, nem választhatók el a résztvevők preferencia- és attitűdváltozásaitól. A közsférában elhangzó kijelentések tematikusan és hírérték szerint különböző hangsúlyt kapnak, a rájuk adott pozitív vagy negatív reagálások arányában. Az információk és az érvek összpontosított véleményeket hoznak létre, amelyek végül közvéleménnyé szerveződnek. Habermas hangsúlyozza, hogy a közvélemény statisztikai értelemben nem reprezentatív, nem az emberek egyéni véleménye, s mint ilyet nem szabad összetéveszteni a felmérések eredményeivel. „A politikai közvélemény-felmérések a közvéleményről bizonyos képet nyújtanak, de csak abban az esetben, ha azokat összpontosított közvita előzte meg, valamint egy annak megfelelő véleményformálás a mobilizált közsférában”⁹ A közvélemény által támogatott politikai befolyásolás politikai hatalommá alakulhat, ha a politikai rendszer hivatalos tagjainak meggyőződésére és döntéseire hat, és meghatározza a szavazók viselkedését. Habermas szerint a közvéleményen alapuló politikai befolyásolás csak az intézményesített folyamatokon keresztül válhat politikai hatalommá. A politikai befolyásolás pedig a közsférában fejlődik ki. Ebben a leszűkített közegben is meghatározó szerepe van a társadalmi diskurzusnak, amely kialakítja a közvéleményt, és a közvélemény politikai cselekedetet von maga után, ami pedig a politikai hatalomban testesül meg. Habermas a köztér kommunikációs csatornáit a magánszférával (családi-baráti kör, szomszédok, kollégák, ismerősök) kapcsolja össze, hangsúlyozva, hogy a közsféra és a magánszféra kapcsolata történetileg a média közvetítésével alakul és formálódik.

A 20. század technikai vívmányai, a telekommunikáció átstrukturálta a társadalmi élet számos közegét, beleértve a társadalmi interakció jellegét is. A tömegmédiá mellett a telekommunikáció vált a közvéleményt és a közizlést befolyásoló legfontosabb információs eszközzé, s ezzel együtt politikai befolyásoló szerepe is megnövekedett. Ahogy 1960-ban a Kennedy–Nixon kampányban a televízió jelentett új stratégiai lehetőségeket a választók befolyásolására (ez volt az első, televíziós elnökjelölti vita), úgy az 1996. évi amerikai elnökválasztási kampányban az internet hozott változást, mint a kampány egyik legkomplexebb információs forrása. Állandó eseménynaptárt biztosított, publikálta a politikai hirdetéseket, lehetőséget biztosított az egyes pártok és választópolgárok közötti folyamatos információcserére. A televízió szintén követte az események menetét, sugározta az elnökválasztási vitát, a politikai reklámokat.

⁸ Róka Jolán: *Kommunikációtan, Századvég Kiadó, Budapest, 2002, 100–103.*

⁹ Róka (2002): i. m. 106–107.

Mélyebb és erőteljesebb hatást gyakorolt a választókra, hiszen a televíziónál a verbális és a vizuális impulzusok együttese érvényesült, míg az internet esetében az információ verbális jellegű volt, és ebből adódóan a tájékoztató szerepe erősebb volt a befolyásoló funkciójánál. Idővel persze ez a trend is változni látszik, hiszen az interneten már elérhetők különböző vizuális tartalmak is. A legtöbb tévétársaság már interneten is sugároz, műsorai már ott is elérhetővé váltak. Bár lehet, hogy technikai minőségben még alulmúlja a televízió által nyújtott képi megjelenítési formákat, de a felzárkózás csak idő kérdése. A másik nagy előnye az internetnek, az interaktivitás. A különböző közösségi oldalak, kapcsolati hálózatok megjelenése arra ösztönözte a politikusokat is, hogy használják ki, amennyire csak lehet az internet által kínált lehetőségeket. (Obama 2008-as kampányában is jelentős szerepet vitt az internet).

Manapság bárki, magánszemély, politikus szinte naprakészen megoszthatja gondolatait, véleményét, érzéseit egy adott témával kapcsolatban szinte bárkivel. Egy autentikus személy blogbejegyzéséből, véleményéből napi hír válhat szinte azon nyomban, ami aztán beindíthatja a többi médium érdeklődését, a közéleti kommunikációt is.

A politikai kommunikáció

A választási kampányokban a jelöltek eltérő, sokszor teljesen ellentétes eszméket, érdekeket, programokat ütköztetnek azzal a végső céllal, hogy megnyerjék a választók támogatását. Ennek érdekében minden lehetséges eszközt és alkalmat megragadnak a közönséggel való kommunikálásra, amelynek során saját érdekükben és az ellenfelük ellenében próbálnak meggyőzni, érvelni, manipulálni. A befogadók szempontjából két fő kritérium érvényesül a jelöltek vonatkozásában: a szimpátia, és a hitelesség. Akkor szimpatikus egy jelölt, ha az image-e alkalmas az azonosulásra, a pozitív szimbólumokkal való asszociációkra, s már viszonylag ismert, megjelenésre, külsőre is elfogadható. A közszereplőknek a hitelesség a legnagyobb tőkéjük. Ha egy politikust hitelesnek tartunk, feltételezzük róla a szavahihetőséget, az elfogulatlanságot és a szakértelemet. Nehezen hiszünk számunkra fontos dolgokban olyan embernek, akinek az egész megjelenése, viselkedése, az őt körülvevő tárgyak, emblémák pont az ellenkezőjét sugallják, mint amit elvileg képvisel. Például visszás, ha valaki a szegénység elleni küzdelmet tűzi ki zászlajára, de közben luxuskörülmények között él, és egy drága sportkocsival közlekedik. A politikus, közszereplő viselkedésén, megjelenésén túl még nagyon fontos a „híre”, mit tudnak, mit hallottak már róla, illetve a szakértelme, milyen területen, miben szerzett már jártasságot. Akkor tartunk valakit megbízhatónak, ha tudjuk róla, hogy nem áll érdekében bennünket befolyásolni, nem „haza beszél”, és hogyha szavahihető ember hírében áll. Még az egyébként szimpatikus, hozzáértő hitelessége is megkérdőjeleződik, ha úgy tűnik, hogy személyes érdeke fűződik meggyőzésünkhöz. Ha viszont megtudjuk róla, hogy saját kicsinyes érdekein túl, egy magasabb, neki ellentétes szempontot vesz figyelembe, s inkább amellet érvel, akkor a választók abszolút megbízhatónak tartják, és hisznek neki. A szavahihetőség szintén alapvető a meggyőzés folyamatában. A legfontosabb tőkéjét, a hitelességét kockáztatja az a közszereplő, aki nem állja a szavát, aki sorozatban valótlanosságokat állít, vagy túl sűrűn, indokolatlanul változtatja nézeteit. Fontos az is, hogy a választók, ne érezzék

úgy, hogy őket mindenáron meg akarják győzni. Erre a módszerre példa a spontán megnyilatkozás, a „véletlenül kiszivárgott” információ. Ilyen esetekben a meggyőzőerő pont abban van, hogy a választók biztosak lehetnek abban, hogy az adott nyilatkozattal nem őket akarták közvetlenül meggyőzni. A hitelesség, a szavahihetőség, és a szakértelem hármasa mellett azonban nem szabad elfeledkeznünk a pénzről sem. A negyedik nagyon fontos elemről, aminek segítségével az előző három komponens is bizonyos értelemben előteremthető, „legyártható”. Az a politikai erő, aki nagyobb összeget tud investálni a választási kampányába, többszöri megjelenést tud biztosítani jelöltjeinek a különböző médiafelületeken, joggal gondolhatja azt, hogy a tömegkommunikáció, a technika segítségével megteremtheti azt a képet, ami alátámasztja a hitelességet, a szavahihetőséget és a szakértelmet. Jelöltjeit televíziós szereplések, óriásplakátok, különböző szóróanyagok, kiadványok népszerűsítik, olyan komoly szakmai gárdával a hátuk mögött, akiknek profi munkája ugyan sokba kerül, de egyértelmű győzelmet hoz. Nem mindegy, hogy milyen fotók készülnek a jelöltekről, milyen „ütősek” a programfilmek. Egy kedvező beállítás, egy jól megszerkesztett, egy jól vágott, megrendezett kisfilm csodákra képes. Ha valaki mindezt nem tudja megfizetni, kénytelen minden szereplést elvállalni, még negatív hírértékű ügyekkel kapcsolatban is, aminek következtében gyakrabban hangoznak el vele kapcsolatban negatív sztereotípiák, gyakrabban kénytelen mentegetőzni, nyelvbötlésai, zavart gesztusai benne maradnak a kész anyagban, ilyen esetben az előnytelen beállításokkal sem foglalkozik senki, és összességében a róla kialakult kép illúzióromboló tud lenni. A mértéket, persze tudni kell tartani, nem szabad túlzásokba esni. Nem feltétlenül az vezet választási győzelemhez, ha minden „utcalámpán ott lóg” a jelölt arcképe, vagy a helyi lapokban túlzásba viszik a szerepeltetését. Meg kell találni azt az egészséges arányt, ami elég lehet a győzelemhez, és még nem vált ki ellenszenvet. Egyre nagyobb jelentősége lesz a kampányok során a választókkal való személyes találkozásoknak. A lakossági fórumok, az úgynevezett „kitelepülések” mind a személyes kapcsolatfelvételt, a személyes kontaktus kialakítását célozzák. A lakossággal való közvetlen kommunikációnak, az előnyei mellett, lehetnek hátrányai is. Ha valaki nem képes megteremteni azt a közvetlen hangot, amit az ilyen jellegű találkozók alkalmával elvárnak a választók, akkor inkább ne vállalkozzon ilyen típusú szereplésekre. A személyiségen túl persze nagyon sokat számít egy adott párthoz való tartozás ténye is. Az emberek ugyanis nagyon sok esetben nem feltétlenül a személyekre, sokkal inkább az adott pártra szavaznak. Magyarországon, főleg az országgyűlési választásokon a személyek „varázsa”, inkább csak az önkormányzati választásoknál, a kisebb településeken érvényesül. Ott a pártpreferencia kevésbé számít. Minél kisebb egy település, annál biztosabban igaz ez az állítás. Nem véletlenül, hiszen egy kisebb közösségben jobban számít, hogy ki lesz a közvetlen irányítója a településnek, az emberek érezhetik úgy, hogy választásuk saját sorsukra is közvetlenebbül kihat.

A politikai reklámok mint a meggyőzés eszközei

A 20–21. században, kultúránk részévé vált a reklám, manapság szerves részét képezi mindennapjainknak. A reklám rábeszélést jelent valamire. A rábeszélés együtt jár a tájékoztatással, de az információ nem feltétlenül jár együtt a meggyőzéssel. Mindig tisztában kell lenni az adott kulturális klímával ahhoz, hogy a meggyőzés tervét el lehessen készíteni. Egy politikai kampányban a rábeszélés sikere vagy kudarca függhet a kulturális klíma ismeretén. A reklámban foglalt információ jellege szerint lehet pozitív vagy negatív. A politikai reklámok alkalmasak lehetnek a jelölt személyiségének a vonzó, pozitív bemutatására és az ellenfelekkel szembeni negatív kampány lefolytatására is. A negatív kampány legdurvább fajtája az úgynevezett, „karakteryilkosság”, amit az ellenfél több hónapig, esetleg évig, a teljes megsemmisítés céljából, szisztematikusan épít fel valaki ellen. A kereskedelmi és a politikai reklámok közt annyi a hasonlóság, hogy mindkettő szeretne eladni valamit a közönségének, az egyik valamilyen árut, a másik egy eszmét, ideológiát, választási programot. A fő különbség a tesztelésük jellegében van, míg a kereskedelmi életben lehetőség van a konkrét áru vagy a szolgáltatás tesztelésére, addig a politikai életben a tesztelés a választásokat követi, aminek drámai következményei is lehetnek. A politikai reklámok, jellegüket tekintve kereskedelmi üzenetek, hosszú távú társadalmi hatással.¹⁰ A politikai kampányok, választások szigorúan megszerkesztett forgatókönyvében a reklámoknak tisztán körülhatárolt céljuk és célközönségük van. A politikai reklámok hatása inkább a választók azon csoportjára nagyobb, akik bizonytalanok, akiknek nincs határozott politikai állásfoglalásuk, és nem rendelkeznek konkrét pártpreferenciákkal. A kampányszervezők felismerték, hogy akkor lesz igazán sikeres a kampány, ha egyszerre több minikampányt is szerveznek, amelyekkel más és más réteget céloznak meg. A sikert erősíti még, ha a hagyományos és az interaktív média nyújtotta lehetőségeket ötvözik. Az új választási stratégiák másik, már egyre gyakrabban alkalmazott módszere, hogy különböző beszélgetős műsorokban (talk-show), nagy példányszámú bulvársajtóban szerepeltetik az adott párt listavezetőjét, pártelnökét, illetve az adott körzet országgyűlési képviselőjelöltjét. A vezető politikusok így könnyen meg tudják teremteni az „egyszerű” emberekhez való tartozás illúzióját, amely szerint tudnak azonosulni a gondolatvilágukkal, és foglalkoztatják az őket érintő szociális kérdések. A politikai kampányok a reklámot és a PR-t, egyfajta kommunikációs mixként használják fel a stratégiájuk részeként. Ennek a mixnek az egyik eleme a sajtóközlemény, amely potenciálisan erősítheti a kampány által kiemelt témákat, imázsokat. A politikai PR-szakemberek szerint a sajtóközlemények médiamegjelentetése a kampány és a jelölt szempontjából előnyös témákat legálissá teszi, s rájuk irányítja a figyelmet. A legitimitást maga a média és a hírekhez kapcsolódó pártatlanság feltételezése biztosítja, a figyelmet pedig a téma sajtómegjelenítése, azaz a médiaagendában való szereplése váltja ki. A médiaagenda¹¹ megteremti a közagendát, amely kialakítja a közvéleményt, és cselekvésre ösztönöz.¹²

¹⁰ Róka (2002): i. m. 116.

¹¹ Agenda (latin) szó jelentése: elintézendő, elvégzendő dolog

¹² Róka (2002): i. m. 119.

Felhasznált irodalom:

- Angelusz Róbert – Tardos Róbert: Médiahasználat vagy médiafogyasztás? *Jel-Kép*, (1998/3) 3–24.
- Blumler, Jay – Katz, Elihu: Mire használja az egyén a tömegkommunikációs eszközöket? (1974) in: Angelusz Róbert – Tardos Róbert – Terestyéni Tamás (szerk.), *Média, nyilvánosság, közvélemény – Szöveggyűjtemény*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2007, 788–800.
- Buda Béla – Sárközy Erika: Közéleti kommunikáció, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2001.
- Pratkanis, Anthony – Aronson, Elliot: A rábeszélőgép, Ab Ovo Kiadó, Budapest, 1992.
- Róka Jolán: Kommunikációtan, Századvég Kiadó, Budapest, 2002.
- Szak Andrea: Media Influence and Reception Analysis, *Hadtudományi Szemle*, 7 (2014/1) 152–157.
- Szak Andrea: A nyilvánosság kommunikációs színterei, *Hadtudomány*, 28 (2018/2) 118–125. DOI: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2018.28.2.118>

Ajánlott irodalom:

- Gripsrud, Jostein: Médiakultúra, médiatársadalom, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2007.
- Neményiné Dr. Gyimesi Ilona: Kommunikációelmélet, Szemelvénygyűjtemény, Perfekt Kiadó, Budapest, 2004.

Barna Boglárka¹

A harci stressz kezelésének alternatívái a modern fegyveres küzdelmek fényében

Psychological Methods of the Treatment of Combat Stress Based on Modern Armed Struggles

Absztrakt

A háború emberre gyakorolt hatásáról már az ókori források is említést tesznek, kiemelve azokat a szempontokat, amelyek mentén a győzelem vagy éppen a veszteség könnyebben bejósolhatóvá válhat. Az egyik, ókortól napjainkig átívelő szempont a félelem és a félelemből fakadó tettek megismerése. Bár a fegyveres küzdelmekhez köthető félelem jelenségével minden korban találkozhatunk, a harci stressz fogalmának meghatározása, a stresszreakciók és a kezelésükre irányuló kutatások a 20. századig vártak magukra. A következőkben áttekintem azokat a főbb történelmi példákat, amelyek a 19. század második felétől kulcsszerepet játszottak a harcistressz-kutatások kialakulásában és fejlődésében. A példákon keresztül a harci stressz megítélésének változása és kezelésére tett kísérletek is bemutatásra kerülnek. A jelenség hatását idő szerinti lebontásban tekintem át, kitérve az ASR, ASD és PTSD közti főbb különbségekre. Ismertetem továbbá azokat a terápiás módszereket, amelyek a harci stressz különböző fajtáinak kezelésénél eredményesek lehetnek. A jelenség kezelésének különböző módjai és egyes elemei sikerének értékelésével képet kaphatunk a harci stressz komplexitásáról és azokról a tényezőkről, amelyek a vizsgálatában jelentős szereppel bírnak.

Kulcsszavak: harci stressz, stresszkezelés, ASR, ASD, PTSD

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola doktorandusz, National University of Public Service, Doctoral School of Military Science, PhD student, e-mail: barna.boglarka@uni-nke.hu, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7839-0086>

Abstract

The influence of war on men has been already noticed in ancient times. Ancient sources describe some aspects of war which can be the key of victory. One of them emphasises that knowing the human aspect of war, including the emotional reactions on combat like fear, makes the outcome of war more predictable. Although the phenomenon of fear associated with armed struggles can be encountered at all era, defining the concept of combat stress, stress responses, and research into treatment have been awaited until the 20th century. In the following, some main historical examples will be reviewed that have played a key role in the development of combat stress research since the second half of the 19th century. Through the examples, changes in the assessment and treatment of combat stress are also presented. The effects of this phenomenon are reviewed, suggesting a separation between ASR, ASD and PTSD. Connecting to the three mentioned group of combat stress reactions, the main differences in the treatment are also introduced.

Keywords: *combat stress, psychological treatment methods, ASR, ASD, PTSD*

A háború emberre gyakorolt hatásának felismerése és a harci stressz

A harci stressz napjainkban is használt fogalma megközelítőleg a 20. század első felében, az első világháború idején alakult ki,² azonban már a háborúról szóló legkorábbi írásos emlékek is tartalmaznak utalásokat a háború emberekre gyakorolt hatásáról (lásd például: Szun-ce,³ Xenophón,⁴ Vegetius,⁵ Zrínyi Miklós,⁶ Carl von Clausewitz⁷). A legtöbb olyan forrás azonban, ami már tartalmazza azokat a kihívásokat, amelyekkel a katonák a harctéren szembesülnek, a 19–20. századtól maradt fenn.⁸ Marlowe (2001) munkájában a harci stressz pszichológiai és pszichoszociális kockázatait ismerteti, példaként említve az amerikai polgárháborút. Az 1861–1865 közti időszakban a harci stressz hatására a dezertálás jelensége mind az északi, mind a déli seregben megszokott volt. Emellett a források több olyan esetről számolnak be, ahol az ütközet közepén a katonák a magas fokú stressz hatására pánikrohamot kaptak.⁹ A harci stressz különféle megnyilvánulásai mellett a források kitérnek a jelenség utóhatásának – a nosztalgjának

² Franklin D. Jones: Psychiatric Lessons of War, in: F. D. Jones et al. (eds.), War Psychiatry, TMM Publications, Washington, D. C., 1995, 1–33.

³ Szun-ce: A hadviselés törvényei, <http://mek.oszk.hu/01300/01345/01345.htm> (Letöltve: 2019. 02. 25.)

⁴ Xenophón: Kürosz nevelkedése/Anabázis, Bibliotheca Classica sorozat, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1979.

⁵ Vegetius, Renatus Publius Flavius: Epitoma rei militaris, Várady László (ford.): A hadtudomány foglalatja, in: Hahn István (szerk.), A hadművészet ókori klasszikusai, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1963, 751–865.

⁶ Zrínyi Miklós: Vitéz hadnagy, (1650–1653), <http://mek.oszk.hu/01100/01137/01137.htm#11> (Letöltve: 2019. 02. 25.)

⁷ Clausewitz, Carl von: A háborúról, Athenaeum, Budapest, 1917. http://mek.oszk.hu/13200/13240/pdf/13240_1.pdf (Letöltve: 2019. 01. 16.)

⁸ Russel W. Glenn – Todd C. Helmus: A Look Back: A Brief History of Combat Psychiatry, in: Russel W. Glenn – Todd C. Helmus (eds.), Steeling the Mind, RAND Corporation, Santa Monica, 2005, 9–22.

⁹ David H. Marlowe: Psychological and Psychosocial Consequences of Combat and Deployment with Special Emphasis on the Gulf War, RAND Corporation, Santa Monica, 2001.

és a "soldier's heart" (napjainkban: posttraumatic stress disorder, a továbbiakban: PTSD) – leírására is. A nosztalgiát mint betegséget először egy svájci orvos jegyezte le 1678-ban, aki a jelenséget a honvágy, nagyfokú agresszió és fegyelmi problémák megjelenésével, továbbá a társaktól való elidegenedéssel, szorongással és bizalmatlansággal jellemezte.¹⁰ Ezek a tünetek azonban Marlowe szerint a felkészülés közben eltűnnek. A "soldier's heart" a nosztalgiával szemben egyfajta szívelégtelenség, ami megnövekedett pulzusszámmal és fáradtsággal jár, annak ellenére, hogy a személy orvosi vizsgálatok alapján egészségesnek mondható. Míg a nosztalgiát jellemzően az amerikai polgárháborús harci stressz utóhatásaként azonosították, a "soldier's heart" jelenségét a második búr háború és az első világháború időszakában jegyezték le.¹¹

Az első világháború mozgó háború szakaszában (1914–1915) a "soldier's heart", mint a harci stressz utóhatása mellett több, a hadszíntéri eseményekre adott akut pszichés reakciót figyeltek meg, azonban ezek a reakciók nem mutattak jelentős eltérést a korábbiaktól. Ezzel szemben az állóháború kialakulásával tömegével jelentek meg olyan tünetek, mint bénulás, vakság, amnézia, amiket sok esetben fejfájás, aluszékonyság, depresszió és magas fokú szorongás kísért.¹² Kezdetben a brit megközelítés a jelenséggel kapcsolatban a félelmet azonosította, mint háttértényező, mivel általánosságban úgy vélték, hogy leginkább a nők hajlamosak pszichés rendellenességre.¹³ A későbbiekben „shell shock-nak” nevezett jelenség vizsgálata során világossá vált, hogy a háború katonákra gyakorolt hatása nem merül ki a félelemben és magas fokú szorongásban. Továbbá a kutatások rámutattak, hogy mind a harci stressz, mind az utóhatása kezelést igényel.¹⁴

Az első világháború tapasztalatait felhasználva, az Amerikai Egyesült Államokban már a következő nagy háborúra (második világháború) való felkészülésnél figyelembe vették a mentális sérülések lehetőségét. A toborzás során több mint 1,5 millió jelöltet utasítottak el, pszichés alkalmatlanságra hivatkozva. Személyiségtesztek és alkalmasságvizsgálatok segítségével próbálták minimálisra csökkenteni a veszteség kockázatát. Így azokat a személyeket, akik nem rendelkeztek megfelelő végzettséggel, a vizsgálat során magasabb fokú szorongást vagy erősebb neurotikus viselkedésszerűségeket mutattak, elutasították.¹⁵ Ennek ellenére a háború során pszichés károsodást szenvedők száma a korábbiakhoz képest is jóval magasabb arányokat mutatott.¹⁶

¹⁰ Jones (1995a): i. m.

¹¹ Edgar Jones et al.: Post-Combat Syndromes from the Boer War to the Gulf War: A Cluster Analysis of Their Nature and Attribution, *British Medical Journal*, 324 (2002/7334) 397.

¹² Franklin D. Jones: Traditional Warfare Combat Stress Casualties, in: Franklin D. Jones et al. (eds.), *War Psychiatry*, TMM Publications, Washington, D.C., 1995, 35–61.

¹³ Ben Shephard: Shell-Shock on the Somme, *RUSI Journal*, 141 (1996/3) 51–56.

¹⁴ Glenn-Helmus (2005): i. m.

¹⁵ Jones (1995b): i. m.

¹⁶ Ben Shephard: *A War Of Nerves: Soldiers and Psychiatrists, 1914–1994*, Pimlico, London, 2002.

A harci stressz kezelési módjai – történeti áttekintés

A kezelésre tett kísérletek az első és második világháború alatt

A „shell shock” jellegzetes tünetegyüttese felhívta mind a katonai vezetők, mind az egészségügyi személyzet és a társadalom egészségének figyelmét a harc során szerzett mentális problémák kezelésére. Az 1900-as évek elején a férfi nem felé irányuló attitűdök és elvárások, miszerint a gyengeség, félelem vagy (negatív) érzelmek kimutatása nem férnek össze az „igazi férfi” viselkedéséről alkotott képével, a probléma kezelését is nagymértékben befolyásolta. Kezdetben azok a férfiak, akik képtelenek voltak önállóan megküzdeni a harci stresszrel, tudattalanul is olyan viselkedésjegyeket kezdtek közvetíteni környezetük felé, amelyek mások számára (bajtársak, katonai vezetők) is világossá tették helyzetüket. Sok esetben előfordult ugyanis, hogy azokat a katonákat, akik mindössze pszichés tüneteket mutattak fegyelmi eljárás alá vonták, több esetben pedig ki is végezték őket.¹⁷ A tömeghadseregek és az ipari forradalom hatására megjelenő egyre nagyobb pusztítást okozó fegyverek hatására azonban megnövekedett azoknak a katonáknak a száma, akik képtelenné váltak a harci stresszrel való megküzdésre. Ennek eredményeként megszülettek az első kezelési módok. Kezdetben a brit katonák közül az érintetteket evakuálták és a hátszországba szállították. A várt hatással ellentétben azonban a fizikai távolság tovább rontott a kliensek állapotán. A kiváltó ok kezelése hiányában a katonák többségénél a mentális sérülés élethosszig tartó pszichés problémákat eredményezett.¹⁸

A kezdeti sikertelenségek hatására Myers a front közelében hozott létre elkülönített központokat a háborús neurózis kezelésére. A katonák ételmelet és egészségügyi ellátást kaptak a központokban, valamint a pszichoterápiát mint módszert elkezdték alkalmazni a mentális sérülések kezelésére.¹⁹ 1917-ben az amerikai Thomas William Salmon ellátogatott a Myers-féle központokba és javaslatot tett a kezelés hatékonyabbá tételére. Salmon úgy vélte, hogy a pszichés tünetegyüttes megjelenését követően a lehető legrövidebb időn belül szükséges kezelni a sérültet, lehetőleg a fronthoz közel eső helyen, azt az elvárást támasztva a katona felé, hogy hamarosan vissza kell térnie csapatához. Kenneth L. Artiss (1963) a módszert PIE-nak (proximity, immediacy, and expectancy) nevezte, ami később bővült a fiziológiás szükségletek kielégítésével (a továbbiakban: PIES: proximity, immediacy, expectancy, simplicity).²⁰ A javaslat hatására a fronthoz közelebb eső, kezelésre alkalmas pontokat hoztak létre, ahol először látták el a sérültet. Azokban az esetekben, amikor a javulás pár napon belül nem következett be, az érintett személyeket továbbszállították kórházakba, ahol pszichiátriai felügyelet alá helyezték őket.²¹ A PIE-módszer látszólag sikeresnek bizonyult.

¹⁷ Shephard (2002): i. m.

¹⁸ Glenn-Helmus (2005): i. m.

¹⁹ Edgar Jones – Simon Wessely: Psychiatric battle casualties: an intra- and interwar comparison, *British Journal of Psychiatry*, 178 (2001/3) 242–247.

²⁰ Kenneth L. Artiss: Human Behaviour Under Stress: From Combat to Social Psychiatry, *Military Medicine*, 128 (1963/10) 1011–1015.

²¹ Glenn-Helmus (2005): i. m.

Az azonnali kezelés és a visszatérést szorgalmazó elvárás hatására mintegy 80%-a a katonáknak visszatért csapatához.²² A második világháború során a harci stressz kezelésére a korábbi eljárást módosították, azonban valós sikereket nem értek el sem a harci stressz, sem pedig a PTSD kezelésében.

A harci stressz kezelése a vietnámi háborúban

Az első olyan 20. századi fegyveres konfliktus, ahol a mentális sérülést szerző katonák száma csökkenni látszott a vietnámi háború időszakára tehető. A látszólagos javulás lehetséges magyarázata azonban nem a harci stressz csökkentésére kifejlesztett hatékonyabb módszerekben keresendő. Részben köszönhető a 6–12 hónapos rotációs tervnek, valamint a lehetőségnek, miszerint a terepen harcoló katonák visszatérhettek bázisaikra. Továbbá ez esetben az amerikai katonák kevésbé kerültek kiszolgáltatott helyzetbe, például a sebesült katonákat már helikopterrel szállították biztonságos pontokra, megnövelve ezzel menekülési és túlélési esélyeiket.²³ A harci stresszel való megküzdés tekintetében tehát jelentős tényezőnek bizonyult, hogy a korábbi elvárásokkal ellentétben a katonáknak megadták a lehetőséget a hazatérésre (a rotációs programnak köszönhetően már nem csak sérülés esetén térhettek haza), ami növelte a reményt és a morált. Az egyéni rotáció során azonban az egységek tagjai folyamatosan változtak, megnehezítve ezzel a csoportkohézió kialakulását. Emellett megjelent az úgynevezett „short-timer's szindróma” is, amely megnövelte mind a fizikai, mind a pszichés sérülések lehetőségét. Azoknál a katonáknál ugyanis, akiknek hazatérési napja közeledett, legtöbb esetben csökkent a morál és a harci kedv, veszélyeztetve ezzel nemcsak saját hazatérésüket, de társaik életét is.²⁴ A short-timer's szindróma mellett szükséges kitérni a háború lezáró szakaszát jellemző megnövekedett drogfogyasztási arányra, valamint a visszaélések számának emelkedésére is. 1971-ig az Amerikai Egyesült Államok nem engedélyezte ugyanis sem anyaghasználat, sem pedig harci stressz hatására kialakult kontraproduktív viselkedésmintázat esetén a katonai szolgálatot teljesítők kivonását a hadszíntérről. Ennek változása azonban ugrásszerűen növelte a harci stressz viselkedéses megnyilvánulásainak számát, felhívva ezzel a katonai és állami vezetők figyelmét a jelenség megjelenésének egy újabb formájára.²⁵ Összességében tehát, – bár kezdetben a mentális sérülések aránya az első és második világháborúhoz képest csökkenni látszott –, a vietnámi háború példázza, hogy a harci stressz kezelése nem merülhet ki rotációs programokban és az élet elvesztése ellen tett intézkedésekben (lásd: helikopterek használata). Rendszeres pszichológusi vizsgálat (és felülvizsgálat), valamint prevenció hiányában a harci stressz tünetei mindössze látszólag csökkenthetők. A stresszreakció ugyanis a stresszhatást követően akár hónapokkal később is jelentkezhet PTSD formájában.

²² Anthony Babington: *Shell-Shock: A History of the Changing Attitudes to War Neurosis*, Leo Cooper, London, 1997.

²³ Glenn-Helmus (2005): i. m.

²⁴ Marlowe (2001): i. m.

²⁵ Jack McCallum: *Medicine, Military*, in: Spencer C. Tucker (ed.), *Encyclopedia of the Vietnam War: A Political, Social and Military History*, ABC-CLIO, Santa Barbara, 1998, 423–428.

Változás az 1970-es, 1980-as években

Valódi fordulat a harci stressz és a PTSD kezelésében az arab–izraeli háborúk idejére tehető, különös tekintettel a jom kippuri háborúra és az ötödik arab–izraeli háborúra. A vietnámi háborúhoz hasonlóan a jom kippuri háborúban is magas volt az aránya a mentális sérülést szenvedőknek. Bár Izrael az 1970-es években még nem rendelkezett a sérültek kezelésére megfelelő és működőképes eljárással, alig 10 éven belül, az ötödik arab–izraeli háború idejére amerikai mintára kidolgozták. Így az 1980-as évekre, a harci stressz hatására sérülést szenvedett katonák jelentős részét sikeresen kezelték.²⁶ Noy és szerzőtársai viszont felhívják a figyelmet arra, hogy ez esetben is a mentális sérülések megközelítőleg 40%-a a harci stresszt követő 1 éven belül jelentkezett.²⁷

Stokes 1985-ben a korábbi tapasztalatok hatására a harci stressz szakemberek általi szabályozását és kezelését javasolta. Felismerte, hogy a kiválasztásnál végzett alkalmasságvizsgálatok, a rotációs program és a technikai vívmányok kiaknázása mellett szükséges a harci stressz kezelésére önálló orvosi egységeket létrehozni.²⁸ Ennek köszönhetően az amerikai haderőnél megalakultak azok a csoportok, amelyek feladatai közé tartozik a csapatkohézió kialakítása, a harc pszichológiai aspektusaira való felkészítés, valamint a harci stressz kezelése.²⁹

A harci stressz kezelése napjainkban

A 20. század fegyveres konfliktusai rávilágítottak arra, hogy a harci stressz jelensége összetett, így nem lehet mindössze szabadságok kiadásával és orvosi beavatkozásokkal kezelni. A jelenség hatásának csökkentésére már a stresszor megjelenése előtt preventív lépésekre van szükség. A prevenció ez esetben tartalmazhatja a megelőzést és az azonnali kezelést. A megelőzés a stresszor személyre gyakorolt hatásának intenzitását kívánja csökkenteni.³⁰ Ennek egyik lehetséges módja a pszichológiai mérőeszközök megfelelő alkalmazása a kiválasztás során, valamint az új belépők rendszeres pszichológiai ellenőrzése, támogatása. Továbbá a megelőzés eszköztárába sorolható a felkészítés folyamata is. Ez tartalmazza mind a szakmai (például új technikai eszközök megismerése és használata), mind pedig a pszichológiai (például az ismeretlenség okozta szorongás csökkentése) felkészítést. A preventív lépések közé sorolható továbbá a tünetek jellegének felismerése és kezelése is. A stresszreakciók időbeli aspektusának ismerete hozzásegíti a szakembereket a kezelés sikeressége érdekében célravezető eszközök, terápiás módszerek kiválasztásához.³¹ A harci stressz hatásaként

²⁶ Zahava Solomon – Rami Benbenishty: The Role of Proximity, Immediacy, and Expectancy in Frontline Treatment of Combat Stress Reaction Among Israelis in the Lebanon War, *American Journal of Psychiatry*, 143 (1986/5) 613–617.

²⁷ Shabtai Noy – R. Levy – Zahava Solomon: Mental Health Care in the Lebanon War, 1982, *Israel Journal of Medical Sciences*, 20 (1984/4) 360–363.

²⁸ Glenn–Helmus (2005): i. m.

²⁹ Major Michael E. Doyle: Combat Stress Control Detachment: A Commander's Tool, *Military Review*, (2000/3) 65–71.

³⁰ Barna Boglárka: A munkahelyi stressz idői vetülete és főbb forrásai a hadseregben, *Hadtudományi Szemle*, 11 (2018/1) 124–141.

³¹ Völgyi Zoltán: A harctevékenységekhez kapcsolódó stressz pszichológiai aspektusai, *Hadtudományi Szemle*, 11 (2018/1) 270–286.

a stresszreakciók három, időben jól elkülöníthető csoportra bonthatók. Az ASR (acute stress reaction, a továbbiakban: ASR) egyfajta azonnali válasznak tekinthető, amikor a traumát követően a tünetek 2-3 napon belül jelentkeznek a legerősebben. Az ASD (acute stress disorder, a továbbiakban: ASD) hosszabb időintervallumot ölel fel, ami a stresszhatás utáni megközelítőleg 3-4 naptól egészen a 4-5 hétig tartó periódus. A harmadik csoportja a stresszreakcióknak a PTSD (posttraumatic stress disorder), ami időben a legelhúzódóbb stresszválasz.³² A fentiekben bemutatott példák az ASR és ASD kezelésének lehetséges módjait tartalmazzák. Ezek alapján tehát megelőzésnek nevezhetjük a fegyveres erők kiválasztása során alkalmazott pszichés alkalmasság mérését, a vietnámi háború során alkalmazott rotációs programot és a személyes biztonság növelésére tett kísérleteket, valamint a morál növelését. A tüneti kezelések csoportjába sorolhatjuk a PIES-módszert, a pszichoterápia alkalmazását, a pszichiátriai vizsgálatokat és felügyeletet. Az interperszonális kapcsolatok mind a megelőzésben, mind pedig a tüneti kezelésben fontos szerepet kapnak. A megelőzés tekintetében a csoportkohézió kialakítása és a társas kapcsolatok mélyítése elengedhetetlen. Matz és munkatársai (2013) a munkahelyi elégedettség és munkahelyi stressz jelenségének vizsgálata során azt találták, hogy a munkatársak befolyásoló ereje a munkáról való vélekedés, a mindennapi munkaszituációk megélése és értékelése szempontjából kulcstényező. A munkatársak hatására tehát változhatnak gondolataink a munkáról és érzéseink a munkával kapcsolatban. Matz és munkatársai szerint a társas kapcsolatok jelentősebb befolyásoló tényezők mint a személyiséghez fűződő faktorok, így tehát nagyobb mértékben befolyásolják az attitűdöket és a viselkedést.³³ A harci stressz megelőzése és kezelése szempontjából Matz és munkatársai vizsgálata kimondja, hogy a csoport, mint védőfaktor működik, így felhasználható mind a stresszor megjelenése előtt, mind a kezelés szakaszában.

Amennyiben a tünetek rövid távon nem jelentkeznek, vagy a kezelés elmarad, a PTSD kialakulásának kockázata jelentősen megnövekszik. A PTSD kezelése lényegében eltér az ASR és az ASD kezelésétől, hiszen ez esetben a harci stressz okozta válaszreakció már térben és időben is távol esik a stresszortól. Fontos megemlíteni azonban, hogy hasonlóan az ASR-hez és ASD-hez, a PTSD kezelésében is nagy szerepet játszanak a társas kapcsolatok, a személy preferenciájának megfelelő pszichoterápiás kezelés alkalmazása és az utánkövetés. Emellett a PTSD kezelésének sikerességét nagymértékben befolyásolja az adott fegyveres konfliktus társadalmi megítélése is.³⁴ Dolgozatom további részében a terápiás lehetőségeket a jelenség időbeli lebontásában vizsgálom, sorra véve az ASR, ASD és PTSD esetében hatékonynak bizonyuló és széles körben alkalmazható kezelési módszereket.

³² Deborah Kaminer – Gillian Eagle: Trauma interventions for individuals, groups and communities, in: D. Kaminer, G. Eagle (eds.), *Traumatic Stress in South Africa*, Wits University Press, 2010.

³³ Adam K. Matz et al.: Predictors of turnover intention among staff in juvenile correctional facilities: The relevance of job satisfaction and organizational commitment, *Youth Violence and Juvenile Justice*, 11 (2013/2) 115–131.

³⁴ Sarah E. Ullman – Henrietta H. Filipas: Predictors of PTSD Symptom Severity and Social Reactions in Sexual Assault Victims, *Journal of Traumatic Stress*, 14 (2001/2) 369–389.

A harci stressz kezelésének módjai

A harci stressz kezelése egy komplex folyamat, ami magába foglalja egyrészt a pszichoterápiát és a közösségen alapuló módszereket, másrészt a pszichiátriai és gyógyszeres kezeléseket. A jelenség vizsgálata során a pszichoterapeuták leginkább a traumatikus események által kiváltott tünetegyüttes leírására és kezelésére helyezték a hangsúlyt, alapul véve Freud korai munkásságát. A szemléletmód változásának és megújulásának kezdete megközelítőleg az 1980-as évek második felére tehető, amikor az ötödik arab-izraeli háború hatására megkezdődött az újabb kutatási eredmények gyakorlatba ültetése. Az elmúlt megközelítőleg 30 évben a harci stressz kezelésére számos elmélet született, amelyeket tartalmuk szerint csoportosíthatunk. A hagyományos beszédalapú terápiák mellett megjelentek a testorientált módszerek és a kisebb csoportokon vagy nagyobb közösségen alapuló eljárások is.³⁵ A továbbiakban a harci stressz időbeli vetülete mentén az egyéni és csoportos módszereket mutatjuk be.

A harci stressz kezelésének alapkövetelményei

Judith Herman a traumatikus stressz kezelése kapcsán három fő, egymásra épülő szempontot emel ki. A kezelés sikerességéhez szükséges a személyes biztonság érzetének megteremtése, a trauma feldolgozása és integrálása, valamint a társas támasz.³⁶ Azokban az esetekben, amikor a terápia során a személy nem érzi biztonságban magát, nem tud elmélyedni a folyamatban, magasfokú szorongás lép fel. A szorongás nem csupán meggátolja a harci stressz okozta trauma feldolgozását, hanem sok esetben súlyosbítja a traumatikus stressz egyénre gyakorolt hatását. Herman alapkritériumai szerint tehát minden terápiás módszer sikerének legalapvetőbb eleme a személy biztonságérzetének megteremtése, támogatása. Amennyiben a biztonság feltétele teljesül, megkezdődik a trauma feldolgozása. A feldolgozás során a traumatikus stressz és a beavatkozás közt eltelt idő döntő jelentőséggel bír. A fentiekben már ismertetett azonnali és szakszerű beavatkozás (PIES) hiánya növeli a hosszú távú mentális rendellenességek kialakulását. A traumatikus esemény és a terápia megkezdése közt eltelt ideális időtartam megállapítása azonban nehézségekbe ütközik. Újabb megfigyelések alapján ugyanis az események feldolgozását elősegíti, ha a terápia megkezdésekor a személy már képes legalább részben objektívan értékelni az átélt eseményeket.³⁷ Kaminer és Eagle szerzőpáros a Herman-féle szempontok mellett kiemeli az egyéni döntéshozatal szerepét is. Az ugyanis, hogy a személy saját döntése alapján vagy adott esetben külső nyomásra vesz részt a terápián, kihat mind a biztonságérzet, mind a feldolgozás folyamatára. Bár sok esetben a társas környezet ösztönzően hathat, fontos, hogy a személy választási lehetősége ne sérüljön. Amennyiben ugyanis a külső hatás

³⁵ Kaminer–Eagle (2010): i. m.

³⁶ Judith Herman: *Trauma and recovery: from domestic abuse to political terror*, Pandora, London, 1992.

³⁷ M. Friedman: *Post-traumatic stress disorder: the latest assessment and treatment strategies*, Compact Clinicals, Kansas City, 2003.

erősebbnek bizonyul, a beavatkozás iránti elkötelezettség mértéke csökken, hátráltatva ezzel a feldolgozás folyamatát.³⁸

Az ASR, ASD és PTSD kezelésére, – tekintettel a körülmények és tünetek közt megfigyelhető különbségekre –, más-más módszereket alkalmaznak. A harci stressz azonnali kezelése (ASR esetében) rövidebb, míg ennek ellentétéként a PTSD kezeléséhez már hosszú és mély terápiára van szükség. A stresszreakciók időbeli eltérése alapján tehát a kezelést is három csoportba sorolják. Az ASR esetében legtöbbször rövid, akut beavatkozás vagy az átélt traumáról folytatott azonnali beszélgetés jelenik meg, mint a traumatanácsadás módszere. Az időben néhány nappal hosszabb lefolyású ASD kezelésére rövid távú terápiás beavatkozásokat használnak, míg a PTSD-ben szenvedőknél a hosszú távú terápiás lehetőségek és a pszichoterápia bizonyult hatásosnak.³⁹ Egyes megfigyelések tovább bontják a trauma fogalmát és az időbeli intervallum mellett megkülönböztetnek egyszerű és komplex változatokat. Az egyszerűnek ítélt trauma kezelése gyakorlatilag megegyezik a fentiekben ismertetett időbeli dimenzióra épülő lehetőségekkel. A komplex trauma kezelése ezzel szemben speciális módszereket igényel. A kezelés módjának behatárolásához szükséges először a komplex jelző magyarázata. Komplex traumának nevezhetjük azokat az eseteket, amikor a (harci) stressz élményén felül a személy emberi méltóságának csorbítása, vagyis szándékos megszegyenítés történik. Ezekben az esetekben legalább 20 alkalmas kognitív viselkedésterápia (a továbbiakban: CBT) alkalmazása javasolt.⁴⁰

ASR kezelése

Az akut beavatkozásokat sok esetben a „trauma debriefing” fogalmába sorolják. A trauma debriefing valójában egy komplex megközelítés, ami az átélt stresszeseményről való beszélgetés mellett tartalmazhat sürgősségi beavatkozást, pszichológiai elsősegélynyújtást, katonai beavatkozást és krízisintervenciót.⁴¹ A trauma debriefing alapjait tekintve megegyezik a Mitchell által az 1980-as években kidolgozott CISD (Critical Incident Stress Debriefing) módszerrel. A CISD eredeti célja a munkahelyi stressz kezelése volt, különös tekintettel az egészségügyi dolgozók és a tűzoltók

³⁸ Az önkéntes részvétel bizonyos munkakörök esetében (például katonák vagy egyházi személyek) kérdéseket vehet fel. Bizonyos foglalkozások esetében ugyanis az egyéni döntéshozatal kihathat a személy közvetlen környezetén (katonák esetében például bajtársak) túl akár nagyobb csoportok (katonák esetében akár egész társadalmak; egyházi személyek esetében pedig a közösség(ek) tagjai) életére is. Az említett és ezekhez hasonló munkakörök esetében előfordulhat, hogy a pszichés problémák kezelése nem önkéntes alapú terápiás részvételen nyugszik. A kezelés felettes hatóság szempontjából bemutatott kihívásairól lásd: Ujházi Lóránd: Psychological Suitability in Relation to Holy Orders: Szent István Társulat, Budapest, 2007.; Ujházi Lóránd: A klerikusok pszichés alkalmassága és erre vonatkozóan az egyházi hatóság joga és kötelessége, *Kánonjog: A Kánonjogi Posztgraduális Intézet Folyóirata*, (2007/9) 101–121.; Ujházi Lóránd: A szent rend gyakorlásának és felvételének szabálytalanságai és akadályai: irregularitások és impedimentumok. *Studia Wesprimiensia: Tanulmányok a Teológia és Szociális Munka Területéről: A Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola Folyóirata*, 10 (2008/1-2) 199–236.

³⁹ Kaminer–Eagle (2010): i. m.

⁴⁰ Emily A. Holmes – Nick Grey – Kerry A. D Young: Intrusive images and “hotspots” of trauma memories in Posttraumatic Stress Disorder: an exploratory investigation of emotions and cognitive themes, *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 36 (2005/1) 3–17.

⁴¹ Beverley Raphael – Matthew Dobson: Acute Posttraumatic Interventions, in: John Wilson – Matthew Friedman – Jacob Lindy (eds.), *Treating Psychological Trauma and PTSD*. The Guilford Press, New York, 2001, 139–158.

csoportjára. A módszer a stresszesemény utáni 72 órán belül használható, csoportos foglalkozásként a traumát együtt átélt személyek részvételével.⁴² A CISD és a trauma debriefing közt azonban felfedezhető két jelentős eltérés. A CISD-t csoportos módszernek tervezték, míg a trauma debriefingnél több esetben az egyéni foglalkozást részesítik előnyben. Emellett Raphael és Dobson munkájában sem az ASR-t és ASD-t nem különíti el a kezelés módjait illetően, sem pedig konkrét időkeretet nem szab a módszer felhasználhatóságára. A szerzőpáros ugyanis úgy véli, hogy az akut beavatkozások mindaddig megfelelőek lehetnek, amíg a tünetegyüttes alapján egyértelműen meg nem állapítható a PTSD. Továbbá korábbi kutatásokban (lásd például Leibowitz és munkatársai 1999-es munkáját) azt találták, hogy az akut traumaintervenció hosszú távú pozitív hatása megkérdőjelezhető.⁴³ Legtöbb esetben ugyanis számításba kell venni azt a tényt, hogy a beavatkozást követően a személyeknek vissza kell térnie ugyanazon munkakörülményekhez, mint amiben a traumát elszenvedték. A munkához való visszatérést pedig ez esetben a katonák úgy élhetik meg, mint egy külső erő nyomására történő, személyes szabadságukat és biztonságukat veszélyeztető eseményt. A szabad (saját, személyes) döntés hiánya pedig nagyfokú szorongáshoz és stresszhez vezethet, amellyel az intervenciók erőfeszítések hatása csökken, esetenként inverzzé válik.⁴⁴

ASD kezelése

Az akut stresszreakciótól eltérően az ASD esetében a harci stressz rövid és középtávú hatásáról beszélhetünk. Az időbeli különbségekre tekintettel a trauma kezelésére az ASD-ben szenvedő személyeknél már nem elegendő a fentiekben ismertetett CISD vagy trauma debriefing módszerek használata. Helyettük a trauma mértéke és a tünetek fényében meghatározott számú terápiás ülések (általában 8-12 alkalom) alkalmazása javasolt. A személy preferenciáitól függően több modell áll a szakemberek rendelkezésére, amelyek az általános pszichoterápia paradigmáit veszik alapul. Mind az ASD, mind pedig a PTSD kezelésében gyakran használt módszerek a CBT, az EMDR (Eye Movement Desensitisation and Reprocessing), pszichodinamikus terápia vagy narratív terápia.

CBT (Cognitive behaviour therapy)

A kognitív viselkedésterápia (a továbbiakban: CBT) alapja a tünetek megértése, vagyis annak a felismerése és elfogadása, hogy a stressz hatására kialakult viselkedéses válaszreakciók egy maladaptív tanulási, kondicionálási folyamat eredményei. A CBT tehát a korai klasszikus kondicionálás keretrendszerén alapul, feltételezve, hogy egy

⁴² Jeffrey T Mitchell: When disaster strikes... the critical incident stress debriefing process, *Journal of Emergency Medical Services*, 8 (1983/1) 36–39.

⁴³ Stacey Leibowitz – Michaela Mendelsohn – Cathy Michelson: Child Rape: Extending the Therapeutic Intervention to Include the Mother-Child Dyad, *South African Journal of Psychology*, 29 (1999/3) 103–108.

⁴⁴ Leibowitz–Mendelsohn–Michelson (1999): i. m.

korábban semleges inger a trauma során szorongással teli színezetet kap. A terápiák során ennek az ingernek az átkeretezése történik. A kognitív viselkedésterápiák csoportjába többféle kezelési módszer tartozik, például: kognitív feldolgozó terápia (CPT)⁴⁵; stressz inokulációs képzés (SIT)⁴⁶; kognitív terápia (CT)⁴⁷. A példaként hozott kezelési formák jellemzően 9-16 ülést tartalmaznak. Több esetben a trauma hatékony feldolgozása érdekében kombinálják a módszereket. CBT esetén legalább három elvet tartanak szem előtt, vagyis minden esetben szükséges az átélt traumatikus események ismételt expozíciója – a szorongás csökkentése érdekében; stratégiák kidolgozása a szorongás kezelésére – például: relaxációs tréning segítségével; kognitív átkeretezés – a traumatikus élmény során kialakult maladaptív hiedelmek átértékelésére.⁴⁸ Foa és munkatársai az alapelveket szem előtt tartva javasolják annak a terápiás ülésnek a felvételét, amin a trauma felidézése történik. A rögzített anyaggal ugyanis a kliens is megfigyelheti magát egy másik perspektívából és az ülések során pontosabban visszaidézhető az emlékekre adott kezdeti reakciók is.⁴⁹ A felvétel készítéséről, valamint egyéb – a felidézést segítő – segédeszközök alkalmazásáról a terápiában részt vevő személyt tájékoztatják. Tekintettel a módszer erős pszichoeducációs hatására, a CBT-t tartják a legsikeresebb eszköznek az ASD kezelésére.⁵⁰

Narratív terápia

Igen erős érvek szólnak a CBT mellett, azonban több esetben a módszer alkalmazása korlátokba (például a CBT-re kiképzett szakemberek hiánya, kulturális különbségek, időbeli korlátok) ütközik.⁵¹ Ilyen esetekben más megközelítések módszereinek használata javasolt. Azokban a (főleg kollektivistá) kultúrákban, ahol tradicionálisan a történetmesélés hagyománya beépült a mindennapi életbe, a narratív terápia kiválthatja a CBT-t.⁵² A narratív terápia középpontjában – hasonlóan a CBT-hez –, szintén az életesemények felidézése és átértékelése áll. Azonban a CBT-vel ellentétben a narratív terápia nem csak egy, a traumára adott maladaptív viselkedéses válaszként értelmezi az ASD-t. Ebben a megközelítésben ugyanis az átélt stresszeseményt felhasználják a személyiség fejlesztésére. A traumára építve erősítik a kliensben a reziliencia

⁴⁵ P. Resick – M. Schnicke: Cognitive Processing Therapy for Sexual Assault Victims, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 60 (1992/5) 748–756.

⁴⁶ Don Meichenbaum: A Clinical Handbook/Practical Therapist Manual for Assessing and Treating Adults with Post-Traumatic Stress Disorder (PTSD), Institute Press, Waterloo, Ontario, 1994.

⁴⁷ A. Ehlers et al.: Cognitive Therapy for Post-Traumatic Stress Disorder: Development and Evaluation, *Behaviour Research and Therapy*, 43 (2005/4) 413–431.

⁴⁸ Richard G. Tedeschi – Lawrence G. Calhoun: Posttraumatic Growth: Conceptual Foundations and Empirical Evidence, *Psychological Inquiry*, 15 (2004/1) 1–18.

⁴⁹ Edna Foa et al.: Treatment of posttraumatic stress disorder in rape victims: a comparison between cognitive-behavioural procedures and counselling, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 59 (1991/5) 715–723.

⁵⁰ Rothbaum et al.: Cognitive-Behavioral Therapy, in: Edna B. Foa, T. M. Keane – M. J. Friedman (eds.), *Effective Treatments for PTSD: Practice Guidelines from the International Society for Traumatic Stress Studies*, Guilford Press, New York, 2000, 60–83.

⁵¹ Kaminer–Eagle (2010): i. m.

⁵² Frank Neuner et al.: A Comparison of Narrative Exposure Therapy, Supportive Counselling and Psychoeducation for Treating Posttraumatic Stress Disorder in an African Refugee Settlement, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 72 (2004/4) 579–587.

és a túlélésre való képesség meglétét, átkeretezve és erősségként a személyiségbe integrálva a terápia megkezdésekor negatív, szorongást keltő élményt.⁵³ A terápiás ülések során a traumát fokozatosan eltávolítják a klienstől: ahelyett, hogy erősíténék az áldozat mivoltát, a túlélés motívumát hangsúlyozzák. Fontos kritérium továbbá, hogy a terapeuta–kliens kapcsolata együttműködésre alapuljon.⁵⁴

Rövidtávú pszichodinamikus megközelítések

Az ASD kezelésére a CBT és a narratív terápia mellett alkalmaznak rövidebb távú, pszichodinamikus terápiákat is. A BPP (Brief Psychodynamic Psychotherapy) 12–15 traumafókuszú ülésből áll.⁵⁵ A módszer – hasonlóan a fentiekben ismertetettekhez – segítséget nyújt a trauma megértés útján történő feldolgozására. A terápiás folyamat leginkább kognitív, nem cél a karakter változása vagy az érzelmi katarzis.⁵⁶ A BPP során a klienseket két típusba sorolják aszerint, hogy milyen a traumával szembeni védekező mechanizmusuk. Ez alapján a terapeuta törekszik arra, hogy a kliens számára legérthetőbb, leginkább feldolgozható módon kezdje meg a terápiás folyamatot. A folyamat fókuszában a trauma élménye áll, amelynek átdolgozása az élmény negatív töltetét addig tompítja, míg a személy által elfogadhatóvá válik. A munka során a traumatikus élményt kötik a múltbeli és jelenbeli tapasztalatokhoz, majd a terapeuta segítségével a kliens megismeri és értelmezi azokat a tudattalan tartalmakat, amelyek segítségével az emlékek közti egyensúly kialakulása megtörténhet. A pszichodinamikai megközelítések tehát az átélt események szubjektív értelmezésének eszközével dolgoznak. A kliens saját perspektívájából értelmezett és átértékelt eseményt kötik a korábbi tapasztalatokhoz, élményekhez.⁵⁷ A módszer hátránya azonban, hogy a BPP hatékonyságával és használhatóságával kapcsolatban kevés kutatás született, így nem áll a szakemberek rendelkezésére a korábbi tapasztalatok rendszerezett és értékelt együttese. Akadnak olyan tanulmányok, amelyek fókuszában a pszichodinamikus terápiák hatása áll különböző traumát átélt személyek csoportját vizsgálva (például nemi erőszak áldozatai) vagy más módszerekkel (például hipnoterápia) összehasonlítva. A tanulmányok többsége azonban leginkább hosszabb távú terápiát leíró esetekre korlátozódik, így csak részben használható fel a BPP kapcsán.

A PTSD kezelése

Az ASR-hez és ASD-hez viszonyítva a poszttraumatikus stressz szindróma lefolyása a leg-hosszabb, így kezelése sem lehetséges rövid távú terápiákkal. A PTSD diagnosztizálása

⁵³ Claire B Draucker: Narrative Therapy for Women Who Have Lived with Violence, *Archives of Psychiatric Nursing*, 12 (1998/3) 162–168.

⁵⁴ Carrie Merscham: Restorying trauma with narrative therapy: Using the phantom family, *Family Journal*, 8 (2000/3) 282–287.

⁵⁵ Janice L. Krupnick: Brief Psychotherapy for Victims of Violent Crime, *Victimology*, 5 (1980/2–4) 347–354.

⁵⁶ P. Peterson – M Prout – R. Schwarz: Posttraumatic Stress Disorder: a Clinician's Guide, Plenum Press, New York, 1991.

⁵⁷ Kaminer–Eagle (2010): i. m.

után az eset komplexitásától függően szükség lehet több hónapot, esetenként több évet felölelő terápiára. A pszichodinamikus megközelítés – bár létezik a fentiekben már ismertetett BPP változata – valójában hosszú távú kezelési lehetőségként hatékonyabb a trauma feldolgozásában.⁵⁸

Pszichodinamikus megközelítés

A pszichodinamikus és pszichoanalitikus módszerek alkalmasak lehetnek a PTSD kezelésére. Bár különböző elméletek más és más perspektívából közelítik meg a traumatizáció és az ehhez kapcsolódó kezelések kérdését, a pszichodinamikus megközelítés képviselői kiemelték néhány olyan kulcstényezőt, amelyek szerepe minden elméletben megkérdőjelezhetetlen. Ilyen például a szubjektív szerepe – vagyis a kezelés sikeréhez szükséges az eseményeket a kliens szűrőjén keresztül vizsgálni és nem csupán objektívan értelmezni; az alkalmazkodás a kliens önvédő mechanizmusához – ugyanis a korábbi traumák feldolgozásának módja fogja meghatározni a PTSD feldolgozásának dinamikáját;⁵⁹ a kliens–terapeuta kapcsolata – amiről feltételezik, hogy tükrözi a korai tárgykapcsolatokat.⁶⁰ Már a fő szempontokból is jól látszik, hogy a terápiás munkafolyamathoz időre van szükség. Fontos továbbá a folyamat korai szakaszában a jól működő terápiás kapcsolat kialakítása. A terapeuta feladata a tükrözés és a kliens segítése a trauma verbalizálásában. Ahhoz, hogy a terápia során elkerülhetők legyenek a kommunikációs eltérésekből adódó elcsúszások, már az első szakaszban szükséges kialakítani egy – mindkét fél számára hatékony kommunikációs – stratégiát. A kezdeti üléseken emellett a bizalom megteremtése zajlik, ami szintén elengedhetetlen a folyamat sikeréhez.

MDT (Multi-dimensional treatment)

Hosszú távú lehetőségként a fentiekben már bemutatott pszichodinamikus, pszichoanalitikus módszerek mellett a multidimenzionális kezelést alkalmazzák. Az MDT során komplex trauma kezelésére többféle módszert kombinálnak, mint például az egyéni terápia, páros tanácsadás vagy csoportterápia. Ilyenek például az Amerikai Egyesült Államok háborús veteránokat támogató, vagy több európai ország által létrehozott menekülteket segítő programjai.⁶¹ Tekintettel arra, hogy a módszer önmagában a fentiekben már bemutatott elemekre épül, ezek ismételt leírásától eltekintek. Fontos azonban megemlíteni, hogy a megközelítés már tartalmaz az egyéni túlmutató lehetőségeket is, vagyis felhasználja a társas támaszban rejlő pszichés erőforrásokat. A csoportos üléseken hasonló traumát átélt személyek vesznek részt, ami több előnnyel járhat. Több személy egyidejű kezelése egyrészt gazdaságosabb, másrészt a résztvevők

⁵⁸ Caroline Garland (ed.): *Understanding Trauma: a Psychoanalytical Approach*, Duckworth, London, 1998.

⁵⁹ Kaminer–Eagle (2010): i. m.

⁶⁰ J. Watts – Gillian Eagle: *When Objects Attack in Reality: Psychoanalytic Contributions to Formulations of the Impact and Treatment of Traumatic Stress Incidences: Part II, Psychoanalytic Psychotherapy in South Africa*, (2002/2) 8–13.

⁶¹ Lásd például: www.torturecare.org.uk vagy <https://irct.org/>

megtapasztalják a csoport által nyújtott támogatás erejét. Továbbá a trauma feldolgozását nagymértékben segíti a tudat, hogy az egyén problémájával nincs egyedül, így csökken a megbélyegzés érzetének mértéke. Hátránya lehet azonban ezeknek a foglalkozásoknak, hogy a csoporttagok más-más szinten állnak a trauma feldolgozásában.⁶²

Összegzés

A harci stressz vizsgálata komplex szemléletmódot igényel. A jelenség leírásához szükséges figyelembe venni a traumatikus élmény átélésének körülményeit, a tünetek megjelenésének idői vetületét és a személyes preferenciákat. Mind a módszerek, mind az egyén pszichés állapota tekintetében jelentős eltérésekről számol be a szakirodalom az azonnali és a késleltetett beavatkozások esetében. Míg az ASR és az ASD esetében rövidebb terápiák (lásd: trauma debriefing, CTB, narratív terápia) is megfelelőnek bizonyulnak a trauma feldolgozására, PTSD-ben szenvedőknél minden esetben hosszú, bizonyos esetekben akár évekig tartó kezelés szükséges. A terápiás folyamat hossza mellett fontos eltérés figyelhető meg az ülések gyakorisága, a folyamat mélysége és a felhasznált eszközök tekintetében is. Első lépésként tehát szükséges meghatározni a trauma átélésének időpontja és a tünetek megjelenése közt eltelt időt. Ennek alapján ugyanis besorolhatóvá válik a stresszreakció és felvázolhatóak a kezelés lehetséges irányai, módszerei. Az idői vetület által behatárolt kezelési módok tovább szűkíthetők a harci stresszt átélt személy preferenciái mentén. A személyes preferenciák ugyanis meghatározzák, hogy a felvázolt lehetőségek közül legnagyobb valószínűséggel melyek lesznek a leginkább használhatók a trauma feldolgozásában. Azoknál a személyeknél például, akik képesek könnyen verbalizálni élményeiket és érzelmeiket, olyan terápiás módszerek alkalmazása lehet célszerű, amelyek a beszédre építenek (például narratív terápia). Továbbá a kliens preferenciái mentén meghatározott terápiás mód hozzájárulhat a Herman-féle kritérium: a személyes biztonság érzetének megteremtése teljesüléséhez. Ezen felül a személyhez illesztett terápiás lehetőség kevesebb valószínűséggel vált ki negatív attitűdöt a kezelés irányába. Pozitív (vagy semleges) attitűd és az önkéntes részvétel ugyanis elengedhetetlenül szükséges a folyamat sikerességéhez. Az idői vetület és a személyes preferenciák vizsgálata mellett kulcsfontosságú továbbá feltárni a traumatikus élmény átélésének körülményeit. Kapcsolódóan Holmes és munkatársai traumafogalmához, a kezelés módjának kiválasztásához szükséges megkülönböztetni komplex és egyszerű formákat. Az egyszerű forma kezelése lényegében megegyezik az idői vetület mentén ismertetett ASR-ra, ASD-re és PTSD-re alkalmazott terápiás módszerekkel. Ezzel szemben a komplex forma kezelése kevésbé hangsúlyos elemnek tekinti a stresszesemény és stresszreakció közt eltelt időt. Azokban az esetekben ugyanis, mikor a személyes méltóság sérül, vagy szándékos megszegyenítésen esik át a kliens, mind időtartamban, mind pedig a felhasznált eszközök tekintetében a megszokott (egyszerű) esetektől eltérő terápiás módszerek alkalmazása javasolt.

⁶² Adeyinka M. Akinsulure-Smith: Brief Psychoeducational Group Work Treatment with Re-Traumatized Refugees and Asylum Seekers, *Journal for Specialists in Group Work*, 34 (2009/2) 137–150.

A történelmi példák segítségével megfigyelhetők azok a főbb változások, amelyek mentén a harci stressz napjainkban ismert fogalma és kezelési módjai kialakultak. A hadviselés újabb és újabb formáinak megjelenésével párhuzamosan mélyült a harci stressz fogalmának és kezelési módjainak kutatása is. Az ismertetett példák tehát alátámasztják, hogy a harci stressz vizsgálata és kezelése nem lehetséges a jelenség komplexitásának megragadása nélkül. Szükséges figyelembe venni olyan alapvető aspektusokat (például idői vetület, személyes preferenciák, trauma típusa), amelyek mentén a trauma besorolhatóvá válik, segítve ezzel a feldolgozás és integrálás folyamatát. Mindezek mellett pedig szükséges az újabb tapasztalatok segítségével átértékelni és a hadviselés újabb kihívásaira reflektálva rugalmasan kezelni a jelenséget és hatásait.

Felhasznált irodalom

- Akinsulure-Smith, Adeyinka M.: Brief Psychoeducational Group Work Treatment with Re-Traumatized Refugees and Asylum Seekers, *Journal for Specialists in Group Work*, 34 (2009/2) 137–150. DOI: <https://doi.org/10.1080/01933920902798007>
- Artiss, Kenneth L.: Human Behaviour Under Stress: From Combat to Social Psychiatry, *Military Medicine*, 128 (1963/10) 1011–1015. DOI: <https://doi.org/10.1093/mil-med/128.10.1011>
- Babington, Anthony: Shell-Shock: A History of the Changing Attitudes to War Neurosis, Leo Cooper, London, 1997.
- Barna Boglárka: A munkahelyi stressz idői vetülete és főbb forrásai a hadseregben, *Hadtudományi Szemle*, 11 (2018/1) 124–141.
- Clausewitz, Carl von: A háborúról, Athenaeum, Budapest, 1917, http://mek.oszk.hu/13200/13240/pdf/13240_1.pdf (Letöltve: 2019. 01. 16.)
- Doyle, Michael E. Major: Combat Stress Control Detachment: A Commander's Tool, *Military Review*, (2000/3) 65–71.
- Draucker, Claire B.: Narrative therapy for women who have lived with violence, *Archives of Psychiatric Nursing*, 12 (1998/3) 162–168. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0883-9417\(98\)80018-6](https://doi.org/10.1016/S0883-9417(98)80018-6)
- Ehlers, A. – Clark, D. – Hackmann, A. – McManus, F. – Fennel, M.: Cognitive therapy for post-traumatic stress disorder: development and evaluation, *Behaviour Research and Therapy*, 43 (2005/4) 413–431. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.brat.2004.03.006>
- Foa, Edna – Rothbaum, Barbara – Riggs, David – Murdock, Tamera: Treatment of post-traumatic stress disorder in rape victims: a comparison between cognitive-behavioural procedures and counselling, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 59 (1991/5) 715–723. DOI: <https://doi.org/10.1037//0022-006X.59.5.715>
- Friedman, M.: Post-traumatic stress disorder: the latest assessment and treatment strategies, Compact Clinicals, Kansas City, 2003.
- Garland, Caroline (ed.): Understanding Trauma: A Psychoanalytical Approach, Duckworth, London, 1998.
- Glenn, Russel W. – Helmus, Todd C.: A Look Back: A Brief History of Combat Psychiatry, in: Glenn, Russel W. – Helmus, Todd C. (eds.), *Stealing the Mind*, RAND Corporation, 2005, 9–22.

- Herman, Judith: Trauma and recovery: from domestic abuse to political terror, Pandora, London, 1992.
- Holmes, Emily A. – Grey, Nick – Young, Kerry A. D.: Intrusive images and "hotspots" of trauma memories in Posttraumatic Stress Disorder: an exploratory investigation of emotions and cognitive themes, *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 36 (2005/1) 3–17. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jbtep.2004.11.002>
- International Rehabilitation Council for Torture Victims, <https://irct.org/>
- Jones, Edgar – Wessely, Simon: Psychiatric Battle Casualties: An Intra- and Interwar Comparison. *British Journal of Psychiatry*, 178 (2001/3) 242–247. DOI: <https://doi.org/10.1192/bjp.178.3.242>
- Jones, Edgar – Hodgins-Vermaas, Robert – McCartney, Helen – Everitt, Brian – Beech, Charlotte – Poynter, Denise – Palmer, Ian – Hyams, Kenneth – Wessely, Simon: Post-Combat Syndromes from the Boer War to the Gulf War: A Cluster Analysis of Their Nature and Attribution, *British Medical Journal*, 324 (2002/7334) 397. DOI: www.doi.org/10.1136/bmj.324.7333.321
- Jones, Franklin D.: Psychiatric Lessons of War, in: Jones, Franklin D. – Sparacino, L. R. – Wilcox, V. L. – Rothberg, J. M. – Stokes, J. W. (eds.), *War Psychiatry*, TMM Publications, Washington, D. C., 1995, 1–33.
- Jones, Franklin D.: Traditional Warfare Combat Stress Casualties, in: Jones F. D. et al. (eds.), *War Psychiatry*, TMM Publications, Washington, D. C., 1995, 35–61.
- Kaminer, Deborah – Eagle, Gillian: Trauma interventions for individuals, groups and communities, in: D. Kaminer, G. Eagle (eds.), *Traumatic Stress in South Africa*, Wits University Press, 2010. DOI: https://doi.org/10.26530/OAPEN_626383
- Krupnick, Janice L.: Brief psychotherapy for victims of violent crime, *Victimology*, 5 (1980/2–4) 347–354.
- Leibowitz, Stacey – Mendelsohn, Michaela – Michelson, Cathy: Child rape: extending the therapeutic intervention to include the mother-child dyad, *South African Journal of Psychology*, 29 (1999/3) 103–118. DOI: www.doi.org/10.1177/008124639902900301
- Marlowe, David H.: *Psychological and Psychosocial Consequences of Combat and Deployment with Special Emphasis on the Gulf War*, RAND Corporation, Santa Monica, CA, 2001.
- Matz, Adam K. – Wells, James B. – Minor, Kevin I. – Angel, Earl: Predictors of turnover intention among staff in juvenile correctional facilities: The relevance of job satisfaction and organizational commitment. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 11 (2013/2) 115–131. DOI: <https://doi.org/10.1177/1541204012460873>
- McCallum, Jack: Medicine, Military, in: Spencer C. Tucker (ed.), *Encyclopedia of the Vietnam War: A Political, Social and Military History*. ABC-CLIO, Santa Barbara, 1998, 423–428.
- Meichenbaum, Don: *A Clinical Handbook/Practical Therapist Manual for Assessing and Treating Adults with Post-traumatic Stress Disorder (PTSD)*, Institute Press, Waterloo, Ontario, 1994.
- Merscham, Carrie: Restorying trauma with narrative therapy: using the phantom family, *Family Journal*, 8 (2000/3) 282–286. DOI: <https://doi.org/10.1177/1066480700083013>

- Mitchell, Jeffrey T.: When disaster strikes..., the critical incident stress debriefing process, *Journal of Emergency Medical Services*, 8 (1983/1) 36–39.
- Neuner, Frank – Schauer, Margaret – Klaschik, Christine – Karunakara, Unni – Elbert, Thomas: A Comparison of Narrative Exposure Therapy, Supportive Counselling and Psychoeducation for Treating Posttraumatic Stress Disorder in an African Refugee Settlement, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 72 (2004/4) 579–587. DOI: <https://doi.org/10.1037/0022-006x.72.4.579>
- Noy, Shabtai – Levy, R. – Solomon, Zahava: Mental Health Care in the Lebanon War, 1982, *Israel Journal of Medical Sciences*, 20 (1984/4) 360–363.
- Peterson, P. – Prout, M – Schwarz, R.: Posttraumatic Stress Disorder: A Clinician's Guide, Plenum Press, New York, 1991. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-1-4899-0756-1>
- Raphael, Beverley – Dobson, Matthew: Acute Posttraumatic Interventions, in: Wilson, John – Friedman, Matthew – Lindy, Jacob (eds.), *Treating Psychological Trauma and PTSD*, The Guilford Press, New York, 2001, 139–158.
- Resick, Patricia – Schnicke, Monica: Cognitive Processing Therapy for Sexual Assault Victims, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 60 (1992/5) 748–756. DOI: <https://doi.org/10.1037//0022-006x.60.5.748>
- Barbara Rothbaum – Elizabeth Meadows – Patricia Resick – David W. Foy: Cognitive-Behavioral Therapy, in: Edna B. Foa – Terence M. Keane – Matthew J. Friedman (eds.), *Effective treatments for PTSD: Practice Guidelines from the International Society for Traumatic Stress Studies*, Guilford Press, New York, 2000, 60–83.
- Shephard, Ben: Shell-Shock on the Somme, *RUSI Journal*, 141 (1996/3) 51–56. DOI: <https://doi.org/10.1080/03071849608446033>
- Shephard, Ben: *A War Of Nerves: Soldiers and Psychiatrists, 1914–1994*. Pimlico, London, 2002.
- Solomon, Zahava – Benbenishty, Rami: The Role of Proximity, Immediacy, and Expectancy in Frontline Treatment of Combat Stress Reaction Among Israelis in the Lebanon War, *American Journal of Psychiatry*, 143 (1986/5) 613–617. DOI: <https://doi.org/10.1176/ajp.143.5.613>
- Szun-ce: A hadviselés törvényei, <http://mek.oszk.hu/01300/01345/01345.htm> (Letöltve: 2019. 02. 25.)
- Tedeschi, Richard G. – Calhoun, Lawrence G.: Posttraumatic growth: conceptual foundations and empirical evidence, *Psychological Inquiry*, 15 (2004/1) 1–18. DOI: https://doi.org/10.1207/s15327965pli1501_01
- Torturecare.org.uk, www.torturecare.org.uk
- Ujházi Lóránd: A klerikusok pszichés alkalmassága és erre vonatkozóan az egyházi hatóság joga és kötelessége, *Kánonjog: A Kánonjogi Posztgraduális Intézet Folyóirata*, (2007/9) 101–121.
- Ujházi Lóránd: *Psychological Suitability in Relation to Holy Orders*, Szent István Társulat, Budapest, 2007.
- Ujházi Lóránd: A szent rend gyakorlásának és felvételének szabálytalanságai és akadályai: irregularitások és impedimentumok, *Studia Wesprimiensia: Tanulmányok a Teológia és Szociális Munka Területeiről: A Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola Folyóirata*, 10 (2008/1-2) 199–236.

- Ullman, Sarah E. – Filipas, Henrietta H.: Predictors of PTSD symptom severity and social reactions in sexual assault victims, *Journal of Traumatic Stress*, 14 (2001/2) 369–389. DOI: <https://doi.org/10.1023/A:1011125220522>
- Vegetius Rhenanus, Publius Flavius: *Epitoma rei militaris*. Várady László (ford.): A hadtudomány foglalatja, in: Hahn István (szerk.), *A hadművészet ókori klasszikusai*, Zrínyi Katonai kiadó, Budapest, 1963, 751–865.
- Völgyi Zoltán (2018) A harctevékenységekhez kapcsolódó stressz pszichológiai aspektusai, *Hadtudományi Szemle*, 11 (2018/1) 270–286.
- Watts, J. – Eagle, Gillian: When objects attack in reality: psychoanalytic contributions to formulations of the impact and treatment of traumatic stress incidences: Part II., *Psychoanalytic Psychotherapy in South Africa*, 10 (2002/1) 1–24.
- Xenophón: *Kürosz nevelkedése/Anabázis*, Bibliotheca Classica sorozat, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1979.
- Zrínyi Miklós: *Vitéz hadnagy*, (1650–1653), <http://mek.oszk.hu/01100/01137/01137.htm#11> (Letöltve: 2019. 02. 25.)

Pellek Sándor¹ – Pellek Dávid²

Az „Obama-doktrína” biztonságpolitikai és egészségpolitikai vetületei

The Obama Doctrine's Security and Health Policy Aspects

„A Lincoln ellen elkövetett merénylet óta ez az amerikai történelem legtragikusabb napja. Ennek a tragédiának a révén az amerikaiak talán ráeszmélnek szellemi szükségükre és a történetek eredményeképpen akár valamiféle hitbéli megújulás tanúi is lehetünk.”³

Billy Graham, evangélista

Absztrakt

A doktrína, a történelmi visszatekintés alapján nagyon fontos tényező az ország történetében, mert a mindenkori elnök a nagyközönség számára fogalmaz meg vezérelveket és ehhez katonai stratégiát is párosít, ezt úgy teszi, hogy más nemzetekkel ezt nem egyezteti, az Amerikai Egyesült Államok részére szabad kezet biztosít döntéshozatalaiban. Obamával „mérhetetlen reményhullám” indult el, azt remélve, a nemzetközi közösség vezetése konstruktívvá válik. Obama retorikai képességei alkalmassá tették őt arra, hogy „reményt” és „változást” jelentsen a választóknak. Szónoklatait fejből tartotta, szabadon tudta interpretálni elképzeléseit, de az idő múlásával bebizonyosodott, hogy politikája csak retorikai szinten működik, sokszor nem igazolódtak a beígért lépések. A szerzők tudományos értekezésükben elsősorban az amerikai egészségpolitikai rendszer

¹ MH Egészségügyi Központ és Nemzeti Köszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, téma kiíró, e-mail: pelekdoktor@freemail.hu, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7021-5144>

² Szent István Egyetem, egyetemi hallgató – Szent István University, student, e-mail: kispellek@freemail.hu, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9604-1728>

³ Nancy Gibbs – Michael Duffy: A lelkész és az elnökök – Billy Graham a Fehér Házban, Új Spirit Kiadó, Budapest, 2008.

bemutatására vállalkoztak, azonban érintik az amerikai elnökválasztási rendszer egyes részeit és a biztonságpolitikai környezet néhány elemét.

Kulcsszavak: elnök, választás, történelem, doktrína, egészségpolitika

Abstract

Doctrine is a very important factor in the history of the country based on historical retrospect, because the President formulates the guiding principles for the general public and combines a military strategy, which means that it does not agree with other nations, and gives the United States of America free hands. With Obama, "an immense hopes of hope" started, hoping that the leadership of the international community would become constructive. Obama's rhetorical abilities have enabled him to "hope" and "change" the voters. He could freely interpret his ideas from head to head, but with time it proved that his policy was only at the rhetorical level, the promised steps were often not taken. In addition to excellent speeches, foreign policy has lost its guiding principle. The authors, in their scientific dissertation, primarily focused on presenting the American health policy system, but they touch on some details of the US presidential election system and some elements of the security policy.

Keywords: president, election, history, doctrine, health policy

Az amerikai választások történelmi egyensúlya

Franklin D. Roosevelttől óta, Barack Obama, az Amerikai Egyesült Államok 44. elnökéig a megválasztott elnökök politikai hovatartozása rendkívül kiegyensúlyozott időszakot mutat. A demokraták és a republikánusok egyaránt 6 elnököt adtak, az egy, illetve két hivatali ciklust kitöltő elnökök aránya is hasonlóan harmonikus volt, szintén 6-6. E stabil történelmi időszakot követően, 2009-ben lépett hivatalába Barack Obama, a demokraták győztes jelöltje. Az őt megelőző amerikai elnökök hivatali ideje a következőképpen alakult: Jimmy Carter (1977–1981), George H. W. Bush (1989–1993), Bill Clinton (1993–2001), George W. Bush (2001–2009).⁴

Barack Hussein Obama rövid életrajza

Barack Hussein Obama a Hawaii állambeli Honolulu-ban született 1961-ben. Hawaiiin, majd pár évig Indonéziában nevelkedett, végül 1971-től Kansasban. Főiskolai tanulmányait Los Angelesben kezdte, majd New Yorkba költözött, ahol a Columbia Egyetemen szerzett politológus diplomát 1983-ban. Bő egy évig a Business International Corporationnál dolgozott, majd ezt követően költözött Chicagóba, 1985-ben. 1991-ben

⁴ Az Amerikai Egyesült Államok elnökeinek listája, https://hu.wikipedia.org/wiki/Az_Amerikai_Egyesült_Államok_elnökeinek_listája (Letöltve: 2019. 08. 26.)

magna cum laude minősítéssel szerzett jogi diplomát a Harvard Egyetemen. Ezt követően ismét visszatért Chicagóba, ahol emberi jogi ügyvédként dolgozott és alkotmányjogot tanított a Chicagói Egyetemen. A borszínén kívül nincs kapcsolata az afroamerikai kultúrával. „Obama nem osztotta és osztja az örökséget az amerikai fekete amerikaiak többségével, akik az ültetvényeken dolgozó rabszolgák leszármazottai.”⁵ Identitásának gyökerei a fekete közösség hagyományaiban vannak, de nem azok határozzák meg személyiségét.⁶ Nagyon képzett, intellektuális emberről van szó, akinek az intellektusa 99,5% fölött van. Visszafogott volt és művelt, ennek nem mindenki örült. Obama jól tudott beszélni, jó retorikai képességei voltak. A déli fekete egyházi retorika csúcspontján kezdte, másoknál ez volt a kommunikációs maximum, nála a kiindulópont. Politikusokhoz képest is nagyon jól beszélt, egyfajta reményt tudott árasztani magából.

First Black Elected to Head Harvard's Law Review

By FOX BUTTERFIELD
Special to The New York Times

BOSTON, Feb. 5 — The Harvard Law Review, generally considered the most prestigious in the country, elected the first black president in its 104-year history today. The job is considered the highest student position at Harvard Law School.

The new president of the Review is Barack Obama, a 28-year-old graduate of Columbia University who spent four years heading a community development program for poor blacks on Chicago's South Side before enrolling in law school. His late father, Barack Obama, was a finance minister in Kenya and his mother, Ann Dunham, is an American anthropologist now doing fieldwork in Indonesia. Mr. Obama was born in Hawaii.

"The fact that I've been elected shows a lot of progress," Mr. Obama said today in an interview. "It's encouraging."

"But it's important that stories like

overwhelm this individual student's achievement."

Mr. Obama was elected after a meeting of the review's 80 editors that convened Sunday and lasted until early this morning, a participant said.

Until the 1970's the editors were picked on the basis of grades, and the president of the Law Review was the student with the highest academic rank. Among these were Elliot L. Richardson, the former Attorney General, and Irwin Griswold, a dean of the Harvard Law School and Solicitor General under Presidents Lyndon B. Johnson and Richard M. Nixon.

That system came under attack in the 1970's and was replaced by a program in which about half the editors are chosen for their grades and the other half are chosen by fellow students after a special writing competition. The new system, disputed when it began, was meant to help insure that minority students became editors of The Law Review.

1. ábra: Harvard Law Review, az Egyetemi Jogi Szemle első afroamerikai elnöke⁷

Forrás: Fox Butterfield: First Black Elected to Head Harvard's Law Review, 1990, www.nytimes.com/1990/02/06/us/first-black-elected-to-head-harvard-s-law-review.html (Letöltve: 2019. 08. 26.)

⁵ Stanley Crouch: What Obama isn't: black like me on race, *New York Daily News* 11.02.2006.

⁶ Merkóvity Norbert: Barack Obama elnöki kampányának sajátosságai, *Médiakutató*, 2009 tavasz, https://mediakutato.hu/cikk/2009_01_tavasz/08_obama_elnoki_kampanya (Letöltve: 2019. 08. 26.)

⁷ Fox Butterfield: First Black Elected to Head Harvard's Law Review, 1990, www.nytimes.com/1990/02/06/us/first-black-elected-to-head-harvard-s-law-review.html (Letöltve: 2019. 08. 26.)

Az amerikai választási rendszert meghatározó tényezők

Történelmi örökség hatása – Abraham Lincoln

A 19. században Magyarországon, Írországban, Németországban és Franciaországban kialakult nemzeti és forradalmi mozgalmakat Abraham Lincoln a „republikánus szabadság közös ügyének” tekintette. Az Amerikai Egyesült Államokba látogató Kossuth Lajos nagy hatással volt Lincolnra, egyes beszédeit a magyar forradalom és szabadságharc inspirálta. 1852-ben megjelent *Resolution on Behalf of Hungarian Freedom* című írásában Kossuth Lajos ügyét „az amerikai elvek megtestesülésének” nevezte. E történelmi összefüggésre támaszkodva springfieldi kampánynyitó beszédében kijelentette: „Egy magas, szikár autodidakta ügyvéd élete példa arra, hogy lehetséges egy másfajta jövő”, a szavaknak ereje és hatalma van. Szívesen hivatkozott Obama Lincoln gondolatára beszédeiben: „nem ellenségek vagyunk, hanem barátok”. Obama csodálta Lincolnt és pontosan olyan tapasztalatlanul foglalta el elnöki helyét a Fehér Házban, mint példaképe.⁸

Elnökválasztási marketing

Az elnökválasztási kampányban Barack Obama megjelenésével az idealizmus visszatérését remélték. A választási kampány egyik sarkalatos pontja volt, hogy nyilvánvalóvá tegyék, Obama nem csak az afroamerikaiak jelöltje és kiáll az ellenzék jelöltjeként az iraki háború ellen. Választási stratégiájában megcélozta azt a választási, mobilizációs stratégiát, amelyben egyik társadalmi csoportnak sem ígért előnyöket. A választókért kampányolt, nem foglalkozott a választók regisztrálásával. Erre azért volt lehetősége, mert ezt a funkciót az úgynevezett „grass-root” mozgalom kiváltotta. Főleg az univerzális témákat jelenítette meg és a méltatlanul elhanyagolt társadalmi csoportokkal foglalkozott választási beszédeiben. Az elektronikus kommunikációt jelentős mértékben használta választási stratégiájában, az internetnek nagy jelentőséget tulajdonított. Barack Obama „barátjának lenni” egy weboldalon „trendinek” számított, második kampányában megjelent a „rocksztárok” sora. A kampányhoz szükséges pénzügyűjtést is online felületeken szervezték meg. 100 dollárnál kisebb támogatási összegeket céloztak meg, ezzel a módszerrel a költségeik 89%-át tudták fedezni, 740 milliós költségvetésből 656 millió dollárt.⁹

⁸ Elnöki hagyaték, *History, Világtörténelmi Magazin*, 2 (2012/5) 43–45.

⁹ Merkovity Norbert: Barack Obama elnöki kampányának sajátosságai, Médiakutató, 2009 tavasz, https://mediakutato.hu/cikk/2009_01_tavasz/08_obama_elnoki_kampanya/ (Letöltve: 2019. 08. 26.)

Alulról szerveződő mozgalom szerepe a republikánusok győzelmében

Az emberek világszerte a globalizáció mellőzöttjeinek érzik magukat. Tartanak a migrációtól és annak következményeitől, jelentősen érintik őket hétköznapjaikban a felgyorsult technikai változások. Ebben a történelmi időszakban választották meg az Amerikai Egyesült Államok 45. elnökét. Donald Trump megjelenése és kezdeti stílusa számos kérdést vet fel, nem egy politikuskat. Viselkedésének oka a new york-i Queensben történő nevelkedéséből származtatható, sohasem volt az elit része. Nem válhatott elég műveltté, hogy az elit befogadja. Trump ennek nem is akart megfelelni, de ez nem is sikerült neki, sértetté vált és az elit ellen fordította. Az új elnök stílusának megértéséhez figyelembe kell venni a grassroots mozgalom szerepét és a médiához való viszonyát. Hozzá kell tenni, hogy minden elnök konfliktusban állt a mediaszervezettel. Az előző években nyílt levélben fordultak panasszal egyes szervezetek az Obama-adminisztrációhoz az információkhoz való hozzáférés hiányossága, illetve a titkosszolgálatok újságírók irányában folytatott fokozott tevékenysége miatt. Az eddigi elnökökhöz képest eddig Trumpnak a legrosszabb a viszonya a médiával. A választási hadjáratban Hillary Clinton volt az ellenfél, őt legyőzte, most új ellenségkép került a látótérbe, a média. A Fehér Ház szemszögéből a „mainstream média” lett az ellenzéki párt. A közvélemény-kutatások is erősítik ezt a folyamatot. Az amerikai állampolgárok a Kongresszusnál is kevésbé bíznak a média hitelességében. A média legfontosabb feladata az adminisztráció kontrollja, de az elmúlt években úgy ítélik meg szerepét, mintha az Obama-adminisztráció szócsövéné vált volna. A mainstream média arrogánssá vált, az emberek gondolkodását próbálta befolyásolni, ilyen volt például az is, hogy Hillary Clinton biztos győzelmét kommunikálták. A média elvesztette a kapcsolatát a hétköznap emberekkel, megtévesztő elemzéseket közölt.¹⁰

Az első afroamerikai elnök a Fehér Házban

Az amerikai elnökválasztások történetében három afroamerikai pályázott az Ovális Irodáért. Jesse Jackson, baptista tiszteletes, polgárjogi afroamerikai vezető, a Demokrata Párt elnökjelöltiségére (1984, 1988), Al Shanton tiszteletes szintén a Demokrata Párt színeiben (2004), illetve 2008-ban Barack Obama. Nehéz Barack Obama adminisztrációjáról kialakult véleményt alkotni, túl közel van az elnökségi időszak, nehéz megítélni történelmi léptékben. Henry Kissinger szerint: „a francia forradalom még csak 200 éve történt, így nehéz róla ítélni”, kevésbé látható a működési időszak perspektivikusan. Úgy tűnik, hogy az Elnök nem tudta beváltani a hozzáfűzött reményeket. Túlzottan sokat vártak tőle, „megváltóként” fogadták. Azt gondolták Európában és az Amerikai Egyesült Államokban is, hogy „kézrátétellel” fog mindent megoldani. A demokraták 2008-ban, úgy akarták eladni a kampányban, hogy az eddigi elnökök teljesítményét meg fogja haladni, „Isten Békéjét” fogja elhozni. A pártpolitikai csatározásoknak

¹⁰ Panyi Szabolcs: Bármilyen lesz Magyarországon, Trump nem marad örökké elnök, Euro-Atlantic Café rendezvénysorozata, index.hu, 2017, https://index.hu/belfold/2017/03/10/magyarorszag_ne_szamitson_arra_hogy_trump_orokke_elnok_lesz/ (Letöltve: 2019. 08. 26.)

vége lesz, befejeződik a Republikánusok és a Demokraták közötti megosztottság. „Kiegyenlítő Elnök” szerepet vártak tőle, azt, hogy Washingtonban béke fog honolni. A világban ugyanígy gondolták, megelőlegeztek neki egy Nobel-békedíjat. Az odaítélés időpontjában azonban még nem szolgált rá a neves díjra, de úgy tűnik később sem. Transzformációs elnök szerepet is vártak tőle, azt remélték, olyan elnök lesz, aki drasztikus és drámai változást fog hozni a korábbi adminisztrációkhoz képest. Barack Obama nem volt transzformációs elnök. Az elnöksége alatt az amerikaiak azonban büszkékké lehettek állampolgárságukra. (A Bush-kormányzat alatt Kanadából lehetett rendelni olyan kis csomagokat, amit a hátizsákra vagy a karra kellett kötni, azért, hogy ne nézzék a viselőjét amerikai állampolgárnak.) Hazájában szélsőségesen ítélték meg az első pillanattól kezdve. Vannak olyanok, akiknek az életében csúcspont volt (feketék), vannak olyanok is, akiknek ez mélypont volt („hogyan lehet, hogy Amerikában, fekete elnök van?”). Obama átérezte, azt a felelősséget, ami az ő különleges helyzetéből fakadt. Nagyon nagy volt a kontraszt elődjéhez, George W. Bushhoz képest, aki háborúkat vívott és ezekben politikailag „beleragadt”.

Gazdasági válságot örökölt, 2008-ban ez olyan kritikussá vált, hogy az Obama, McCain választási kampányt konszenzus alapján egy időre felfüggesztették, de gyorsan, ügyesen megoldotta a gazdasági problémát. Közben 9000 milliárd dollárra nőtt az államadósság (George W. Bush alatt megduplázódott). Obama visszahúzódott, Amerika ezt várta tőle, de kampányában is ezt hirdette.¹¹

Az Obama-doktrína

A doktrína, a történelmi visszatekintés alapján nagyon fontos tényező az ország történetében, mert a mindenkori elnök a nagyközönség számára fogalmaz meg vezérelveket, és ehhez katonai stratégiát is párosít, és ezt úgy teszi, hogy más nemzetekkel nem egyeztet, az Amerikai Egyesült Államok részére szabad kezet biztosít döntéshozatalaiban. A World Trade Center és más amerikai stratégiai intézmények ellen, 2001. szeptember 11-én történt terrortámadására adott Bush-kormányzati válaszok amerikaellenességet váltottak ki szerte a világon. A Bush-doktrína – amely mélyen az amerikai külpolitikai hagyományokra vezethető vissza – a megelőző csapást helyezte előtérbe, nemzetbiztonsági okokra hivatkozva. A 2008-as választások a Bush-doktrína agresszív védekezésével és a demokráciaterjesztés küldetésstudatával érkeztek el. Obamával „mérhetetlen reményhullám” indult el, azt remélve, a nemzetközi közösség vezetése konstruktívvá válik. Obama retorikai képessége alkalmassá tette, hogy „reményt” és „változást” jelentsen a választóknak. Szónoklataiban fejből, szabadon tudta interpretálni elképzeléseit, de az idő múlásával bebizonyosodott, hogy politikája csak retorikai szinten működik, sokszor nem igazolódtak a beígért lépések. A remek szónoklatok mellett a külpolitika vezérelv nélkülivé vált. Véleménye szerint: „olyan külpolitika nem lehet sikeres, amelyet az amerikai emberek nem értenek meg, és nem érzik úgy, hogy annak eredményétől számukra is sok forog kockán”. Az Obama-doktrína

¹¹ AJTK – Antall József Tudásközpont: Yes, he could? Beszélgetés az Obama-örökségről, 2017. 02. 07.

legfőbb jellemzője, hogy nem egyértelmű és nem megfogható, „fantom-doktrína”. A katonai erőt a pozitív Amerika-kép fenntartásában nem kívánta elvetni.¹²

„Kontraktor-háború” és a „privatizált önfeláldozás”

A védelmi költségvetés nagy terhet jelent, az elnökök működésétől függetlenül. Ebben a politikai ívben jelentős tényezőt tesz ki az expedíciós műveletek humánerőforrás-kiállítására és ennek finanszírozása. „míg 1996-ban a Védelmi Minisztérium 85,1 milliárd dollár értékben rendelt szolgáltatásokat a katonai magánvállalkozóktól, 2006-ban ez az összeg már 150 milliárd dollár volt. Ebbe természetesen az iraki és az afganisztáni akciók is beszámítanak. Ezek voltak az első olyan konfliktusok, amelyeket „kontraktor-háborúként” emlegetnek, méghozzá, jogosan: a katonai magánvállalatok alkalmazásában álló több mint 200 ezer (!) kontraktor 54%-át tette ki a Védelmi Minisztérium megbízásából a két országban tevékenykedő életerőnek. Nem számított, hogy a demokraták vagy a republikánusok vezetik ezt az országot, katonai kontraktorokra mindkét oldalnak szüksége volt. A helyzet Barack Obama megválasztása után sem sokat változott. Sőt, Obama első hivatali éve alatt Afganisztánban 29, Irakban pedig 23%-kal nőtt a kontraktorok száma. 2009-ben már több kontraktor halt meg Irakban, mint katona, majd 2011-ben Afganisztánban is hasonlóképpen alakult a véres statisztika. A George Washington Egyetem egyik jogi tanára „privatizált önfeláldozásnak” nevezi a jelenséget.¹³

Az amerikai egészségpolitika szemelvényei

1935-ben Franklin D. Rooseveltnél elött egy nemzeti egészségügyi biztosítási rendszer képe lebegett.¹⁴ Bill Clinton 1994-ben kérte a Kongresszust, hogy hagyja jóvá mind a szociális, mind az egészségügyi reformot. Ennek a nézetének megvalósítása nem volt valami egyszerű dolog, mert már Rooseveltnél (New Deal Program), Trumannál (Fair Deal Program), Nixon és Carter elnökök is próbálkoztak vele, nem sok sikerrel. Clinton arra törekedett, hogy megvétőzzon minden olyan törvénytervezetet, amely nem garantál egészségügyi biztosítást minden amerikaiaknak. Azokban az években az Amerikai Egyesült Államokban 1 millió ember vette igénybe a szociális segélyrendszert, mert ez volt az egyetlen módja annak, hogy gyermekeiknek egészségügyi biztosítást tudjanak nyújtani. A jövő generációinak szociális és egészségügyi biztonságára nézve, 1996-ban kérte a Kongresszust, hogy az oktatást elsőrendű támogatandó ügyvé nyilvánítsa. „Minden nyolc évesnek kell tudnia olvasni, minden tizenkét évesnek értenie kell az internethez, minden tizennyolc évesnek főiskolára kell mennie, és minden felnőtt amerikaiak tovább kell magát képeznie élete végéig” – Bill Clinton.¹⁵

¹² Peterecz Zoltán: A fantom Obama-doktrína – Az amerikai külpolitikai doktrínák hosszú múltja és kérdéses jövője, *Külügyi Szemle*, 13 (2014/3) 84-107 o.

¹³ Hillary Rodham Clinton: *Élő történelem*, Geopen Könyvkiadó, Budapest, 2003.

¹⁴ Eric Prince: *Amerika szolgálatában*, Twister Média, Budapest, 2015, 91-92., 94.

¹⁵ Bill Clinton: *Életem 2. kötet*, Ulpius-Ház Könyvkiadó, Budapest, 2004, 130-131., 290.

Az amerikai egészségpolitikai rendszer – az Obamacare

Az egészségügy szerepe a társadalom működésének alapvető követelménye, hasonló, mint egy hadműveleti szituáció. Egy hadműveletben, egy tervezett akcióban felsorakozott erőknek az induláshoz meg kell várni az egészségügyi csapatot. Az egészségügy is egy nagy csapat, amelyet fejleszteni kell, de a látható fejlődésnek sok befolyásoló tényezője van, mindenki jobb egészségügyet szeretne.¹⁶ Az egészségügy jó működése és elérhetősége minden állampolgár számára fontos tényező. Elérhetősége azonban nem minden országban egyértelmű és könnyű tényező. Obama elnökségének kezdetekor az országban megközelítőleg 50 millió embernek nem volt egészségbiztosítási regisztrációja. Reformokra mindenképpen szükség volt, de ennek módszertana az amerikai közvéleményt jelentősen megosztotta. Egységes egészségbiztosítás hiányában, különböző módszerekkel próbálják a problémát megoldani. Ilyenek a magán, a munkahelyi, a katonai és a tagállami biztosítás. A gyermekhalandóság és a születéskor várható élettartam a világranglistán szerény helyet foglalnak el, annak ellenére, hogy a legköltségesebb, de leghatékonyabb egészségügyi rendszert tartják fenn. Egységes egészségbiztosítás bevezetése a demokraták véleménye szerint azért fontos, mert az állam szerepvállalása növeli a hatékonyságot. A vállalati szintű egészségbiztosítás versenyképtelenné teszi a nehézipart, az egészséges élet alkotmányos jog és végül az egészségbiztosítók extra profitja káros a társadalomnak.¹⁷

Meghatározó nemzetközi erőter – egészségügyi világviszonyok problématicája

A világ leggazdagabb országai sem képesek kielégíteni a társadalmi igényeket, amelynek egyik fő oka az orvostudomány gyors fejlődése. Az egészségügy átalakítását számos aktuális politikai cél és üzleti szempont is befolyásolhatja, de jelenleg az a legfőbb cél, hogy olyan hiteles szervezetek jöhessenek létre az egész világon, amelyek képesek a laikusokat és egyben az egészségügyi vezetőket hatékony, objektív információval ellátni. Számos kérdés vetődik fel: az orvostudomány lehetőségeivel arányosan miért nem fejlődtek ki a társadalmi normák, miért nincsenek összhangban a társadalmi igények a gazdasági lehetőségekhez képest, az évszázadban miért van szükség egy új társadalmi megállapodásra az egészségügyről az egész világon?

Egészségipari globalizáció 2050-re

2050-re az egyes országok egészségügyi kiadásai minden más szektor pénzügyi igényeinél jobban fognak növekedni, akár az egész nemzeti jövedelmet is meghaladhatják

¹⁶ Pellek Sándor: Milyen legyen a 21. század egészségügye? *Kisalföld*, 2016.06.21.

¹⁷ Halasi Endre: Az amerikai egészségügyi reform háttere, Méltányosság Politikaelemző Központ, www.meltanyosság.hu/files/meltany/imce/ip-ameuref-090825.pdf (Letöltve: 2019. 08. 26.)

az igények! Ennek legfőbb okai a robbanásszerű technológiai innovációban és a végeláthatatlan egészségügyi befektetésekben keresendők. Egyszerűen meg kell érteni – világméretű probléma –, hogy nem lehet folyamatosan és mindenhol az egészségügyi eszközöket és technológiákat lecserélni, mert az finanszírozhatatlan. Az országok közvéleménye a saját egészségügyi finanszírozási rendszerét tartja irracionálisnak, ez nemzetközi standardnak tekinthető. Ehhez tartozó és megoldandó az amortizáció finanszírozásba történő beépítése, mert jelenleg nem része.

Gazdaság a generációk szorításában

Az új technológiai módszerek tömeges bevezetése miatt az árak rohamosan csökkennek, de a tömeges felhasználás elterjedése a globális költségeket nem engedi csökkenni. Ezen kívül a költségnövekedésnek persze számos oka van, a betegségek egyes csoportjaiban – a technológiai innovációnak köszönhetően; műszer, gyógyszer – a beteg túlélési esélye növekedett, és a társadalom átlagéletkora folyamatosan, progresszíven növekszik. Az egészségügyi kiadások 70–80%-át – a társadalom elöregedése miatt – jórészt az életük utolsó két évében használják fel az emberek és ez nagyon magas arány. Ez generációs különbségekhez és érdekellentétekhez vezet. A fiatal, gazdaságilag aktív korosztály nem tartja reális veszélynek a betegséget és nem integrálható a kollektív pénzügyi teher vállalásába (adózási morál).

Személyre szabott gyógyászati igények – egészségügyi időzónák

A személyre szabott gyógyászat általánosan elfogadott és már megkövetelt lehetősége az egészség fogalmának. Az aggodalom, hogy mi van velünk, mi lesz velünk és mi lesz gyermekeinkkel az egészségügyi időzóna kiterjesztését vonja maga után. A betegségek előrejelzése prognosztikai jellegű genetikai vizsgálatokkal, valamint a reprodukciós rendellenesség időbeli kimutatása (meddőség) is a lehetőségek között jelent meg. Az egészség és a betegség közötti érzékeny határ elmosódott, a költségek pontosan nem prognosztizálhatók, mert az egészségügyi kiadásokat az egészséges emberek is elkezdték növelni. Aki cselekszik, azé a retorzió? Az egészségügyi intézmények vezetői, az orvosok és az ápolói kar egységesen egyre nehezebb helyzetbe kerül, mert a jelenlegi jogi környezet katonásan megköveteli azokat az eljárásokat, amelyekhez nincsenek meg a források. Ebben az evolúciós lépcsőben mindenképpen új kiegyezésre van szükség a jog és a medicina között.¹⁸

¹⁸ Magyar Tudományos Akadémia, IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya. „Egészségügy a XXI. század társadalmában” című konferencia alapján. 2016. május 5. (csütörtök) 10 óra, <http://mta.hu/ix-osztaly/egeszsegugy-a-xxi-szazad-tarsadalmaiban-106443> (Letöltve: 2019. 08. 26.)

Az Obama-örökség

A világ vezető hatalma behódolt egy „kozmpolita oligarchának”, amely fütyül a világ-békére, „rendkívül gyilkos konfliktus” Oroszországgal – mondta Mark Milley, az amerikai haderők vezérkari főnöke.¹⁹ A Pentagon nem csak elrettentő erőnek tartja atomarzenálját, hanem régóta hisz a preventív támadás és a nukleáris tűz hatékonyságában. Az atomfegyver a potenciális fenyegetés megsemmisítésére szánt támadófegyver. Az USA fenntartja magának „az első atomcsapás” jogát minden potenciális ellenséggel szemben – nyilatkozta Ashton Carter, Obama hadügyminisztere. Az Amerikai Egyesült Államok éves katonai költségvetése kilencszerese Oroszországénak, egyedül a világ hadikiadásainak felét képviseli. A kommunista és a kapitalista blokk közötti feszültséget nem az állítólagos szovjet fenyegetés generálta. A birodalom felbomlásával nem tűntek el a feszültségek. A folyamatos fenyegetés oka a globális oligarcha hatalomvágyából táplálkozik. Obama ezt a „fináncoligarchát” szolgálta. Barack Obama Nobel-békedíját is a hatalom új szerveződése támogatta, amely így már csendesesen és biztonsággal működtethette a „káoszstratégiáját” (Afganisztán, Szíria). Obama elnöksége alatt a fekete családok átlagjövedelme az 1967-es szintre esett vissza és alig éri el a fehér családok jövedelmének 58%-át. Washingtonban a fekete és fehér családok jövedelemkülönbségei extrém mértéket öltenek, jelenleg 81-szeres jövedelemmel bírnak a fehér családok. A szegénységi küszöb alatt élő feketék aránya 22%-ról 27%-ra emelkedett, hasonlóan a bűnügyi statisztikában is riasztó adatok lelhetők fel, a fiatalok erőszakos halálózása 75 ezerről 100 ezer főre változott.²⁰ Elnöki munkásságának legfontosabb eleme az egészségbiztosítási reform, az Obamacare. A republikánusok ellenszenvét váltotta ki, de kialakítása nem sikerült teljesen. A feketék és a fehérek közötti mutatók csak kismértékben változtak. Jelentős eredményeket ért el a 2008-as gazdasági válság megoldásában. A munkanélküliség csökkent, de jelentősen növekedett az elitellenesség is. Külpolitikai irányváltást ígért az elnöksége elején, ennek ellenére Oroszországgal szemben növekedett a konfliktus. Kína, és a Közel-Kelet jelentősen erősödött elnöksége idején, az Iszlám Állam legyőzése kudarcot vallott. A Guantánamói fogolytábor bezárását sem tudta teljes mértékben végrehajtani. A kubai kormánnyal történő pozitív előrelépés, az iráni atom-megállapodás és a párizsi klímaegyezmény a kormányzat sikerének tudható. Több kezgyelmi kérvényt fogadott el összesen, mint az előtte hivatalban lévő 12 elnök (legjelentősebb: Chelsea Manning, a Wikileaks kiszivárogtatója).²¹ Az új elnököt nagy reményekkel várta a világ, már beiktatásának évében Nobel-békedíjjal tüntették ki, amelyet a nemzetközi diplomáciában kifejtett tevékenységéért és a népek közötti együtt működésért ítéltek oda. Obama maga is meglepődött a korai díjon, de nyolc-éves munkássága alapján is korai volt az elismerés, „a nagy elvárásokat, mérsékelte

¹⁹ Gazdag István: Obama baljós öröksége, 2017, <http://betyarsereg.hu/antidogma-obama-baljos-oroksege/> (Letöltve: 2019. 08. 26.)

²⁰ Uo.

²¹ Nyolc év öröksége – ezt hagyja maga után Obama, index.hu, 2017, https://index.hu/kulfold/2017/01/21/egy_he-lyen_cikkeink_barack_obama_elnoksegerol/ (Letöltve: 2019. 08. 26.)

a realitás”²² – hangoztatta a Voice of America hírportál. Elnöksége alatt az afganisztáni és iraki háború folytatódott, pedig megnyerésükről és befejezésükről közölte terveit. Líbiában Moammer Kadhafi 2011-es megbuktatása után eluralkodó káoszban az Iszlám Állam nevű terrorszervezet ütötte fel a fejét, az Afganisztánból Pakisztánba menekült Oszama bin Ladent likvidálták, amit élő, egyenes adásban követtek a kongresszus egyes képviselőivel. Jemen és Szíria destabilizálásával humanitárius katasztrófát indított el. Moszkvával és Putyin elnökkel folytatott viszonyát aggályosnak tartották, amelyben a Szövetségi Rendszer aláadását vélték felfedezni.²³ „Obama úgy hagyja el hivatalát, hogy rendkívül népszerű volt.” – mondta Elaine Kamarck, a Liberális Brooking Intézet kutatója.²⁴ Az elnöki rendeletek gyakori kibocsátásával a Kongresszust is sokszor megkerülte. Individuális döntéseivel pártjára sem támaszkodhatott, így a Demokrata Párt hatalmi centrumok nélkül maradt. Stílusa miatt párthovatartozása erodálódott, mégis kétszer nyerte meg az elnökválasztást, – jegyezte meg Chris Cillizza, a *The Washington Post* elemzője. A Gallup Intézet közvélemény-kutatása szerint a homoszexuálisok, a leszbikusok és a klímaváltozás ügyében jelentős előrelépés történt, de a bűnözés és a faji előítéletek ügyében nem.²⁵

Barack Obama távozási utáni közvetlen történések

Távozásakor is nagyon magas volt támogatottsága. Donald Trump követi az elnökségben, a legalacsonyabb támogatottsággal az eddigi amerikai elnökök közt. Donald Trump ezt nehezen éli meg, személyes kudarcának tekinti. Donald Trump, az Amerikai Egyesült Államok megválasztott elnöke a beiktatását megelőzően kijelentette, hogy tanulni kell a múlt hibáiból. Az USA terrorizmusellenes politikáját át kell gondolni, a nemzetközi terrorizmusellenes együttműködést össze kell hangolni. Az új elnök elhíresült mondása: „az ellenségem ellensége nem feltétlenül a barátom,”²⁶ mint utólag kiderült, hogy a terrorizmus nagyon veszélyes és súlyos ellenség. Az amerikai választások eredménye sokakat meglepett az Egyesült Államokban és a világ más részein, annak ellenére, hogy választási hadjárata során a megválasztott elnök, Donald Trump hangsúlyozta azt a szándékát, hogy határozottan fel kell lépni a terrorizmus, és az Iszlám Állam ellen. Az új elnök terrorizmusellenes politikája különbözni fog Barack Obama politikájától. Minden terrorizmusellenes stratégiának foglalkoznia kell a terrorizmus két fő tényezőjével, a motivációval és a terrorizmus műveleti képességével. Hatékony terrorizmusellenes stratégiát kell építeni, hogy csökkenjen a terrorizmus motivációja és a terrorizmus műveleti képessége. Csak e két tényező párhuzamos, összehangolt működése képes térre kényszeríteni a gyilkos folyamatot. Több erőfeszítés szükséges ahhoz, hogy csökkentsék a terroristaszervezetek műveleti

²² Ezt az örökséget hagyja hátra Obama, lokal.hu, www.lokal.hu/2017-01-ezt-az-orokseget-hagyja-hatra-obama/ (Letöltve: 2019. 08. 26.)

²³ Uo.

²⁴ Járai Judit: Obama öröksége a Demokrata Párt zuhanórepülése is, Vajdaság Ma, 2017, www.vajma.info/cikk/tukor/7069/Barack-Obama-oroksege-a-Demokrata-Part-zuhanorepulese-is.html (Letöltve: 2019. 08. 26.)

²⁵ Uo.

²⁶ Horváth Balázs: A britek az Iszlám Állam ellen sem működnek együtt Aszaddal, 24.hu, 2014, <https://24.hu/kulfold/2014/08/22/a-britek-az-islam-allam-ellen-sem-mukodnek-egyutt-aszaddal/> (Letöltve: 2019. 08. 26.)

képességét (a terroristák üldözése, fegyverkészleteik megsemmisítése, vagyoneklobzások a támogatók felderítése után, „időzített bomba” letartóztatások). A terrorizmus elleni harc „bumeráng-hatásával” is számolni kell. Hatékonyabb intézkedések szükségesek a terroristaszervezetek és támogatóik hálózatszerű rendszerének időben történő feltárására és megsemmisítésére, hogy a társszervezetek ne tudjanak bosszút állni. A hálózatban együttműködő terrorista szervezetek folyamatosan bizonyítani akarják, hogy a terrorizmus elleni tevékenység hiábavaló. Meg kell találni a kényes egyensúlyt a globális és lokális terrorizmus elleni háborúban. Törekedni kell, hogy világszerte a döntéshozók megértsék ezt az összetett feladatot, bár a sok közül csak néhány dolgozik azon, hogy mindezeket a terrorizmusellenes célokat egyszerre próbálja elérni. A közelmúlt történelme azt mutatja, hogy az Obama-adminisztráció megértette a terrorizmus mindkét változóját.

Felhasznált irodalom

- AJTK – Antall József Tudásközpont: Yes, he could? Beszélgetés az Obama-örökségről, 2017. 02. 07.
- Bush, George W.: Döntési helyzetek, Ulpius-ház Könyvkiadó, Budapest, 2010.
- Butterfield, Fox: First Black Elected to Head Harvard's Law Review, 1990. www.nytimes.com/1990/02/06/us/first-black-elected-to-head-harvard-s-law-review.html
- Clinton, Bill: Életem, Ulpius-ház Könyvkiadó, Budapest, 2004.
- Clinton, Hillary Rodham: Élő történelem, Geopen Könyvkiadó, Budapest, 2003.
- Crouch, Stanley: What Obama isn't: black like me on race, *New York Daily News*, 11. 02. 2006.
- Elnöki hagyaték, *History, Világtörténelmi Magazin*, 2 (2012/5) 43–45.
- Ezt az örökséget hagyja hátra Obama, lokal.hu, www.lokal.hu/2017-01-ezt-az-orokseget-hagyja-hatra-obama/
- Nyolc év öröksége – ezt hagyja maga után Obama, index.hu, 2017, https://index.hu/kulfold/2017/01/21/egy_helyen_cikkeink_barack_obama_elnoksegerol/
- Gazdag István: Obama baljós öröksége, 2017, <http://betyarsereg.hu/antidogma-obama-baljos-oroksege/>
- Gibbs, Nancy–Duffy, Michael: A lelkész és az elnökök – Billy Graham a Fehér Házban, Új Spirit Kiadó, Budapest, 2008.
- Halasi Endre: Az amerikai egészségügyi reform háttere, Méltányosság Politikaelemző Központ, www.meltanyossag.hu/files/meltany/imce/ip-ameuref-090825.pdf
- Horváth Balázs: A britek az Iszlám Állam ellen sem működnek együtt Aszaddal, 24.hu, 2014, <https://24.hu/kulfold/2014/08/22/a-britek-az-islam-allam-ellen-sem-mukodnek-egyutt-aszaddal/>
- Járai Judit: Obama öröksége a Demokrata Párt zuhanórepülése is, Vajdaság Ma, 2017, www.vajma.info/cikk/tukor/7069/Barack-Obama-oroksege-a-Demokrata-Part-zuhanorepulese-is.html
- Magyar Tudományos Akadémia, IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya, „Egészségügy a XXI. század társadalmában” című konferencia alapján, 2016. május 5., <http://mta.hu/ix-osztaly/egeszsegugy-a-xxi-szazad-tarsadalmaban-106443>

- Merkovity Norbert: Barack Obama elnöki kampányának sajátosságai, Médiakutató, 2009, tavasz, https://mediakutato.hu/cikk/2009_01_tavasz/08_obama_elnoki_kampanya
- Obama to receive JFK foundation's 'Profile in Courage' award, CNN Politics, <http://edition.cnn.com/2017/03/02/politics/profile-in-courage-award-obama/>
- Pellek Sándor: Milyen legyen a 21. század egészségügye? *Kisalföld*, 2016. 06. 21.
- Panyi Szabolcs: Bármilyen lesz Magyarországon, Trump nem marad örökké elnök, Euro-Atlantic Café rendezvénysorozata, index.hu, 2017, https://index.hu/belfold/2017/03/10/magyarorszag_ne_szamitson_arra_hogy_trump_orokke_elnok_lesz/ (Letöltve: 2019. 08. 26.)
- Peterecz Zoltán: A fantom Obama-doktrína – Az amerikai külpolitikai doktrínák hosszú múltja és kérdéses jövője, *Külgügyi Szemle*, 13 (2014/3) 84–107.
- Prince, Eric: Amerika szolgálatában, Twister Média, Budapest, 2015.
- Tatum, Sophie: Obama to receive JFK foundation's 'Profile in Courage' award, CNN Politics, 2017, <http://edition.cnn.com/2017/03/02/politics/profile-in-courage-award-obama/>
- Wikipédia, A szabad enciklopédia, Az Amerikai Egyesült Államok elnökeinek listája, https://hu.wikipedia.org/wiki/Az_Amerikai_Egyes%C3%BClt_%C3%81llamok_eln%C3%B6keinek_list%C3%A1ja

Priváczki-Juhászné Hajdu Zsuzsanna¹

Magyarország határvízi egyezményei a belvízvédkezés tükrében

Cross-Border Water Agreements of Hungary in Connection with Excess Inland Water Protection

Absztrakt

Magyarországnak természeti adottságai és vízkár-veszélyeztetettsége miatt egyedülálló a vízkárok ellen kiépített védelmi rendszere, amelyek az országhatáron is átnyúlnak. Hazánk vízkárok elleni biztonsága érdekében, így a belvízvédkezés kapcsán is, rendkívül fontosak a határvízi együttműködések, amelyek a szomszédos országokkal kötött, közel százéves egyezményeken alapulnak. Az elmúlt időszakban a határ menti vízgyűjtőkön, a vízrendszerekben jelentős beavatkozást hajtottak végre az országok, megváltoztatva a természetes lefolyási viszonyokat. Egyre fontosabb a VKI² szerinti jó ökológiai állapot eléréséhez a vízigények biztosítása és a természetes vízkészletek megosztásának szükségessége is, különös tekintettel a klímaváltozás hatásainak mérséklése érdekében. Ezt erősítik különböző nemzetközi egyezmények is, amely szempontok a határvízi egyezményekre is hatást gyakorolnak.

Kulcsszavak: belvízvédkezés, határvízi együttműködés, nemzetközi egyezmény

¹ Alsó-Tisza-vidéki Vízügyi Igazgatóság, osztályvezető, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Katonai Műszaki Doktori Iskola, doktorandusz, Water Directorate of the Lower-Tisza District, head of department, National University of Public Service, Doctoral School of Military Engineering, PhD student, e-mail: hajduzs@ativizig.hu, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8599-1215>

² VKI: Víz-Keretirányelv – Az Európai Parlament és Tanács 2000/60/EK irányelve

Abstract

Due to the natural conditions and vulnerability to water damages of Hungary, the magnitude of the protection system is unique, which crosses national borders. In order to protect Hungary against water damage, cross-border cooperation is extremely important which is based on the nearly 100-year-old water agreements with our neighbouring countries. In recent years, the countries have made significant interventions on the cross-border river basins changing natural surface runoff conditions. Ensuring water demand to create a good ecological status by WFD (Water-Framework Directive) and also the need to share natural water resources is becoming highly important, especially to mitigate the effects of climate change. This process is reinforced by various international conventions which also has an impact on the current cross-border water agreements.

Keywords: *excess water protection, cross-border cooperation, international convention*

Bevezetés

Az Alpok és a Kárpátok által körülvett Magyarország földrajzi elhelyezkedése medence jellegű. Ebből következően az ország árvíz-veszélyeztetettsége – az ország területének 22,8%-a – egyedülálló Európában.³ A medencejelleg miatt hazánk síkvidéki területein, mintegy 40 ezer km² területen áll fenn a belvíz megjelenésének a veszélye, amely nemzetközi összehasonlításban is unikális problémát jelent.⁴

A történelmi Magyarország vízrajzi szempontból egységes volt, az ország határai sok tekintetben természetes földrajzi határok, vízrajzilag pedig a vízgyűjtők határai voltak.⁵

Az alábbi idézet jól tükrözi a szomszédos országok egymásra utaltságát a vízgazdálkodási kérdésekben: „A kultúrák egymásba fonódnak, és összefonják a folyóparti emberek közötti kapcsolatokat, keresztezik egymást a különböző érdekek. Államok jöttek itt létre és haltak el, az embereket egyesítették és szétválasztották. Most újból egyesültünk és az Európai Unióhoz csatlakoztunk. Mindeme gazdag és sokszínű történelem mellett megmarad az állandó gond, amit vízgazdálkodási szempontból az emberek és a víz együttélése jelent.”⁶

Doktori kutatásom célkitűzése rámutatni arra, hogy a vízkárelhárítással, jelen vonatkozásban a belvízvédekezéssel kapcsolatos kérdésekben, nem elég saját országunk vízügyi szakmai, jogi kérdéseit megoldani, hanem a határon túli vízgyűjtő kérdésével is foglalkozni kell. Erre a határvízi egyezmények keretei adnak lehetőséget, hiszen

³ Bárdos Zoltán – Muhoray Árpád: A belvíz kialakulása és az ellene való védekezési lehetőségének vizsgálata, *Hadmémők*, 7 (2012/1) 78–90.

⁴ Nováki Béla – Ligetvári Ferenc – Somlyódi László: Területi vízgazdálkodás, in: Somlyódi László (szerk.), *Magyarország vízgazdálkodása: helyzetkép és stratégiai feladatok. Köztestületi Stratégiai Programok*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 2011.

⁵ Alföldi László: A birodalmaktól az Európai Unióig. A Kárpát-medence vízrendszereinek történelmi áttekintése, különös tekintettel a trianoni békeszerződésre, *Földrajzi Értesítő*, 54 (2005/1–2) 5–28.

⁶ Zorkóczy Zoltán – Štefan Fartek: Tíz éves a Magyar–Szlovén Vízgazdálkodási Egyezmény, 2004, 2. www.nyuduvizig.hu/upload/SZLOVEN.pdf (Letöltve: 2019. 02. 14.)

a víz nem ismer határokat. Hipotézisem szerint a határvízi egyezmények nélkülözhetetlenek hazánk határ menti területeinek belvízvédelmi biztonsága szempontjából. A második hipotézis alapján a szomszédos országokkal megkötött határvízi egyezményekre hatással vannak a politikai-társadalmi változások és egyéb, kötelező érvényű nemzetközi szerződések, egyezmények. Ezen folyamatok dinamizmusát mutatom be az egyezmények változásában.

Kutatásom során tanulmányoztam a vonatkozó nemzetközi egyezményeket, jogszabályokat, a vízügyi igazgatóságok és az országos irányító szervezet szakirodalmait, kiadványait és szabályzatait. Interjút készítettem a határvízi egyezmények megvalósításában közreműködő szakemberekkel, továbbá saját tapasztalataimat is felhasználtam.

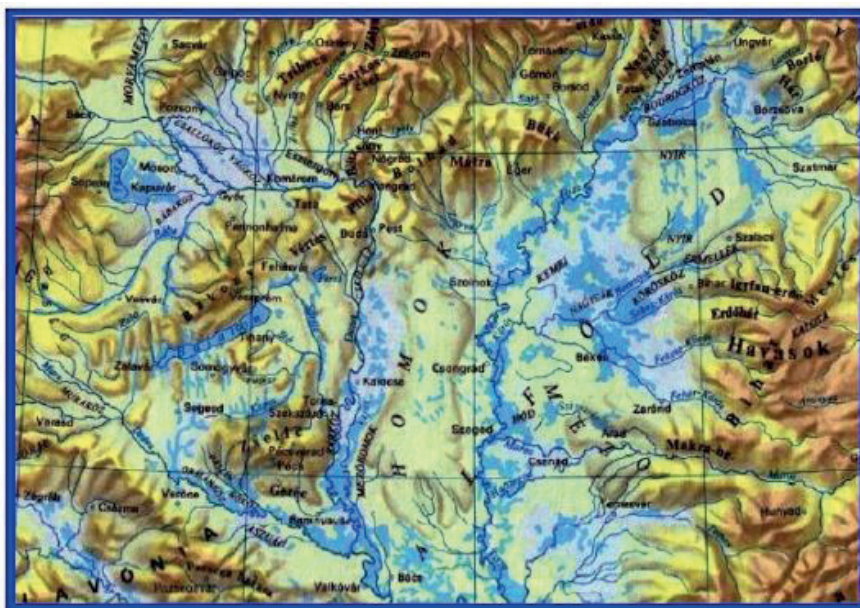
Magyarország vízgazdálkodási adottságai és a határvízi egyezmények történelmi előzményei

Először vizsgáljuk meg, hogy hazánk belvízvédelmi biztonsága szempontjából miért fontos a szomszédos országokkal történő együttműködés!

Az egyezmények hazai jelentőségét elsősorban Magyarország földrajzi, vízrajzi adottságai indokolják:

A teljes Duna vízgyűjtő 817 ezer km², ebből a Kárpát-medence mintegy 420 ezer km² kiterjedésű, hegyekkel körülhatárolt földrajzi egység. A Kárpát-medencében a vízzel borított és időnként elöntött területek nagysága az ármentesítések előtt 48 769 km², amelyből állandóan elöntött terület 8561 km². A vízsabályozások előtt a síkságok jelentős része vagy vizenyős és mocsaras, vagy árvíz által járt és veszélyeztetett terület volt.

Az 1. ábrán láthatjuk a „pocsolya” térképet, amely a Kárpát-medencében a folyók szabályozása előtti időkhöz rendszeresen elöntés alá kerülő területeket ábrázolja.

1. ábra: A Kárpát-medence vízborítottsága a 19. században

Forrás: Horoszné Gulyás Margit: Birtoktervezési és rendezési ismeretek 8., Nyugat-magyarországi Egyetem Geoinformatikai Kar, (elektronikus tankönyv), 2010. www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0027_BTR18/ch01s04.html (Letöltve: 2019. 03. 02.)

A belvizek elleni védekezés akkor vált szükségszerűvé, amikor a folyószabályozások során megépített ármentesítő töltésekkel jelentősen megváltozott a lefolyási helyzet az ármentesített területeken is. A megépített töltések egyrészt védtek a termőterületet az árvízi elöntéstől, másrészt megakadályozták a mélyedésekben felgyülemlt belvizek levezetését, ezért a belvizek elleni védekezés lassanként ugyanolyan fontos kérdéssé vált, mint maga az ármentesítés, hiszen a gazdálkodók számára szinte mindig volt, hogy termésüket az árvíz vagy a belvíz teszi tönkre.

A 19. század végére a történelmi Magyarországon rendkívül fejlett, korszerű ár- és belvízvédelmi művek, vízrendszerek épültek ki, biztosítva a települések és a mezőgazdasági területek vízkárok elleni védelmét. A belvízlevezető csatornarendszereknek és műtárgyainak (átereszek, zsilipek, majd később a vízátelő szivattyútelepek) megépítését a területileg érdekeltek által megalakított ármentesítő társulatok végezték.⁷

A 2. ábrán Magyarország domborzati térképét láthatjuk a főbb vízfolyásokkal. Látható, hogy sok vízfolyás metszi az országhatárt, vagy éppen országhatárt képez, amely a vízkészlet-gazdálkodásra és az árvízvédelemre van főként hatással. Jelen

⁷ Fejér László: A víztársulatok 200 éve, Vízgazdálkodási Társulatok Országos Szövetsége, Budapest, 2010.

tanulmányban a belvízvédekezés szempontjából vizsgáljuk hazánk adottságait: az alföldi területek az országhatáron túlnyúlnak, azaz a belvíz-veszélyeztetettség átível a határokon is.

Az előzőekben említettem, hogy a történelmi Magyarországon a folyószabályozások követően nagyszabású vízrendezési, lecsapolási munkálatok is zajlottak.

2. ábra: Magyarország domborzati térképe

Forrás: http://4.bp.blogspot.com/_P83eArQzjRI/SushVliwOZI/AAAAAAAAABLE/aSMzFVsg8M0/s1600-h/mo-domborzati.jpg (Letöltve: 2019. 03. 02.)

Az első és a második világháború a meglévő vízrendszerekben hatalmas károkat okozott, valamint az első világháborút követő országhatár-rende­zés következtében a korábbi, egységes vízrendszerek és művek szétagolódtak a határ menti területeken, működésük esetenként ellehetetlenült, amely az érintett területen élők számára komoly problémát eredményezett. Ez akadályt jelentett az újjáépítés és a meginduló mezőgazdasági termelés számára.⁸

Az első világháborút követően hazánk egyedülálló vízgazdálkodási helyzetére tekintettel, azaz azt a helyzetet felismerve, hogy a történelmi Magyarország határainak megváltozásával a korábbi egységes vízgazdálkodási egységek felbomlottak, így például a határ menti területek ár- és belvízmentesítését biztosító vízrendszerek

⁸ Polgár László: A magyar-román vízügyi együttműködés 1924–1990, Dr. Goda Péter, Budapest, 1991.

feldarabolásával a területek vízkárok elleni védelme csak az országok közötti együttműködéssel biztosítható. A békeszerződésbe⁹ bekerült a III. Fejezet Vízügyi rendelkezések 292. és a 293. cikkelyei, amelyek alapot teremtettek a későbbi, szomszédos államok között megkötendő vízügyi egyezményekhez.¹⁰

A 292. Cikk: „Ha új határ megállapítása következtében valamely Államban a vízrendezés (csatornázás, elárasztás, öntözés, lecsapolás vagy hasonló teendők) más Állam területén végzett munkálatoktól függ, vagy ha valamely Állam területén – a háborút megelőző szokás alapján – olyan vizeket vagy vízierőt használnak fel, amelynek eredete más Állam területén van, egyéb rendelkezések hiányában az érdekelt Államok között oly természetű megállapodást kell létesíteni, amely mindegyikük érdekeit és szerzett jogait biztosítja [...]”, azaz megállapította a *közös érdek* fogalmát.

A 293. Cikk „A volt Magyar Királyságnak Duna medencéjét, ide nem értve az Olt medencéjét, alkotó területeire vonatkozólag a 292. Cikk alkalmazása céljából, valamint az alább felsorolt jogosítványok gyakorlása végett, az említett területek felett állami fennhatóságot gyakorló Államok közös érdekében, Állandó Vízügyi Műszaki Bizottság állítatik fel, amelyben mindegyik területileg érdekelt Államnak lesz egy képviselője [...]” Ezen cikkely biztosította a *vízügyi rendelkezések egységességét*, továbbá a vízrajzi előrejelzéshez szükséges adatszolgáltatás megalapozását.

Megállapítható, hogy nem csak hazánk, de a szomszédos országok közös érdeke is volt a határon átnyúló vízügyi együttműködések létrehozása és a vizekkel kapcsolatos kérdéskör rendezése, amely megállapodásokat a felek egyezményekben rögzítették.

A második világháborút követően a vízgazdálkodási kérdések tárgyában hazánk az érintett vízgyűjtőterület mind az 5 szomszédos országával újra megállapodást kötött, amely jelenleg 7 országgal fennálló vízgazdálkodási együttműködést jelent. Az egyezményeket az alábbi években írta alá Magyarország a szomszédos országokkal (utódállam és az egyezmény dátuma):

Ausztria – 1956.

Csehszlovákia (Szlovákia¹¹) – 1976.

Szovjetunió (Ukrajna) –1950. (1997.)

Románia – 1950.

Jugoszlávia– 1955. (Szerbia¹² – , Horvátország – 1994., Szlovénia – 1995.)

⁹ 1921. évi XXXIII. törvénycikk az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb–Horvát–Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákiával 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről.

¹⁰ Alföldi (2005): i. m.

¹¹ Szlovákiával jelenleg a Csehszlovákiával megkötött eredeti határvízi egyezmény van érvényben. A cikk megírásának időpontjáig az átdolgozott egyezményt nem hirdették ki.

¹² Szerbiával jelenleg az eredeti, 1955-ben aláírt egyezmény van érvényben. A korszerűsített egyezmény kidolgozás alatt van, de a cikk megírásának időpontjában még nem hirdették ki az új egyezményt.

A jelenleg hatályos vízügyi egyezmények

Tekintsük át a szomszédos országokkal jelenleg hatályos határvízi egyezményeket!

Ausztria vonatkozásában az „Egyezmény az Osztrák Köztársaság és a Magyar Népköztársaság között a határvidék vízgazdálkodási kérdéseinek szabályozása tárgyában” megállapodást 1956. április 9-én írták alá a felek, amely hazánkban az 1959. évi 32. törvényerejű rendelettel lépett hatályba. Az egyezmény a mai napig hatályban van.¹³

A Magyar Népköztársaság Kormánya és a Csehszlovák Szocialista Köztársaság Kormánya között a vízgazdálkodási kérdések szabályozásáról egyezményt hazánk 1976. május 31-én írta alá, amely jogszabály 55/1978. (XII. 10.) MT rendelettel hirdettek ki, s jelenleg is a Szlovákiával történő együttműködés alapja.

A magyar–szovjet határvízi vízügyi egyezményt 1950-ben írták alá, majd 1981-ben lett megújítva és átdolgozva, amely 1993-ig volt érvényben. Ukrajnával 1997-ben kötötte meg hazánk a határvízi megállapodást. A 117/1999. (VIII. 6.) Kormányrendelet a Magyar Köztársaság Kormánya és Ukrajna Kormánya között Budapesten, 1997. november 11-én aláírt, a határvizekkel kapcsolatos vízgazdálkodási kérdésekről szóló Egyezmény hatályba lépését.

A magyar–román jelenleg hatályos egyezmény a felek 2003-ban aláírt megállapodása alapján a 196/2004. (VI. 21.) Kormányrendeletet a Magyar Köztársaság Kormánya és Románia Kormánya között a határvizek védelme és fenntartható hasznosítása céljából folytatandó együttműködésről szóló Egyezmény kihirdetéséről jogszabályban hirdették ki.

A második világháború után az egykori Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság és a Magyar Népköztársaság Kormányai 1955. augusztus 8-án Belgrádban aláírták a vízgazdálkodási kérdések megoldásáról szóló egyezményt. Az egyezmény elfogadásával megkezdődhetett a határt alkotó, illetve az államhatár által metszett vízfolyások és vízgyűjtő területek vízgazdálkodási feladatainak operatív ellátása. Az egyezmény Szerbiával megújítás alatt van, jelenleg a régi, hatályos egyezmény alapján folyik a határvízi munka.

Az 1990-es években a környező országokban lezajlott politikai-társadalmi változások a vízgazdálkodási egyezményekben is változást hoztak:

Megszületett az *Egyezmény a Magyar Köztársaság Kormánya és a Horvát Köztársaság Kormánya között a vízgazdálkodási együttműködés kérdéseiben* című egyezmény, amit a kihirdetéséről szóló 127/1996. (VII. 25.) Korm. rendelet tartalmaz.

Hazánk a Szlovén Köztársasággal az új Egyezményt 1995-ben kötötte meg, amely a 41/2001. (III. 14.) Korm. rendelet a Magyar Köztársaság Kormánya és a Szlovén Köztársaság Kormánya között a vízgazdálkodási kérdések megoldásáról szóló Egyezmény kihirdetéséről szól.

¹³ Sütheő László: A Magyar–Osztrák Vízügyi Bizottság története, *Vasi szemle*, 71 (2017/1) 65–76.

A jelenleg hatályos egyezményeket összefoglalóan az 1. táblázatban mutatom be:

1. táblázat: *Magyarország érvényben lévő határvízi vízügyi egyezményei*

Szomszédos ország	Egyezmény megnevezése	Jelenleg hatályos egyezmény kelte	A kihirdetés módja
Ausztria	Egyezmény az Osztrák Köztársaság és a Magyar Népköztársaság között a határvidék vízgazdálkodási kérdéseinek szabályozása tárgyában	Bécs, 1956. április 9.	1959. évi 32. törvényerejű rendelet
Szlovákia	A Magyar Népköztársaság Kormánya és a Csehszlovák Szocialista Köztársaság Kormánya között a vízgazdálkodási kérdések szabályozásáról	Budapest, 1976. május 31.	55/1978. (XII. 10.) Minisztertanácsi rendelet
Ukrajna	A Magyar Köztársaság Kormánya és Ukrajna Kormánya között a határvizekkel kapcsolatos vízgazdálkodási kérdésekről (Előzmény 1950-ben a Szovjetunióval kötött egyezmény)	Budapest, 1997. november 11.	117/1999. (VIII. 6.) Korm. rendelet
Románia	Magyar Köztársaság Kormánya és Románia Kormánya között a határvizek védelme és fenntartható hasznosítás céljából folytatandó együttműködésről	Budapest, 2003. szeptember 15.	196/2004. (VI. 21.) Korm. rendelet
Szerbia	A Magyar Népköztársaság és a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Kormánya között a vízgazdálkodási kérdések tárgyában	Belgrád, 1955. augusztus 8.	hatályos: 1956. május 19.
Horvátország	A Magyar Köztársaság Kormánya és a Horvát Köztársaság Kormánya között a vízgazdálkodási együttműködés kérdéseiben (Előzmény: A Magyar Népköztársaság és a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Kormánya között a vízgazdálkodási kérdések tárgyában)	Pécs, 1994. június 10. (Előzmény: Belgrád, 1955. augusztus 8.)	127/1996. (VII. 25.) Korm. rendelet
Szlovénia	A Magyar Köztársaság Kormánya és a Szlovén Köztársaság Kormánya között a vízgazdálkodási kérdések tárgyában (Előzmény: A Magyar Népköztársaság és a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Kormánya között a vízgazdálkodási kérdések tárgyában)	Ljubljana, 1994. október 21. (Előzmény: Belgrád, 1955. augusztus 8.)	41/2001. (III. 14.) Korm. rendelet

Forrás: a szerző összeállítása

Az idők folyamán a térségben lezajlott társadalmi-politikai változásokat az egyezmények folyamatos átdolgozása is kísérte. Egy példán keresztül ismertetem a vízügyi egyezmények változását: Magyarország Romániával 1924. április 14-én hozta létre a magyar–román általános vízügyi egyezményt, amely egyezmény 1945-ig maradt érvényben. A világháborút követően 1947. február 6-án újonnan megalakult a Magyar–Román Műszaki Bizottság, új egyezmény kidolgozására került sor, amely 1950-ben lépett hatályba és 1960-ban járt le. Az egyezmény lejártát követően újra tárgyalások kezdődtek, majd ideiglenes megállapodás is született. 1970. június 16-án lépett hatályba az az egyezmény, amely 1986-ig volt érvényben.¹⁴ A jelenleg érvényes egyezményt a két ország 2003-ban írta alá. A főbb nemzetközi vízügyi egyezményekben megfogalmazott vízvédelmi elvek egyezmények szintjén történő megjelenéséről későbbi fejezetben térek ki. Összességében megállapítható, hogy mindegyik eredeti egyezmény, illetve azok mellékletei, szabályzatai az idők folyamán folyamatos korszerűsítési folyamaton estek/estek át.

A határvízi egyezmények rendelkezéseinek végrehajtása

Hazánkban a vízgazdálkodásról szóló 1995. évi LVII. törvény határozza meg alapvetően az állam vízgazdálkodási feladatait, amely törvény 2. § (1) bekezdésének c) pontja rendelkezik az állam nemzetközi együttműködésből adódó vízügyi feladatok ellátásáról.

¹⁴ Polgár (1991): i. m.

A határvízi egyezmények kormányközi megállapodáson alapulnak, végrehajtásukért a határvízi bizottságok, illetve azok vezetői, a két együttműködő kormány által kinevezett meghatalmazottak és meghatalmazott-helyettesek a felelősek.

A határvízi együttműködések minden olyan vízügyi szakterületre kiterjednek, amely az Országos Vízügyi Főigazgatóság szakmai irányítása mellett a vízügyi igazgatóságok tevékenységi körébe tartozik (védekezések, szabályzatok, fejlesztések, közös EU-projektek, védelmi létesítmények fenntartása, üzemeltetése, vízrajzi adatgyűjtés, adatcsere, előrejelzések, információátadás, közös felülvizsgálatok), így a belvízvédekezési tevékenység is.¹⁵

A kormányközi megállapodásokban a belvizek kezelése kapcsán meghatározott feladatok az országos irányító szervezet és a területi végrehajtásban illetékes vízügyi szervezetek számára is meghatározottak, a megvalósítást a területileg illetékes vízügyi igazgatóságok a szabályzatban nevesített partnerszervezettel és a vonatkozó szabályzat alapján együttműködésben végzik. A belvízvédekezésre külön szabályzatok kerültek kidolgozásra, ahol releváns a közös vízgyűjtőn történő vízkárelhárítási együttműködés.

A 2. táblázat a későbbi szövegekben megjelenő, az egyes vízügyi igazgatóságok pontos elnevezését, székhelyét és rövidített nevét tartalmazza.

2. táblázat: Vízügyi igazgatóságok megnevezése

A vízügyi igazgatóságok neveinek rövidítése, teljes neve és székhelye	
ADUVIZIG	Alsó–Duna-vidéki Vízügyi Igazgatóság, Baja
ATIVIZIG	Alsó–Tisza-vidéki Vízügyi Igazgatóság, Szeged
DÉDUVIZIG	Dél-dunántúli Vízügyi Igazgatóság, Pécs
ÉDUVIZIG	Észak-dunántúli Vízügyi Igazgatóság, Győr
ÉMVIZIG	Észak-magyarországi Vízügyi Igazgatóság, Miskolc
FETIVIZIG	Felső–Tisza-vidéki Vízügyi Igazgatóság, Nyíregyháza
KDTVIZIG	Közép-dunántúli Vízügyi Igazgatóság, Székesfehérvár
KDVVIZIG	Közép–Duna-völgyi Vízügyi Igazgatóság, Budapest
KÖTIVIZIG	Közép–Tisza-vidéki Vízügyi Igazgatóság, Szolnok
KÖVIZIG	Körös-vidéki Vízügyi Igazgatóság, Gyula
NYUDUVIZIG	Nyugat-dunántúli Vízügyi Igazgatóság, Szombathely
TIVIZIG	Tiszántúli Vízügyi Igazgatóság, Debrecen

Forrás: a szerző szerkesztése

A 3. ábrán a szomszédos országokat és a hazai, területileg illetékes vízügyi igazgatóságokat mutatom be.

¹⁵ Szabó Katalin: Határvízi együttműködés, Országos Vízügyi Főigazgatóság, 2013, www.ovf.hu/hu/hatarvizi-egyuttmu-kodes (Letöltve: 2018. 04. 03.)

3. ábra: Magyarország 12 területi vízügyi igazgatósága és a határvízi együttműködésben érintett szomszédos országok

Forrás: a szerző szerkesztése

A határvízi belvízvédekezési feladatokkal kapcsolatos együttműködés megvalósításában az alábbi vízügyi igazgatóságok illetékesek (3. táblázat):

3. táblázat: Határvízi együttműködésben érintett vízügyi igazgatóságok

Szomszédos ország	Magyarország területén a határvízi együttműködésben érintett vízügyi igazgatóságok
Ausztria	NYUDUVIZIG, ÉDUVIZIG
Szlovákia	ÉDUVIZIG, KDVVIZIG, ÉMVIZIG
Ukrajna	FETIVIZIG
Románia	FETIVIZIG, TIKÖVIZIG, KÖVIZIG, ATIVIZIG
Szerbia	ATIVIZIG, ADUVIZIG
Horvátország	NYUDUVIZIG, DDVIZIG
Szlovénia	NYUDUVIZIG

Forrás: a szerző összeállítása

Vegyük sorra az egyes országokkal kapcsolatos, határon átnyúló belvízvédekezési helyzet sajátosságait, amelyek a határvízi egyezményekben megjelennek.¹⁶

¹⁶ A vonatkozó fejezetrész a nemzetközi egyezmények és szabályzatok, valamint a szakértői interjúk alapján készült.

Magyarország–Ausztria viszonylatában nem releváns a határon átnyúló, közös vízgyűjtőn történő belvízvédekezés, illetve szomszéd vízgyűjtőre történő belvízátvezetés, bár vannak a közös érdekeltségű medrek között belvízcsatornák is. Ausztriában egyetlen belvízöblözet van, amely Burgenland tartományban a Hanság-főcsatorna – Tarcsai-határcsatorna – Fertő-tó közötti terület. (Az ország jellemzően hegy- és dombvidéki területből áll). A magyar–osztrák határvízi egyezményben nincsen külön szabályzat a belvízvédekezésre vonatkozóan.

Magyarország–Szlovákia viszonylatában (még továbbra is az eredeti Csehszlovák egyezmény van érvényben, a vízkárelhárítási szabályzatokat azonban időközben ettől függetlenül átdolgozták) a külön vízkárok elleni szabályzatban említésre került a belvizek elleni védelem, amelynek címe: „Megállapodás a magyar és csehszlovák vízügyi szervek együttműködéséről az árvíz, a belvíz és a jég elleni védekezésre”. A Szabályzat az 1970-es években készült, aktualizálása jelenleg folyamatban van. A területi adottságokat vizsgálva megállapítható, hogy a Duna és az Ipoly folyó vonatkozásában határt metsző belvízi öblözetekről nem beszélhetünk, így ezeken a területeken a belvízvédekezés nem releváns az együttműködésben. Azonban az ÉVIZIG működési területén a határt metsző vízgyűjtők kapcsán a határvízi egyezményben 13 darab csatorna nevesített, amely vagy országhatárt képez, vagy országhatáron áthalad. Az egyezmény alapján a magyar belvízrendszert terhelő szlovák vízgyűjtő terület nagysága 21,13 km², míg a szlovák belvízi befogadókat terhelő magyar vízgyűjtőterület nagysága 21,35 km².

A belvízvédekezés, vízkárelhárítás végrehajtása során a magyar vízügyi igazgatóságok (ÉDUVIZIG, KDVVIZIG, ÉMVIZIG) szlovák vízügyi partnerszervezete a Slovensky Vodohospodársky Podnik, š. p.

Magyarország–Ukrajna esetében belvízvédekezés során az együttműködés mindkét ország számára fontos. Határon átnyúló hatással Ukrajna Kárpátalja megyéje érintett. Magyarországon 422,5 km², Ukrajnában 322,7 km² nagyságú vízgyűjtőterület közös érdekű. Az ukrán oldalon körülbelül 48 km, magyar oldalon mintegy 92 km csatorna tartozik az egyezmény hatálya alá. A Határvízi Egyezmény egyik melléklete a Vízkárelhárítási Melléklet, amelyben külön fejezet foglalkozik a belvízvédelemmel. Így a közös érdekeltségű belvízhálózatok mindkét oldalon al- és felvízi jellegűek is, azaz mindkét ország fogad a szomszédos országból átvett vizet a saját vízrendszerébe és gondoskodik a szomszédos terület belvízmentesítéséről.

A határvízi egyezmény alapján a magyar vízügyi igazgatóság (FETIVIZIG) ukrán vízügyi partnere a Tiszai Vízgyűjtő-gazdálkodási Hivatal (Басейнове управління водних ресурсів річки Тиса) és annak területi kirendeltségei (Міжрайонне управління водного господарства).

Magyarország–Románia viszonylatában jelentős a belvizek kapcsán az érintettség, amely mind a román, mind a magyar fél számára fontos. Mindkét ország vízrendszere al- és felvízi relevanciával is bír, ezért „Belvízvédekezési Szabályzatot” alkottak meg, amely a jelenlegi formájában 2007. óta érvényes. Ez általánosságban meghatározza a belvízcsatornák, szivattyútelepek és vízkormányzó műtárgyak üzemeltetését, kezelését. A közös érdekű rendelkezés összesen 53 darab belvízcsatornát érint. A szabályzat alapján Magyarország, mint alvízi ország, mintegy 30 darab csatorna kapcsán kötelezett összesen 52,42 m³/s vízmennyiség befogadására és továbbvezetésére a román

oldalról. A szabályzat Románia számára 12 darab csatornán történő átvezetéssel 6,24 m³/s vízbefogadási kötelezettséget ír elő, amelyet a magyar területekről fogadnia kell.

Megjegyzem, hogy az első világháborút követő, majd a későbbi időszakban is, mindkét országban a felek a meglévő vízrendszerekben nagyléptékű beavatkozásokat hajtottak végre: új szivattyútelepek, csatornanyomvonalak épültek ki, a lefolyási viszonyok megváltoztak.¹⁷

A magyar oldalon illetékes 4 vízügyi igazgatóság (FETIVIZIG, TIKÖVIZIG, KÖVIZIG, ATIVIZIG) román partnere a belvízvédekezésben a Meliorációs Nemzeti Ügynökség (Agenția Națională de Îmbunătățiri Funciare, a továbbiakban: ANIF) illetékes területi egységei és szervezetei. Az együttműködés sajátossága, hogy a határvízi egyezmény közvetlen román letéteményese a Román Vizek Nemzeti Igazgatósága (Administrația Națională, „Apele Române”) vízügyi szervezet, amely a magyar vízügyi szervezetekhez hasonlóan, vízgyűjtő területekre szervezeten látja el vízgazdálkodási feladatait.

Magyarország–Szerbia kapcsán az országhatár síkvidéki vízgyűjtőket metszett el, a belvízvédekezés ezért hangsúlyt kapott a „Szabályzat az árvíz, belvíz, valamint jégtorlódás elleni védekezéshez, a magyar–jugoszláv határ menti és a határ által metszett vízfolyások és vízrendszerek közös érdekű szakaszaira” szabályzatban, amelynek az érvényben lévő változatát 2010-ben fogadták el.¹⁸ A domborzati viszonyok alapján jellemzően magyar területről vezetnek át belvizet a szerb területre, amely 1674 km² vízgyűjtőterületről összesen 22,57 m³/s vízbefogadási kötelezettséget jelent Szerbia számára. Magyar oldalon is fennáll a befogadási kötelezettség, a szerb területről 0,015 m³/s vízhozammal mintegy 3,15 km² nagyságú vízgyűjtőterületről kerülnek át a vizek a magyar területre.

A terület belvízi sajátossága, hogy az 1920. évi békeszerződés¹⁹ meghatározta országhatárok számos folyót és csatornát metszettek át, így a Magyarország–Románia–Jugoszlávia között meghúzott új határvonal is. A HU–RO–SRB hármashatár vonatkozásában érintett Torontáli térség, amelyet a 4. ábrán mutatok be, speciális vízgazdálkodási adottságokkal rendelkezik. A megépült csatornákkal, szivattyútelepekkel átalakított vízrendszer ma már lefolyási viszonyaiban nem felel meg a természetes domborzatnak. Magyar oldalon a vízelvezetés iránya ellentétes a természetes terepeséssel, a korábbi természetes Aranka-vízgyűjtő (ma román–szerb területen húzódó vízfolyás) helyett a magyar területre visszafordított csatornák vizeit a Maros folyóba szivattyúsan emelik be.

¹⁷ Polgár (1991): i. m.

¹⁸ Szerbiával egyelőre az 1955-ös egyezmény van hatályban, a szabályzatokat ettől függetlenül aktualizálták.

¹⁹ 1921. évi XXXIII. törvénycikk az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb–Horvát–Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh–Szlovákországgal 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés beikelyezéséről.

4. ábra: A torontáli térség megváltozott vízelvezetési irányai

Forrás: a szerző szerkesztése

Magyarország–Horvátország vízföldrajzi adottságai miatt nincs határon átnyúló belvízöblözet, így nincs a belvizek elleni védekezésnek határon átvívelő relevanciája.

A magyar oldalon az illetékes vízügyi igazgatóság a NYUDUVIZIG és a DDVIZIG horvát vízügyi partnerszervezete a Horvát Vizek (Hrvatske Vode). A határvízi együttműködés az árvízvédelem, jégvédelem és vízgazdálkodási területeken folyik.

Magyarország–Szlovénia esetében a földrajzi adottságok miatt ugyancsak nem beszélhetünk belvízi együttműködés szükségességéről, az érintett határ menti terület dombvidéki vízgyűjtő jellegű. A magyar oldalon az illetékes vízügyi igazgatóság a NYUDUVIZIG, a szlovén partner vízügyi szervezet a Pomgrad VGP d.d. és a muraszombati vízügyi igazgatóság (MOP–DRSV²⁰).

A fentiek alapján megállapítom, hogy Magyarország határainak nagyobb részén, azaz Szlovákia (kis mértékben), Ukrajna, Románia és Szerbia vonatkozásában a határ menti területek belvízmentesítése csak a határon átnyúló vízrendszereken át, a határvízi egyezmények alapján biztosítható. Ennek kifejtésére bemutattam a 2. ábrán a határon áthúzódó síkvidéki területeket, valamint kifejtettem, hogy ezen területeken az első világháború előtt kiépített belvízrendszerek természeti adottságuk és épített egységes szerkezetük miatt az érintett országok közös felelősségvállalása szükségszerűnek mondható, amelyet a békeszerződések során is figyelembe vettek. Az egyezményekhez kapcsolódó belvízvédekezésre vonatkozó szabályzatok határozzák meg a vízelvezetési irányokat, az átvezethető vízmennyiségeket, a belvízrendszerek üzemrendjét. A végrehajtásért felelős szervezetek kialakult riasztási és együttműködési rendben látják el a belvízvédelmi feladatokat. Ezek be nem tartása esetén káresemények léphetnek

²⁰ Direkcija Republike Slovenije za Vode, Muraszombat, Mura vízgyűjtő

fel a határ menti területeken, amelyek mezőgazdasági és lakott területeken okozhatnak elöntéseket.

Az együttműködésekben kialakuló „szünetek”, vagy a szomszédos ország vízrendszérének nem megfelelő állapota az érintett területeken súlyos károkat is okozhatnak. Így történt ez például az első világháborút követő nehéz gazdasági helyzetben is, amikor a belvízelvezető-rendszerek karbantartására, illetve újjáépítésére nem került sor, és emiatt 1940-ben katasztrofális belvízi elöntések keletkeztek.²¹ A szakirodalom számos esetben említi meg súlyos vízkárokat, amelyek az elégtelen vízrendszerállapotok miatt alakultak ki a határ menti területeken.²² De az utóbbi délvidéki háborús időszakban is okozott a határ menti területeken elöntést a csatorna elégtelen állapota, a határvízi egyezményben előírt befogadási kötelezettség be nem tartása.

Segítségnyújtás belvízvédekezés során a határvízi együttműködés keretében

A határvízi együttműködések keretében a szomszédos országok számos esetben nyújtanak egymásnak segítséget a belvízvédekezés esetében is, amelyre az egyezmények lehetőséget és keretet adnak. Most csak egyetlen példát mutatok be a 2006-os „nagy” ár- és belvízvédekezés időszakából.

2006 tavaszán, a Tisza rekord árvize idején a magyar fél technikai segítséget nyújtott a szerb fél részére. A Tisza magas (korábbi LNV²³-t meghaladó) vízállása miatt a belvizek levezetése az egyébként gravitációs bevezetésű helyeken nem volt biztosítható a Tisza folyó mentén. A JVP „Vode Vojvodina” Vízgazdálkodási Vállalat a magyar–szerb–montenegrói együttműködés keretében kért segítséget az ATIVIZIG-től. 2006 áprilisában az ATIVIZIG az OMIT²⁴ engedélye alapján 2 darab nagyteljesítményű BAP 500 típusú mobilszivattyút telepített a Vereskereszt-Madarásztói-főcsatorna (szerb területen Horgos–Martonosi-csatornának nevezett) szerb területen lévő tiszai torkolatába.

²¹ Alföldi (2005): i. m.

²² Polgár (1991): i. m.

²³ LNV: addigi legnagyobb vízállás

²⁴ OMIT: Országos Műszaki Irányító Törzs, vízkárok elleni védekezést irányító országos szervezet.

5. ábra: Varga Miklós, a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium vízügyi helyettes államtitkára, átadja Magyarokánisán a 2006-os árvíz alatt telepített belvízmentesítő szivattyútelepet a szerb fél számára

Forrás: Készült: Magyarokánisza, 2006. 09. 28. Készítette: Tripolszky Imre

Az érintett főcsatorna 425,6 km² magyar vízgyűjtőről is fogadja a belvizeket, így a segítségnyújtás a magyar fél számára is alapvető fontossággal bír a magyar terület belvízmentesítése miatt. A szerb fél kérésére és az OMIT engedélye alapján a telepített mobilszivattyúkat végül állandó jellegűvé alakítottuk, amelyet a magyar fél 2006 szeptemberében avatott fel, és adott át üzemeltetésre Magyarokánisán (Lásd. 5. ábra).

Főbb nemzetközi vízügyi egyezmények, együttműködések

Az alábbiakban a jelenleg érvényes, főbb nemzetközi, vízvédellemmel kapcsolatos egyezményeket ismertetem. Jelen fejezetben bemutatom az ICPDR²⁵ szervezetét is, amely szintén hatással van a kétoldalú határvízi egyezményekre.

Elsőként emelhetjük ki a 1992. évi *Helsinki Egyezményt*. Az egyezmény fő célkitűzése a felszíni és felszín alatti vizek védelme, az ezeket érő káros hatások csökkentése, a vízgazdálkodási problémák kezelése. Az aláírók vállalják, hogy megelőzik és csökkentik a határvizek szennyezéseit, biztosítják a határvizek megfelelő vízgazdálkodását, azok ésszerű és méltányos használatát, az ökológiai rendszerek megővését, az információcserét, a konzultációt és a nyilvánosság tájékoztatását, a közös monitoringtevékenységeket. Alapelveit (elsősorban az elővigyázatosság elvét és a szennyező

²⁵ Nemzetközi Duna-védelmi Bizottság (The International Commission for the Protection of the Danube River, a továbbiakban: ICPDR)

fizet elvet) és az integrált megközelítést alkalmazni kell a vízgazdálkodást érintő helyi és regionális tervek, programok kidolgozása során is.

A határvízi egyezményekben is megjelenik a Duna védelmére és fenntartható használatára irányuló együttműködésről szóló 1994. évi Szófiai Egyezmény. Az egyezmény a Duna vízgyűjtő területéhez tartozó országok számára a határon átnyúló vízkezelés és együttműködés átfogó jogi eszköze, amely egyaránt figyelembe veszi a lakossági, a gazdasági és az ökológiai érdekeket. Célja a fenntartható és méltányos vízgazdálkodás, úgy a felszíni és felszín alatti vizek megőrzése, javítása és észszerű használata, az árvizekkel, a jégveszéllyel és a veszélyes anyagok miatti balesetekkel kapcsolatos kockázatok megelőzése, mint a Fekete-tengerbe kerülő szennyeződés csökkentése. Ennek érdekében a Duna medencéjének teljes területén összehangolják a nemzeti és nemzetközi szinten tett intézkedéseket.

A következő fontos, a vízgazdálkodásban alapvető szemléletváltozásokat hozó jogszabály, az Európai Parlament és Tanács 2000/60/EK irányelve, a Víz Keretirányelv²⁶ megjelenése volt, amely állam- és országhatárokon túlnyúlva a vízgyűjtőkön való koordinált vízgazdálkodás megvalósulását segíti elő a tagállamok számára. A VKI a kapcsolódó jogszabályain keresztül is hozzájárul a vízvédelem harmonizálásához és a vizek terhelésének csökkentéséhez.

Az ICPDR-szervezet tevékenységével jelentős hatást gyakorol a Duna vízgyűjtő tagállamainak vízgazdálkodási tevékenységére és együttműködésére. Egyik legfontosabb célja az árvízkezelés és a vízgyűjtő-gazdálkodás összekapcsolása. Az ICPDR egy 14 együttműködő államból és az Európai Unióból álló nemzetközi szervezet, amely az egész Duna-medence felszíni és felszínalatti vízkészleteivel foglalkozik. Az ár- és belvízveszély kapcsán célja az árvízkezelés (beleértve a belvízi kockázatot is) fenntartható kezelése. (Érdekességként jegyzem meg, hogy a cikkírás időpontjában, 2019-ben Magyarország látja el a szervezet titkári teendőit.)

A 6. ábra az érintett országokat mutatja be a Duna vízgyűjtőn, a Magyarországgal szomszédos, határvízi egyezményrel rendelkező 7 ország mindegyike tagja az ICPDR-nak.

²⁶ Víz Keretirányelv: VKI

6. ábra: A Duna-vízgyűjtő országai

Forrás: ICPDR. www.icpdr.org/main/activities-projects/flood-risk-management (Letöltve: 2019. 03. 02.)

A klímaváltozás térségünkben tovább fokozza az egyezményekben foglalt kötelezettségek teljesítésének fontosságát és az egyezmények fejlesztésének szükségességét.

„Magyarországra a Kárpát-medencében elfoglalt földrajzi helye alapján kijelenthető, hogy a szomszédos országok környezeti és civilizációs kockázatai hazánk környezeti biztonságára hatással vannak, és Magyarország is befolyásolja más, környező országok környezeti biztonságát is.”²⁷

A kutatásom egyik célkitűzése volt a mai határvízi egyezmények korszerűsítési folyamatának vizsgálata. Hipotézisem alapján a határvízi egyezményekre hatást gyakoroltak és gyakorolnak a társadalmi-politikai és ezzel együtt a megszülető nemzetközi egyezmények, amelyek beépülése a határvízi egyezményekbe előzetes szakmapolitikai egyeztetéseket igényel. Vizsgáljuk meg a határvízi egyezményeket e szempontok alapján!

Ausztriával az 1953-ban kötött egyezmény ilyen szempontú korszerűsítésére ez ideig nem került sor, az európai uniós tagság miatt mindkét ország számára a Vízkormányozási Keretirányelv megvalósítása kötelező érvényű. Annak ellenére, hogy a jelen egyezmény kapcsán a különböző érdekekből adódó konfliktusok továbbra is előtérbe kerülnek,

²⁷ Teknős László: A lakosság és az anyagi javak védelmének újszerű értékelése és feladatai a klímaváltozás okozta veszélyhelyzetben, Doktori értekezés, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Katonai Műszaki Doktori Iskola, Budapest, 2015.

a megállapodás még ma is jól szolgálja a két ország vízgazdálkodását, és az egyezmény alapvetően megfelelő terepet nyújt az együttműködésre, a problémák megoldására.²⁸

Szlovákiával a jelenleg hatályos vízügyi határvízi egyezmény nem tartalmaz a fenti nemzetközi egyezményekre történő utalást.

Ukrajnával megkötött és az 1999-ben kihirdetett egyezmény a 1993. július 28-án Budapesten aláírt, a határvizekkel kapcsolatos vízgazdálkodási kérdésekről szóló kormányközi Egyezmény korszerűsített változata, amelyben a felek elfogadják az 1992-es Helsinai Konvenciót és az 1994-es Szófiai Egyezményt is.

A jelenleg hatályos magyar–román egyezményben az 1986-os egyezmény átdolgozása során a két ország figyelembe vette a 2000. december 22-én hatályba lépett Víz Keretirányelvet, az 1992-ben elfogadott Helsinai Egyezményt és a Duna védelmére és fenntartható használatára irányuló együttműködésről szóló 1994-es Szófiai Egyezményt is. A 2003-as elfogadott magyar–román egyezménybe a felek közös törekvése alapján a nemzetközi jogharmonizációs és európai uniós irányelvek is beépültek.

Horvátországgal az 1994-ben aláírt, és 1996-ban kihirdetett egyezményben az 1985-ben Bukarestben a Duna menti államok együttműködéséről szóló Nyilatkozatra és az 1992-es Helsinai Egyezményre történő hivatkozás jelenik meg.

Szlovéniával az 1994-ben aláírt, majd 2001-ben kihirdetett egyezmény szintén hivatkozik az 1992-ben elfogadott Helsinai Egyezményre és az 1994-es Szófiai Egyezményre.

Mint már említettem, Szerbiával jelenleg folyik a hatályos egyezmény korszerűsítése. Szerbia a jelenleg folyó szakmai vízügyi együttműködésekben már jelezte a Víz Keretirányelvben foglaltak iránti elkötelezettségét.

A fentiek alapján megállapítható, hogy a társadalmi-politikai változások a feleket folyamatos együttműködésre készítetik, és a szomszédos országok közötti vízügyi együttműködésekre a nemzetközi egyezmények hatással voltak, vannak és lesznek. A határvízi egyezmények átdolgozása és jogszabályi szintű elfogadásának folyamata azonban hosszú, többéves szakértői egyeztetési munkát igényel, amely időnként és esetenként az országokban zajló belső változások miatt hosszabb időszakokra is megakadhat.

A szomszédos országok katasztrófavédelmi szervezeteinek megjelenése a határvízi együttműködések során, a belvízvédekezési tevékenységgel összefüggésben

Hazánkban, a határvízi egyezmények végrehajtásában a vízügyi igazgatóságok működnek közre. Egy minősített helyzetben²⁹ azonban katasztrófavédelmi szervezeteket is bevonhatnak a védelmi feladatok végrehajtásába. A szomszédos országokban esetenként a vízügyi szervezet helyett vagy mellett megjelennek a helyi katasztrófavédelmi

²⁸ Sütő (2017): i. m.

²⁹ 2011. évi CXXVIII. törvény a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról.

szervezetek is. Jelen fejezetben röviden bemutatom a szomszédos országokban a katasztrófavédelem szerepét a vízkárok elleni védelem és belvízvédekezés terén.³⁰

Magyarország–Ausztria viszonylatában, mint már említettem, a vízügyi szervezet együttműködésében nem releváns a határon átnyúló belvízvédekezési tevékenység. A vízkárok elleni védekezés szabályozása teljesen eltér a hazaitól. A határvízi együttműködésben a partner a Burgenlandi Tartományi Hivatal (megyei szint). A belvízzel kapcsolatos tényleges beavatkozások önkormányzati szinten történnek, amelyre nincs külön szervezet, hanem a tűzoltóságok végzik a feladatot, akik a Szövetségi Minisztérium a Fenntarthatóságért és Turizmusért szervezete alá tartoznak.

Magyarország–Szlovákia viszonylatában a belvízvédekezés kapcsán különbség, hogy Szlovákiában csak az egészen apró, esetenként csak időszakos vízfolyások nincsenek a szlovák vízügyi igazgatóság kezelésében. A belvízvédekező szervezet a vízügyi szervezet. A katasztrófavédelmi szervezet alapvetően csak védekezés időszakában vesz részt a munkálatokban, logisztikával, élőerővel, illetve a kitelepítést végzi, amennyiben erre sor kerül.

Magyarország–Ukrajna viszonylatában Kárpátalján a belvízvédekezést a Tiszai Vízügyűjtő-gazdálkodási Hivatal (vízügyi szervezet) és annak területi kirendeltségei végzik, valamint az önkormányzatok is felelősek a belvízi elöntések megakadályozásáért és a védekezésért. Az önkormányzatok belvízvédekezésébe szükség esetén besegít a vízügyi szervezet és a katasztrófavédelem is, a tűzoltóság és a központi karhatalmi valamint közigazgatási szervek által kirendelt egyéb szervezeti egységek. A vízügyi szervezet és a katasztrófavédelmi szervezet között kötelező jellegű partneri kapcsolat (mellérendelt viszony) van. Haváriák (árvíz, belvíz) esetén központi intézkedések alapján végzik közösen a védelmi tevékenységeket.

Magyarország–Románia viszonylatában a belvízrendszerek műveinek üzemeltetése a mezőgazdasági tárcához tartozik (ANIF³¹). Az önkormányzatok belvízvédekezésére vonatkozó szabályozás alapján a katasztrófavédelmi szervezet a felelős, amelyet a perfektúra (megyei közigazgatás) irányít. Az ANIF a belvízrendszerekben a szabályzatban foglalt védekezési fokozatokhoz tartozó vízszinteket tart. Amennyiben az előrejelzések alapján a szivattyútelepek üzemeltetésére kell számítani, azt a figyelmeztetési fokozat szintjén jelentik az önkormányzatok felé. Ez alapján az önkormányzatok engedélyt kérnek a prefektúrától (megyei közigazgatási szint), amely engedély alapján üzemelhetők be a szivattyútelepek. Az ANIF védekezési feladatokat nem lát el, feladata az öntöző és belvízcsatornák fenntartása, és a szivattyútelepek üzemeltetése. Amennyiben belvíz kapcsán védelmi beavatkozás szükséges, úgy a katasztrófavédelem végzi a védekezési és mentési feladatokat.

A két szervezet két külön minisztérium alá tartozik: a katasztrófavédelem a Belügyminisztérium, az ANIF az Agrárminisztérium irányítása alatt áll. Az ANIF 16 Területi egysége (Filiala teritoriala), valamint 34 Szervezeti alegysége (Unitatea de administrare) látja el a belvízi infrastruktúra (csatornák és szivattyútelepek) üzemeltetését, és a határral érintett szervezeti egységek vesznek részt közvetlenül a határ menti területek belvízmentesítésében.

³⁰ A szakértői interjúk alapján készült fejezetrész.

³¹ Agenția Națională de Îmbunătățiri Funciare, azaz Meliorációs Nemzeti Ügynökség.

Magyarország–Szerbia viszonylatában a JVP Vode Vojvodine (szerb vízügyi igazgatóság) irányítja és végzi az ár- és belvízvédekezést a teljes Vajdaság területén. Az illetékes vízgazdálkodási vállalatok a JVP VV megbízása alapján végzik a védekezési beavatkozásokat. Rendkívüli helyzet kihirdetése esetén a katasztrófavédelem is csatlakozik a kirendelt egységeivel együtt, illetve az önkormányzatok is csak ekkor vesznek részt a védekezésben. Az önkormányzatok a rendes és rendkívüli védekezés esetén csak tájékoztatást kapnak a helyszíni tevékenységekről.

Magyarország–Horvátország viszonylatában a határ menti belvízvédekezés nem releváns. Árvízi események kapcsán a vízügyi szervezet, a Horvát vizek (Hrvatskih voda) a védekezésért felelős szervezet. Veszélyhelyzet esetén prefektust neveznek ki (megyei szint), míg a katasztrófahelyzetet a Horvát Köztársaság kormánya (két vagy több megyében) hirdetheti ki. A helyi és regionális önkormányzati egységek, valamint a védelmi és mentési közigazgatási szervezet kezdeményezi a védelmi és mentési egység és a védelmi és mentési operatív erők, valamint adott esetben a Horvát Köztársaság fegyveres és rendőri erőinek aktiválására irányuló eljárást, annak érdekében, hogy részt vegyenek az árvízvédelmi intézkedések végrehajtásában. A helyi önkormányzatok és a közigazgatás egységei kötelesek a saját védelmük érdekében beszerezni a szükséges eszközöket és erőforrásokat, valamint a megfelelő állapotban fenntartani azokat. A polgárok kötelezettsége a védelem az elemi katasztrófa előfordulásának megakadályozására, valamint az elemi katasztrófák következményeinek elhárítására szervezett polgári védelmi erőkben való részvétel.

Magyarország–Szlovénia viszonylatában, mint említettük, a belvízvédekezés nem releváns a határ menti együttműködésben. Egyéb vízkáresemények alkalmával a szlovén fél részéről a védekezésért felelős szervezet a Pomgrad VGP d.d., amely egy vízgyűjtőterületi alapon megszervezett közszolgáltatási építőipari vállalat, amely konzorciumi szerződéssel látja el a szlovén Vízügyi Igazgatóságok fenntartási munkáit, illetve a védekezési munkákat. Árvízi helyzet kialakulása esetén értesítik a területileg illetékes Önkéntes Tűzoltó Társaság egységeit (GE PGD) és a polgári védelmi szolgálatot (CZ). A védelmi helyzet irányítója a polgári védelmi szervezet. A védekezésben részt vesznek a polgármester, az önkormányzat és szervezetei, a polgári védelmi szervezet helyi és regionális szintjei, a községi erők, a tűzoltó-közszolgálat, szerződéses vállalkozások és egyéb intézmények. Magyarországhoz hasonlóan irányítótörzs látja el a védekezés irányítási feladatait.

Összefoglalás, következtetések

Tekintettel arra, hogy hazánk vízkároknak jelentősen kitett területen fekszik, valamint a belvízvédelmi infrastruktúra létesítményei az országhatárainkon átnyúlnak, a belvízvédekezés csak a határvízi együttműködés keretei között végezhető. A határvízi egyezmények adnak jogszabályi és szervezeti keretet a határon átnyúló belvízvédelmi infrastruktúra üzemeltetésére és a tevékenység ellátására. Ezzel igazolást nyert kutatásom egyik hipotézise, miszerint a határon túli vízgyűjtők kérdésével is foglalkozni kell, és a határvízi egyezmények betartása szükségszerű hazánk határ menti területeinek belvízvédelmi biztonsága szempontjából. Ez a jövő szempontjából is fontos,

mert a klímaváltozás következtében a szélsőséges vízháztartási helyzetek erősödése a belvízi események gyakoriságát is előrevetíti.

A határvízi egyezmények jellemzően a maximálisan átvezethető vízmennyiségeket határozzák meg, a minimumot, a vízfolyások nyári időszaki legkisebb vízszintjét, vízhozamát nem. A nemzetközi egyezményekben, jogszabályokban megfogalmazott elvárások, így például a Víz Keretirányelv elvárása okán az ökológiai vízkészletek biztosítására és a megváltozott lefolyású vízgyűjtőkön a korábban természetes lefolyású vízkészletek átadására ma már a vízgyűjtőn keletkező vizek megosztásának szükségessége kerül egyre inkább előtérbe. A kutatás során megerősítést nyert, hogy a határvízi egyezményekben megjelennek az új nemzetközi elvárások, azonban ez a folyamat hosszú és lassú a határvízi egyezményekben való megjelenésig.

Az emlékiratok és kiadványok tanúsága alapján feltétlenül említésre méltó, hogy a határvízi egyezmények megalkotásában és végrehajtásában részt vevő szakemberek állhatatos, elhivatott, a szakmai és hazai érdekek figyelembevételével végzett munkájának köszönhetőek a mai határvízi egyezmények. Tapasztalatok alapján időnként az emberi, esetenként baráti kapcsolatok segítették át a szervezeteket a felmerült társadalmi–politikai–szakmai nehézségeken.³²

A közeljövőben a nemzetközi egyezményekben megfogalmazott elvárások, valamint a várható klímaváltozásra történő felkészülés további változásokat hoz a szomszédos országok közötti határvízi egyezményekben, amelyekben hazánk vízgazdálkodási érdekeinek leghatékonyabb érvényesítését kell célul tűznünk a szakmai szervezetek számára, és amelyben fontos szerepet játszhat a hazai katasztrófavédelmi környezet is.

Felhasznált irodalom

- 117/1999. (VIII. 6.) Korm. rendelet a Magyar Köztársaság Kormánya és Ukrajna Kormánya között a határvizekkel kapcsolatos vízgazdálkodási kérdésekről szóló Egyezmény kihirdetéséről
- 127/1996. (VII. 25.) Korm. rendelet a Magyar Köztársaság Kormánya és a Horvát Köztársaság Kormánya között Pécsen, 1994. július 10-én aláírt, a vízgazdálkodási együttműködés kérdéseiről szóló egyezmény kihirdetéséről
- 130/2000. (VII. 11.) Korm. rendelet a határokat átlépő vízfolyások és nemzetközi tavak védelmére és használatára vonatkozó, Helsinkiben, 1992. március 17-én aláírt Egyezmény kihirdetéséről
1921. évi XXXIII. törvény az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb–Horvát–Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh–Szlovákiával 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről

³² Polgár (1991): i. m.

1959. évi 32. törvényerejű rendelet a Magyar Népköztársaság és az Osztrák Köztársaság között a határvidék vízgazdálkodási kérdéseinek szabályozása tárgyában Bécsben az 1956. évi április hó 9. napján aláírt egyezmény kihirdetéséről
- 196/2004. (VI. 21.) Korm. rendelet a Magyar Köztársaság Kormánya és Románia Kormánya között a határvizek védelme és fenntartható hasznosítása céljából folytatandó együttműködésről szóló Egyezmény kihirdetéséről
1995. évi LVII. törvény a vízgazdálkodásról
2011. évi CXXVIII. törvény a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról
- 221/2004. (VII. 21.) Korm. rendelet a vízgyűjtő-gazdálkodás egyes szabályairól
- 41/2001. (III. 14.) Korm. rendelet a Magyar Köztársaság Kormánya és a Szlovén Köztársaság Kormánya között a vízgazdálkodási kérdések tárgyában aláírt Egyezmény kihirdetéséről
- 55/1978. (XII. 10.) MT rendelet a Magyar Népköztársaság Kormánya és a Csehszlovák Szocialista Köztársaság Kormánya között a határvizek vízgazdálkodási kérdéseinek szabályozásáról Budapesten, 1976. évi május hó 31-én aláírt Egyezmény kihirdetéséről
- 74/2000. (V. 31.) Korm. rendelet a Duna védelmére és fenntartható használatára irányuló együttműködésről szóló, 1994. június 29-én, Szófiában létrehozott Egyezmény kihirdetéséről
- ADUVIZIG, Nemzetközi kapcsolatok, www.aduvizig.hu/nemzetkozi-kapcsolatok/ (Letöltve: 2019. 02. 14.)
- Alföldi László: A birodalmaktól az Európai Unióig. A Kárpát-medence vízrendszereinek történelmi áttekintése, különös tekintettel a trianoni békeszerződésre, *Földrajzi Értesítő*, 54 (2005/1–2) 5–28.
- Bárdos Zoltán – Muhoray Árpád: A belvíz kialakulása és az ellene való védekezési lehetőségének vizsgálata, *Hadmérnök*, 7 (2012/1) 78–90.
- DÉDUVIZIG, Nemzetközi kapcsolatok, 2013, www.ddvizig.hu/hu/nemzetkozi-kapcsolatok-1 (Letöltve: 2019. 02. 14.)
- A Duna-vízgyűjtő országai ICPDR, www.icpdr.org/main/activities-projects/flood-risk-management (Letöltve: 2019. 03. 02.)
- Fejér László: A vízitársulatok 200 éve, Vízgazdálkodási Társulatok Országos Szövetsége, Budapest, 2010.
- Horoszné Gulyás Margit: Birtoktervezési és rendezési ismeretek 8., Nyugat-magyarországi Egyetem Geoinformatikai Kar, (elektronikus tankönyv), 2010, www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop425/0027_BTRI10/adatok.html (Letöltve: 2019. 01. 12.)
- ICPDR honlap, www.icpdr.org/main/activities-projects/flood-risk-management (Letöltve: 2019. 02. 02.)
- Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság és a Magyar Népköztársaság Kormánya között a vízgazdálkodási kérdések megoldásáról szóló Egyezmény, 1955.
- Magyarország domborzati térképe, http://4.bp.blogspot.com/_P83eArQZjRI/SushVliwOZI/AAAAAAAAABLE/aSMzFVSg8M0/s1600-h/mo-domborzati.jpg
- Nováki Béla – Ligetváry Ferenc – Somlyódi László: Területi vízgazdálkodás, in: Somlyódi László (szerk.), Magyarország vízgazdálkodása: helyzetkép és stratégiai feladatok,

- Köztisztviselési Stratégiai Programok, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 2011, http://old.mta.hu/data/Strategiai_konyvek/viz/viz_net.pdf (Letöltve: 2018. 04. 03.)
- Polgár László: A magyar–román vízügyi együttműködés 1924–1990., Dr. Goda Péter, Budapest, 1991. (kézirat)
- Sütheő László: A Magyar–Osztrák Vízügyi Bizottság története, *Vasi szemle*, 71 (2017/1) 65–76.
- Szabó Katalin: Határvízi együttműködés, Országos Vízügyi Főigazgatóság, Budapest, 2013, www.ovf.hu/hu/hatarvizi-egyuttmukodes (Letöltve: 2018. 04. 03.)
- Szappanos Ferenc – Žabčič, Vladimir (szerk.): Tíz éves a Magyar–Horvát vízgazdálkodási egyezmény, 2004, www.nyuduvizig.hu/upload/HORVAT.pdf (Letöltve: 2019. 02. 14.)
- Teknős László: A lakosság és az anyagi javak védelmének újszerű értékelése és feladatai a klímaváltozás okozta veszélyhelyzetben, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Katonai Műszaki Doktori Iskola, Doktori Értekezés, Budapest, 2015, <https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12368/ertekezes.pdf;jsessionid=3D6C2425CDB758BB49FF004ECC4A6886?sequence=1> (Letöltve: 2019. 04. 08.) DOI: <https://doi.org/10.17625/NKE.2015.023>
- TIVIZIG honlap, Határvízi kapcsolatok, 2010, www.tivizig.hu/hatarvizi (Letöltve: 2019. 02. 14.)
- Vízügyi igazgatóságok vonatkozó szabályzatai, dokumentumai
- Zorkóczy Zoltán – Fartek, Štefan: Tíz éves a Magyar–Szlovén Vízgazdálkodási Egyezmény, 2004, www.nyuduvizig.hu/upload/SZLOVEN.pdf (Letöltve: 2019. 02. 14.)

Szendy Viktória Anna¹

A védelmi igazgatás és a katasztrófavédelem nemzeti rendszere – a kormányzati szint

The National System of Defence Management and Disaster Management – The Level of Government

Absztrakt

A két részből álló tanulmány a védelmi igazgatás és a katasztrófavédelem kapcsolatát elemzi. A tanulmány első része bemutatja a közigazgatás és a védelmi igazgatás kapcsolatát, különös tekintettel a veszélyhelyzetre és katasztrófaveszélyre, továbbá Magyarország katasztrófavédelmi rendszerének felépítését, működési sajátosságait, különös tekintettel a katasztrófavédelem központi – kormányzati – szintjére.

Kulcsszavak: biztonság, veszélyhelyzet, Kormány, belügyminiszter, Katasztrófavédelmi Koordinációs Tárcaközi Bizottság

Abstract

The two-part study analyses the relationship between defence management and disaster management. The first part of the study presents the relationship between public administration and defence administration, with particular regard to the emergency and disaster risks.

In addition, the structure and operational features of Hungary's disaster management system will be described, with particular reference to the central level of government of disaster management.

Keywords: security, emergency, Government

¹ Pest Megyei Katasztrófavédelmi Igazgatóság, előadó, Disaster Management of Pest County, lecturer, e-mail: ria.szendy@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6140-3469>

Bevezetés

A 21. századra megváltoztak a világban – így Magyarországon is – a biztonságot fenyegető kihívások és kockázatok. Ezek a korábbi időszakokban – egészen a 20. század utolsó évtizedéig – elsősorban katonai kihívások voltak, emiatt az országok inkább a katonai (hon)védelmet ellátni képes fegyveres erőket fejlesztették, ez a terület kapott kiemelt figyelmet.

A 20. század végétől – bár a katonai jellegű kihívások továbbra is jelentősek maradtak – előtérbe kerültek a biztonságot fenyegető más jellegű kockázatok és kihívások is. Ezek jellegét sok tényező befolyásolja: a globalizáció, a nemzetközi szintű biztonság, a nemzetközi szintű kihívások kezelése, a transzatlanti kapcsolatok, egyéb szövetségek és ezek hatásai. Ezekre a kihívásokra kell megoldást találnia Magyarországnak, amelyet az ország közigazgatási rendszerének keretein belül tud megtenni.

A két egymáshoz kapcsolódó tanulmányban bemutatom a biztonságot fenyegető egyik veszélyforrás kezelésére – a természeti, az ipari és egyéb típusú katasztrófák megelőzésére, az ellenük való védekezésre és a következmények felszámolására – létrehozott szervezetrendszer és annak elemeit.

Az első tanulmányban ismertetem ennek kormányzati szintjét, míg a másodikban a hivatásos katasztrófavédelmi szervezetrendszer mutatom be.

A közigazgatás és a védelmi igazgatás kapcsolata

A közigazgatás a végrehajtó-hatalom elkülönült szervezetrendszerének és személyi állományának a jog által meghatározott tevékenysége, amellyel a társadalom tagjait és szervezeti magatartását a közhatalom birtokában befolyásolja. A közigazgatásnak két alapfunkciója van: társadalomirányítási (közhatalmi) és a társadalomszervezési (igazgatási), ezeken belül pedig több funkció is megjelenik, például a gazdasági és védelmi funkció. A védelmi funkció magába foglalja a külső- (szuverenitás, függetlenség), belső- (rendvédelem, közbiztonság) és a katasztrófavédelmi (környezeti biztonság) területeket is.

A védelmi igazgatás a közigazgatás részét képező feladat- és eszközrendszer, amelyet az állam a védelmi feladatainak megvalósítására hozott létre, valamint jelenti az e feladatokra kijelölt szervek által végzett tervező, szervező, rendelkező tevékenységet, magában foglalja ezen kívül a különleges jogrendre történő felkészülést, továbbá az említett időszakok és helyzetek honvédelmi, katasztrófavédelmi feladatainak tervezésére, szervezésére, a feladatok végrehajtására irányuló tevékenységek összességét.² Gyakorlatilag tehát megállapítható, hogy a közigazgatás védelmi funkciói ellátásának megszervezéséért a védelmi igazgatás felel.

A védelmi igazgatás funkciói: az állami (központi, területi, helyi) irányítás és vezetés folyamatosságának, fenntartásának biztosítása, a védekezés irányítása, koordinálása, az adott védelmi feladatra rendelt szervezet működési feltételeinek biztosítása, támogatása, a lakosság és az anyagi javak védelme, a nemzetgazdaság erőforrásainak

² http://csongrad.katasztrofavedelem.hu/letoltes/document/csongrad/document_267.pdf (Letöltve: 2019. 03. 08.)

mobilizálása, a gazdaság védelme, valamint a vállalt nemzetközi kötelezettségek teljesítése.

A védelmi igazgatás több alrendszerrel rendelkezik, ezen belül két alapvető területe a honvédelmi és a katasztrófavédelmi igazgatás.

„Az állam feladata többek közt a lakosság életének, vagyonának védelme. E feladatának teljesítésére a védekezést irányító, koordináló, szabályzó tevékenységet lát el. A védekezés megköveteli a szervezett együttműködést, melyben a lakosság és a védekezésre létrehozott szervek együttműködése valósul meg. A védekezési feladatokban továbbra is megmaradt a települések kiemelt szerepe. Az államnak, az önkormányzatoknak, a közigazgatásnak tehát kiemelt szerepe van a katasztrófák elleni védekezés megelőzési, védekezési és az azt követő helyreállítási tevékenységekben.”³

Katasztrófavédelmi igazgatás

A katasztrófavédelmi igazgatás a védelmi igazgatás részét képező feladat- és szervezetrendszer, amelynek keretében a katasztrófák ellen létrehozott, valamint e feladatra kijelölt rendvédelmi és közigazgatási szervek, továbbá a katasztrófavédelemben közreműködő más szervek ellátják a katasztrófavédelemlről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvényben meghatározottak teljesítésével kapcsolatos feladatokat.

A katasztrófavédelmi igazgatás funkciói a következők:

- a katasztrófák elleni védekezés megszervezése, a védekezésben részt vevő szervek és szervezetek tevékenységének irányítása, koordinálása,
- a katasztrófák elleni védekezés érdekében létrehozott, illetve a védekezésben részt vevő szervezetek működési feltételeinek biztosítása,
- a különböző katasztrófavédelmi ágazatok, területek feladatainak elvégzése,
- a lakosság életének és az anyagi javainak megóvása, polgári védelmi feladatainak megtervezése és biztosítása,
- a katasztrófavédelmi szempontból vállalt nemzetközi kötelezettségek teljesítése.

A katasztrófavédelmi igazgatás funkcióit három területre lehet osztani: tűzvédelem, iparbiztonság és polgári védelem, amelyek azonban teljes mértékben egymástól nem különíthetők el.

Két olyan – a normál időszaki jogrendtől részben, vagy egészében elkülönülő – jogrendi állapot van, amelyek kezelése elsősorban a hivatásos katasztrófavédelmi szerv feladata: a veszélyhelyzet és a katasztrófaveszély.⁴

A katasztrófaveszély „olyan folyamat vagy állapot, amelynek következményeként okszerűen lehet számolni a katasztrófa bekövetkezésének valószínűségével, és amely ezáltal veszélyezteti az emberi egészséget, környezetet, az élet- és vagyonbiztonságot.”⁵

³ Schweickhardt Gotthilf: A katasztrófavédelem rendszere, Nemzeti Közszoigalati Egyetem, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018, 10.

⁴ Ezen események kezelésébe jogszabályi keretek között bármely társszerv bevonható, de a feladatok végrehajtását a hivatásos katasztrófavédelmi szerv irányítja.

⁵ 2011. évi CXXVIII. törvény a katasztrófavédelemlről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról 3. § 9. pont.

A katasztrófaveszély jellege tehát nem éri el a különleges jogrendi állapotot, ezért nem az Alaptörvény, hanem a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény határozza meg fogalmát, illetve rendelkezik róla.

Katasztrófaveszély fennállásának esetén a hivatásos katasztrófavédelmi szerv teljes, vagy részleges állományának elrendelhető a feladat-végrehajtásra való készenlét, valamint a katasztrófák elleni védekezésért felelős miniszter (belügyminiszter) által jóváhagyott központi veszélyelhárítási tervben meghatározott egyéb intézkedéseket is elrendelheti a hivatásos katasztrófavédelmi szerv központi szervének vezetője (BM Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság főigazgató).⁶

Fontos kiemelni, hogy a lakosságot ezek az intézkedések semmilyen formában nem érintik, amennyiben azonban más állami szerv segítségére szükség van, azokat az irányításukra kijelölt ágazati miniszter vagy a Kormány döntése alapján vonják be a katasztrófavédelmi feladatokba.

Ezzel ellentétben a veszélyhelyzet⁷ az Alaptörvényben szabályozott különleges jogrendi állapot, amely során a Kormány az élet- és vagyónbiztonságot veszélyeztető elemi csapás vagy ipari szerencsétlenség esetén, valamint ezek következményeinek az elhárítása érdekében kihirdeti e különleges jogrendi időszak életbelépését, és a katasztrófavédelmi törvényben meghatározott rendkívüli intézkedéseket vezethet be. A különleges kormányrendeleti formában meghozott rendkívüli intézkedések egyes törvények alkalmazását felfüggeszthetik, a hatályos törvényektől eltérő szabályozást vezethetnek be, de azok csak 15 napig hatályosak, hacsak az Országgyűlés felhatalmazására a Kormány meg nem hosszabbítja azok időbeli hatályát. A rendkívüli intézkedések – amint a veszélyhelyzet különleges jogrend megszűnik – hatályukat veszítik.

Kormányzati szint

Tekintettel arra, hogy a katasztrófák megelőzése és az ellenük való védekezés több ágazatot érintő feladat, annak megszervezése a Kormány feladatkörébe tartozik.

„A katasztrófavédelmi törvény meghatározza, hogy a katasztrófavédelem irányítása a szakirányítást végző kormányzati szerveken keresztül valósul meg. Ezzel egyértelművé válik, hogy a kormány nem közvetlenül, hanem közvetve végzi az irányítási feladatait.”⁸

Ezek a feladatok elsősorban szervezési, koordinálási és irányítási tevékenységek, amelynek keretében a Kormány:⁹

- meghatározza az érintett állami szerveknek a katasztrófavédelemmel kapcsolatos feladatait,

⁶ 2011. évi CXXVIII. törvény a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról 43. §.

⁷ Magyarország Alaptörvénye 53. cikk.

⁸ Endrődi István: A katasztrófavédelem tevékenysége veszélyhelyzeti feladatok végrehajtása során, in: Kovács Gábor (szerk.), A rendészeti, honvédségi, közigazgatási és nemzetközi szervezetek tevékenysége veszélyhelyzet-ben, A „Vihar-2016” Egyetemi Közös Közszolgálati Gyakorlat tapasztalatai, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2016, 287.

⁹ 2011. évi CXXVIII. törvény a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról 5. §.

- megkötöti a katasztrófavédelemmel kapcsolatos együttműködésre irányuló nemzetközi egyezményeket,
- összehangolja a katasztrófavédelemmel összefüggő oktatási, képzési, tudományos kutatási és műszaki fejlesztési tevékenységet,
- létrehozza az országos katasztrófavédelmi információs rendszert,
- kihirdetésre előkészíti a veszélyhelyzet idején bevezetendő rendeletek tervezeteit, és megküldi azokat a végrehajtásért felelős személyeknek és szervezeteknek,
- gondoskodik a központi költségvetési tervezés keretében a katasztrófavédelem működésének és fejlesztésének pénzügyi feltételeiről,
- meghatározza a nemzeti kockázatelemzési, -értékelési és feltérképezési követelményeket,
- a belügyminiszter és a honvédelmi miniszter véleményének kikérését követően meghatározza a polgári védelmi szervezetek összlétszámát,
- a belügyminiszter útján irányítja a megyei védelmi bizottságok katasztrófavédelmi feladatainak végrehajtását.

Belügyminiszter

Belügyminiszteri szinten jelennek meg azok a tevékenységi körök, amelyek például a katasztrófavédelem megszervezésének kormányzati feladataival, a nemzetközi szakmai együttműködéssel, a kritikus infrastruktúrák védelmének megszervezésével, az ezekkel összefüggő ágazati feladatokkal kapcsolatosak.

A belügyminiszter feladatai a katasztrófavédelem rendszerében:¹⁰

- felelős az irányítása alá tartozó hivatásos katasztrófavédelmi szerv működtetéséért,
- kinevezi, illetve felmenti a közvetlen irányítása alá tartozó hivatásos katasztrófavédelmi szerv (BM OKF) vezetőjét, felmenti annak helyettesét vagy helyetteseit,
- elrendeli a Kormány egyidejű tájékoztatása mellett a polgári védelmi szervezetek részleges alkalmazását,
- háromévente jelentést készít az Országgyűlésnek és a Kormánynak a főbb természeti csapásokra és az ember okozta katasztrófákra kiterjedő kockázatelemzésekről, a katasztrófák elleni védekezésre történő felkészülés helyzetéről, illetve a védekezésről,
- gondoskodik a polgári veszélyhelyzeti tervezés (NATO CEP) katasztrófavédelmi feladatainak hazai koordinálásáról és végrehajtásáról, amelynek érdekében biztosítja a képviselőket a NATO Polgári Veszélyhelyzeti Tervezési Bizottságban (NATO CEPC), ellátja a NATO CEPC katasztrófavédelmi szerveivel való kapcsolattartást,

¹⁰ 2011. évi CXXVIII. törvény a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról 8. §, illetve 234/2011. (XI. 10.) Korm. rendelet a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény végrehajtásáról 5. §.

- gondoskodik az EU polgári védelmi tevékenységének hazai koordinálásáról és végrehajtásáról, ennek keretében biztosítja a kapcsolattartást és a képviseletet az EU intézményeiben,
- részt vesz a nemzetközi segítségnyújtásban,
- felelős a kritikus infrastruktúrák védelméért a katasztrófák elleni védekezés területén,
- jóváhagyja a központi veszélyelhárítási tervet,
- figyelemmel kíséri a szakterületén jelentkező, katasztrófaveszélyt jelentő jelenségeket, folyamatokat, intézkedik a veszély elhárítására, illetve megteszi a szükséges intézkedéseket a megelőzéshez szükséges pénzügyi források biztosítására, a feladatok végrehajtására, gondoskodik a veszélyhelyzetet okozó emberi tevékenységek és a környezeti elemek körében a kockázat csökkentéséhez, a károk bekövetkezésének megelőzéséhez szükséges katasztrófavédelmi tervezési, kivitelezési, működtetési, ellenőrzési és biztonsági szabályok megállapításáról,
- gondoskodik az ágazat figyelő- és ellenőrzőrendszerének az egységes irányítási rendszerbe illeszkedő kiépítéséről és működtetéséről, valamint az ágazati adatszolgáltatási kapcsolat kialakításáról,
- gondoskodik az irányítása és felügyelete alá tartozó szervek védekezésre való felkészítéséről és működési feltételeinek biztosításáról, jóváhagyja a feladatok végrehajtását szolgáló terveket,
- ellenőrzi a megelőzéssel és a felkészüléssel kapcsolatos ágazati feladatok végrehajtását.
- Végzi a katasztrófák elleni védekezés feladatkörében az ágazati kockázatbecslési feladatokat,
- a biztonsági elemzések eredményei alapján javaslatot tesz az ágazati katasztrófavédelmi biztonsági célkitűzésekre és biztonságpolitikára,
- részt vesz a nemzeti és nemzetközi katasztrófavédelmi gyakorlatok tervezésében, szervezésében és végrehajtásában.

Katasztrófavédelmi Koordinációs Tárcaközi Bizottság (KKB)

A szervezet ezzel a megnevezéssel és összetételben 2012 óta működik, jogelődje 2000-től a miniszterelnök által vezetett Katasztrófavédelmi Koordinációs Kormánybizottság volt. Felépítését tekintve elnöke a belügyminiszter, tagjai a miniszterek által kijelölt állami vezetők (rendszerint szakmai vagy közigazgatási államtitkárok), a tanácskozási joggal részt vevő állandó tagok közt szerepel a BM OKF főigazgató, az országos rendőrfőkapitány, a Magyar Honvédség parancsnoka, a KKB Tudományos Tanácsának elnöke, a KKB Nemzeti Veszélyhelyzet-kezelési Központ vezetője, a Belügyminisztérium közbiztonsági főigazgatója és a BM OKF Védelemigazgatási és Koordinációs Főosztály

vezetője.¹¹ A kezelendő helyzet függvényében több más meghívható tag lehet, például az Országos Mentőszolgálat elnöke.

A Nemzeti Veszélyhelyzet-kezelési Központ a KKB operatív szerve, amely – elrendelés esetén – 24 órás munkarendben működik folyamatosan.

„A Kormány javaslattevő, véleményező és tanácsadói tevékenységet végző szervként hozta létre a KKB-t. Szervezeti és működési rendjét kormányhatározat tartalmazza, amely értelmében a bizottság a katasztrófavédelemmel összefüggésben döntés-előkészítő, valamint a katasztrófák elleni felkészüléssel, megelőzéssel, védekezéssel és helyreállítással kapcsolatban koordinációs feladatokat lát el.”¹²

A KKB koordinációs és kormányzati döntés-előkészítő feladatokat lát el, így:¹³

- összehangolja a katasztrófák elleni védekezés terén a tudományos, kutató, elemző, értékelő tevékenységet, éves feladattervében meghatározza az ágazati felkészüléssel kapcsolatos feladatokat,
- összehangolja az ország egészét érintő katasztrófák elleni védekezési rendszer-gyakorlatok tervezését, szervezését, figyelemmel kíséri a két- és többoldalú nemzetközi megállapodásokban foglaltak végrehajtását,
- összehangolja a védekezésben részt vevő központi államigazgatási szervek védekezésével kapcsolatos szakmai tevékenységet,
- több megyét érintő katasztrófa esetében összehangolja a védekezésben részt vevő területi szervezetek feladataira és az anyagi eszközök átcsoportosítására irányuló ágazati feladatokat,
- javaslatot tesz a felmerült védekezési költségek biztosítására,
- kezdeményezi a Kormány döntését a veszélyhelyzet kihirdetésére,
- javaslatot tesz a felmerült védekezési és helyreállítási pénzeszközök felhasználására,
- összehangolja a helyreállítással kapcsolatos feladatok végrehajtását, a kárfelmérést, a kormányzati pénzeszközök, valamint segélyek felhasználását.

Összefoglalás

Jelen tanulmány röviden összefoglalta a közigazgatás – ezen belül a kormány – védelmi funkcióinak egyik, a katasztrófavédelemmel összefüggő területét. Ismertette a kormány, a belügyminiszter és a Kormányzati Koordinációs Tárcaközi Bizottság legfontosabb, a katasztrófák megelőzésével és az ellenük való védekezéssel kapcsolatos, a védelmi igazgatás fogalomkörébe tartozó feladatait.

A tanulmány következő részében bemutatom a nemzeti katasztrófavédelmi rendszer országos, területi és helyi szintjeit.

¹¹ 1150/2012. (V. 15.) Korm. határozat a Katasztrófavédelmi Koordinációs Tárcaközi Bizottság létrehozásáról, valamint szervezeti és működési rendjének meghatározásáról 1. melléklet 2., 3., 4. pont.

¹² Baán Mihály et al.: Magyarország védelmi igazgatása a közigazgatás új rendszerében, Zrínyi Kiadó, Budapest, 2014, 81.

¹³ 234/2011. (XI. 10.) Korm. rendelet a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény végrehajtásáról 8. §.

Felhasznált irodalom

2011. évi CXXVIII. törvény a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról
- 234/2011. Korm. rendelet a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény végrehajtásáról
- 1150/2012. Korm. határozat a Katasztrófavédelmi koordinációs Tárcaközi Bizottság létrehozásáról, valamint szervezeti és működési rendjének meghatározásáról
- Baán Mihály – Bors István – Csiffáry Tamás – Hári László – Kocsis Lajos – Szentes László: Magyarország védelmi igazgatása a közigazgatás új rendszerében. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2014.
- Endrődi István: A katasztrófavédelem tevékenysége veszélyhelyzeti feladatok végrehajtása során, in: Kovács Gábor (szerk.), A rendészeti, honvédségi, közigazgatási és nemzetközi szervezetek tevékenysége veszélyhelyzetben, A „Vihar-2016” Egyetemi Közös Közzolgálati Gyakorlat tapasztalatai, Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Budapest, 2016.
- Kovács Gábor (szerk.): A rendészeti, honvédségi, közigazgatási és nemzetközi szervezetek tevékenysége veszélyhelyzetben, A „Vihar-2016” Egyetemi Közös Közzolgálati Gyakorlat tapasztalatai, Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Budapest, 2016.
- A védelmi igazgatás a Közigazgatás és a Honvédelmi Igazgatás kapcsolata, http://csongrad.katasztrofavedelem.hu/letoltes/document/csongrad/document_267.pdf (Letöltve: 2019. 02.01.)
- Magyarország Alaptörvénye
- Schweickhardt Gotthilf: A katasztrófavédelem rendszere, Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018.

Varga Tamás¹

Gondolatok a katonai értékek változásáról az oktatás-képzés és kiképzés terén

Reflections on Changes in the Field of Core Military Values Related to Education and Training

Absztrakt

Napjainkban egyre többet hallani mind a civil, mind a hadiszférában, hogy a humán erőforrás felértékelődése és ezzel párhuzamosan a potens munkaerő hiánya stratégiai szintű problémákat okoz a különböző szervezetek napi működésének terén. Mindamellet, hogy a munkaerő hiánya a humánerőforrás-piacon kézzel tapintható, és negatív hatásai minden szférában érzékelhetők, a hadi szférában is egyre nehezebb olyan értéket jelentő humán „alapanyagot” találni, aki azon túl, hogy megfelel a törvényi rendeletekben meghatározott egészségügyi, pszichikai és fizikai követelményeknek, még rendelkezik azokkal az alapvető emberi értékekkel, amelyekre építve a katonai képességek kialakíthatók. Tanulmányom célja, hogy ezeket az emberi értékeket, képességeket számba vegyem, és fejlesztésük lehetőségeit vizsgáljam a jelenlegi oktatási-képzési rendszerek vonatkozásában.

Kulcsszavak: Értékek, katonai képességek, humán erőforrás, kompetencia

Abstract

Nowadays it is widely discussed both in the civilian and the military sector that the increasing value of human resources concurrently with a lack of effective/suitable labour force create problems at strategic level in the day-to-day operation of several organisations.

¹ MH Békétámogató Kiképző Központ, őrnagy – HDF Peace Support Training Centre, major, e-mail: varga2.tamas@mil.hu; varga.tamas.vktt@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2821-6674>

In addition to the fact that the lack of labour force is evident in the labour market and the negative effects of that are obvious in all sectors, it is more and more difficult to find valuable human resources/capital who not only meet the various health, psychological and physical requirements but also have those personal core values that provide a basis for the development of military skills. The aim of my study is to review these human values and skills, and to examine the ways they can be improved with respect to/within the framework of the present education and training system.

Keywords: values, military skills, human resources, competence

Bevezetés

Ha az „érték” szó a vizsgálatunk fókuszpontja, kiindulási alapként rögtön szükséges annak valós jelentési-, tartalmi hátterét feltérképezni. A magyar nyelv értelmező kéziszótára az érték szó kapcsán a következőket fogalmazza meg:

- Valamely anyagban, tárgyban, eszközben az a jelleg, tulajdonság, hogy valamely szükségletet elégít ki, és az egyén vagy a társadalom részéről megbecsülésben részesül;
- Személyben, közösségben, emberi cselekvésben, alkotásban a társadalmi élet és a kultúra szempontjából becses, és ezért az egyéntől és a közösségtől nagyra tartott tulajdonság;
- Valamely cselekvésnek, eljárásnak haszonnal, eredménnyel járó volta.²

Az értéknek lehet tehát materiális, kézzel foghatóan kimutatható manifesztációja, de a legtöbb esetben – például emberi tulajdonságok vizsgálatakor – az érték valamely az ember és a társadalom részére fontos, előnyt jelentő képességet jelent, amelyre építve az az egyén és közvetetten a társadalom boldogulásához járulhat hozzá.

„Az emberi értékek a társadalom építőkövei, azok a jellemvonások és képességek, amik lehetővé teszik az emberek közös, eredményes tevékenységeit. Segítségükkel egyéni erőfeszítéshez mérten gyorsabban, jobb eredmény érhető el. Meglétük alapvető a működő közösségek fenntartásában.

A társadalom és az egyén szempontjából értéket képező emberi tulajdonságok az aktivitás (szorgalom), alkalmazkodás (konformitás), álom, fantázia (jövőképlátás), barátság, bátorság, boldogság, bölcsesség, bizalom, bizakodás, remény (pozitív életszemlélet), becsületesség, család, egészségmegőrzés, együttműködési készség (kooperáció), együttérzés (empátia), elengedés, elismerés, figyelmesség, hagyományőrzés, határozottság, humor, hűség, kedvesség, kitartás, türelem, következetesség, céltudatosság, kölcsönösség, játékoság, lelki béke, mértékletesség, megbocsátás, műveltség, nyitottság, segítőkészség (szolidaritás), szabadság, szeretet (törődés), szervezési ismeretek, szorgalom, tudatosság, felelősségtudat, tisztelet (elfogadás, egyenlőség), találékonyság (kreativitás, alkotóképesség), önbizalom, összpontosítás

² Érték fogalma, www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/e-e-2529E/ertek-28695/ (Letöltve: 2019.01.07.)

(koncentráltság), önállóság (autonómia), őszinteség, összhang (harmónia), önzetlenség, vitakultúra".³

Ezek az értékek önmagukban is nagyon fontos tulajdonságok egy egyén vonatkozásában, azonban akkor képezhetnek az egyén és a közösség részére is valós értéket, ha szinergiában, egymással kölcsönhatásban fejtik ki hatásukat.

Katonai értékek a humán erőforrás vonatkozásában – avagy mit vártunk el a múltban, és mit várunk jelenleg a katonától

A fent részletezett értékek nem csak szimplán emberi, de katonai vonatkozásban is fontosak számunkra, nem mind egyenlő mértékben természetesen, hisz vannak olyan emberi értékek – például alkalmazkodás, bátorság, hűség, kitartás, tisztelet, találékonyság, összpontosítás –, amelyek meglétére a katonai élet berkeiben fokozottabb mértékben számítunk, építünk, jelenlétük alapvetően szükséges katonai hierarchia és függelmi viszonyok fenntartása, vagy egy-egy katonai művelet sikere, közvetetten az emberi közösségek a társadalom védelme érdekében.

Meglátásom szerint, ha az emberi (hadi)kultúra többezer éves történelmére tekintünk vissza, ezek között az értékek között vannak olyanok, amelyek napjainkra sem koptak meg, jelentőségük nem lett kisebb mértékű (például bátorság, tisztelet, becsület), és vannak olyanok amelyek a technológia és technikai fejlődés okán, mentén értékelődtek fel (önállóság, együttműködés, találékonyság, fantázia).

Ez a megközelítés leginkább azzal szemléltethető, ha egymás mellé állítva vizsgálunk meg egy-egy, a modern hadviselési generációk egyikéhez tartozó kombattánst, harcost és számba vesszük, hogy melyek azok az alapvető és szükséges értékek, amelyeket a katonai vezetés, a társadalom elvár a katona részéről.

1. ábra: Első és negyedik generációs hadviselés

Forrás: Generations of warfare https://en.wikipedia.org/wiki/Generations_of_warfare, Tom Clancy's Ghost Recon Future Soldier <https://pixels.com/featured/tom-clancys-ghost-recon-future-soldier-bert-mailer.html> (Letöltve: 2019. 01. 19.)

³ Alternatív Gazdaság lexikon, Emberi értékek, http://hu.alternativgazdasag.wikia.com/wiki/Emberi_%C3%A9rt%C3%A9kek (Letöltve: 2019. 01. 14.)

Az első generációs hadviselés katonájára az alapvető értékek megléte mellett, a feltétlen engedelmesség, pontosság, a fegyelem, összpontosítás, monotonitástűrés, a vezényszavak hibát és gondatlanságot el nem tűrő szabályszerű végrehajtása jellemző. A kiképzés, felkészítés terén a végtelenségig sulykolás és ismétlés módszerével, „izommemória” szintig begyakorolt taktikai eljárások (mint a töltés–tüzelés mozgások folyamata) döntő fontosságúak lehettek a katona és egysége túlélése számára.

Napjainkra természetesen a hadviselés formája alapjaiban változott meg, a háborúk, csaták nem a lakott területektől viszonylag távol eső területeken dőlnek el, hanem sok esetben sűrűn lakott városi övezetekben, a lakosok között, komplex, bonyolult harcászati, hadműveleti helyzetekben, ahol az eredményes művelet olyan emberikatonai értékek meglététől függhet, mint az együttműködési képesség, alkalmazkodóképesség, fantázia és találékonyság. Ehhez természetesen párosul a technikai fejlődésből adódó extra, a katonának nem csak a fegyverét kell csupán mesterfokon tudni kezelnie, hanem más fontos haditechnikai eszközöket is (például infokommunikációs eszközök, drónok, aknakereső eszközök, globális helymeghatározó készülékek – digitális katona-rendszer elemei).

Mint látható a hadviselés generációs jellemzőitől, valamint a harc megvívásának módjától erősen függ, hogy melyek azok az alapvető emberi jegyek, jellemvonások (értékek) amelyek szükségesek a jó katona részére a harc eredményes megvívása érdekében.

A modern haderők humánpolitikája napjainkra a kompetenciaalapú humán erőforrás-menedzsmentre épül, ahol a szervezetbe belépő személyeket „kompetenciastruktúrákban” helyezik el, ahol az előre, illetve hivatali ranglétrán felfelé történő haladásukat a meglévő és célként kitűzött kompetenciáik (szintén értékek) határozzák meg.

A kompetencia, mint érték a katonai oktatás és képzés terén

Ha a kompetenciát és az (emberi) értéket vizsgáljuk meg egymás vonatkozásában, azt kell mondanunk, hogy a kompetencia egy jóval szélesebb, az emberi értékeket is magába foglaló képességcsomag.

„A kompetenciát úgy kell tekinteni, mint olyan általános képességet, amely a tudáson, a tapasztalaton, az értékeken és a diszpozíciókon alapszik, és amelyet egy adott személy tanulás során fejleszt ki magában.”⁴ (Coolahan)

Mint látható a kompetencia meglévő emberi értékekre épül, valamint nagyon fontos momentum, feltételezi, hogy a képesség megfelelő táptalajon tanúlással fejleszthető értéké válnak.

A fenti, Coolahan által megfogalmazott definíciót a NATO oktatási és egyéni kiképzési direktívájához⁵ hasonlítva a kompetenciával (performance statement) kapcsolatosan az alábbiakat találjuk:

⁴ Vass Vilmos: A kompetencia fogalmának értelmezése, 2009, <http://ofi.hu/tudastar/hazai-fejlesztési/kompetencia-fogalmának> (Letöltve: 2019. 01. 19.)

⁵ NATO BI-SC Education and Individual Training Directive (E&ITD) 075-007, 2015.

A kompetencia (performance statement) tiszta, alapos precíz megfogalmazás, mindenre kiterjedően határol körül egy képességet, amelyet elsajátítani szükséges valamely cél érdekében. Ez a meghatározás egyértelmű utalás is a tanulási folyamat adott dimeziójára, valamint az elsajátítandó képesség mélységére. Mindenképp megfigyelhetőnek és mérhetőnek kell lennie! (például egy jelentés megírása, adott fegyvertípus készségszintű használata) Dimenziói: kognitív, pszichomotoros és attitűd/affektív dimenziók.

2. ábra: A kompetencia dimenziói

Forrás: a szerző szerkesztése

Fontos kritérium, hogy a képesség kialakításához – harc-készség eléréséhez – mindhárom dimenzió egyidejű, egymásra pozitívan ható fejlődése szükséges, hisz a megfelelően megalapozott tudás nélkül a gyakorlati feladatvégrehajtás hibás teljesítéshez, jártasság nélkül bizonytalansághoz, megfelelő hozzáállás nélkül alacsony teljesítményhez, határfokhoz vezethet.

Az oktatás és képzés, kiképzés feladata és felelőssége, hogy a különböző dimenziókban a fejlődéshez szükséges feltételeket megteremtse és biztosítsa. Mindez, ha az emberek ugyanazon emberi értékekkel, motivációkkal, tanulási jellegzetességekkel és stratégiákkal rendelkeznének, nem is lenne olyan nagy feladat, azonban a legtöbb ember tanulási módszere, jellegzetessége kisebb vagy nagyobb mértékben eltér egymástól, ez a pedagógia legnagyobb kihívása.

„A pedagógia, mint neveléstudomány vizsgálja azokat a folyamatokat, körülményeket és feltételeket, amelyek közreműködnek a nevelésben. Feltárja összefüggéseiket, törvényszerűségeiket, s ezek alapján meghatározza a nevelés célját, alapelveit és feladatrendszerét, azokat az eljárásokat, szabályokat és módszereket, amelyek biztosítják a nevelési alapelvek megvalósulását.”⁶

Pedagógiai módszerek és munkaformák az önértékelés, differenciált egyéni munka, önellenőrzés, differenciált csoportmunka, kooperatív csoportmunka, frontális

⁶ A pedagógia fogalma, http://okt.ektf.hu/data/szlahorek/file/hunline_pedpszi/15_iskola_a_tarsadalomban/222_a_pedaggia_fogalma.html (Letöltve: 2019. 01. 19.)

osztálymunka, dramatizálás, frontális feladatadás, verseny, frontális magyarázat, játék (pedagógiai módszer) versszínház az iskolában, önálló egyéni munka, páros munka.

A fentiekből látható, hogy a pedagógia a lehetőségek tárházát biztosíthatja ahhoz, hogy az állomány az oktatás, képzés, kiképzés során különböző módszerekkel a lehető leghatékonyabb úton sajátíthassa el a szükséges elméleti és gyakorlati ismereteket.

Saját tapasztalataim azt mutatják, hogy a frontális osztálymunka és frontális magyarázat módszere a leginkább alkalmazott képzési forma, és csekély százalékban találkozhatunk a kooperatív csoportmunka módszerének alkalmazásával. A frontális osztálymunka olyan oktatási szervezési mód, amelynél az osztályban, azonos időben, ugyanazon célok alapján, azonos tananyagtartalom feldolgozásával, azonos ütemben foglalkozásvezetői irányítással folyik – párhuzamosan – a tanulói munka. Ez a módszer foglalkozásvezető központú, a hallgatóság figyel az előadó magyarázatára, esetleg jegyzeteli azt, és együttesen keresik a választ a felvetett kérdésekre. Ez a munkaszervezési mód a legkevesebb energiaráfordítást igényel a tananyagot előkészítő és foglalkozásvezető állománytól. Ez a módszer leginkább akkor alkalmazható, ha a hasonló korú felkészítendő tanulási képességei közel azonosak, hasonló a gondolkodási módjuk, ismereteik és munkatempójuk, mert ez a munkaforma az átlagos képességű felkészítendőkhöz igazodik (a gyenge képességűnek gyors lehet a tempó, míg a jó képességűnek lassú, unalmas), továbbá nem lehet figyelembe venni a felkészítendő egyéni képességeit.⁷

A pedagógia tehát – módszereit tekintve – képes lenne az oktatás, képzés, kiképzés terén jelentkező kihívások kezelésére, azonban a rendelkezésre álló erőforrások, főleg a humán vonatkozású, nem teszik lehetővé az egyedi igényekhez igazodó képzési formák, módszerek alkalmazását, hisz minden egyes tanulóhoz nem párosítható egy-egy, vagy speciális esetben akár jóval több tanár a tanulási célkitűzések elérése érdekében. Ezt a problémát oldhatja fel véleményem szerint az atipikus oktatási képzési eljárások, módszerek alkalmazása, természetesen hangsúlyozva, hogy ezen eljárásoknak nem célja – hisz nem is lennének rá képesek – a fontos tanári feladatok teljes átvétele.

A tanulmánynak nem célja, hogy a különböző atipikus képzési módszerek hatékonyságát és alkalmazhatóságát vizsgálja, vagy azokat bizonyítsa, de számos hazai és nemzetközi cikk látott már napvilágot arról, hogy képes egy-egy ilyen módszer az idő és tér korlátait áthidalni, a világ számos pontján élő szakembert egy közös munkaműhelybe virtuálisan összehozni, és mennyivel gazdagabbak az ilyen jellegű képzési módszerek.

Tény, hogy ezek a módszerek sok esetben hatékonyak és képesek minőségi változást felmutatni az évezredek tradíciókhoz kötött oktatási módszerek mellett, egyes területeken szép eredmények születnek olyan távoktatási keretrendszerek formájában, amelyek képesek a célként kijelölt kompetenciák elérését menedzselni, a releváns tananyagokra javaslatokat tenni, a tanulási folyamatokat felügyelni és értékelni, a közösségi médián keresztül tanulási profilazonos tanulókat tanulóközösségekbe összehozni. Mindezek mellett azonban egyes részterületek költséghatékonyasága még jelen pillanatban is erősen megkérdőjelezhető (például virtuális/kiterjesztett valóság alapú eljárások).

⁷ Frontális osztálymunka, Wikipédia, a szabad enciklopédia, https://hu.wikipedia.org/wiki/Front%C3%A1lis_oszt%C3%A1lymunka (Letöltve: 2019. 01. 19.)

Természetesen ezek az új módszerek, elvek hatékonyan alkalmazhatók az egyéni kompetenciák fejlesztésére, azonban az emberi értékek „felülvizsgálata” és fejlesztése szükséges mind a felhasználók (tanuló), mind az oktatók (tanár) vonatkozásában.

Új értékek kérdése a „tanuló – tanár/oktató/kiképző” vonatkozásában

A tanulók – főleg a kamasz, fiatal és fiatal felnőtt korosztályhoz tartozók – vonatkozásában mindenképp szükséges az egyéni tanulási stratégiák, motivációk mielőbbi vizsgálata, erre számos tudományosan alátámasztott vizsgálati eljárás létezik. Egyik a sok közül például a „VARK-modell” amely vizuális (V), hallás alapú (A), olvasás/írás útján (R) és érzékelés útján (K) tanulócsoportokba szelektálja a tanulókat. Természetesen egy személy esetén sincs kőbe vésett tanulási modell, sőt, egyesek több eljárás alapján, vagy kombinálva azokat képesek ismeretek elsajátítására. Azon tanulók esetében, ahol az atipikus eljárások alkalmazása iránt is van kisebb-nagyobb fogékonyság, olyan emberi értékek erősítése szükséges, mint fantázia, türelem, céltudatosság, nyitottság, szervezési készség, felelősségtudat és tisztelet. Mivel az atipikus eljárások többnyire fizikálisan „magányos” tevékenységeket feltételeznek (például időben és térben független tanulás távoktatási formában), óriási a szerepe a tanuló belső indíttatásból eredő motivációjának, céltudatosságának, szorgalmának és becsületességének. Ha mindezek mentén egy jól strukturált, kellő kihívást biztosító, de elsajátítható, a tanuló részére sikerélményt adó tanulási folyamat épül fel, akkor azt becsületesen, „kis kapuk alkalmazásától mentesen” teljesíteni fogja a tanuló, és a célként kitűzött kompetenciacsomag elérése is bizonyos.

Természetesen ez a tanulási folyamat nem önmagától épül fel, hanem a tanár/oktató az, aki a tanulási folyamat előrelátásából, tapasztalataira alapozva a keretrendszer és a tananyagszerkesztő program lehetőségei mentén a folyamatot felépíti. Jóval több ez, mint frontális osztálymunka, frontális magyarázat, hisz a tananyagtartalom összeállításánál nem csupán a tartalmak mennyiségét, tudásszint mélységét, elsajátíthatóságát és még számos fontos kritériumot kell figyelembe venni, hanem azt is, hogy a tanulási folyamat adott pontjain milyen elágazási lehetőségeket biztosítunk a tanulók részére azért, hogy az egyedi tanulási igényeik is ki legyenek elégítve. Ezért a tanár/oktató részéről – aki ezen esetben tutor és képzésszervező és még számos más feladatot ellátó személy is egyben – fontos a jövőképlátás, bátorság, bölcsesség és bizalom (főleg a tanulóknban), együttműködési készség, türelem, nyitottság és persze a kreativitás/alkotóképesség értékeinek fejlesztése.

Összegzés

Napjaink gyorsan változó és sok esetben rendkívül komplex biztonsági helyzete olyan speciális katonai képességek, illetve emberi értékek meglétét igényli, amellyel a gyorsan változó helyzetekben is képesek katonáink feladataikat eredményesen végrehajtani. A sok esetben extrém helyzetekhez való alkalmazkodási képesség, a rugalmasság, a hagyományostól eltérő gondolkodásmód, kezdeményezőképeség, kreativitás mind-mind olyan érték, amely a korábbiaktól eltérően pozitívan befolyásolhatja a műveletek eredményességét. A katonai vezetők a korábbi dogmatikus gondolkodásmód kereteiből kilépve már nem arra ösztönzik beosztottjaikat, hogy gondolkodás és feltétel nélkül hajtsák végre az adott parancsot, utasítást, hanem arra, hogy az alegység beosztottjai egyedi és kollektív képességeire (értékeire) támaszkodva – természetesen a feladathoz párosuló hatáskör keretein belül – találják meg a kitűzött célok elérésének leghatékonyabb módját. Ezek a képességek természetesen meglévő pozitív emberi értékekre épülve, a pedagógia alapelveinek megfelelő, hatékony tanulási folyamatot biztosító – akár egyedi igényekhez is igazodó – oktatási, képzési és kiképzési eljárások alkalmazásával, kombinálásával érhetőek el.

Felhasznált irodalom

- Alternatív Gazdaság Lexikon, Emberi értékek, http://hu.alternativgazdasag.wikia.com/wiki/Emberi_%C3%A9rt%C3%A9kek (Letöltve: 2019. 01. 14.)
- Az érték fogalma, Arcanum, www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/e-e-2529E/ertek-28695/ (Letöltve: 2019. 01. 07.)
- Frontális osztálymunka, Wikipédia, a szabad enciklopédia, https://hu.wikipedia.org/wiki/Front%C3%A1lis_oszt%C3%A1lymunka (Letöltve: 2019. 01. 19.)
- Generations of warfare, https://en.wikipedia.org/wiki/Generations_of_warfare (Letöltve: 2019. 01. 19.)
- NATO BI-SC Education and Individual Training Directive (E&ITD) 075-007, 2015.
- A pedagógia fogalma, http://okt.ektf.hu/data/szlahorek/file/hunline_pedpszi/15_iskola_a_tarsadalomban/222_a_pedaggia_fogalma.html (Letöltve: 2019. 01. 19.)
- Tom Clancy's Ghost Recon Future Soldier, <https://pixels.com/featured/tom-clancys-ghost-recon-future-soldier-bert-mailer.html> (Letöltve: 2019. 01. 19.)
- Vass Vilmos: A kompetencia fogalmának értelmezése, 2009, <http://ofi.hu/tudastar/hazai-fejlesztési/kompetencia-fogalmanak> (Letöltve: 2019. 01. 19.)